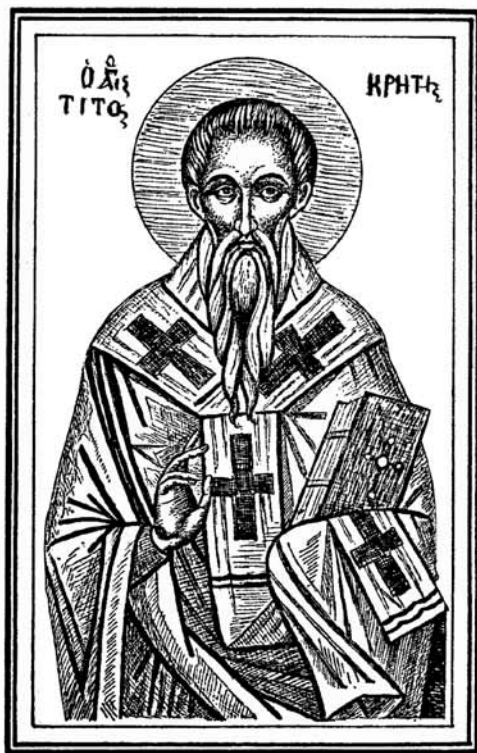

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ

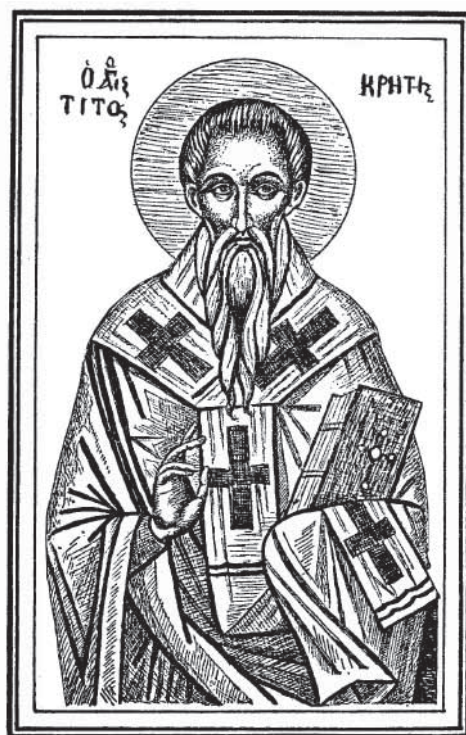
ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ', ΤΕΥΧΟΣ 39, ΜΑΡΤΙΟΣ 2019

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ', ΤΕΥΧΟΣ 39, ΜΑΡΤΙΟΣ 2019

ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΕΛΤΙΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ , ΤΕΥΧΟΣ 39, ΜΑΡΤΙΟΣ 2019

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Α. Έποπτεύουσα Συνοδική Έπιτροπή:

Σεβ. Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Ειρηναῖος

Σεβ. Μητροπολίτης Άρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου κ. Άνδρέας

Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καί Αύλοποτάμου κ. Εὐγένιος

Γραμματεὺς: Άρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Κωδικογράφος τῆς Ἱεράς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου

Β. Διευθυντής Συντάξεως:

Άρχιμ. Νήφων Βασιλάκης

Ταχυδρομική Διεύθυνσις:

«ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΙΤΟΣ»,

Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος Ἐκκλησίας Κρήτης

Ἁγίου Μηνᾶ 25, 712 01 Ἡράκλειο

Τηλ. & FAX: 2810 288658, e-mail: isynodec@otenet.gr

Ἐκτύπωση - Σελιδοποίηση: Γραφικὲς Τέχνες: «ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Όμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ.
Βαρθολομαίου κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν 11

Όμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ.
Βαρθολομαίου ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐκδηλώσεων «Περιβάλλον, Σχολεῖο,
Κοινωνία» 17

Όμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ.
Βαρθολομαίου κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν εἰς τὸν Ἱερόν Ναόν Ἀγίου
Χαραλάμπους 23

Κατηχητήριος Λόγος ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσα-
ρακοστῆς 27

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ ΚΥΡΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

Βιογραφικόν μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλια-
νοῦ Χαρκιανάκη 33

Ἀνακοίνωσις, 25ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστρα-
λίας 36

Ἀνακοίνωσις, 26ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστρα-
λίας 37

Ἀνακοίνωσις, 29ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστρα-
λίας 38

Ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος διὰ τόν μα-
καριστὸν Ἀρχιεπίσκοπον Αὐστραλίας 39

Ἀνακοινωθέν, 26ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης	41
Συλλυπητήριο Γράμμα τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλη- σίας Κρήτης	43
Ἀνακοίνωσις, 26ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου	45
Φόρος τιμῆς καί σεβασμοῦ, 31ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Μητρο- πόλεως Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου	47
Ἀνὴρ ἀληθῶς Μέγας κεκοίμηται ἐν Κυρίῳ, Σεβ. Μητροπολίτου Φι- λαδελφίας κ. Μελίτωνος	51
Ἐν χώρᾳ ἀχωρήτου, Σεβ. Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου κ. Ἀνδρέα	57
Ἐπιμνημόσυνον Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, Ἑμμανουὴλ Δουνδουλάκη	61

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝΤΑ, ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ, ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΥΠΟΥ

Ἀνακοινωθέν τῆς 2ας Ἰανουαρίου 2019	69
Ἀνακοινωθέν τῆς 3ης Ἰανουαρίου 2019	71
Συνοδική Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ἑορτῆς τῶν Θεοφα- νείων εἰς τοὺς Ἱερούς Ναοὺς τῆς Μεγαλονήσου	73
Ἀνακοινωθέν τῆς 25ης Φεβρουαρίου 2019	77
Δελτίον Τύπου τῆς 28ης Φεβρουαρίου 2019	79

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΛΟΓΟΙ - ΜΕΛΕΤΕΣ

Ευάγγελος Πετράκης - Άναστάσιος Πετράκης, Ἡ ἔννοια τοῦ μέτρου στήν ἑλληνική φύση στό συγγραφικό ἔργο τοῦ Μυριβήλη καί τοῦ Κόν- τογλου	83
Ἐμμανουήλ Γιαννόπουλος, Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ Μέγας Οἰκονόμος	115
Γεώργιος Σαμουράκης, Ὁ Κρητικός Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γρη- γόριος Ζ΄	147
Ἀρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Λόγοι Παναγίας Μεσοπαντίτισσας, Ὁρφα- νῆς, Καμαριανῆς καὶ ἱερῶν Κανόνων	155

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

© Dimitrios Panagos ΦΩΤΟ: ΔΗΜ. ΠΑΝΑΓΟΣ

Εἰς πατρικὴν εὐχολίαν ὡς ἀνάμνησιν.
 τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλεὺς βασιλομαῖος.

Ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος

Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου
κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν
(Φανάριον, 30 Ἰανουαρίου 2019)

Ἰερώτατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,
Εὐγενεστάτη κυρία Γενική Πρόξενη τῆς Ἑλλάδος,
Ἐντιμολογιώτατοι Ἀρχοντες-μέλη τῆς Ἀδελφότητος
Ὁφφικιαλίων «Παναγία ἡ Παμμακάριστος»,
Προσφιλέστατοι καθηγηταί καί μαθηταί,
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Τιμῶμεν σήμερον ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει τὴν κοινὴν πανήγυριν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ οὐρανοφάντορος Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, καὶ τῶν δύο προκατόχων ἡμῶν εἰς τὸν Ἀποστολικὸν Θρόνον τῆς Κωνσταντινουπολίτιδος Ἐκκλησίας, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ «θερμοτάτου ὑπερμάχου τῆς Τριάδος», καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ «προφήτου τῆς φιланθρωπίας». Τιμῶμεν, ἐπίσης, τὴν Ἡμέραν τῶν Γραμμάτων, κατὰ τὴν ὁποίαν παραδοσιακῶς ἐορτάζουν οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ μαθηταί. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα ἡμῶν Ἰμβρον, τὴν ἡμέραν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐδέχοντο ἐπισκέψεις κατ' οἶκον οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ οἰκογένειαι μέ παιδία – μαθητάς.

Ἡ ζωὴ καὶ τό ἔργον τῶν ἐορταζομένων σήμερον μεγάλων Πατέρων ἀποτελοῦν πηγὴν ἐμπνεύσεως καὶ πνευματικοῦ πλουτισμοῦ. Τοὺς θαυμάζομεν διὰ τὴν ἀπροϋπόθετον ἀφιέρωσίν των, ψυχῇ τε καὶ σώματι, εἰς τὸν Χριστόν καὶ εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἁγίας Αὐτοῦ Ἐκκλησίας, διὰ τὸν ἀγῶνα των κατὰ τῶν αἵρέσεων, διὰ τὴν θύραθεν καὶ κατὰ Χριστόν μόρφωσιν καὶ παιδείαν των, διὰ τὴν βαθυστόχαστον καὶ οὐρανόφοιτον θεολογίαν των, διὰ τὴν συμβολὴν των εἰς τὴν καθοριστικὴν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν σύζευξιν Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, δηλαδὴ διὰ τό «θαῦμα» τοῦ «ἐκχριστιανισμοῦ» ἢ «ἐκκλησιασμοῦ» τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τὴν θυσιαστικὴν πολυδιάστατον φιλάνθρωπον δρᾶσιν των, διὰ τό ζωηρόν ἐνδιαφέρον αὐτῶν διὰ τὴν νεότητα καὶ διὰ τὴν ἔνθεον ἀγωγὴν καὶ προκοπὴν αὐτῆς.

Ἔχει λεχθῇ, προσφυῶς, ὅτι ἡ μεγαλυτέρα τιμὴ πρὸς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας εἶναι ὅχι «ἡ ἔξαρση τῆς συμβολῆς των στὴν παιδεία καὶ τὸν πολιτισμὸ τοῦ παρελθόντος», ὅσον «ἡ συνειδητοποίηση καὶ ἡ προβολὴ τῆς σημασίας τους γιὰ τὸν κόσμον, στὸν ὁποῖο ζοῦμε, καὶ γιὰ ἐκείνον πού κρούει ἤδη τὴν θύρα μας...».

Εἰς τὴν ὁμίλιαν μας θὰ ἐπικεντρωθῶμεν εἰς τὴν σημασίαν τῶν τριῶν μεγάλων Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων διὰ τὴν παιδείαν σήμερον, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πολλῶν προβλημάτων καὶ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν προοπτικῶν της.

Αἱ συνεχεῖς μεταρρυθμίσεις, αἱ ἀνακατατάξεις καὶ τὰ ἀδιέξοδα εἰς τὸν χώρον τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς παιδείας ἀντανακλοῦν τὴν κρίσιν τῆς παγκοσμίου κοινωνίας. Πολύτιμοι παραδόσεις καὶ ἀνθρωπιστικαὶ κατακτήσεις κλονίζονται ἢ ἀπεμπολοῦνται. Ἡ ἐκπαίδευσις φαίνεται ὅτι δέν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸν στρέφει μονομερῶς πρὸς τὰς ἀτομικὰς του ἀνάγκας, πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, τὴν αὐτοπραγμάτωσιν καὶ τὴν εὐδαιμονοθηρίαν, καὶ ὄχι πρὸς τὸ κοινόν καλόν, τὸν ὁδηγεῖ πρὸς τὰ πρόσκαιρα καὶ σκιώδη, καὶ ὄχι πρὸς τὰ καίρια καὶ οὐσιώδη, πρὸς τὸν δικαιοματισμὸν καὶ τὰς ἀτέρμονας διεκδικήσεις, καὶ ὄχι πρὸς τὸ μετοχικόν ἦθος καὶ τὴν διακονίαν. Αὐτὸς εἶναι συχνότατα ὁ στόχος τῶν πολλῶν ἐκπαιδευτικῶν μεταρρυθμίσεων, οἱ πρωτεργάται τῶν ὁποίων, δυστυχῶς, ἀγνοοῦν, ὅτι καὶ ὁ λεγόμενος πραγματιστικὸς ρόλος τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἐὰν περιθωριοποιηθῇ ἡ ἀνθρωποποιητικὴ, ἐκπολιτιστικὴ, ἀπελευθερωτικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ λειτουργία της.

Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἀξιολογικῶν ἀνατροπῶν, τῆς συρρικνώσεως τοῦ κοινωνικοῦ ἥθους, τῆς κυριαρχίας τῆς χρησιμοθηρίας, τῆς ταυτίσεως τῆς πολιτισμικῆς ἐξελίξεως μέ τὴν τεχνολογικὴν καὶ οἰκονομικὴν πρόοδον, ἔχομεν ἀνάγκην παιδείας ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης, ἡ ὁποία θὰ ἀντλή ἀπὸ τὰς πολυτιμότερας παραδόσεις τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ σταθεράν παιδαγωγικὴν κατεύθυνσιν καὶ ἀξιολογικὸν προσανατολισμόν.

Ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐμελέτησαν καὶ ἐγνώριζον ἄριστα οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, προέρχεται ἡ θεώρησις τῆς παιδείας ὡς «περιαγωγῆς τῆς ψυχῆς» πρὸς τὸ ἀγαθόν (Πλάτωνος, Πολιτεία, 518d). Ἡ ἑλληνικὴ ἰδιοφυΐα ἀπεφάνθη, ἐπίσης, ὅτι ἡ ἀληθὴς παιδεία δέν εἶναι αὐτή, ἡ ὁποία μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ ἀποκτῶμεν ὅ,τι ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλὰ ἐκείνη ἡ ὁποία μᾶς διδάσκει νὰ ἐπιθυμῶμεν αὐτὸ πού πρέπει, τὸ δέον, τὸ ἀληθινόν «συμφέρον», τὸ ὁποῖον συνδέεται πάντοτε μέ τὴν στροφὴν τῆς ζωῆς μας πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, πρὸς τὸ «εὖ ζῆν», τὸ ὁποῖον βεβαίως δέν ἔχει καμμίαν σχέσιν μέ τὴν εὐζωΐαν καὶ τὸν ὕλισμόν, ἀλλὰ ταυτίζεται μέ τὸ «κατὰ λόγον» καὶ «κατ' ἀρετὴν» ζῆν.

Εἰς τοὺς τιμωμένους σήμερον Ἁγίους, ἡ παιδεία ἀναφέρεται εἰς τὸ «κατὰ Χριστόν» ζῆν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ὁλοκλήρωσις, ἡ πλήρωσις καὶ ἡ πληρότης τοῦ ζῆν «κατὰ λόγον». Πρόκειται περὶ τῆς ζωῆς «ἐν Ἐκκλησίᾳ», ὡς τοῦ

τόπου καί τοῦ τρόπου τῆς ἐν ἀληθείᾳ ἐλευθερίας, τοῦ ζῆν ἐν Χριστῷ καί εἰς Χριστόν, βιουμένου λατρευτικῶς καί δοξολογικῶς ἐν τῷ Σώματι τοῦ Χριστοῦ καί ὡς μαρτυρία ἐν τῷ κόσμῳ «περί τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος» (πρβλ. Α΄ Πέτρ. γ΄, 15), ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τόν τελικόν προορισμόν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ παρακαταθήκη τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν διά τήν παιδείαν εἶναι ὁ λεγόμενος «πολιτισμός τοῦ προσώπου». Προσωπο-κεντρικός πολιτισμός εἶναι ἡ ἀντίστασις εἰς κάθε μορφῆς ἀντικειμενοποίησιν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, εἴτε εἰς τό ὄνομα τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας, εἴτε εἰς τό ὄνομα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλά καί ἐν ὀνόματι τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ, τοῦ θρησκευτικοῦ καί κοσμικοῦ κολλεκτιβισμοῦ καί ἄλλων φονταμενταλισμῶν. Πολιτισμός τοῦ προσώπου εἶναι ἡ παιδεία ἐλευθερίας καί εὐθύνης, τό σχολεῖον ὡς χώρος μεταδόσεως ὑψηλῶν ἀξιῶν, τό «ἦθος τοῦ δασκάλου» καί «ἡ ἀσκητική τῆς μαθητείας». Τά πρωτεύοντα εἰς τόν χώρον τῆς παιδείας φέρουν ἐδῶ τήν σφραγίδα τῆς προσωπικῆς μετοχῆς καί τῆς ὀλικῆς ἀφιερώσεως. Ὁ διδάσκαλος εἶναι περισσότερο ἀπό ἐπαγγελματίας ἐκπαιδευτικός καί «διευκολυντής μαθήσεως». Ὁ μαθητής εἶναι περισσότερο ἀπό ἀπλοῦς «ἐκπαιδευόμενος», ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται μόνον δι’ ὅσα, κατὰ τήν ἰδικήν του γνώμην, εἶναι σημαντικά καί χρήσιμα. Τό «σχολεῖον τοῦ προσώπου» δέν εἶναι ἀπλῶς «ἐκπαιδευτήριον», τόπος μεταδόσεως χρηστικῶν γνώσεων, ἀλλά χώρος «σχολῆς», ἐλευθερίας καί ἀλληλεγγύης, συμμαθητείας καί κοινωνίας τῆς ζωῆς. Ὁρθῶς ἔχει γραφῇ ὅτι, «σύμφωνα μέ τήν ἐτυμολογία τοῦ ὅρου ‘σχολεῖο’, ‘σχολᾶμε’ ὅταν πηγαίνουμε στό σχολεῖο, ὅχι ὅταν φεύγουμε». Δυστυχῶς, εἰς τήν ἐποχήν μας, ἡ ἐφαρμογή οἰκονομικῶν κριτηρίων εἰς τήν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ὁδηγεῖ βαθμηδόν εἰς τήν ἀπώλειαν τοῦ ἀνθρωποποιητικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς. Ἡ μετατροπή τῶν ὅρων «σχολεῖον», «διδάσκαλος» καί «μαθητής» εἰς οἰκονομικὰς κατηγορίας ἐκφράζει τό πνεῦμα τῶν καιρῶν, ἀλλά ὅχι τήν ἀλήθειαν περί αὐτῶν τῶν πολυτίμων στοιχείων τῆς αὐθεντικῆς παραδόσεως παιδείας. Οὐδεμία ἐποικοδομητική λύσις εἶναι δυνατόν νά δοθῇ εἰς τόν χώρον τῆς παιδείας, ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῇ βάσει οἰκονομικῶν καί ὀργανωτικῶν κριτηρίων.

Προφανέστατα, εἰς τήν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδοξίας δέν ὑπάρχουν ἔτοιμοι ἀπαντήσεις καί λύσεις εἰς ὅλα τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς παιδείας. Ὑπάρχουν, ὅμως, αἱ βασικά ἀρχαί, τὰ θεολογικά κριτήρια καί αἱ θεμελιώδεις ἀξίαι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων, καί διὰ τῆς, ἐκ παραλλήλου, μελέτης καί γνώσεως τῶν συγχρόνων προβλημάτων, εἶναι δυνατόν νά εὑρεθοῦν λύσεις καί νά δοθοῦν κατευθύνσεις δι’ ἑξοδόν ἀπό τήν σοβοῦσαν κρίσιν. Αἱ ζωτικά αὐταί ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τό κέντρον τῆς διδασκαλίας τῶν

Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ἀνήκουν εἰς τὸν πυρῆνα τῆς ταυτότητός μας, ὃχι μόνον δὲν ἔχουν ἀπολέσει τὴν ἀξίαν των, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι σήμερον ἀποκτοῦν νέαν ἐπικαιρότητα, ἐν ὧσιν τῶν νέων κινδύνων διὰ τὴν ἰδιοπροσωπείαν τοῦ Γένους, καὶ τοῦ ἐπιτακτικοῦ καθήκοντος δι' ἡμᾶς πάντας, νὰ ἀγωνισθῶμεν διὰ τὴν διάσωσιν τῆς.

Ἐκφράζουσα αὐτό τὸ πνεῦμα τῆς Πατερικῆς Παραδόσεως, ἡ ἐν Κρήτῃ κατὰ Ἰούνιον τοῦ ἔτους 2016, συνελθοῦσα Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος, ἐξέφρασε τὸν προβληματισμὸν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸ κυρίαρχον σήμερον «ἐκκοσμικευμένον ἀτομοκεντρικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα», τὸ ὁποῖον ταλανίζει τὴν νέαν γενεάν, καὶ προέτεινε μίαν παιδείαν, ἡ ὁποία «ἀποβλέπει ὃχι μόνον εἰς τὴν νοητικὴν καλλιέργειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συνόλου τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ψυχοσωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὀντότητος» (Εἰκὺκλιος, § 9). Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία προσφέρει εἰς τοὺς νέους «ὃχι ἀπλῶς 'βοήθειαν', ἀλλὰ τὴν 'ἀλήθειαν' τῆς θεανθρωπίνης καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς» (ὁ.π., § 8), τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τὴν λειτουργικὴν ζωὴν, τὴν ἔνθεον διακονίαν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τὴν προοπτικὴν τῆς αἰωνιότητος. Σαφεστάτη εἶναι καὶ ἡ προτροπὴ τῆς Συνόδου πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους νέους «νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι εἶναι φορεῖς τῆς μακραίωνος καὶ εὐλογημένης παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ταυτοχρόνως δὲ καὶ οἱ συνεχισταὶ αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι θὰ διαφυλάσσουν θαρραλέως καὶ θὰ καλλιεργοῦν μέ δυναμισμόν τὰς αἰωνίους ἀξίας τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ νὰ δίδουν τὴν ζεῖδωρον χριστιανικὴν μαρτυρίαν» (ὁ.π.).

Τιμώτατοι ἀδελφοί καὶ ἐν Χριστῷ ἀγαπητά τέκνα,

Ὅπως δὲν ὑπῆρξε χθὲς καὶ δὲν ὑπάρχει σήμερον διὰ τὸ Ὁρθόδοξον Γένος μας, τὰ ὁποῖα νὰ μὴ συνδέωνται μέ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἥθος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸ μέλλον χωρὶς αὐτούς, χωρὶς τὴν ἔνθεον πρότασιν ζωῆς καὶ ἐλευθερίας, χωρὶς τὴν ιδέαν τῆς παιδείας, τὴν ὁποῖαν ἐκληροδότησαν εἰς τὰς γενεὰς τῶν Ὁρθοδόξων. Ὁ μέγας θεολόγος τοῦ 20οῦ αἰῶνος π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, ἀπὸ τῆς ἐκδημίας τοῦ ὁποίου συμπληροῦνται ἐφέτος 40 ἔτη, ὀνομάζει τοὺς Πατέρας καὶ τὴν διδασκαλίαν των «μόνιμον λογικὴν κατηγορίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, σταθερόν καὶ ἀπόλυτον μέτρον καὶ κριτήριον αὐτῆς». Ἡ δημιουργικὴ ἐνασχόλησις μέ τοὺς Πατέρας, μέ αὐτούς τοὺς διδασκάλους καὶ μάρτυρας τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, εἶναι πηγὴ ὑπαρκτικῆς ἀνακαινίσεως, θεολογικῆς σοφίας, πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων εἶναι καὶ σήμερον ἀνάχωμα κατὰ τῆς ἐαυτοκεντρικῆς, καταναλωτικῆς, τεχνοκρατουμένης καὶ οἰκονομοκεντρικῆς κουλτούρας. Ἀποτελεῖ ἐναλλακτικὴν πρότασιν ζωῆς ἔναντι ἐνός τρόπου τοῦ βίου, ὁ ὁποῖος δὲν μοιράζεται

τήν ζωήν, δέν γνωρίζει τό «Δόξα Σοι ὁ Θεός» καί τό εὐχαριστιακόν ἦθος, ἀσεβεῖ πρός τό φυσικόν περιβάλλον καί τό καταστρέφει. Οἱ Πατέρες διδάσκουν τήν ἐξοδον ἀπό τόν ἑαυτόν μας, τήν αὐθυπέρβασιν καί τήν ἀδελφосύνην, τήν παραίτησιν ἀπό τό «δικαίωμα», ἀπό τό «ἐμόν», ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης πρός τόν ἀδελφόν. Μᾶς ὑπενθυμίζουν ὅτι ἡ ἀποθέωσις τοῦ Ἐγὼ δέν εἶναι ἐλευθερία, ἀλλά συρρίκνωσις τοῦ ἡθους καί ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας, συμφώνως καί πρός τόν Ἀπόστολον Παῦλον, ὁ ὁποῖος διακηρύττει: Ἐάν δέν ἔχω ἀγάπην «οὐδέν εἰμι» (Α΄ Κορ. ιγ΄, 3). Ἡ συνεχὴς ἐνασχόλησις μέ τόν ἑαυτόν μας, ὅχι μόνον δέν λύει τὰ ὑπαρξιακά προβλήματα, ἀλλά πολλαπλασιάζει τὰ ὑπάρχοντα καί δημιουργεῖ νέα.

Εἰς τήν παράδοσιν τῶν Πατέρων, ἡ ἐλευθερία, ὡς ἀγάπη, ἐβίωθη ὡς τό ὑψιστον ἦθος. Ὡς εὐστόχως ἐγράφη, «σέ κανένα κίνημα δέν συνδυάστηκε ἡ προσφορά νοήματος καί ἀληθείας μέ τήν ἐλευθερία, πουθενά δέν συμφιλώθηκε τόσο βαθιά ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά, ἡ πίστις καί ἡ γνώσις, ἡ ἐλευθερία καί ἡ ἀγάπη, ἡ ψυχὴ καί τό σῶμα, ὁ ἄνδρας καί ἡ γυναίκα, τό ἄτομο καί ἡ κοινωνία, ἡ φύσις καί ἡ ἱστορία, τό πνεῦμα καί ἡ ὕλη, ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ, ὅσο στή ζωὴ τῆς Ὁρθοδοξίας». Αὐτήν τήν Ὁρθοδοξίαν ἐκπροσωποῦν καί ἐκφράζουν ἐξόχως οἱ τιμώμενοι σήμερον Ἱεράρχαι καί Διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι ἀνέδειξαν τήν φιλοθεϊαν καί τήν φιλανθρωπίαν, ἐν τῇ ἐνότητι των, ὡς τόν πυλῶνα τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως. Εἶναι οἱ κήρυκες τῆς χριστοδωρήτου ἐλευθερίας, ἡ ὁποία τρέφεται ἀπό τήν πίστιν εἰς Χριστόν, ζωογονεῖται διὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, καί μαρτυρεῖται ὡς ἀγάπη καί ὡς συμβολὴ εἰς τήν ἐν Χριστῷ μεταμόρφωσιν τῆς κοινωνίας καί τοῦ κόσμου. Εὐγνωμονοῦμεν τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας δι' ὅσα ἀληθῆ, σεμνά, δίκαια, ἀγνά, προσφιλῆ καί εὐφημα μᾶς ἐδίδαξαν περί τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ «ἡγαπημένου τοῦ Θεοῦ», περί τῆς ἐλευθερίας καί περί τῆς κατὰ Χριστόν παιδείας του. Δοξάζομεν τόν δωρεοδότην Θεόν τῆς ἀγάπης, διότι ἐχάρισεν εἰς τήν Ἐκκλησίαν Του καί εἰς τό Γένος τοὺς τρεῖς αὐτοὺς «ἀριστεῖς τῆς εὐσεβείας», τοὺς κηρύξαντας τῷ κόσμῳ «τοῦ Ἰησοῦ τὰ ἐντάλματα», τοὺς «ὑψίνοας θεολόγους», τοὺς «τρεῖς μεγίστους φωστήρας τῆς τρισηλίου θεότητος».

Χρόνια σας πολλά, ἀδελφοί καί τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ!

*Προσωπογραφία τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,
εἰς τὴν Ἱερὰν Ἀρχιεπισκοπὴν Κρήτης*

Ὁμιλία τῆς Α.Θ. Παναγιότητος
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου
ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐκδηλώσεων
«Περιβάλλον, Σχολεῖο, Κοινωνία»
(Ζωγράφειον, 22 Φεβρουαρίου 2019)

Εὐγενεστάτη κυρία Πρόξενε τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Πόλει,
Ἐντιμολ. κ. Λυκειάρχα τοῦ Ζωγραφείου,
Ἐλλογιμώτατοι καθηγηταί, ἐντεῦθεν καί ἐξ Ἑλλάδος,
Φίλοι μαθηταί,
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά.

Μέ μεγάλην χαράν φιλοξενοῦμεν εἰς τήν Πόλιν μας τήν ἐπετειακὴν αὐτὴν σύναξιν, ὁργανωθείσαν καί πάλιν μερίμνη τοῦ «Γραφείου Περιβαλλοντικῆς Ἀγωγῆς τῆς Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης Δυτικῆς Θεσσαλονίκης». Σᾶς ὑποδεχόμεθα σήμερον ὅλους εἰς τό πάντοτε ἀνοικτόν καί φιλόξενον Ζωγράφειον, ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ Προγράμματος «Περιβάλλον, Σχολεῖο, Κοινωνία», συγχαίρομεν ἀπό καρδίας τοὺς συντελεστάς αὐτοῦ, καί τοὺς εὐχαριστοῦμεν διὰ τό ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον των διὰ τήν ἐνταῦθα Ὁμογένειαν καί ἰδίως διὰ τήν νέαν γενεάν, καί, βεβαίως, διὰ τήν θεματικὴν, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τό οἰκολογικόν πρόβλημα, ἐν τῇ ἀρρήκτῳ αὐτοῦ συναφείᾳ πρὸς τήν κοινωνίαν, καί εἰς τήν σημασίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως διὰ τήν καλλιέργειαν οἰκολογικῆς εὐαισθησίας, διὰ τήν συνειδητοποίησιν τοῦ μεγέθους τοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καί τοῦ μεγέθους τῆς εὐθύνης μας διὰ τήν ἀντιμετώπισίν του, πρὶν ἢ οἰκολογικὴ κρίσις μετατραπῇ εἰς οἰκολογικὴν καταστροφὴν.

Χαίρομεν ἰδιαίτερος διὰ τό γεγονός ὅτι ὁ στόχος τῶν δράσεών σας εἶναι ἡ συνεργασία μέ τοὺς ἐκπαιδευτικούς καί τοὺς μαθητάς τῶν ὁμογενειακῶν μας Σχολείων εἰς θέματα περιβαλλοντικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀειφορίας καί βιώσιμου ἀναπτύξεως, καθὼς ἐπίσης καί ἡ ἀνάδειξις τῆς σημασίας τῆς ἐνημερώσεως, τῆς ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων, εὐαισθητοποιήσεως διὰ τὰς κοινωνικὰς ἐπιπτώσεις τῆς περιβαλλοντικῆς κρίσεως, καί τῆς ἀξίας τοῦ οἰκολογικοῦ προσανατολισμοῦ διὰ τόν σύγχρονον ἄνθρωπον. Ἐκτιμῶμεν ἰδιαίτερος τόν διάλογον, τήν συνάντησιν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, τήν ἀνταλλαγὴν ἀπόψεων, τήν ἀνάληψιν συγκεκριμένων κοινῶν πρωτοβουλιῶν, τήν ἀλληλογνωριμίαν καί τήν ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην. Ἡ προσωπικὴ ζωτανὴ ἐπικοινωνία εἶναι ζωτικῆς σημασίας εἰς τήν ἐποχὴν τῆς πληροφορικῆς

καί τοῦ διαδικτύου καί τῆς ἐξουθενώσεως τοῦ προσώπου εἰς τόν ἀχανῆ κυβερνοχώρον. Δέν ἀπορρίπτομεν τήν ψηφιακήν ἐπικοινωνίαν, ἀλλά σᾶς καλοῦμεν, νά μή ἀφήσετε τās μηχανάς νά ὑποκαταστήσουν τήν προσωπικήν σχέσιν, τήν χαράν τῆς συνάξεως καί τοῦ διαλόγου, τήν ἐγγύτητα καί ἔμπνευσιν, τήν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ κοινωνία τῆς ζωῆς. Ἡ τεχνολογία διευκολύνει τήν ἐπικοινωνίαν, ἀλλά δέν εὐνοεῖ τήν σχέσιν, τήν κοινωνίαν τῶν προσώπων. Ὅρθως ἐλέχθη, ὅτι «ἡ μηχανή δέν μπορεῖ νά εἶναι ὁ νομοθέτης μας».

Ἐφέτος συμπληρώνονται 30 ἔτη ἀπό τήν μνημειώδη Ἐγκύκλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διά τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησιαστική Πρωτοχρονιά καί ἑορτή τῆς Ἰνδίκτου, ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου, ἀνεκηρύχθη «Ἡμέρα Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος». Ἐκτοτε, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρωτοστατεῖ εἰς τήν οἰκολογικήν εὐαισθητοποίησιν, διά τῆς διοργανώσεως περιβαλλοντικῶν σεμιναρίων καί ἡμερίδων, μεγάλων διεθνῶν, διαχριστιανικῶν, διαθρησκευτικῶν καί διεπιστημονικῶν συνεδρίων, διά τῆς ἀναλήψεως ποικίλων περιβαλλοντολογικῶν πρωτοβουλιῶν καί ἐκδοτικῶν δραστηριοτήτων, διά μέσου τῶν ὁποίων τό Πατριαρχεῖον μας ἀνεδείχθη ἡ πρωτοπόρος Ἐκκλησία εἰς τόν χώρον τῆς οἰκολογίας καί τῆς προβολῆς τῆς σημασίας τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς παραδόσεως, καί πρωτίστως τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσεως τῆς δημιουργίας καί τῆς ἀσκητικῆς πείρας τῆς Ὀρθοδοξίας, διά τήν προστασίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Εἴμεθα ὑπερήφανοι, διότι ἡ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία θά παραμείνῃ εἰς τόν αἰῶνα ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀνέδειξε τήν πνευματικήν καί ἠθικήν διάστασιν τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, καί τό οἰκολογικόν δυναμικόν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Εἶναι καίριον νά τονισθῇ, ὅτι ἡ μέριμνα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διά τό φυσικόν περιβάλλον δέν προέκυψεν ἐκ τῆς συγχρόνου οἰκολογικῆς κρίσεως. Ἡ κρίσις αὕτη ὑπῆρξεν ἀφορμή καί εὐκαιρία διά τήν προβολήν τῶν οἰκοφιλικῶν ἀρχῶν καί ἀξιῶν τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ ἴδια ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐφηρμοσμένη οἰκολογία, ἔμπρακτος σεβασμός πρὸς τό περιβάλλον. Κυριαρχοῦν ἐδῶ τό εὐχαριστιακόν καί τό ἀσκητικόν ἦθος, ἡ ὀλιγάρχεια καί ἡ ἀπλότης τοῦ βίου, ὁ πολιτισμός τοῦ προσώπου καί τῆς ἀγάπης.

Αἱ περιβαλλοντικαί πρωτοβουλίαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προήγαγον τόν παγκόσμιον διάλογον διά τό περιβάλλον, ἐνέπνευσαν κοινοβούλια, ὀργανώσεις, ἐρευνητάς ἀπό τόν εὐρύτερον χώρον τῶν ἐπιστημῶν νά ἀσχοληθοῦν μέ τό οἰκολογικόν πρόβλημα. Δέν ἀπηυθύνθημεν μόνον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους πιστούς, οὔτε μόνον εἰς τοὺς χριστιανούς ἢ τοὺς πιστοὺς ἄλλων θρησκειῶν, ἀλλά εἰς κάθε ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως, ἐκφράζοντες τήν ἐμπιστοσύνην μας εἰς τήν ὑπευθυνότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου, καί συνδέοντες πολλὰς ἐλπίδας μέ τήν δυνατὴν συμβολήν ὅλων. Θεωροῦμεν

ιδιαίτερος σημαντικόν γεγονός τήν ανταπόκρισιν τῆς νέας γενεᾶς εἰς τήν πρόσκλησιν μας. Οἱ νέοι ἀγωνίζονται μέ ζῆλον διά τήν προστασίαν τοῦ πλανήτου «Γῆ», διά νά λειτουργή ὡς πραγματικός «οἶκος» τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί τῆς ζωῆς γενικώτερον, διά νά μείνῃ ζωντανή ἡ ἐλπίς ἑνός οἰκολογικοῦ μέλλοντος διά τήν κτίσιν.

Ἐξ ἀρχῆς, ἡ ἡμετέρα Μετριοτής ὑπεγράμμισε τήν συνάφειαν περιβαλλοντικῶν καί κοινωνικῶν προβλημάτων. Κατεδείξαμε τάς κοινωνικάς διαστάσεις καί ἐπιπτώσεις τῆς οἰκολογικῆς κρίσεως δι' ὁλόκληρον τήν ἀνθρωπότητα, καί πρωτίστως διά τούς πτωχοὺς καί τούς ἐνδεεῖς. Τό κυρίαρχον πρότυπον οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, τό ὁποῖον ὑπηρετεῖ τό κέρδος καί τό βραχυπρόθεσμον ὄφελος, ὁξύνει σήμερον τά περιβαλλοντικά προβλήματα, καί λειτουργεῖ κατά τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς καί τοῦ ἀληθινοῦ συμφέροντος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δέ ἀλματώδης πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας συμπορεύεται μέ τιτανισμόν καί ἔπαρσιν ἔναντι τῆς φύσεως, καί μέ τήν πίσιν εἰς τήν παντοδυναμίαν τῆς ἐπιστήμης. Τό μῖγμα οἰκονομισμού καί ἐπιστημονισμού καθίσταται ἐκρηκτικώτερον, ἐπειδή συνδέεται καί μέ τόν διάχυτον ἀτομικόν καί κοινωνικόν εὐδαιμονισμόν καί τάς ἀκορέστους ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου – καταναλωτοῦ.

Εἶναι χαρακτηριστικόν διά τά ἀδιέξοδα καί τόν διχασμόν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὅτι ἀκόμη καί μέσα εἰς τήν παγκόσμιον οἰκονομικήν καί κοινωνικήν κρίσιν, πολλοί συνάνθρωποι μας ὀνειρεύονται τόν «παράδεισον» τῆς καταναλωτικῆς εὐημερίας, ἀντί νά ἀγωνίζονται διά τήν ἐγκαθίδρυσιν ἑνός κοινωνικοῦ καί οἰκοφιλικοῦ πολιτισμοῦ.

Δι' ἡμᾶς, προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καί ἔμπρακτος σεβασμός τοῦ συνανθρώπου εἶναι δύο ὅψεις τοῦ ἰδίου νοήματος. Εἶναι ἀδιανόητον νά ἐνδιαφερώμεθα εἰλικρινῶς διά τόν ἄνθρωπον καί νά καταστρέφωμεν τόν οἶκον του καί ἀντιστρόφως. Ἡ πορεία πρὸς τό μέλλον δύναται νά εἶναι μόνον οἰκολογική καί κοινωνική. Τό μέλλον ἀνήκει εἰς τόν σεβασμόν καί τήν προστασίαν τῆς δημιουργίας καί εἰς τήν ἐκδοχὴν τῆς ζωῆς ὡς κοινωνίας καί ἀλληλεγγύης. Δέν εἶναι δυνατόν νά γίνεται λόγος περί προόδου, ὅταν καταστρέφεται τό περιβάλλον καί φαλκιδεύεται τό ἀνθρώπινον πρόσωπον.

Ἡ ρίζα ὅλων τῶν προβλημάτων μας εἶναι κοινή. Εὐρίσκεται εἰς τήν ἀλλοτρίωσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τήν τάσιν αὐτοαποθεώσεως, εἰς τόν ἐγωκεντρισμόν, εἰς τήν κτητικὴν νοοτροπίαν, εἰς αὐτό, τό ὁποῖον ἡ θεολογία ἀποκαλεῖ «ἁμαρτίαν». «Τό μέν οὖν κυρίως κακόν ἡ ἁμαρτία», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος (Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, ΒΕΠ 54, 92). Καί ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος προσθέτει: «Εἰς θάνατος, ἡ ἁμαρτία» (Ἐπιτάφιος εἰς τόν πατέρα, ΒΕΠ 59, 133). Τῆς οἰκολογικῆς καταστροφῆς

καί τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας καί ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν ἄνθρωπον προηγείται ἡ κακή ἀλλοίωσις καί χρήσις τῆς ἐλευθερίας μας. Τό «σαπρόν δένδρον», κατά τό Βιβλικόν, παράγει πάντοτε μόνον «καρπούς πονηρούς» (πρβλ. Ματθ. ζ', 17).

Εἰς τήν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, τήν ἀνάπτυξιν καί περιαγωγὴν της εἰς τόν ἀγαθόν, ἀναφέρεται ἡ παιδεία. Ἀπευθυνόμενοι πρὸς μέλη τῆς ἐκπαιδευτικῆς κοινότητος, δέν θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νά εἰπώμεν πολλά περί ἀγωγῆς καί μορφώσεως, περί τῆς καθοριστικῆς σημασίας τῆς παιδείας διὰ τήν ἀντιμετώπισιν τῶν μεγάλων συγχρόνων προβλημάτων. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ παιδεία ὀφείλει νά ἔχη οἰκοφιλικόν προσανατολισμόν καί νά ἐνσταλάξῃ εἰς τήν ψυχὴν τῶν παιδιῶν καί τῶν νέων τήν οἰκολογικὴν εὐαισθησίαν, τήν εὐθύνην καί τήν μέριμναν διὰ τό φυσικόν περιβάλλον. Ἡ καταστροφή τῆς φύσεως ἀρχίζει μέσα εἰς τόν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου καί ἐκεῖ ὀφείλει νά ξεκινᾷ ἡ θεραπεία.

Ἄν ἡ οἰκολογικὴ προοπτικὴ ἀποτελῇ βασικὴν διάστασιν τῆς ἐκπαιδεύσεως καί ἂν ἡ μέριμνα διὰ τό φυσικόν περιβάλλον ἀνήκῃ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, εἰς τό κέντρον τοῦ ὀρθοδόξου ἥθους, τότε ἡ σχολικὴ θρησκευτικὴ ἀγωγή ὀφείλει καί δύναται νά λειτουργήσῃ ὡς χώρος καλλιέργειας οἰκολογικῆς ὑπευθυνότητος καί σεβασμοῦ πρὸς τήν δημιουργίαν. Σᾶς καλοῦμεν ὅλους νά στηρίξετε τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν καί ὡς πρὸς αὐτὴν τήν σημαντικὴν λειτουργίαν του. Ἐσεῖς οἱ ἐκπαιδευτικοὶ διαχειρίζεσθε τήν παιδικὴν καί ἐφηβικὴν ἡλικίαν, κατά τήν ὁποίαν καρποφορεῖ πλουσίως τό ἔργον τῆς ἀγωγῆς, καί τίθενται αἱ βάσεις διὰ τόν χαρακτήρα καί τόν ἀξιολογικόν προσανατολισμόν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχετε, ἀγαπητοὶ παιδαγωγοὶ καί διδάσκαλοι, μεγάλην εὐθύνην διὰ τήν μόρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς, διὰ τήν ἀνάπτυξιν εἰς αὐτὴν τοῦ αἰσθητηρίου διὰ τήν ἱερότητα τῆς δημιουργίας. Εἰς αὐτὴν τήν ἱεράν ἀποστολήν σας ὀφείλετε νά ἀξιοποιήσετε τὰς ἀξίας καί τό οἰκολογικόν δυναμικόν τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεώς μας.

Τιμώτατοι ἀδελφοὶ καί τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Τὰ σύγχρονα οἰκολογικὰ προβλήματα εἶναι διάστασις τῆς κρίσεως ἐνός πολιτισμοῦ οἰκονομοκεντρικοῦ, τεχνοκρατικοῦ, ἀτομικιστικοῦ, ἀλαζονικοῦ, ἐνός πολιτισμοῦ τῶν ποσοτικῶν κριτηρίων καί τῶν ἀριθμῶν, τοῦ κέρδους καί τῆς καταναλώσεως, τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καί τῆς ἀδεσμεύτου ἐλευθερίας. Ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς συγκεκριμένης ἐπιλογῆς τοῦ τρόπου οἰκονομικῆς, τεχνολογικῆς καί κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία περιφρονεῖ τόσον τό ἀνθρώπινον πρόσωπον ὅσον καί τήν φύσιν. Διὰ πρώτην φοράν εἰς τήν ἱστορίαν, ὁ ἄνθρωπος δύναται νά καταστρέψῃ τήν ζωὴν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ πυρηνικὰ ὄπλα εἶναι τό κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τοῦ προμηθεϊκοῦ τιτανισμοῦ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ἐν ὧσει

τοῦ γεγονότος, ὅτι σήμερον δυνάμεθα νά υπερβῶμεν τά ὅρια, ἡ ἰδέα τοῦ «μέτρου» - τό «Μέτρον ἄριστον» τῶν Ἀρχαίων, ἀποκτᾷ πρωτοφανῆ ἐπικαιρότητα καί ἀξίαν. Ὅσον ἡ ἐπιστήμη θά διεισδύῃ εἰς τά βάθη τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς καί θά τήν χειραγωγῇ, τόσον μεγαλυτέρα θά καθίσταται ἡ εὐθύνη μας διά τήν προστασίαν της.

Προφανέστατα, ἡ ἀντιμετώπισις τῶν πολυπλόκων καί πολυδιαστάτων συγχρόνων προβλημάτων ἀπαιτεῖ πολύπλευρον δραστηριοποίησιν, πολιτικές ἀποφάσεις καί διοικητικά μέτρα, κινητοποίησιν τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν καί, κυρίως, ριζικὴν ἀλλαγὴν νοοτροπίας, ἀνάπτυξιν ἑνός νέου ἥθους εὐθύνης. Ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ ἀγαθοῦ, εἶναι κοινὴ εὐθύνη ὅλων τῶν κατοίκων τῆς γῆς. Ἰδιαιτέραν ἀποστολὴν ἔχομεν ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, οἱ κληρονόμοι μιᾶς μεγάλης καί τιμαλφεστάτης Παραδόσεως, ὅπου ἐγεννήθησαν, ἀνεπτύχθησαν ἐβιώθησαν καί διεσώθησαν ὑψηλαί ἀξίαι, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς ὅ,τι πολυτιμότερον ἔχει νά ἐπιδείξῃ ὁ παγκόσμιος πνευματικὸς πολιτισμὸς. Εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς τῆς κλίμακος τῶν ἀξιῶν εὐρίσκεται ἡ προστασία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τοῦ κόσμου του, τῆς «καλῆς λίαν» δημιουργίας τοῦ Θεοῦ.

Περαίνοντες τὸν λόγον, σᾶς συγχαίρομεν ἅπαξ ἔτι διὰ τὰς πρωτοβουλίας σας, διὰ τὸ πνεῦμα συνεργασίας, διὰ τὴν ἀγάπην σας διὰ τὴν ἐδῶ Ὀμογένειαν, διὰ τὴν οἰκολογικὴν καί κοινωνικὴν σας εὐαισθησίαν. Χαρῆτε τὴν παραμονὴν σας εἰς τὴν Πόλιν τῶν Πόλεων. Κάθε ἡμέρα ἐδῶ θά σᾶς ἀποκαλύπτῃ ἀγνώστους θησαυρούς, νέες πτυχές ἑνός πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος δέν εἶναι μόνον παρελθόν, ἀλλὰ παρουσία ζωοποιός.

Σᾶς ἀποχαιρετοῦμε ἐγκαρδίως, σᾶς ἀπονέμομεν τὰς πατρικὰς εὐχὰς καί τὴν Πατριαρχικὴν μας εὐλογίαν καί ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας ὑμᾶς καί ἐπὶ τοὺς οἰκείους σας τὴν χάριν καί τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ τῶν θαυμασίων.

Εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν προσοχὴν σας.

*Προσωπογραφία τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου,
εἰς Φανάριον*

Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου
κατά τὴν Θείαν Λειτουργίαν
εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν Ἁγίου Χαραλάμπους

Ἱερώτατοι ἀδελφοί Μητροπολίται Ν. Κρήνης καὶ Καλαμαριάς κ. Ἰουστίνε
καὶ Σμύρνης κ. Βαρθολομαῖε,
Εὐγενεστάτη κ. Γενική Πρόξενη τῆς Ἑλλάδος ἐν Σμύρνη,
Μουσικολογιώτατοι,
Προσφιλέστατοι προσκυνηταὶ ἐξ Ἑλλάδος
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Μέ ἰδιαίτεραν χαράν καὶ πολλήν συγκίνησιν, τριετίαν ὄλην μετὰ τὴν
10ην Φεβρουαρίου 2016, ὅτε ἐτελέσαμεν εἰς αὐτὸν τὸν ἱερὸν χώρον τὴν
πρώτην Θείαν Λειτουργίαν μετὰ τὸ 1922, συνήχθημεν καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐν
Κρήνῃ Ἑρυθραίας Ἱερὸν Ναὸν τοῦ Ἱερομάρτυρος Χαραλάμπους τοῦ Θαυ-
ματοουργοῦ, διὰ νὰ τιμήσωμεν ἐν εὐχαριστιακῇ συνάξει τὴν πάνσεπτον μνή-
μην τοῦ Ἁγίου, νὰ προσευχηθοῦμε διὰ τὴν ἀνάπαυσιν τῶν ψυχῶν τῶν προ-
γόνων μας, οἱ ὅποιοι ἔζησαν καὶ ἀναπαύονται εἰς τὰ ἁγιασμένα αὐτὰ
χώματα, καὶ νὰ ζητήσουμε, ἱκεσίαις τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τὴν εὐλογίαν
τοῦ πανοικτίρμονος Θεοῦ διὰ τὸ Γένος μας. Ὄταν καὶ ὅπου τελεῖται ἡ Θεία
Λειτουργία, ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί, τὰ πάντα πληροῦνται φωτὸς καὶ ἀνα-
στασίμου χαρᾶς.

Ἡ σημερινή «πανσεβάσμιος πανήγυρις» τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους μᾶς
ὑπενθυμίζει τὸ νόημα τῆς ἀγιότητος καὶ τοῦ μαρτυρίου, διὰ τοῦ Χριστοῦ
τὴν πίστιν τὴν ἁγίαν, διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ
τὴν πορείαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ Ἔσχατα, ἡ ὁποία δέν εἶναι, δέν
ὑπῆρξε ποτέ, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, «περίπατος», ἀλλὰ εἶναι πάλιν «πρὸς
τάς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ
αἰῶνος τούτου» (Εφεσ. σ´, 12). Συγχρόνως ὅμως εἶναι, ἐν μέσῳ περιστάσεων,
μετοχή εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν Σταυρόν καὶ εἰς τὴν ζωηφόρον
Ἀνάστασίν Του, καὶ πρόγευσις τῆς πληρότητος τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Ἡ Ὁρθόδοξος εὐσέβεια ἀποδίδει εἰς τοὺς Ἁγίους μέγαν σεβασμὸν καὶ
τιμὴν, καὶ προβάλλει τὴν ἔνθεον βιοτὴν καὶ τοὺς ἄθλους των ὡς ὑπόδειγμα
τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ διδάσκεται ἀπὸ τὰ κατορ-
θώματα τῶν Ἀγίων καὶ τῶν Μαρτύρων, ἐνῶ ὁ ἑορτασμός τῆς μνήμης των
ἀποτελεῖ πηγὴν ἐνθέου εὐφροσύνης καὶ πνευματικῆς ἀνακαινίσεως. Οἱ

Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μάρτυρες τῆς «καινῆς κτίσεως», εἰκονίζουν καί ἀκτινοβολοῦν τήν δόξαν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Αὐτό τό φῶς τῆς Ἀναστάσεως ἀκτινοβολεῖ καί ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος. Ὁ «ιερώτατος αὐτός ἀθλητής» αὐτός τοῦ Χριστοῦ ἔζησε τόν 2ον αἰῶνα εἰς τήν περιοχὴν τῆς Μαγνησίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅχι μακριά ἀπὸ ἐδῶ, καί ἐμαρτύρησε κατὰ τόν διωγμὸν ἐπὶ Αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σεβήρου. Τιμᾶται ὡς «πηγάζων τῷ κόσμῳ θαυμάτων ρεῖθρα» καί ἰδιαίτερος ὡς προστάτης κατὰ τῶν λοιμωδῶν νόσων.

Ὅπως ὅλοι οἱ Ἅγιοι καί οἱ Μάρτυρες τῆς Ὁρθοδοξίας, ἔτσι καί ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος εἶναι «φίλος», «συγγενὴς καί συμπολίτης» τῶν πιστῶν, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε τήν ζωὴν του ἄνευ ὅρων εἰς τόν Χριστόν καί τόν πλησίον, καί ἠγωνίσθη τόν καλὸν ἀγῶνα ἐν ὑπακοῇ πρὸς τὰς ἐντολάς τοῦ Σωτῆρος, μαρτυρῶν τήν Ἀλήθειαν, καί ἔτοιμος, ἐν παντί καιρῷ καί πάσῃ ὥρᾳ, νὰ ὑποστῇ τό μαρτύριον τοῦ αἵματος. Ὅλοι οἱ Μάρτυρες τῆς πίστεως ἐπορεύοντο πρὸς τόν ἐπικείμενον θάνατον, πλήρεις «θάρρους καί χαρᾶς καί χάριτος», χωρὶς φόβον καί δισταγμὸν, ἔχοντες τὰ ὅμματα τῆς ψυχῆς ἐστραμμένα πρὸς τόν σταυρωθέντα καί ἀναστάντα Κύριον, «ἐνθέως πυρσευόμενοι τῷ πόθῳ τοῦ Παντάνακτος.»

Κατὰ τήν ἡμέραν μνήμης τῶν Μαρτύρων, ἡ Ἐκκλησία τελοῦσε ἐξ ἀρχῆς τήν Θεῖαν Λειτουργίαν μέ ξεχωριστὴν λαμπρότητα. Τό μαρτύριον ἐθεωρεῖτο ἀποκάλυψις τῆς θείας δόξης, ἔμπρακτος μαρτυρία τῆς δυνάμεως τῆς λαμπροφύρου Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁρθῶς ἐξαίρεται τό γεγονός, ὅτι εἰς τήν περιγραφὴν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, κυριαρχεῖ ὁ ἀναστάσιμος καί ἐσχατολογικὸς προσανατολισμός: «Υἱάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶδε δόξαν Θεοῦ, καί Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καί εἶπεν: ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους καί τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ ἐστῶτα» (Πράξ. ζ', 55 - 56).

Αὐτῆς τῆς ὁλοφώτου παραδόσεως κληρονόμοι εἴμεθα καί ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, ἀδελφοί μου. Αὐτὴν τήν παρακαταθήκην φυλάσσομεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ἐν ὁμονοίᾳ, ἐν προσευχῇ, «ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καί τελειωτὴν Ἰησοῦν» (Εβρ. ιβ', 2). Αὐταὶ αἱ ἀξίαι ἀποτελοῦν ἀνάχωμα κατὰ τῶν τάσεων τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν τό ἀνθρώπινον πρόσωπον καί τήν θεοδώρητον ἐλευθερίαν του.

Καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τῆς ταπεινῆς Πατριαρχίας μας, ἡ ὁποία διανύει, εὐδοκίᾳ τοῦ πλουσιοδώρου Θεοῦ, τό 28ον ἔτος της, ἠγωνίσθημεν διὰ νὰ ἀκουσθῇ καί πάλιν, μετὰ ἀπὸ πολλὰς δεκαετίαι σιωπῆς, ἐδῶ εἰς τήν Μικρὰν Ἀσίαν, τὸν Πόντον καί τήν Ἀνατολικὴν Θράκην, τό Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, τό «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία...», τό «Ἅγιος ὁ Θεός», τό «Χριστὸς Ἀνέ-

στη», τό «Ἐν τῇ γεννήσει τήν παρθενίαν ἐφύλαξας». Θά συνεχίσουμε, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, αὐτήν τήν πορείαν καί καλοῦμεν καί ὑμᾶς εἰς συμπό-
ρευσιν.

Ὅταν ἐπισκεπτόμεθα τά ἅγια χώματα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, ἔχομεν τήν ἐντύπωσιν ὅτι τά ἐρειπωμένα μνημεῖα τοῦ Γένους, τά ὁποῖα ἐπιμένουν νά φυλάσσουν τόν τόπον καί τόν τρόπον τοῦ βίου τῆς πονεμένης Ρωμο-
σύνης, διηγοῦνται τήν ἱστορίαν τῆς μακρᾶς ἐπὶ αἰῶνας εὐλογημένης πα-
ρουσίας καί χριστιανικῆς μαρτυρίας τῶν Πατέρων μας. Ἀκούομεν νοερῶς τόν γλυκύν ἦχον τῆς καμπάνας νά καλῇ τοὺς χριστιανούς νά καταθέσουν τόν πόνον καί τὰς ἐλπίδας των, τήν μετάνοιαν καί τήν παράκλησιν των, νά δοξολογήσουν τόν Τριαδικόν Θεόν διὰ τὰς εὐεργεσίας του. Βλέπομεν τοὺς πιστοὺς νά προσκομίζουν εἰς τοὺς ναοὺς καί τὰ ἐξωκκλήσια τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς καί τοῦ μόχθου των, τόν σῖτον, τόν οἶνον καί τό ἔλαιον, γιά νά ἁγιασθοῦν καί νά ἁγιασθῇ ἡ ζωὴ των. Συμμετέχομεν ἐν πνεύματι εἰς τὰς ἑορτάς καί τὰς πανηγύρεις, εἰς τὰς ἱεράς λιτανείας, εἰς τὰ παραδοσιακά ἔθιμα τῶν κα-
τοίκων τῆς Ἰωνίας, τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου. Θαυμάζομεν τό πῶς οἱ ἡμέτεροι συνυπῆρχαν ἐν εἰρήνῃ μέ τοὺς λοιποὺς κατοίκους, πῶς ἐγνώριζαν νά μοιράζωνται τόν κόσμον, τὰς εὐλογίας καί τὰς δωρεάς τοῦ Θεοῦ.

Ὅσα βιοῦμεν εἰς κάθε ἐπίσκεψίν μας, τὰ συναισθήματα, ὁ ὑπαρξιακός συγκλονισμός καί πλουτισμός, εἶναι πολύ δύσκολον νά περιγραφοῦν. Εἶναι σωτηριώδεις καί ἀνεκτίμητοι ἐμπειρίαι, εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ οὐρανοῦ μέσα εἰς ἕνα κόσμον «συγχύσεως τῆς καρδίας», ἀποδιοργανώσεως τοῦ ἀξιολογικοῦ κριτηρίου μας, καί ἀποκοπῆς ἀπὸ τὰς ὥραίας παραδόσεις μας, γεγονός τό ὁποῖον δημιουργεῖ τό αἶσθημα τῆς ἀνεστιότητος καί παραλύει τὰς δημι-
ουργικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου.

Προσφιλέστατα τέκνα, ἀπόγονοι τῶν προσφύγων τῆς Ἐρυθραίας,

Σὰς παρακαλοῦμεν πατρικῶς νά μὴ λησμονήσετε τίς ρίζες σας. Νά κρατῆτε εἰς τήν καρδίαν σας καί εἰς τόν νοῦν σας τήν εὐλογημένην πατρώαν γῆν, νά σκέπτεσθε καί νά ἐπισκέπτεσθε τήν ἀλησμόνητον πατρίδα, ὅπου βέβαια δέν θά αἰσθάνεσθε ξένοι ἢ ἀπλοὶ ἐπισκέπται, ἀφοῦ εἴσθε σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς. Εἰς τὰ ἐρείπια τῶν ναῶν καί τῶν μοναστηρίων, εἰς τὰ σπίτια καί τὰ σχολεῖα, εἰς ὅ,τι ἀπέμεινεν ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ Γένους, ὑπάρχει ἡ σφραγὶς τῶν προγόνων σας, τῆς ἀγάπης διὰ τόν τόπον των. Μὴν ἀφήνετε νά σβῆσουν μέσα σας οἱ εἰκόνες, ἡ περιγραφή τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τοὺς προγόνους σας, οἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τόν ἐνοριακόν ναόν καί ἀπὸ τό σχολεῖο τους, οἱ διηγήσεις περὶ ἑορτῶν καί παραδόσεων, ἡθῶν καί ἐθίμων, ἀλησμονήτων γεγονότων.

Νά μεταδίδετε εἰς τὰ τέκνα σας ὅλα αὐτά, τόν ὑψηλόν πατρογονικόν πολιτισμόν καί τὰς πολυτίμους ἀξίας του. Νά τὰ παρακινήτε νά θεωροῦν

τὴν καταγωγὴν τῶν ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴν γῆν ὡς οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τῆς ταυτότητός των. Ἀπευθυνόμενοι εἰς τοὺς νέους οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται ἀναμέσά μας, λέγομεν, πὼς τελικῶς γνωρίζουμε ὅτι ἀγαποῦμε. Τὰ μάτια τῆς καρδιᾶς βλέπουν πράγματα ἀπρόσιτα εἰς τὴν λογικὴν. Δέν γεννηθήκατε ἐδῶ. Ἄς γεννηθῇ ἡ γῆ τῶν προγόνων σας μέσα εἰς τὴν καρδίαν σας. Ἄν δέν διασωθῇ μέσα εἰς τὴν μνήμην τῆς νέας γενεᾶς ἡ εἰκὼν τῆς ἀλησμονήτου πατρίδος, οὐδεὶς θὰ ἐνθυμῆται πλέον, τοὺς καημούς, τὴ ἥθη καὶ τὸ ἦθος τῆς Ρωμηοσύνης εἰς τὰ χρόνια ποὺ ἔρχονται.

Πρέπει νὰ συνοδευτοποιήσετε ὅτι καὶ ἐδῶ εἰς τὴν Τουρκίαν ὑπάρχουν πολλοὶ νέοι, οἱ ὅποιοι πιστεύουν εἰς τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν φιλίαν τῶν λαῶν, θέλουν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συνεργασίαν καὶ ἀγωνίζονται δι' αὐτάς. Ἡ ἔμπρακτος, ἡ βιουμένη συμφιλίωσις, ἀντανακλᾷ καὶ ἐπηρεάζει εὐρύτερους κύκλους. Τοιοῦτοτρόπως, ἀλλάζει ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἕνας διὰ τὸν ἄλλον. Ἡ προσπάθεια καὶ τὰ ὁράματα ὅλων τῶν νέων ἀποτελοῦν σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὸ εἰρηνικὸν καὶ φωτεινὸν μέλλον τῶν σχέσεων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ. Δι' αὐτὰ τὰ πράγματα ὠμίλησαν καὶ οἱ Ἐξοχώτατοι Πρόεδρος τῆς Τουρκίας καὶ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος μόλις προχθὲς καὶ δι' αὐτὴν τὴν δημιουργικὴν συνεργασίαν τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν τῶν ἔδωσαν τὰ χέρια καὶ ἀμοιβαίως ὑποσχέσεις. Αἰσθανόμεθα εὐτυχεῖς ὅτι ὑπῆρξαμε προσωπικῶς μάρτυς αὐτῆς τῆς καλῆς ἀτμοσφαιρᾶς καὶ τῶν καλῶν ἐκατέρωθεν διαθέσεων καὶ προσευχόμεθα διὰ τὴν εἰρήνην εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Μέ αὐτάς τὰς σκέψεις, εὐχαριστοῦμεν ὅλους ἐσᾶς τοὺς προσφιλεῖς προσκυνητάς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὅποιοι εὐρίσκεσθε σήμερον εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἐρυθραίας, εἰς τὸν Τσεσμέ. Συγχαίρομεν ἐγκαρδίως τοὺς ὀργανωτάς καὶ συντελεστάς τῆς σημερινῆς πανηγύρεως. Ἐκφράζομεν ἐπίσης θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι παρεχώρησαν τὴν σχετικὴν ἄδειαν διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ὥραίας καὶ συγκινητικῆς αὐτῆς πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐκδηλώσεως. Τοὺς διαβεβαιώνουμεν ὅτι μέ τοιαύτας συνάξεις καὶ πρωτοβουλίας, οἱ δύο γειτονικοὶ λαοὶ ἔρχονται πλησιέστερον ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον, καὶ τὸ Αἰγαῖον καθίσταται πραγματικὴ θάλασσα εἰρήνης, ἀλληλεγγύης καὶ φιλίας.

Περαίνοντες τὸν λόγον, σᾶς ἀπονέμομεν τὰς πατρικὰς εὐχὰς καὶ τὴν Πατριαρχικὴν μας εὐλογίαν, καὶ ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, πρεσβείαις τοῦ θαυματοουργοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, «τοῦ ἀειφώτου λύχνου τῆς οἰκουμένης», τὴν ζωοποιὸν χάριν καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης. Ἀμήν.

Κατηχητήριος Λόγος
ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς

Ἀριθμ. Πρωτ. 96

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ
ΕΠΙ Τῇ ΕΝΑΡΞΕΙ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ
+ Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ - ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΤΧΩΡΗΣΙΣ

* * *

Χάριτι τοῦ πανδώρου Θεοῦ, ἐφθάσαμεν καὶ ἐφέτος εἰς τὴν Ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, εἰς τό στάδιον τῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων, διὰ νά καθάρωμεν ἑαυτούς, συνεργοῦντος τοῦ Κυρίου, ἐν προσευχῇ, ἐν νηστεία καὶ ταπεινώσει, καὶ νά εὐτρεπισθῶμεν πρὸς ἔνθεον βίωσιν τῶν σεπτῶν Παθῶν καὶ ἑορτασμόν τῆς λαμπροφόρου Ἐγέρσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Μέσα εἰς ἓνα κόσμον πολλαπλῶν συγχύσεων, ἡ ἀσκητική πείρα τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποτελεῖ τιμαλφέστατον πνευματικόν κεφάλαιον, ἀνεξάντλητον πηγὴν θεογνωσίας καὶ ἀνθρωπογνωσίας. Ἡ εὐλογημένη ἄσκησις, τό πνεῦμα τῆς ὁποίας διαποτίζει σύνολον τόν καθ' ἡμᾶς τρόπον τοῦ βίου, - «Ἀσκητισμός εἶναι ὁλόκληρος ὁ Χριστιανισμός»-, δέν ἀποτελεῖ προνόμιον τῶν ὀλίγων ἢ τῶν ἐκλεκτῶν, ἀλλὰ «ἐκκλησιαστικόν γεγονός», κοινόν ἀγαθόν, κοινήν εὐλογίαν, καὶ κοινήν κλῆσιν διὰ πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς πιστοὺς. Οἱ ἀσκητικοὶ ἀγῶνες δέν εἶναι, βεβαίως, αὐτοσκοπός, δέν ἰσχύει ἡ ἀρχή «ἡ ἄσκησις διὰ τὴν ἄσκησιν». Ὁ στόχος εἶναι ἡ ὑπέρβασις τοῦ ἰδίου θελήματος καὶ τοῦ «φρονήματος τῆς σαρκός», ἡ μετὰθεσις τοῦ κέντρου τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν ἐπιθυμίαν καὶ τό «δικαίωμα» εἰς τὴν «οὐ ζητοῦσαν τὰ ἑαυτῆς» ἀγάπην, κατὰ τό βιβλικόν, «μηδεὶς τό ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τό τοῦ ἑτέρου ἕκαστος»¹.

Αὐτό τό πνεῦμα κυριαρχεῖ καθ' ὅλην τὴν μακράν ἱστορικὴν πορείαν τῆς Ὁρθοδοξίας. Εἰς τό *Νέον Μητρερικόν* συναντῶμεν μίαν ὑπέροχον περιγρα-

1 Α' Κορ. ι', 24.

φήν αὐτοῦ τοῦ ἡθους τῆς παραιτήσεως ἀπό τό «ἐμόν» ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης: «Παρέβαλόν ποτε σκητιῶται τῇ ὁσίᾳ Σάρρα, ἡ δέ παρέθηκεν αὐτοῖς κανίσκιον μετά χρεῶν· οἱ δέ γέροντες ἀφέντες τὰ καλά, ἔφαγον τὰ σαπρά. Εἶπε δέ αὐτοῖς ἡ τιμία Σάρρα· ὄντως ἐν ἀληθείᾳ, σκητιῶταί ἐστε»². Αὐτή ἡ κατανόησις καί ἡ θυσιαστική χρῆσις τῆς ἐλευθερίας εἶναι ξένη πρὸς τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, τό ὁποῖον ταυτίζει τήν ἐλευθερίαν μέ ἀτομικάς διεκδικήσεις καί δικαιωματισμόν. Ὁ σύγχρονος «αὐτόνομος» ἄνθρωπος δέν θά ἔτρωγε τούς σαπρούς καρπούς, ἀλλά τούς καλούς, καί θά ἦτο βέβαιος ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἐκφράζει καί χρησιμοποιεῖ αὐθεντικῶς καί ὑπευθύνως τήν ἐλευθερίαν του.

Εἰς τό σημεῖον αὐτό εὐρίσκεται ἡ ὑψίστη ἀξία τῆς ὀρθοδόξου θεωρήσεως τῆς ἐλευθερίας διὰ τόν σύγχρονον ἄνθρωπον. Πρόκειται περί μιᾶς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία δέν ἀπαιτεῖ ἀλλά μοιράζεται, δέν διεκδικεῖ ἀλλά θυσιάζεται. Ὁ ὀρθόδοξος πιστός γνωρίζει ὅτι ἡ αὐτονομία καί αὐτάρκεια δέν ἀπελευθερώνουν τόν ἄνθρωπον ἀπό τόν κλοιόν τοῦ ἐγῶ, τῆς αὐτοπραγματώσεως καί τῆς αὐτοδικαιώσεως. Ἡ ἐλευθερία, «ἡ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν»³, ἐνεργοποιεῖ τās δημιουργικάς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, πραγματώνεται ὡς ἄρνησις τοῦ αὐτοεγκλεισμοῦ, ὡς ἀπροϋπόθετος ἀγάπη καί κοινωνία τῆς ζωῆς.

Τό ὀρθόδοξον ἀσκητικόν ἡθος δέν γνωρίζει διχασμούς καί δυϊσμούς, δέν ἀπορρίπτει τήν ζωήν, ἀλλά τήν μεταμορφώνει. Ἡ δυϊστική θεώρησις καί ἀπόρριψις τοῦ κόσμου δέν εἶναι χριστιανική. Ὁ γνήσιος ἀσκητισμός εἶναι φωτεινός καί φιλόανθρωπος. Εἶναι χαρακτηριστικόν τῆς ὀρθοδόξου αὐτοσυνειδησίας, ὅτι ἡ περίοδος τῆς νηστείας εἶναι διαποτισμένη ἀπό σταυρο-αναστάσιμον χαράν. Καί οἱ ἀσκητικοί ἀγῶνες τῶν ὀρθοδόξων, ὅπως καί συνολικῶς ἡ καθ' ἡμᾶς πνευματικότης καί ἡ λειτουργική ζωή, ἀναδίδουν τό ἄρωμα καί τό φῶς τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ Σταυρός εὐρίσκεται εἰς τό κέντρον τῆς ὀρθοδόξου εὐσεβείας, δέν εἶναι ὅμως τό τελικόν σημεῖον ἀναφορᾶς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό εἶναι ἡ ἀνεκκλήτος χαρά τῆς Ἀναστάσεως, ὁδόν πρὸς τήν ὁποῖαν ἀποτελεῖ ὁ Σταυρός. Κατά ταῦτα, καί εἰς τήν περίοδον τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ βιωματική πεμπτουσία τῶν Ὀρθοδόξων παραμένει ὁ πόθος τῆς «κοινῆς ἀναστάσεως».

Εὐχεσθε καί προσεύχεσθε, τιμιώτατοι ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ, νά ἀξιωθῶμεν, ἄνωθεν ἐπινεύσει καί ἄρωγῇ, πρεσβείαις δέ τῆς Ἀγιοπρώτου Θεοτόκου καί πάντων τῶν Ἁγίων, νά διατρέξωμεν χριστοπρεπῶς καί χριστοτερπῶς τόν δόλιχον τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἀσκοῦντες

2 Π. Β. Πάσχου (ἐπιμ.), *Νέον Μητερικόν* (Ἀθήναι: ἐκδ. Ἀκρίτας, 1990), 31.

3 Γαλ. ε', 1.

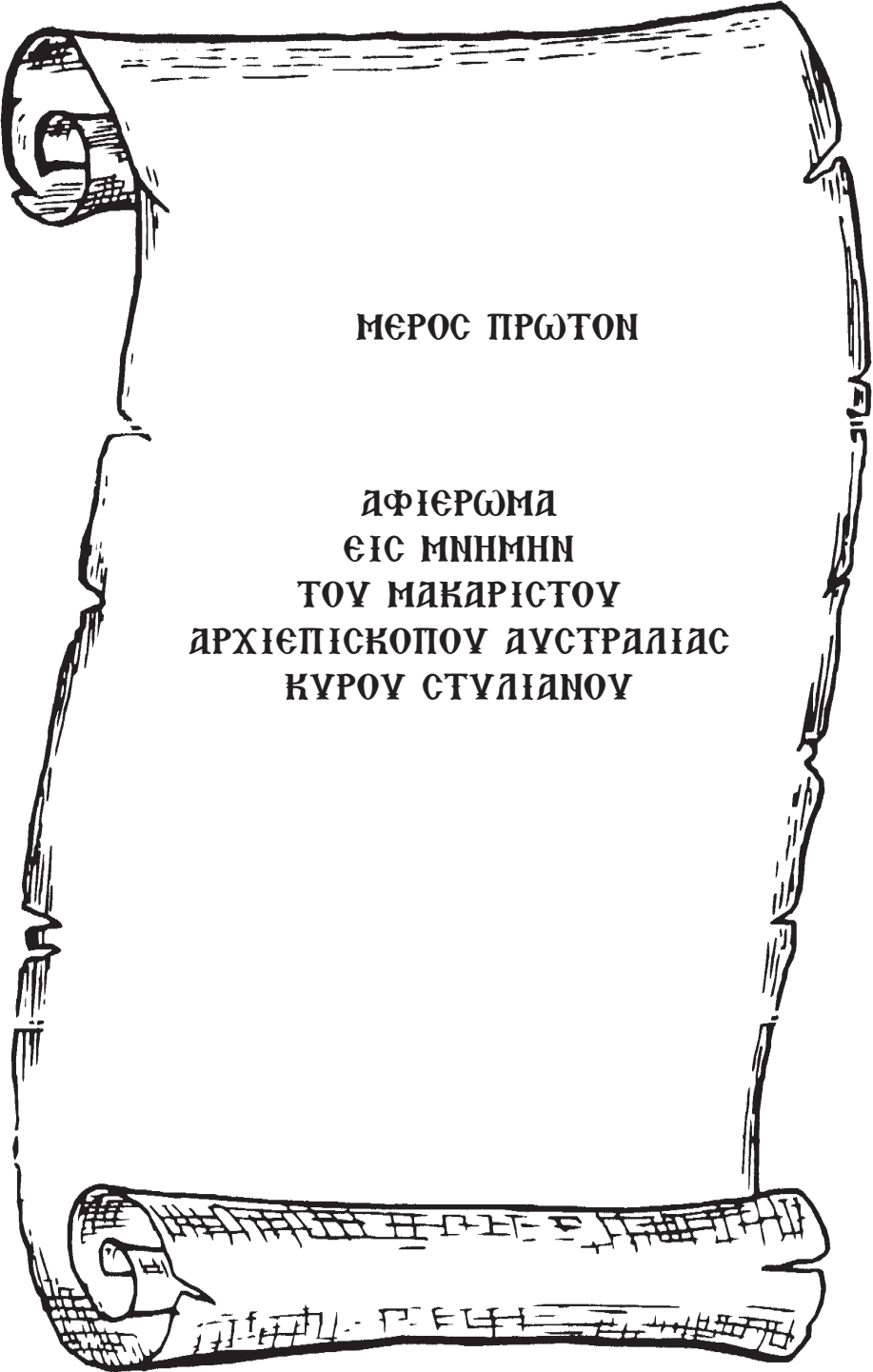
μετ' εὐφροσύνης, ἐν ὑπακοῇ πρὸς τὸν κανόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, τὸ «κοινὸν ἄθλημα» τῆς παθοκτόνου νηστείας, προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ, βοηθοῦντες τοῖς πάσχουσι καὶ τοῖς ἐν ἀνάγκαις, συγχωροῦντες ἀλλήλοις καὶ «ἐν παντί εὐχαριστοῦντες»⁴, διὰ νὰ προσκυνήσωμεν εὐσεβοφρόνως τὰ «Ἅγια καὶ Σωτήρια καὶ Φρικτὰ Πάθη» καὶ τὴν ζωφόρον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ὡς ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ εὐχαριστία εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἁγία καὶ Μεγάλη Τεσσαρακοστή ,βιθ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

Ἀναγνωσθήτω ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς, ι' Μαρτίου, ἀμέσως μετὰ τὸ Ἱερόν Εὐαγγέλιον.

⁴ Πρβλ. Θεσσ. ε', 18.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ
ΚΥΡΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

Ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός

**Βιογραφικόν
μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας
κυροῦ Στυλιανοῦ Χαρκιανάνκη**

Γεννηθεὶς εἰς τὸ Ρέθυμνο Κρήτης (29-12-35), ἐσπούδασε εἰς τὴν Θεολογικὴ Σχολὴν Χάλκης Κωνσταντινουπόλεως. Περί τὰ τέλη τοῦ 1957 ἐχειροτονήθη εἰς Διάκονον ἐν Χάλκῃ, λαβὼν τὸ Πτυχίον τῆς Θεολογίας. Ἐχειροτονήθη εἰς τὸ Ρέθυμνο τὸ 1958 εἰς Πρεσβύτερον, καὶ ἔλαβε ὑποτροφίαν ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ Μεταπτυχιακὰς σπουδὰς Συστηματικῆς Θεολογίας καὶ Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας ἐν Βόννῃ, τότε Δ. Γερμανίας (1958-1966).

Διὰ νὰ ἀνακηρυχθεῖ Διδάκτωρ Θεολογίας ἀπὸ Ὁρθόδοξο Θεολογικὴ Σχολή, καὶ ὅχι νὰ λάβῃ Διδακτορίαν ἀναλόγου ἐτεροδόξου Πανεπιστημιακῆς Σχολῆς τῆς Δύσεως, ὑπέβαλε τὸ 1965 τὴν ἐπὶ Διδακτορία Διατριβὴν του «ΠΕΡΙ ΤΟ ΑΛΛΟΘΗΤΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑΙ» (ἐλληνιστί), εἰς τὴν Θεολογικὴ Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀνεκηρύχθη Διδάκτωρ μέ βαθμὸν ἄριστα.

Ἐπιστρέψας ἐκ Γερμανίας τὸ 1966, διωρίσθηκε Ἡγούμενος τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἱστορικῆς Πατριαρχικῆς Μονῆς τῶν Βλατάδων (14ου αἰ.), λαβὼν τὴν ἐντολήν ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδον τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου νὰ συνεργασθῇ μέ ἄλλους ἐπιστήμονας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, πρὸς ἵδρυση ἐντὸς τῆς Ἱστορικῆς Μονῆς τοῦ γνωστοῦ σήμερα «Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν».

Συντόμως, κατέστη Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐρευνητικοῦ τούτου Κέντρου, καὶ μετὰ λίγους μῆνας Πρόεδρος αὐτοῦ. Μέ τὴν ἀποπεράτωση τῆς ἐπὶ Ὑφηγεσίᾳ Διατριβῆς του, ὑπὸ τὸν τίτλον «ΤΟ ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ Β' ΒΑΤΙΚΑΝΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ» (Θεσσαλονίκη, 1969), ἀνεκηρύχθη Ὑφηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Εἰς τὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια, ἐδίδαξε σέ διάφορες Θεολογικὰς Σχολὰς καὶ Ἀκαδημαϊκὰ Ἰδρύματα, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος, ἰδιαίτερος δέ ἐν τῇ ἐν Regensburg Δ. Γερμανίας Ρωμαιοκαθολικῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου (1973).

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1970 εἶχε ἐκλεγεῖ παμψηφεὶ ἀπὸ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίαν καὶ Ἱερά Σύνοδον, Τитуλάριος Μητροπολίτης Μιλητουπόλεως καὶ Ἐξάρχος τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Πέντε χρόνια ἀργότερα, καὶ πάλι παμψηφεὶ, ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας, ἀφίχθεις εἰς τὸ Σύδνεϋ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1975.

Ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός

Ἐδημοσίευσε πλεῖστα ὅσα ἐπὶ θεμάτων Συστηματικῆς Θεολογίας, ιδίως δὲ Ἐκκλησιολογίας, σέ διεθνή θεολογικά περιοδικά, καί ἐξεπροσώπησε τό Οἶκ. Πατριαρχεῖον σέ Συνελεύσεις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν καί σέ Διμερεῖς Θεολογικούς Διαλόγους.

Ἀπό τό 1975 ἐδίδαξε ἀρκετά χρόνια Ὁρθόδοξη Θεολογία καί Πνευματικότητα εἰς τό Πανεπιστήμιο τοῦ Σύδνεϋ. Ἐξελέγη παμψηφεῖ ἀπό ὅλους τοὺς Ἐκπροσώπους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς ὁ μόνιμος Πρόεδρος Αὐτῶν, εἰς τόν Ἐπίσημο Θεολογικό Διάλογο μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (Πάτμος-Ρόδος, 1980), ἔχων Συμπρόεδρον, ἐκ μέρους τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, τόν ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ ὀρισθέντα Καρδινάλιο Johannes Willebrands.

Ἀφοῦ ὑπηρέτησε εὐόρκως ἐπὶ δύο καὶ πλέον δεκαετίας εἰς αὐτὴν τὴν ἄκρως ὑπεύθυνη καὶ δυσχερῇ θέσῃ, ὑπέβαλε διὰ τρίτη φορά (15-4-2003) τὴν ἐκ τοῦ Διαλόγου παραίτησή του χωρὶς νὰ ὑποχωρήσῃ πλέον, ὅπως εἶχε γίνῃ τὶς δύο προηγούμενες φορές, ὅτε δὲν εἶχε γίνῃ δεκτὴ ἐκ Φαναρίου ἢ ἐν λόγῳ παραίτησιν.

Συγχρόνως, μὲ τὴν ὀριστικὴν παραίτησή του, ἐδημοσίευσεν ἐκτενῆ Ἐκθεσὴ εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὸν τίτλον «ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΚΑΚΟΔΑΙΜΟΝΙΑΝ ΤΟΥ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ» (τομ. 13, Θεσσαλονίκη 2003).

Εἶναι ἐπίσης ἀνεγνωρισμένος Δοκιμιογράφος καὶ Ποιητής, ἔχων δημοσιεύσει 37 αὐτοτελεῖς Ποιητικὰς Συλλογὰς (ὅλες εἰς τὰ ἑλληνικά, καὶ μερικὲς σὲ διγλωσσίᾳ ἑκδοσὴ μὲ ἀγγλικὴν μετάφρασιν).

Διὰ τὴν οὐσιαστικὴν συμβολὴν του εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν Πολιτισμὸν, ἔλαβεν ἀπὸ τὴν ἀρμοδίᾳ Ἑλλανόδικον Ἐπιτροπὴν τὸ ὑψηλοῦ κύρους Βραβεῖον «Gottfried von Herder Prize» ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης (1973), μὲ κύριον εἰσηγητὴ τὸν διεθνῶς διαπρεπῆ Κλασσικὸν Φιλολόγον Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βιέννης Albin Lesky.

Λίγα χρόνια ἀργότερα, μὲ κύριον εἰσηγητὴ τὸν διεθνῶς γνωστὸ Συγγραφέαν Παντελὴ Πρεβελάκη, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανὸς ἔλαβεν τὸ Βραβεῖον Ποιήσεως ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, γιὰ τὸ ἔτος 1980.

Τὸ Πανεπιστήμιον Lublin Πολωνίας τὸν ἀνεκήρυξε Ἐπίτιμον Διδάκτορα (1985), ἐνῶ τὸ Συλλογικὸν Σῶμα τῶν ἐν Σύνδνεϋ Θεολογικῶν Σχολῶν (Sydney College of Divinity), ἀνεκήρυξε τοῦτον πρῶτον Ἐπίτιμον Διδάκτορά του (2001). Ἀπὸ τὸ ἴδιον Συλλογικὸν Ἀκαδημαϊκὸν Σῶμα, καὶ μὲ ἀξιολόγησιν ἀπὸ ἀνεξάρτητῃ Ἀκαδημαϊκῇ Ἐπιτροπῇ διαφόρων Σχολῶν, ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὡς Καθηγητής. Τὸ Πανεπιστήμιον Κρήτης ἐπίσης (Σχολὴ Ἐπιστημῶν τῆς Ἀγωγῆς) τὸν ἀνεκήρυξε Ἐπίτιμον Διδάκτορα (2014).

Γνωστός ἀπὸ τὸ 1986, ὡς ὁ Ἰδρυτὴς καὶ Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου, διδάσκει ἔκτοτε εἰς αὐτὴν τὰ μαθήματα Συστηματικῆς Θεολογίας.

Ἀνακοίνωσις, 25ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας

ECUMENICAL PATRIARCHATE

GREEK ORTHODOX ARCHDIOCESE OF AUSTRALIA

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας

242 CLEVELAND STREET REDFERN, NSW 2016 (P.O. Box 186, STRAWBERRY HILLS, NSW 2012) AUSTRALIA
PHONE: (02) 9690 6100 • FAX: (02) 9698 5368 • WWW.GREEKORTHODOX.ORG.AU

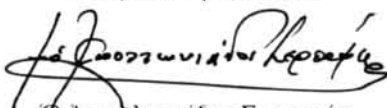
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἡ Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας, μετὰ βαθυτάτης θλίψεως καί ὀδύνης πληροφορεῖ-τούς πιστούς καί τήν Ὁμογένειαν ὅτι σήμερον, Δευτέραν 25^{ην} Μαρτίου 2019, καί ὥραν 6^{ην} ἀπογευματινὴν, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καί Ποιμέναρχης ἡμῶν κυρός Στυλιανός.

Περὶ περισσότερας πληροφορίας θὰ δωθοῦν προσεχῶς.

Ἐν Σύδνεϋ τῇ 25ῃ Μαρτίου 2019

Ὁ Πρωτοσυγκελλεύων

Ὁ Ἀποκλωνιάδος Σεραφεῖμ

VICTORIA - TASMANIA

221 Dorcas Street

(Sydney Milsquare) Victoria 3205

Phone: (03) 9245 1001 • Fax: (03) 9556 3993

SOUTH AUSTRALIA - N. TERRITORY

533 Anzac Highway

Glenelg S.A. 5045

Phone: (08) 9295 3999 • Fax: (08) 9295 4173

QUEENSLAND - NEW GUINEA

30 Downing Street

South Brisbane QLD 4107

Phone: (07) 3544 3668 • Fax: (07) 3544 7067

WEST AUSTRALIA

330 Charles Street

North Perth, W.A. 6006

Phone: (08) 9442 3438 • Fax: (08) 9201 9644

Ανακοίνωσις, 26ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας

ECUMENICAL PATRIARCHATE

GREEK ORTHODOX ARCHDIOCESE OF AUSTRALIA

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας

242 CLEVELAND STREET REDFERN, NSW 2016 (P.O.Box 186, STRAWBERRY HILLS, NSW 2012) AUSTRALIA
PHONE: (02) 9690 6100 - FAX: (02) 9698 5368 - WWW.GREEKORTHODOX.ORG.AU

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἡ Ἱερά Αρχιεπισκοπή Αὐστραλίας κάνει γνωστόν εἰς τήν Ὁμογένειαν ὅτι ἡ ἐξόδιος Ἀκολουθία τοῦ ἀειμνήστου Αρχιεπισκόπου καί Ποιμενάρχου ἡμῶν κυροῦ Στυλιανοῦ, θά τελεσθεῖ τό Σάββατον, 30^η Μαρτίου 2019, ὥραν 11.30πμ, εἰς τόν ἐν Σύνδνῃ Καθεδρικόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου (242 Cleveland Street, Redfern NSW).

Πρόγραμμα ἐξοδίου Ἀκολουθίας

Παρασκευή (29/3/19):

Ὡρα 4μμ: Ἀφίξεις τοῦ Σκηνώματος καί ἐναπόθεσις διὰ λαϊκόν προσκύνημα τοῦ ἀειμνήστου Αρχιεπισκόπου κυροῦ Στυλιανοῦ.

Ὡρα 5μμ: Τρισάγιον, καί ἐν συνεχείᾳ ἀνάγνωσις τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Ὡρα 7μμ: Ἀκολουθία τῶν Γ' Χαιρετισμῶν, καί ἐν συνεχείᾳ ἀνάγνωσις τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Καθ' ὅλην τήν διάρκεια τῆς νυκτός, ὁ Ἱερός Ναός θά παραμείνει ἀνοιχτός καί θά ἀναγινώσκεται τό Ἱ. Εὐαγγέλιον.

Σάββατον (30/3/19):

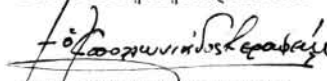
Ὡρα 7-10πμ: Αρχιερατική θ. Λειτουργία.

Ὡρα 11.30πμ: Ἡ ἐξόδιος Ἀκολουθία, καί ἐν συνεχείᾳ ἡ ταφή εἰς τό Κοιμητήριον τοῦ Rookwood.

Εἰς τό Κοιμητήριον θά σχηματισθεῖ πομπή συνοδεία ὅλων τῶν Ἐπισκόπων καί λοιπῶν Κληρικῶν ἄχρι τοῦ Τάφου ὅπισθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Ἐπιθυμία τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος καί Αρχιεπισκόπου ἡμῶν ἦτο ἀντί στεφάνων νά κατατεθοῦν δωρεές ὑπέρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν του καί τῆς ἀγάπης του.

Ἐν Σύνδνῃ τῇ 26ῃ Μαρτίου 2019

Ὁ Ἀπολλωνίδης Σεραφεῖμ
Πρωτοσυγκελλεύων

VICTORIA - TASMANIA

221 Dorcas Street
South Melbourne, Victoria 3206
Phone: (03) 9245 9000 - Fax: (03) 9698 0253

SOUTH AUSTRALIA - N. TERRITORY

533 Angas Hwy
Gawler, S.A. 5045
Phone: (08) 8295 3899 - Fax: (08) 8295 4373

QUEENSLAND - NEW GUINEA

36 Browning Street
South Brisbane, QLD 4101
Phone: (07) 3844 3888 - Fax: (07) 3844 0967

WEST AUSTRALIA

390 Charles Street
North Perth, W.A. 6006
Phone: (08) 9242 3496 - Fax: (08) 9201 9644

Ανακοίνωσις, 29ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας

ECUMENICAL PATRIARCHATE
GREEK ORTHODOX ARCHDIOCESE OF AUSTRALIA
Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας

242 CLEVELAND STREET REDFERN, NSW 2016 (P.O. BOX 186, STRAWBERRY HILLS, NSW 2012) AUSTRALIA
PHONE: (02) 9690 6100 - FAX: (02) 9698 5368 - WWW.GREEKORTHODOX.ORG.AU

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἡ Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπή κάνει γνωστὸν εἰς τοὺς Ὁμογενεῖς πιστοὺς ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ προσέλθουν εἰς τὴν Ἐξόδιον Ἀκολουθίαν τοῦ Ποιμενάρχου μας Κυροῦ Στυλιανοῦ τὸ Σάββατον 30-3-2019 εἰς τὸν Καθεδρικὸν Ναὸν τοῦ Redfern, πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι, λόγω τῶν πολλῶν ἐπισήμων οἱ ὅποιοι ἐδήλωσαν ὅτι θὰ παραστοῦν εἰς τὴν κηδεῖαν, ὁ χώρος ἐντὸς τοῦ Ἱ. Ναοῦ δὲν θὰ εἶναι ἀρκετὸς γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς.

Βεβαίως, ὅλοι θὰ δύνανται νὰ εἰσέλθουν διὰ νὰ προσκυνήσουν τὸ σκήνωμα τοῦ Ποιμενάρχου μας, ἀλλὰ δὲν θὰ δύνανται ὅλοι νὰ παραμείνουν ἐντὸς τοῦ Ἱ. Ναοῦ.

Εἰς τὸ προαύλιον τοῦ Ἱ. Ναοῦ καὶ εἰς τὶς δύο αἵθουσες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς θὰ ὑπάρχουν ὁθόνες διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς Ἀκολουθίας ἀλλὰ καὶ καθίσματα.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, παρακαλοῦμε διὰ τὴν κατανόησίν σας.

Σύδνεϋ, 29 Μαρτίου 2019
Ἐκ τῶν Κεντρικῶν Γραφείων

VICTORIA - TASMANIA
221 Dorcas Street
South Melbourne, Victoria 3206
Phone: (03) 9245 9092 - Fax: (03) 9698 3663

SOUTH AUSTRALIA - N. TERRITORY
633 Anzac Highway
Blenheim, S.A. 5045
Phone: (08) 8295 3666 - Fax: (08) 8295 4373

QUEENSLAND - NEW GUINEA
36 Browning Street
South Brisbane, QLD 4101
Phone: (07) 3844 3668 - Fax: (07) 3844 0987

WEST AUSTRALIA
390 Charles Street
North Perth, W.A. 6006
Phone: (08) 9242 3400 - Fax: (08) 9201 9644

Ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος διὰ τὸν μακαριστὸν Ἀρχιεπίσκοπον Αὐστραλίας

Πληροφορηθεὶς ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας, στὴν ὁποία χοροστάτησε στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ναὸ Εὐαγγελισμοῦ τὴν Θεοτόκου Βαφειχωρίου, τὴν κοίμησιν τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ, τέλεσε, ἀμέσως μετὰ τὴν Λειτουργία, Τρισάγιο ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του.

Ἀκολουθῶς, στὴν Κοινοτική Αἴθουσα τοῦ Ἱ. Ναοῦ, ὁ Παναγιώτατος μίλησε στοὺς πιστοὺς γιὰ τὸν μακαριστὸ Ἱεράρχη:

«Σήμερα στὴν ὥρα τῆς Λειτουργίας πληροφορηθήκαμε τὴν κοίμησιν ἐν Κυρίῳ τοῦ μακαριστοῦ πλέον Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας Στυλιανοῦ. Ὁ Ἅγιος Αὐστραλίας ἦταν ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἓνας πάρα πολὺ μορφωμένος Ἱεράρχης τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου, ἀπόφοιτος τῆς Χάλκης, μέ πολλά χρόνια ἀνωτέρων σπουδῶν εἰς τὴν Γερμανία, γλωσσομαθής, συγγραφεὺς πολλῶν βιβλίων καὶ σαράντα χρόνια καὶ πλέον ἦταν στὴν Αὐστραλία ὡς Ἀρχιεπίσκοπος.

Ἐκεῖ ἔχουμε περίπου ἓνα ἑκατομμύριο πιστοὺς. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανὸς εἶχε γύρω του τέσσερις βοηθοὺς Ἐπισκόπους, δύο εἰς τὴν Μεμβούρνη, ἓναν εἰς τὸ Σύννεῦ καὶ ἓναν εἰς τὴν Ἀδελαΐδα καὶ μέ πολλοὺς ἄλλους κληρικούς, φυσικά, προσπαθοῦσε νὰ ἐξοικονομήσει τὰ πράγματα, διότι ὅταν μετέβη ἐκεῖ βρῆκε ἓνα σχίσμα, τοὺς λεγομένους κοινοτικούς.

Εὐτυχῶς, αὐτὸ τὸ σχίσμα ἐξέλειπε στὴν Μεμβούρνη καὶ στό Σύννεῦ, ὅμως ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς νὰ ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀδελαΐδα ὅπου ὁ ἀδελφός Ἅγιος Δορυλαίου κ. Νικάνδρος ἀγωνίζεται νὰ ἐπουλώσει αὐτὴν τὴ πληγὴν τοῦ σχίσματος. Τώρα, μέ τὴν κοίμησιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ δημιουργοῦνται νέες συνθήκες, ἡ Μητέρα Ἐκκλησία, ἡ Ἁγία καὶ Ἱερά Σύνοδος, θὰ προσπαθήσει νὰ λάβει τὰς καλυτέρας ἀποφάσεις.

Ὁμολογῶ καὶ δημοσίᾳ ὅτι μᾶς προβληματίζει τὸ ἂν θὰ πρέπει νὰ συνεχίσει ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας νὰ εἶναι καὶ εἰς τὸ μέλλον μία ἐνιαία ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωσις, μία Ἀρχιεπισκοπὴ, μέ ἓναν Ἀρχιεπίσκοπο καὶ μέ βοηθοὺς Ἐπισκόπους, φυσικά, ἢ ἂν πρέπει νὰ κατατμηθεῖ σὲ ἐπιμέρους ἀνεξάρτητες Μητροπόλεις. Αὐτὸ θὰ τὸ ἀποφασίσαι τελικῶς ἡ Ἁγία καὶ Ἱερά Σύνοδος, ἀφοῦ προηγουμένως θὰ ζυγίσει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ ἑκατέρας τῶν δύο πιθανῶν ἐναλλακτικῶν λύσεων.

Ἐμεῖς εὐχόμεθα γιὰ τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ Στυλιανοῦ, ὁ ὁποῖος πέραν τῶν ἄλλων προσόντων του καὶ τῆς λιπαρᾶς θεολογικῆς μορφώσεώς του εἶχε καὶ τὸ λογοτεχνικὸν τάλαντον, ἦταν σπουδαῖος ποι-

ητής, έχουν έκδοθεῖ πολλές ποιητικές συλλογές του, καί προχθές ἀκόμη ἔγινε στήν Ἀθήνα μία ἐκδήλωσις ἀπό ἕναν καθηγητή τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἡρακλείου γιά τήν ποίησιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ. Διάβασα τά σχετικά σέ ἕνα δελτίο πού περιῆλθε εἰς χεῖρας μου μέ πολλήν συγκίνησιν, ἀλλά καί πολλήν ὑπερηφάνεια γιά ἕναν ἄξιο Ἱεράρχην τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου.

Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη του, ἅς ἔχουμε τήν εὐχή του ὅλοι, ἀπό τό ὑπερ-πέραν πλέον, καί ἅς φωτίσει ὁ Ἅγιος Θεός τόν ὁμιλοῦντα καί τήν Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδο νά πάρουμε τίς καλύτερες καί σωστότερες ἀποφάσεις γιά τήν ἐκκλησιαστικήν πρόοδον καί τή σταθερότητα καί ἄνοδον τοῦ ποιμνίου μας, αὐτοῦ τοῦ πολυαρίθμου ποιμνίου μας, εἰς τούς ἀντίποδες, εἰς τήν πέμπτην ἡπείρον. Χρόνια πολλά σέ ὅλους».

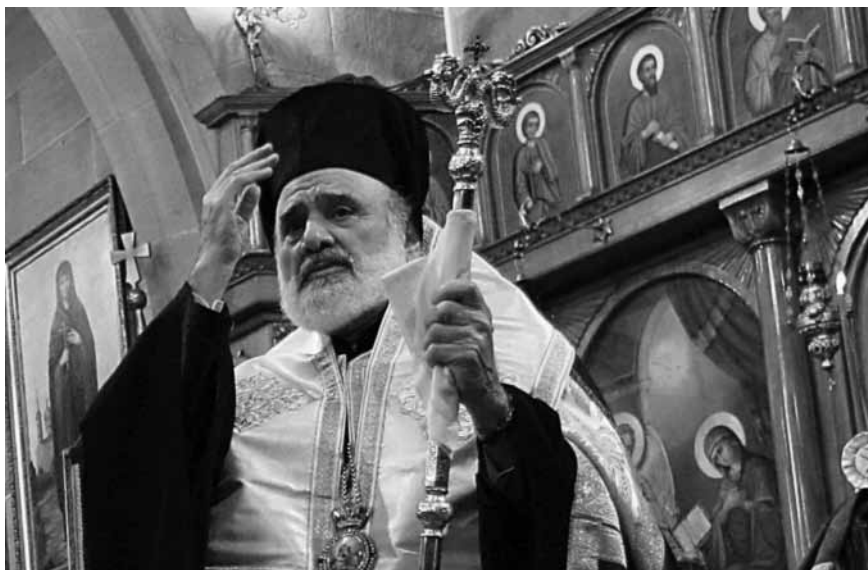
**Ἀνακοινωθέν, 26ης Μαρτίου 2019,
τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης**

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, καθώς πληροφορήθηκε τήν κοίμηση τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπό τό Ρέθυμνο τῆς Κρήτης, ἐκφράζει «ἐν ἐνὶ στόματι» πρὸς τήν Α.Θ.Π. τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο, τούς Θεοφ. Ἐπισκόπους, τόν Ἱερό Κλῆρο καί τό εὐσεβές ποίμνιο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, καθώς καί τούς κατά σάρκα οἰκείους τοῦ μακαριστοῦ Ἱεράρχου, τίς θερμές συλλυπητήριες εὐχές τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Στυλιανοῦ, μέ τούς Ἁγίους καί τούς δικαίους.

Ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανός, ὁ ὁποῖος διεποίμανε ὑποδειγματικά τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας γιά περισσότερα ἀπό σαράντα χρόνια, ὑπῆρξε κατά κοινή ὁμολογία Ἐκκλησιαστικός Ἄνδρας μεγάλου πνευματικοῦ διαμετρήματος. Ἀναδείχθηκε δεινός στή Θεολογία, τά Γράμματα, τή συγγραφή καί τήν ποίηση, ἱδρυσε τή Θεολογική Σχολή τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου στό Σύνδεῦ, κατέλιπε μεγάλο ποιμαντικό, διοικητικό καί κοινωνικό ἔργο καί ἀνόρθωσε ἐκκλησιαστικά τήν πέμπτη Ἡπειρο, μέσα σέ δύσκολες περιστάσεις καί συνθήκες, κατά τό διάστημα τῆς μακρᾶς Ἀρχιεπισκοπικῆς του διακονίας.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης καυχᾶται διότι ἡ Μεγαλόνησος Κρήτη γέννησε καί ἀνέθρεψε τόν αἰόδιμο Ἀρχιεπίσκοπο Στυλιανό, ὁ ὁποῖος προσέφερε τά πολλά χαρίσματα καί τίς ἀρετές του, γιά τό καλό τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας καθώς καί εὐρύτερα στό διάλογο μεταξύ τῶν Χριστιανῶν.

Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης, ἀξίως καί δικαίως, μέ εὐγνωμοσύνη μνημονεύει τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ καί προσεύχεται: «Στυλιανοῦ τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας, τοῦ Κρητός, αἰωνία ἡ μνήμη»!

Ὁ Μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός

*Συνοδεύοντες τό σκίγηγμα τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας
κυροῦ Στυλιανοῦ*

Συλλυπητήριοιον Γράμμα
τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀριθμ. Πρωτ. 179

Ἐν Ἡρακλείῳ, τῇ 27ῃ Μαρτίου 2019

Πρὸς
τόν Θεοφιλέστατον
Ἐπίσκοπον Δέρβης κ. Ἰεζεκιήλ,
Πατριαρχικόν Ἐπίτροπον τῆς
Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας
Εἰς Μελβούρνην.

Θεοφιλέστατε,

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης πληροφορηθεῖσα περὶ τῆς εἰς Κύριον ἐκδημίας τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, διὰ τοῦδε τοῦ Συνοδικοῦ Γράμματος Αὐτῆς, συμμετέχουσα εἰς τό βαρὺ πένθος τῆς Ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, ἐκφράζει πρὸς τὴν Ὑμετέραν Θεοφιλίαν, ὡς καὶ ἅπαντας τοὺς ἐν Αὐστραλία Θεοφιλεστάτους Ἐπισκόπους, τόν Ἱερόν Κλῆρον, τὰς Μοναστικές Ἀδελφότητας καὶ τό ἀπορφανισθέν λογικόν Ποίμνιον, τὰ εἰλικρινῆ αἰσθήματα συμπαθείας καὶ τὰς συλλυπητηρίους Αὐτῆς εὐχάς, ὡς καὶ τὴν διάπυρον πρὸς Κύριον δέησιν διὰ τὴν ἀνάπαυσιν τῆς μακαρίας ψυχῆς τοῦ ἐκλιπόντος Ἱεράρχου μετὰ τῶν Ἀγίων καὶ τῶν δικαίων.

Ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανός διεποίμανε ὑποδειγματικῶς ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν καὶ πλέον τὴν Ἱεράν Ἀρχιεπισκοπὴν Αὐστραλίας, καταλιπὼν πλούσιον ἔργον εἰς πάντα τὰ ἐπίπεδα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ διακονίας. Ἀξιοποιήσας τὰ παρά τοῦ Θεοῦ δοθέντα αὐτῷ τάλαντα ἀνεδείχθη δεινός καὶ ἐγκρατὴς Θεολόγος καὶ Πανεπιστημιακός Διδάσκαλος, ῥήτωρ τοῦ Ἱεροῦ Ἀμβωνος, συγγραφεὺς νουνεχῆς καὶ εὐαίσθητος ποιητής, διό καὶ ἐπαξίως ὑπὸ πάντων ἐτιμήθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς ἰκανός Ἐκκλησιαστικός Ἄνθρωπος, μεγάλου πνευματικοῦ καὶ νοητικοῦ διαμετρήματος.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, ἀξίως καὶ δικαίως καυχᾶται ἐν Κυρίῳ, ὡς ἡ γενέτειρα τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ. Καυχόμεθα ἅπαντες οἱ Κρήτες, καθὼς ἐκ τῆς Μεγαλονήσου ἡμῶν ἀνεδείχθη

ύψιπέτης «ἀετός» εἰς τήν Ἐκκλησιαστικὴν Διακονίαν ἐν τῇ Πέμπτῃ Ἠπείρῳ, εἰς τήν Ἐπιστήμην τῆς Θεολογίας καί εἰς τόν διάλογον τοῦ Χριστιανικοῦ Κόσμου, ὁ αἰμίνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανός, ὁ Κρής, ὁ κραταιός, ὁ δυνατός, ὁ καινοτόμος, ὁ ρηξικέλευθος.

Ἄπαντες οἱ Ἀρχιερεῖς τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ἐκ μέσης καρδίας δεόμεθα τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τήν ἀνάπαυσιν τοῦ κεκοιμημένου τούτου Ἱεράρχου, ἡγαπημένου καί προσφιλεστάτου Ἀδελφοῦ, Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, τοῦ Κρητός, ἐν σκηναῖς δικαίων καί ἐν οὐρανίοις θαλάμοις, ἔνθα, ὁμοῦ καί μετὰ τῶν λοιπῶν Κρητῶν Ἀρχιερέων, θά δέωνται εἰς τόν Θρόνον τοῦ Πανοικτίρμονος Θεοῦ ὑπέρ πάντων ἡμῶν.

Ἐπὶ τούτοις, εὐχόμενοι εἰς ἅπαν τό Πλήρωμα τῆς Ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας τήν παρά Θεοῦ παρηγορίαν καί ἐνίσχυσιν, διατελοῦμεν,

Μετά τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης

Τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου
τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης
Ὁ Πρόεδρος

† Ὁ Κρήτης Εἰρηναῖος

**Ἀνακοίνωσις, 26ης Μαρτίου 2019,
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου**

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου μέ βαθύτατη θλίψη ἀγγέλλει στό πλήρωμά της τήν πρός Κύριον ἐκδημία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, τοῦ Ρεθυμνίου, καί κάνει γνωστό ὅτι, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Ἐπισκόπου μας, θά τελεσθοῦν:

α) Ἀρχιερατικό Τρισάγιο στήν ἐνορία Ἀδελε, τήν Παρασκευή 29η Μαρτίου 2019, μετά τό πέρας τῆς Ἀκολουθίας τῶν Γ' Χαιρετισμῶν.

β) Ἀρχιερατικό Τρισάγιο στόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τῆς πόλεως Ρεθύμνης, τό Σάββατο 30ή Μαρτίου 2019 καί ὥρα 11:30 π.μ., ἡμέρα καί ὥρα τῆς Ἐξοδίου Ἀκολουθίας τοῦ αἰοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου.

Μέχρι καί τήν ἡμέρα αὐτή οἱ σημαῖες τῶν Ἱερῶν Ἐνοριακῶν Ναῶν τῆς πόλεως Ρεθύμνης θά κυματίζουν μεσίστιες καί κατά τήν ὥρα τοῦ Τρισαγίου οἱ κώδωνες θά κρούσουν πένθιμα.

Θά ἀνοιχθεῖ δέ Βιβλίο Συλλυπητηρίων Εὐχῶν, τό ὁποῖο θά κατατεθεῖ στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας.

γ) Τρισάγια, μετά τό πέρας τῆς Θείας Λειτουργίας τῆς Κυριακῆς τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, 31ης Μαρτίου 2019, σέ ὅλους τούς Ναούς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἄς ἔχομε πάντοτε τήν Εὐχή καί τήν Εὐλογία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καύχημα τοῦ τόπου καί τῆς Ἐκκλησίας μας, συνοδοιπόρους στόν πνευματικό ἀγῶνα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς τῆς ζωῆς μας, πού ἔχει σκοπό τόν προσωπικό μας ἀγιασμό.

Καί ἡ μνήμη του ἄς παραμένει αἰώνια καί ἄσβεστη μέσα στούς καρδιακούς μας χώρους.

Ρέθυμνο, 26 Μαρτίου 2019

Ἀπό τήν Ἱερά Μητρόπολις Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου

Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Εἰρηναῖος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Λάμπης, Συβρίτου καὶ Σφακίων κ. Εἰρηναῖος καὶ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος κατὰ τὴν τέλεσιν Τρισαγίου μνήμης τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ

Φόρος τιμῆς καὶ σεβασμοῦ, 31ης Μαρτίου 2019, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου

Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου ἀπέδωσε τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς καὶ σεβασμοῦ κατὰ τὴν πρὸς Κύριον ἐκδημία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, τοῦ Ρεθυμνίου.

Τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς 29ης Μαρτίου 2019, μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἀκολουθίας τῶν Γ' Χαιρετισμῶν στὸν Ἱερό Ναό Ἀγίου Παντελεήμονος τῆς Ἑνορίας Ἀδελε, ἀπὸ ὅπου καταγόταν ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος τέλεσε Τρισάγιο καὶ ἀναφέρθηκε στὴ σεπτὴ μορφή τοῦ μεγάλου Ἱεράρχου. Ὁ δέ Ἐφημέριος τῆς Ἑνορίας, Αἰδес. Πρωτ. Παντελεήμων Σακελλαρίδης, ἀνέγνωσε ψήφισμα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου.

Τὸ πρωῒ τοῦ Σαββάτου 30ῆς Μαρτίου 2019, ἡμέρα τῆς ἐξοδίου ἀκολουθίας τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ στό Σίδνεϋ, στὸν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τῆς πόλεως Ρεθύμνης, τελέσθηκε Ἀρχιερατικό Τρισάγιο ἀπὸ τὸν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπο Κρήτης κ. Εἰρηναῖο, τὸ Σεβ. Μητροπολίτη Λάμπης, Συβρίτου καὶ Σφακιῶν κ. Εἰρηναῖο καὶ τὸν οἰκεῖο Ἐπίσκοπο, Σεβ. Μητροπολίτη Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιο, μέ τὴν παρουσία τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν, τῶν οἰκείων τοῦ μακαριστοῦ καὶ πολλῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο καὶ τὴν Κρήτη ὁλόκληρη.

Μετὰ τὸ Ἱερό Τρισάγιο, γιὰ τὴν θυσιαστικὴ προσφορά καὶ τὴ διακονία στὴν Ἐκκλησία τοῦ αἰοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ συλλυπητηρίου μηνύματος τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστραλίας ἀπὸ τὸν Προϊστάμενο τοῦ Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ, Αἰδес. Πρωτ. Χαράλαμπο Καμηλάκη, ὁμίλησαν κατὰ σειρά ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος, ὁ κ. Δημήτριος Ἀρχοντάκης, πρῶν Δήμαρχος Ρεθύμνης, ὁ κ. Ἰωάννης Παλλήκαρης, πρῶν Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, καὶ ἀνέγνωσαν ψηφίσματα ἢ κ. Φέφη Βαλαρή, Πρόεδρος τοῦ Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων Ρεθύμνου, καὶ ὁ Ἐφημέριος τῆς Ἑνορίας Ἀδελε.

Τέλος, τὸν λόγο ἔλαβε ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Εἰρηναῖος, ὁ ὁποῖος μίλησε γιὰ τὴν προσωπικὴ σχέση πού τὸν συνέδεε, ἀπὸ τὰ παιδικὰ χρόνια καὶ τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν στὴν Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, μέ τὸ μακαριστό Ἀρχιεπίσκοπο Στυλιανό.

Κατὰ τὴν ὥρα τοῦ Τρισαγίου οἱ κώδωνες τῶν Ἱερῶν Ναῶν τοῦ Ρεθύμνου ἔκρουαν πένθιμα, ἐνῶ στὸν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό εἶχε ἀνοιχθεῖ Βιβλίο

*Στιγμιότυπα ἐκ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Τριασαγίου, εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναός
Ρεθύμνης, ὑπὲρ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ*

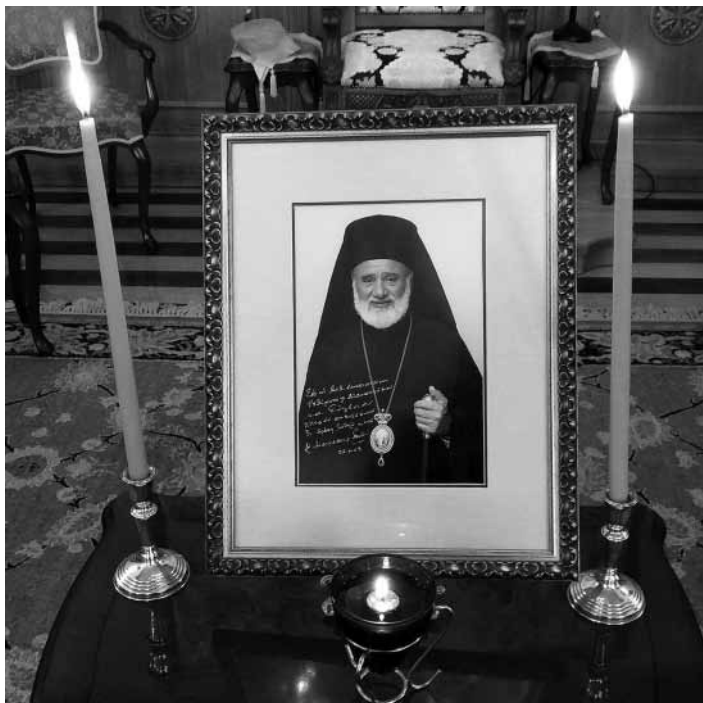
Συλλυπητηρίων, τό όποίο καί θά παραδοθεΐ στήν Ίερά Άρχιεπισκοπή Αύστραλίας.

Άκόμη, κατ' έντολήν τής Ίεράς Μητροπόλεως, τελέσθηκαν Τρισάγια, μετά τό πέρας τής Θεΐας Λειτουργΐας τής Κυριακής τής Σταυροπροσκυνήσεως, 31ης Μαρτίου 2019, σέ όλους τούς Ναούς της.

Ό Έπίσκοπός μας κ. Εϋγένιος, από μέρους τής Ίεράς Μητροπόλεως, σέ όλα τά άνωτέρω έπαναλάμβανε ότι ή τιμή καί ή εύγνωμοσύνη, ή άγάπη καί ό σεβασμός όλων μας στή μνήμη τοϋ μακαριστοϋ Άρχιεπισκόπου Αύστραλίας κυροϋ Στυλιανοϋ θά παραμείνουν αΐώνια καί εύχήθηκε νά έχομε πάντοτε συνοδοιπόρους στόν πνευματικό άγώνα τής Μεγάλης Τεσσαρακοστής τής ζωής μας, πού έχει σκοπό τόν προσωπικό μας άγιασμό, τήν Εϋχή καί τήν Εϋλογία τοϋ μεγάλου αϋτοϋ έκκλησιαστικοϋ άνδρα, ό όποϊος άποτελεΐ καύχημα τοϋ γενέθλιου τόπου του καί τής Έκκλησίας μας.

Ρέθυμνο, 31 Μαρτίου 2019

Άπό τήν Ίερά Μητρόπολη Ρεθύμνης καί Αϋλοποτάμου

*Ἐκ τῆς Ἑξοδίου Ἀκολουθίας
τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ*

Ἀνὴρ ἀληθῶς Μέγας κεκοίμηται ἐν Κυρίῳ

Σεβ. Μητροπολίτου Φιλαδελφίας κ. Μελίτωνος

Τὴν ὥρα αὐτὴ τὴν μεγάλη τῆς ἀπολύτου σιγῆς καὶ τῆς προσευχητικῆς ἱκεσίας γιὰ τὸν μεγάλο ἐκκλησιαστικό ἡγέτη, τὸν πολιοῦ Ἱεράρχη, τὸν λαμπρὸ Ποιμένα, τὸν περίφημο Ὁρθόδοξο θεολόγο, τὸν γλαφυρὸ ποιητὴ, τὸν χαλκέντερο συγγραφέα, τὸ καύχημα τῆς Μητρὸς μας Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὑπερηφάνεια τῆς Ἁγιοτόκου μεγαλονήσου Κρήτης, τὸν πιστὸ φίλο καὶ ἐκλεκτὸ πρεσβύτερο ἀδελφὸ ἐν Χριστῷ, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Αὐστραλίας Στυλιανὸ Χαρκιανάκι, ὅστις ἐγκατέλειψε μόλις πρὸ ὀλίγου τὰ γῆινα καὶ μετέβη ἀπὸ τῶν λυπηροτέρων ἐπὶ τὰ χρηστότερα καὶ θυμηδέστερα, καταθέτω αὐτὰ τὰ ὀλίγα ψελλίσματα εὐγνωμοσύνης.

Ἀπευθύνομαι ἐκ βαθέων καὶ ἐκ καρδίας στὴν πολυσέβαστη καὶ πολυτίμητη Μορφὴ του, προκειμένου νὰ προσθέσω ἄσημη, καρδιακὴ ὅμως, ψηφίδα στὴν εἰκόνα του, τὴν ὁποίαν ἔζησα ἐμπειρικά καὶ βιωματικά κατὰ τὴν μακρὰ περίοδο τῆς γνωριμίας μας, ἀπὸ τὰ φοιτητικά μου χρόνια καὶ ἀργότερα κατὰ τὴν εἰλικρινῇ, ἀνιδιοτελεῇ, καὶ μόνον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ἀποβλέπουσα πολυετὴ νυχθήμερο συνεργασία μου μαζί του, ἐκ τῆς ὁποίας ὄχι μόνον ἐμορφώθην καὶ ἐδιδάχθην προσωπικῶς τὸ ἥθος καὶ τὸ φρόνημά του, ὡς σοφοῦ Ἱεράρχου τῆς Κωνσταντινουπολίτιδος Ἐκκλησίας μας, ἀλλὰ κυρίως ἐμαθήτευσα κυριολεκτικά εἰς τὴν μαρτυρία καὶ τὴν ἀφειδώλευτη κενωτικὴ ἀγαπητικὴ προσφορά του πρὸς τὸν πολυπλαγκτο Θεσμό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μας.

Βεβαίως, οὐδεμίαν σημασίαν θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς τὰ ἐκφραζόμενα πηγαῖα αἰσθήματα αὐτὰ στὴν ἰδική του εἰκόνα παγκοσμίου ἀκτινοβολίας καὶ ἀφωσιωμένης καὶ πιστῆς διακονίας καὶ προσφορᾶς του στὴν Μητέρα Ἐκκλησία, στὴν Ὁρθοδοξία εὐρύτερα, στὴν Θεολογία της - μέ τὴν συγγραφὴ περισπουδάστων μελετῶν καὶ ἄρθρων, ἀλλὰ καὶ μέ τὸ ἐκλεκτὸ καὶ παραμόνιμο "παιδί" του, τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Σύνδνεϋ-, στὴν ἀνασύστασι ἐκ τῶν "ἐρειπίων" σχεδὸν τῆς Ἐπαρχίας του, στά ἑλληνικά γράμματα, καὶ ἰδιαίτερως στὸν σοφὸ καὶ διδακτικὸ του πάντοτε ποιητικὸ λόγο,

Ὅμως θεωρῶ ὀφειλετικὸ χρέος καὶ ἀδελφικὴ εὐθύνη εὐγνωμοσύνης καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸ ἱερόν πρόσωπόν τοῦ ἀποικομένου μακαριστοῦ Ἱεράρχου νὰ ἐκφράσω ἐν ἁδραῖς γραμμαῖς -θὰ ἀπητοῦντο, ἄλλωστε, τόμοι ὁλόκληροι διὰ νὰ λεχθοῦν ὅσα θὰ ἔδει-, αὐτὰ πού ἔζησα καὶ πού μέχρι σήμερα αἰσθάνομαι βιωματικά γιὰ τὴν σεπτὴ Προσωπικότητά του, νὰ τὰ ἐκφράσω μάλιστα αὐτὴ τὴν ἱερὰ στιγμή καὶ νὰ καταθέσω τὴν καρδιακὴ μου ἐκτίμησι

για την ποιμαντική, ἐκκλησιαστική καὶ εὐρυτέρα δραστηριότητα καὶ προσφορά στὴν ἐν Αὐστραλία Ἐπαρχία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ ἀπὸ Μιλητουπόλεως Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ, ἐν μέσῳ σκοπέλων καὶ ὑφάλων πολλῶν, προσφορά πού προκαλεῖ καὶ μᾶλλον ἐπιβάλλει τὸν πάγκοινο θαυμασμό.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανός, ὡς δόκιμος ποιητής, καίριος καὶ ἀκριβής, ἔχων ἰδίαν καλὴν γνῶσιν τῶν ἀνθρωπείων ἔγραφε: "Ἀλλοίμονο σ' αὐτοὺς πού δέν ἀμφισβητήθηκαν, γιατί θά πῆ πῶς ταυτίστηκαν μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους".

Ἡ βιωματική ποιητική ρῆσις αὐτὴ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη, ὡς προσωπικῶς χάριτι ἀπολαύσας πολλά ἐκ τῆς ἀγαθοδώρας ροπῆς του, ἐπιβάλλει νὰ ἀπευθύνω τὴν γραφὴ αὐτὴ εὐχαριστίας ἐκ βαθέων, διότι ἔσχον τὴν εὐλογία νὰ γνωρίζω καὶ νὰ βιώσω μέρος τοῦ τιτανίου εὐρυτέρου, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ, ἔργου του.

Ἡ χειμαζομένη Ἐπαρχία πού παρέλαβε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1975, ἀποτελεῖ σήμερα κυψέλη θαυμαστὴ ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ ὑπόδειγμα ὀργανωμένης καλῶς καὶ θεοπρεπῶς Ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου, χάρις εἰς τοὺς ἀτρύτους κόπους καὶ τὰς προσωπικὰς θυσίας του.

Ἐπάλαιψε, χωρὶς ὑπερβολή, μέ ὅλα τὰ "στοιχεῖα" τοῦ κόσμου, δῆθεν φίλια, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀλλότρια, καὶ ὑπερέβη "προσκόμματα" καὶ "τειχίσματα" ἀχαριστίας καὶ "ὑπονομεύσεων" πού ὑψώνοντο καθημερινὰ μπροστὰ του, καὶ παραδίδει σήμερον μίαν κατὰ πάντα ὀργανωμένην καὶ εὐθυδρομοῦσαν Ἐπαρχίαν.

Διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ἐν γένει κενωτικῆς καὶ θυσιαστικῆς προσφορᾶς εἰς πάντας τοὺς τομεῖς, κατέκτησε ἀμέριστον τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὸν σεβασμόν τῆς πανορθόδοξου, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρυτέρας διαχριστιανικῆς συνειδήσεως, καὶ κατέστη μία πεφωτισμένη ἱερά προσωπικότης, ἕνας ἄριστος ἰδεολόγος καὶ ὀραματιστής, δεξιότέχνης τοῦ λόγου, καὶ μάλιστα καὶ τοῦ ποιητικοῦ.

Θὰ περιορισθῶ προσωπικὰ στὴν ἀναφορά μόνο, κατὰ τὴν ἱερά αὐτὴ στιγμή τῆς ἀποτιμήσεως ἔργων καὶ λόγων: ἦτοι στὴν πρόθυμη πάντοτε, ἐν ἀφανείᾳ, σύνταξι πληθύος -τόμων ὀλοκλήρων- Πατριαρχικῶν κειμένων, διὰ τῶν ὁποίων διηκόνησε τὸν μακαριστὸν Πατριάρχην τῆς ἀγάπης Δημήτριον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κοίμησίν του τὸν νῦν Πατριάρχην μας.

Ἀκόμη νὰ ἐνθυμηθῶ καὶ νὰ προσθέσω, ὅτι τὰ δίκαια τοῦ Πατριαρχείου ὑπεστηρίχθησαν, ἐν παντί καὶ πάντοτε, στεργῶς καὶ δυναμικῶς καὶ μέ προσωπικὰς του θυσίας καὶ ἡ ἐν Αὐστραλία Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ ὑπερέβη δυσκολίας ἀνθρωπίνως ἀνυπερβλήτους, χάρις εἰς τοὺς ἰδικούς του χειρισμούς καὶ εἰς τὴν σοφίαν καὶ ἐμπειρίαν του.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανός τὴν κατέστησε ἀσφαλῆ καὶ ἀληθῶς μεγάλην Ἐπαρχίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

Τέλος, νά μνημονεύσω ἀπλῶς ἐνεὸς καὶ ἐν θαυμασμῷ τὴν ἰδικὴν του προσωπικὴν πρωτοβουλίαν νά συγκληθῇ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου Βαρθολομαίου ἡ γνωστὴ Μεῖζων καὶ Ὑπερτελής ἐκείνη Σύνοδος, διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ὁποίας περιεφρουρήθησαν τὰ ἀπαράγραπτα κα-
νονικά δίκαια τοῦ Πατριαρχείου μας ἐπὶ τῆς Ὁρθοδόξου Διασποράς, ἀπὸ γνωστάς ἐπιβουλὰς "ἡμετέρων" καὶ τρίτων.

"Ἐγραψεν ὁ αἰοίδιμος καὶ ἐν τούτῳ ἱστορίαν. Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ ὑπῆρξε μοναδική καὶ ἴσως ἀνεπανάληπτος, ὅπως τὴν ἐβίωσα καὶ πάλιν προσωπικά εἰς ὅλας τὰς φάσεις, πρό καὶ κατὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Μεῖζονος ἐκείνης Συνόδου.

Ἡ προσφορά του, τὸ ἥθος, τὸ φρόνημά του, προσωπικά ἀπὸ τὴν ταπεινότητά μου ἀξέχαστα, ἐφώτιζαν καὶ φωτίζουν τὸν ἐκκλησιαστικὸ καὶ ἐν γένει βίον μας καὶ εἶναι διαρκὴ καὶ πολὺτιμα διαχρονικά ἐφόδια.

Κυρίως μοῦ δίδει δύναμι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μακαριστὸς οὐδέποτε ἐκάμφθη καὶ τὸ ἔργο του ἀνθοφορεῖ συνεχῶς καὶ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν εὖ βεβαίως εἰδόντων. Τρεῖς στοχαστικοὶ στίχοι του ἐνδυναμώνουν τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἐμψυχώνουν τοὺς λιποψύχους, ὅπως τὴν ἐλαχιστότητά μου: "Μιά μοναχὴ σταγόνα ἦταν τὸ λάδι, πού ἀπλώθηκε στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, καὶ δὲν συμβιβάστηκε".

Αὕτῃ τὴν μοναδικὴ στιγμὴ τῆς προπομπῆς σου, μετὰ δακρύνων καὶ κλαυθμῶν, Γέροντά μου, εἰς τὴν αἰωνιότητα, ἐπαναλαμβάνω προσωπικά τὴν ἰδικὴν σου ἐλεγεία στὸν πολυφίλητο Πατριάρχη Δημήτριο, μεταφέροντάς την σήμερα στὸ ἰδικό σου πρόσωπο καὶ ἔργο:

«Σαράντα τέσσαρα (43 τὰ ἰδικὰ σου μακαριστέ Γέροντα) χρόνια ὀρθιος στή γέφυρα

σκάφους σεπτοῦ, μὰ δυσκολοκυβέρνητου
πού τὴν πορεία του ἀνακόπτουν ἀδιαλείπτως
χωρὶς εὐτυχῶς νά μποροῦν νά τὴ ματαιώσουν
κάθε τόσο αἰφνίδιοι ἄνεμοι,
δὲν βαρυγκόμησες μιά μέρα
μήτε λιποψύχησες

γιατί δύναμή σου ἦταν ἡ ἀγάπη» ("ὁ βαθμὸς τῆς ἐκπλήξεως", σελ. 136).

Τὸ ἐπιτελεσθέν, λοιπόν, ἔργο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Στυλιανοῦ στὴν πέμπτη ἡπειρο παραμένει εἰς τὸν αἰῶνα ὑπόδειγμα «δημιουργίας ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα», καθότι ὅσοι δημιουργοῦν ὑπερόριοι «ἔχουν διαλέξει δυὸ φορές τὸ περιθώριο» ("Ὑπερόριοι", σελ. 229).

Σέ ὅλο αὐτὸ τὸ μακρὸ διάστημα, ἅς ἐπιτραπῇ ἡ ἐπανάληψις, «εὐηργετή-

Ο εκπρόσωπος τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κ.κ. Βαρθολομαίου, Σεβ. Μητροπολίτης Βρυούλων κ. Παντελεήμων, πλασιούμενος ἐξ Ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν, κατὰ τὴν Ἑξόδιον Ἀκολουθίαν εἰς Αὐστραλίαν

σατε, μακαριστέ Γέροντα, σχεδόν ανώνυμα, όπως τό φῶς, ὁ ὕπνος, ὁ ἀέρας» καί τήν Μητέρα Ἐκκλησία καί τό Γένος μας καί τά Ἑλληνικά Γράμματα.

Γιά ὅλα αὐτά προσωπικά, ἀοίδιμε Γέροντα, σοῦ εἶμαι καί προσωπικά πάντοτε εὐγνώμων. "Αἰ εὐχαριστῶ" (Ιερός Χρυσόστομος) παρά τίς ὅποιες "σκιές" πού ἀτυχῶς παρεισέφρυσαν στήν ἀνέφελη μέχρι πρό τινων ἐτῶν σχέσι μας.

Εἶμαι, λοιπόν, βέβαιος ὅτι ἡ ἀένναος πορεία προσφορᾶς σου πρός τό Ὡραῖο, τό Μεγάλο, τό Ἀληθινό συνεχίζεται, ἀκόμη καί τώρα πού καί γιά σένα «κλείνει ἡ σκηνή τοῦ κόσμου τούτου καί

ρυθμίζονται ὅλες οἱ ἐκκρεμότητες μέ μία γαλήνια δικαιοσύνη, ἐκεῖ ὅπου ὁ Θεός θά εἶναι «τά πάντα ἐν πᾶσι». ("Εἰς ὧτα ἀκουόντων", ποίημα "Δικαιοσύνη", σελ. 32).

Ἔκανα μία προσπάθεια, πολυτίμητε Ἀδελφέ καί Φίλε, μακαριστέ Ἀρχιεπίσκοπε, νά ἐκφράσω διά μέλανος καί χάρτου τά ἀνέκφραστα καί ἀνεξομολόγητα βιώματά μου.

Ὅσα, δηλαδή, αἰσθάνομαι γιά τήν σεπτή Προσωπικότητά Σου, ἀλλά καί γιά τήν μακρόχρονη καταλυτική συμπαράστασή Σου σέ ἄπειρα θέματα στό μαρτυρικό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο. Ἴσως καποτε νά δυνηθῶ νά Σέ σκιαγραφήσω πραγματικά, ὅπως γνωρίζω ἐν χάριτι καί ὄχι ἐν ἀ-χαριστίᾳ νά κάνω πρός ὅσους μ' εὐεργέτησαν.

Προσωπικά, τέλος, ὡς ὑπέρ πάντας εὐεργετηθεῖς ὑπό σοῦ ἀείμνηστε μεγάλε Στυλιανέ, ὁμολογῶ τήν Χάριν, κηρύττω τόν Ἐλεον, οὐ κρύπτω τήν Εὐεργεσίαν, μέ τήν θερμή προσευχή καί ἱκεσία νά ἀπολαύσης, Γέροντα, τήν "ἀμοιβή", κατά τόν πορσφιλῆ σοι ποιητή Πριγκηποννήσων Δωρόθεο -πού τόσο ἀδρά τόν περιγράφης στό Ποίημά σου "Πορτραῖτο Ἐπισκόπου"-, «ἀπό τούς κόλπους τῆς σιωπῆς τήν ἐντέλεια τοῦ Ἀρρητου»!, Σὺ ὁ Γενναῖος, ὅπως ἐσημείωνες κατά τήν συνεργασία μας ἐδῶ στό Φανάρι, τήν δύσκολη νύκτα τῆς 1ης Αὐγούστου 1993: "πού δέν λογάριασες ποτέ, ποιοί σοῦ χρωστοῦν καί πόσα. Σὺ πού καθῶς ξυπνοῦσες κάθε πρωΐ, δέν ἔψαχνες γι' ἀπομεινάρια τῆς προηγούμενης μέρας, ἀλλά προκαλοῦσες ἐκ νέου τόν ἥλιο σέ μονομαχία χωρίς προηγούμενα" (Ποίημα "Ο Γενναῖος", Ὑγρά Τοπία σελ. 84).

Μακαρία ἡ ὁδός ἣ πορεύει σήμερον, ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Γέροντα, ὅτι ἡτοιμάσθη σοι τόπος ἀναπαύσεως, τόπος εὐαγγελισμοῦ καί τόπος σαββατισμοῦ.

Στυλιανός ὁ Αὐστραλίας, ὁ γενναῖος καί ρηξικέλευθος Κρῆς, ὁ μέγας ἐν τοῖς Ἱεράρχαις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὁ δεινός ρήτωρ, ὁ εὐαίσθητος ποιητής, κεκοίμηται ἐν Κυρίῳ. Ἀληθῶς μυριώνυμον εὖχος σεβασμοῦ, ἀγάπης, τιμῆς, φιλίας, αἰωνίου προσευχητικῆς μνήμης.

Αἰωνία σου ἡ μνήμη, ἀείμνηστε Γέροντα!

*Στιγμιότυπα ἐκ τῆς Ἑξοδίου Ἀκολουθίας
τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ*

Ἐν χώρᾳ ἀχωρήτου

Σεβ. Μητροπολίτου Ἀρχαλοχωρίου,
Καστελλίου καί Βιάννου κ. Ἀνδρέα

Ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας κυρός Στυλιανός, ὁ ιεράρχης, ὁ θεολόγος, ὁ ποιμὴν, ὁ ποιητής, ὁ διανοούμενος, ὁ στοχαστής, ἐξῆλθε ἐκ τῶν ἐπιγείων, ὁρατῶν καί αἰσθητῶν εἰς τὰ οὐράνια, τὰ ἀόρατα καί τὰ νοητά.

Εἰσέρχεται εἰς τὴν θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ὅπου «θρόνοι, κυριότητες, ἀρχές, ἐξουσίες καί δυνάμεις» λειτουργοῦν ἀπαθῶς ἐν πνεύματι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπίγεια καταταλαιπώρηση δι' ἴδιον, κατὰ κανόνα, ἐπίγειο κέρδος καί σκοπό, συγχωρούμενοι ὅμως ἀπὸ τὸν Θεό, συνδοξολογούντων τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων, ἐπειδὴ, διὰ τὸ δερμάτινόν του χιτῶνα μας, προτάσσουμε τὰ καθ' ἡμᾶς τοῦ ἐγώ μας, ἔναντι τῶν ἄλλων, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καταστάσεων.

Ζεῖ ὁ Στυλιανός ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ τοῦ ὁμοφυρίῳ, ἐν ἐτέρα καταστάσει, πνευματικῇ καί γεύεται τῇ συνέχειᾳ τοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς, ὅπως θὰ συμβεῖ μέ ὅλους μας.

Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὸν χῶρο τῆς γεύσεως, ἐν μέσῳ τῆς ἀτελευτήτου χαρᾶς τοῦ ἀνεσπέρου φωτός τοῦ Χριστοῦ ἢ μέσα στὴ θλίψη, στό σκότος, στήν τραγικότητα, τῶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου δαιμονικῶν ἐπιρροῶν τοῦ πονηροῦ.

Ἐμπροσθεν τούτου τοῦ ποτηρίου τῆς νῦν καί τῆς ἄλλης ζωῆς καταλύονται πάσης φύσεως δικαιώματα, συνταγματικές ἀναθεωρήσεις, καί κάθε ἄλλη μορφή ἡθοπλαστικῆς θεωρίας γιὰ σύνθεση, συγκρότηση καί τοποθέτηση εἰς τοῦτον τὸν κόσμο τῆς ἀναστάσιμης φθορᾶς.

Ὁ Στυλιανός μέ σεβασμό καί τιμὴ στό ἄρρητό του Θείου μυστηρίου, μέ ἐγνωσμένη τὴν δοκιμασμένη παρορμητικότητά του, δέν μᾶς ὁμολόγησε ποτέ στίς διδακτορικές του διατριβές, στήν ὑφηγεσίᾳ του, στίς μελέτες του, στίς ποιητικές συλλογές, ἂν τοῦ ἀποκαλύφθηκε ὁ Χριστός ἢ ἂν συναντήθηκε μέ τὸν Νυμφίον τῆς Ἐκκλησίας.

Γι' αὐτό ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, ἡ ἀνύμφευτός του κόσμου νύμφη, ἀναπαυμένη στὴ λαλοῦσα σιγῇ του, τὸν κάλεσε κοντά της καί ὑποδέχθηκε τὴν ἀνυπόκριτη ψυχὴ του, τὴν ἡμέρα τοῦ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου Εὐαγγελισμοῦ Της.

Προσωπικότητα καί πορεία:

Ὁ Αὐστραλίας Στυλιανός, ὁ ἀπὸ Μιλητουπόλεως, μέ ἐνθουσιασμό, εἰλικρίνεια, θάρρος καί πείσμα διακόνησε τὴ Μεγάλῃ του Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ,

τό Οικουμενικό μας Πατριαρχείο, ως περιλαμβρος καί διαπρεπής Ίεράρχης του.

Άπό τό Άδελε Ρεθύμνου, όπου γεννήθηκε τό 1935, έως τή Θεολογική Σχολή τής Χάλκης, όπου θά λάβει τό ένα από τά δύο δεκάρια πού έβαλε στην άκαδημαϊκή του πορεία, ό τότε διάκονος καθηγητής Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης.

Στή Χάλκη συνδέθηκε μέ τόν Σχολάρχη καί Γέροντά του Ίκονίου Ίάκωβο, πού τόν χειροτόνησε, τό 1957, διάκονο. Ή τιμή καί ό σεβασμός πρός τόν Γέροντά του ύπῆρξε μνημειώδης.

Κάθε μέρα έκανε τό σταυρό του, φιλοῦσε τεμάχιο λειψάνου του, πού είχε στό γραφείο του, καί άρχιζε τήν έργασία του.

Ο προηγούμενος Βασίλειος Ίβηρίτης, ό όποιος παρίσταται στην έξόδιο ακολουθία του, ήταν φίλος καί άδελφός του, πολλάκις δέ έφησύχαζε εις τήν Ίβήρων.

Ο Ρεθύμνης Άθανάσιος τόν χειροτόνησε πρεσβύτερο. Άκολούθησαν οι σπουδές στην Γερμανία. Στή Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης δίδαξε ως ύφηγητής καί στην Πατριαρχική καί Σταυροπηγιακή Μονή τών Βλατάδων διετέλεσε ήγούμενος.

Ός έπευλογία τής δημιουργικής καί σπουδαίας αὐτῆς τροχιᾶς, στά 1970 εκλέγεται από τήν Άγία καί Ίερά Σύνοδο τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτης Μιλητουπόλεως καί χειροτονείται στίς 6 Δεκεμβρίου επίσκοπος στό ναό τής Θεολογικής Σχολῆς τής Χάλκης, από τούς Σάρδεων Μάξιμο, Ροδοπόλεως Ίερώνυμο, Σταυρουπόλεως Μάξιμο καί Μαρεώτιδος (έν συνέχεια Ζηνουπόλεως) Άρίσταρχο.

Ο αὐθεντικός, ό ανυπόκριτος, ό άφκιασίδωτος αὐτός άνθρωπος, μέ τίς παρορμητικότητές του, πού κάποτε μάλιστα προσλάμβαναν άκραίες έκφράσεις, δέν σχεδίαζε επί χάρτου, ούτε μεθόδευε παρασκηνακά, τήν έξουθένωση καί καταρράκωση ανθρώπων, πολύ δέ περισσότερο άρχιερέων.

Άπεχθανόταν, τό δαιμονικό σκότος, τίς όργανωμένες διαπλοκές, τά ψευτοδιλήμματα τών σκοπιμοτήτων. Μέ ένα πρωτόγονο κρητικό παρορμητισμό εξέφραζε τά πάθη τοῦ άπαθῶς, κατά τό μικρό παιδί πού έμφοτικά καί ανυπόκριτά του παίρνουν τό παιχνίδι ἢ τό διεκδικεῖ, αλλά δέν τοῦ τό δίνουν.

Δέν εἶναι διόλου τυχαῖο, αλλά έπιβεβαιωτικό τών παραπάνω, ότι μία σειρά ανθρώπων μέ τούς όποίους είχε διακόψει τήν έπικοινωνία, χωρίς νά γνωρίζουμε τό γιατί, συνομιλοῦμε από τή Δευτέρα γιά τόν Αὐστραλίας Στυλιανό μέ σεβασμό καί θαυμασμό καί μάλιστα γράφομε κείμενα στή μνήμη του, μέ γλώσσα εκτίμησης, άγάπης καί άγαθῶν αναμνήσεων, διά τό ανυπόκριτο, τό αὐθεντικό, ακόμα καί τών πιό άκραίων εκρήξεών του.

Τό 1975 τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τόν ἐξέλεξε Ἀρχιεπίσκοπο Αὐστραλίας. Παρέλαβε τήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στή πέμπτη ἡπειρο ἄκρως ἐμπερίστατη, τήν πηδαλιούχησε, τήν ὀργάνωσε καί τή συγκρότησε μέ ὑποδειγματικό τρόπο.

Ίδρυσε καί λειτουργεῖ ὡς τίς μέρες μας ἡ Θεολογική Σχολή στήν Αὐστραλία, ἐξυπηρετώντας τίς ἀνάγκες ἐπάνδρωσης τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, μέ γηγενῆ ἐκκλησιαστικά στελέχη. Ἀφύπνισε τόν Ἑλληνισμό τῆς Ὠκεανίας, τόν συνέδεσε μέ τόν ἐθνικό κορμό καί τόν δραστηριοποίησε στήν ἀνάδειξη καί προβολή τῶν ἐθνικῶν μας ζητημάτων.

Τό ἐνδιαφέρον του γιά τήν Μητρόπολη Κυδωνίας στά Χανιά τῆς Κρήτης:

Αὐθόρμητος, τίμιος, εὐθυτενής μέ τή συνείδησή του, ὁ Αὐστραλίας Στυλιανός, δέν ἔκρυψε τήν ἐπιθυμία του νά ἐκλεγεῖ ἀρχιερέας στά Χανιά.

Οἱ δύο τροποποιήσεις πού ἔγιναν στόν Καταστατικό Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης τό 1974 (Ν.Δ. 77/1974), μέ τή σύμφωνη γνώμη τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καί τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Εὐγενίου, στόχευαν στήν ἐκλογή του τότε Μιλητουπόλεως, στή Μητρόπολη Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου.

Γί' αὐτό καί οἱ νομοθετικές ρυθμίσεις τόν κατέστησε αὐτοδικαίως ἐκλόγιο στήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, χωρίς ἐγγραφή στόν κατάλογο. Τήν περίοδο ἐκείνη χήρευαν τρεῖς Μητροπόλεις.

Ἡ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης περιορίζεται μέ τόν ἴδιο νόμο νά ἐκλέγει ἀρχιερεῖς μόνο ὅταν χηρεύει μία ἐπαρχία, ὅπως ὀρίζεται στή Σύμβαση Ἐκκλησίας Κρήτης-Κρητικῆς Πολιτείας τοῦ 1900, τήν ὁποία ἐπικαλεῖται ὁ Κρήτης Εὐγένιος στό λόγο τοῦ κατά τήν ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχῃ Αθηναγόρα στήν Κρήτη τό 1963.

Τά συμφωνηθέντα μεταξύ τριμελοῦς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας (Σταυρουπόλεως Μαξίμου, Εἰρηνουπόλεως Συμεῶνος καί Κολωνίας Γαβριήλ) καί Κρήτης Εὐγενίου γιά τήν ἐκλογή τοῦ Στυλιανοῦ στά Χανιά ἀνετράπησαν μέ παρέμβαση δύο ἀρχιερέων, τοῦ Πέτρας Δημητρίου καί τοῦ Ἱεροσητείας Φιλοθέου, μέ τότε κυβερνητικό ἐκπρόσωπο τόν Βλάσιο Φειδά, καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.

Ἐξελέγησαν Κυδωνίας ὁ νῦν Κρήτης Εἰρηναῖος, Κισάμου ὁ μετέπειτα Γορτύνης Κύριλλος καί Λάμπης ὁ μετέπειτα Ρεθύμνης Θεόδωρος.

Τό Ν.Δ. 77/1975 κατά τό πρῶτο σκέλος τοῦ ἐφαρμόστηκε ἀργότερα στίς μεταθέσεις τῶν Κυρίλλου καί Θεοδώρου. Σύμφωνα μέ γνωμάτευση τῶν καθηγητῶν Φειδᾶ καί Τρωϊάνου, οἱ δύο ἀρχιερεῖς εἶχαν δικαίωμα νά εἶναι ὑποψήφιοι γιά μετάθεση ὡς ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ὁ ἀείμνηστος, τότε Μιλητουπόλεως Στυλιανός, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν διαβουλεύσεων καὶ ζυμώσεων γιὰ τὶς ἀρχιερατικές ἐκλογές, φέρθηκε μέ ἄσπογη ἀνδροπρέπεια στοὺς συνυποψηφίους τοῦ ἀρχιμανδρίτες Κύριλλο καὶ Θεόδωρο, ἰδιαίτερος δέ στὸν ἀρχιμανδρίτη Εἰρηναῖο Ἀθανασιάδη.

Σεβάστηκε τὸν ἐκκλησιαστικό κόπο καὶ τὸν ἰδρώτα τους, ἰδιαίτερος στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Κρήτης στὰ Χανιά, ὅπου ἦταν Σχολάρχης τότε ὁ Εἰρηναῖος, μέ τὸν ὁποῖο ὄχι μόνο τίμια καὶ ἀνυπόκριτα συνομιλοῦσε τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες, ἀλλὰ τὸν βοηθοῦσε καὶ τοῦ συμπαρίστατο γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῆς Σχολῆς Χανίων.

Ὁ εὐαίσθητος, ὁ αὐθεντικός καὶ ρωμαλέος Στυλιανός, ὁ ἀρχιερέας αὐτός τῆς ἀνυπόκριτης πορείας πού πάντοτε φωτίζει ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, φοβόταν τὸν Θεό, σεβόταν τὸν ἄνθρωπο, ἴστατο δέ μέ δέος στό μυστήριό τῶν πνευματικῶν νόμων, πού καθίστανται ἐλεήμονες ἢ ἀνελέητοι, κατὰ τὴν περίστασιν.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὁ Ἑλληνισμός, ἡ Αὐστραλία, ὁ χριστιανικός κόσμος, ἡ Κρήτη ἐξοδιάζουμε σήμερα ἐκκλησιαστικό ἄνδρα πρῶτου μεγέθους, πού δέν εἶχε σχέση μέ τό μέσον καὶ τὴ μεσότητα, τό δῆθεν καὶ τό φαίνεσθαι. Προσωπικότητα μοναδική καὶ ξεχωριστή. Ἦταν αὐθόρμητος καὶ εἰλικρινής.

Γι' αὐτὸ ἀποκάλυπτε τοὺς λογισμούς καὶ ἐξέφραζε τὰ κυμαινόμενα, σέ ἀκραῖες πολλάκις καταστάσεις, συναισθήματά του μέ πρόσωπα καὶ γεγονότα.

Θά μπορούσε νά μεσουρανοῦσε καὶ νά διέπρεπε σέ στερεώματα ἄλλων χωρῶν.

Ὑπῆρξε ὅμως ἀπὸ τοὺς «ὠρισμένους ὑπὸ τῆς ἀνεξιχνιάστου δυνάμεως» νά καταστεῖ θύτης καὶ ἀρχιθύτης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία διακόνησε θυσιαστικά ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ, μέ τὰ σπουδαῖα θεολογικά συγγράμματά του, τὶς μελέτες του, τὰ ποιήματά του, τὶς παρεμβάσεις του στό δημόσιο βίο, ἀλλὰ πάνω ἅπ' ὅλα μέ τὴ νέα πνοή, πορεία καὶ δυναμική πού ἐμφύσησε εἰς τὴν λαχοῦσα αὐτοῦ ἐπαρχία, τὴν πέμπτη ἡπειρο, τὴν Αὐστραλία.

Ἐπιμνημόσυνον Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κυροῦ Στυλιανοῦ

Ἐμμανουήλ Κ. Δουνδουλάκη, Ἐπίκ. Καθηγητοῦ Π.Α.Ε.Α.Κ.

Τό ἑσπέρας τῆς 25ης Μαρτίου, μίας ἡμέρας μέ ποικίλους συμβολισμούς, θρησκευτικούς καί ἔθνικούς, μίας ἡμερομηνίας συνυφασμένης μέ τήν πρώτη ἡμέρα τοῦ κόσμου, τή δημιουργία καί τήν ἀναγέννηση τῆς φύσης, - σύμφωνα μέ ἀπόκρυφες καί Ἐκκλησιαστικές παραδόσεις- οἰκονόμησε ὁ Ζωοδότης Κύριος νά πέσουν τά φτερά τοῦ "ὑψιπετοῦς ἀετοῦ" τῆς Θεολογίας• παραχώρησε ὁ Παντοκράτωρ νά λυγίσει τό "εὐσκιόφυλλον ξύλο" τῆς κατ' ἄμφω σοφίας, ὁ "μονήρης κυπάρισσος" τῆς Κρητικῆς γῆς, ὁ "κραταιός" ἐκκλησιαστικός "ἄνακτας" τῆς πέμπτης ἡπείρου καί ἐπέτρεψε ὁ Θεός Λόγος νά σιγήσει τό "ἀκροθίνιο" τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου καί τῆς συγγραφικῆς καλάμου, ὁ Πήγασος τῆς ποιήσεως, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας κυρός Στυλιανός.

Τί κι ἂν "... τό ἀπόλυτο πένθος δέν ἐκφράζεται /παρά μονάχα μέ ἀπόλυτη σιωπή..." (Πένθος ἀπόλυτο), ἡ Μητέρα Ἐκκλησία, τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο, θρηνεῖ γιά τήν ἀπώλεια τοῦ ἐκλεκτοῦ Ἱεράρχη καί διακηρύσσει καί σεμνύνεται γιά τήν πιστότητα τοῦ εὐπειθοῦς τέκνου, τοῦ ἄοκνου διακόνου καί στερροῦ προασπιστή της.

Ἡ Ἐκκλησιαστική κοινότητα τῆς Αὐστραλίας, ὀδυνᾶται γιά τόν κατ' ἄνθρωπον ἀπορφανισμό τοῦ Ἱεουργοῦ, τοῦ Ποιμένα, τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Διδασκάλου, τοῦ ποιητῆ, τοῦ λογοτέχνη, τοῦ πατρός, τοῦ υἱοῦ (Ὁ Ἄγενε-αλόγητος), τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ συνανθρώπου, τοῦ γνήσιου πατριώτη καί μαρτυρεῖ ὅτι "τὴν ὥρα τοῦ ὑπάτου πόνου/ κόβονται τά ἥπατα..." (Τὰ σφαγμένα μαλλιά) κι ἄς ἀκούει τή φωνή τοῦ Ἱεράρχη ἀπό τήν "ἀντίπερα ὄχθη" νά τήν προτρέπει πατρικά: "Μὴν κλαῖς ἀκόμη• /εἶναι νωρίς νά στερέψουν οἱ κόγχες τῶν ματιῶν σου..." (Μὴν κλαῖς ἀκόμη).

Ὁ ὑπογράφων, ψελλίζει, τήν ὥρα ἐτούτη, σαστισμένος "ἐξόδιον ὕμνον καί ἐπιτάφιον" πρὸς τόν ἀοίδιμο Ἀρχιεπίσκοπο Αὐστραλίας, ἀναλογιζόμενος ὅτι λίγες ἡμέρες νωρίτερα πάσχιζε, ὡς ἄλλος «ὁμόλογος περίεργος ἀργόσχολος (καί) ἀκαμάτης» (Εργαστηριακό Β'), νά μαζέψει ἐπίλεκτα εὖοσμα ἄνθη ἀπὸ τόν ποιητικό λειμῶνα τοῦ κραταιοῦ Πρωθιεράρχη, προκειμένου νά πλέξει ἀμάραντο στεφάνι γιά νά προσφέρει σέ ὁμότεχνους, στό Κλεινόν Ἄστυ. Ἀκόμη δορυφοροῦν στή σκέψη τοῦ οἱ στίχοι ποιήματος τοῦ ἀοιδίμου Πρωθιεράρχη: "Υπάρχουν ἄνθρωποι πού δέν εἶδαμε /μήτε διαβάσαμε τίποτα δικό τους /καί κάποια μέρα διαπιστώνουμε κατάπληκτοι

Ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός «ἔτι ζῶν»

/πώς σκέφτονται κι αισθάνονται σάν ἐμᾶς / σέ βαθμό νά τοὺς ποῦμε ἀδελφούς /χωρίς ἴχνος συμβατικής φιλοφρονήσεως. (Ὡς) ... ἐκ γενετῆς ὁμοούσιους..." (Ὁμολογοί του πνεύματος).

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, ἓνας ἄνθρωπος πού γαλουχήθηκε καί ἀνδρώθηκε μέ τήν ὀρφάνια -κυριολεκτική καί μεταφορική-, ἓνας ἄνθρωπος πού "δέν γνώρισε τή χαρά τοῦ περιττοῦ /παρά μονάχα τήν πάλη μέ τίς πρῶτες ἀνάγκες"(Pour vos amours 'sieurs dames)• ὁ καταξιωμένος θεολόγος καί ἐκκλησιαστικός ἡγέτης, ὁ εὐαίσθητος καί συνάμα διακριτικός, ὁ ἀδούλωτος στό πνεῦμα καί δωρικός στίς ἐκφράσεις, ὁ ἀσυμβίβαστος μέ τὰ ἡμίμετρα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, δέν εἶναι παράδοξο ὅτι ὑπῆρξε πολλές φορές "σημεῖο ἀντιλεγόμενο". Ἀνῆκε στίς ἰσχυρές ἐκεῖνες προσωπικότητες πού ἀμφισβητοῦνται, διότι ἀρνοῦνται νά συμβιβαστοῦν καί νά ταυτιστοῦν μέ τή μάζα, πασχίζοντας πρὸς ὄφελος τοῦ συνόλου.

Ὁ λόγος του, ὡς πρὸς αὐτό, σαφές καί ἀφοριστικός: "Ἀλλοίμονο σ' αὐτοὺς /πού δέν ἀμφισβητήθηκαν,/γιατί θά πεῖ πώς ταυτίστηκαν/μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. /Ἀλλοίμονο σ' αὐτοὺς / πού δέν διώχτηκαν, /γιατί θά πεῖ πώς δέν πολέμησαν /μήτε μέ σκιές..." (Ἀφορισμοί). Ἀνῆκε ἐπίσης σ' ἐκεῖνους πού κερδίζουν τό Δικαιοκρίτη Θεό μέ τις "ἐνσυνείδητες ἥττες" (Κόντρα στό ρεῦμα),"τίς διαδοχικές παραιτήσεις" (Ὁ τρωτός Δόν Κιχώτης) πού μετρῶνται στό ἐνεργητικό τους, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τή διεκδίκηση τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος.

Ἢ, προϊόντος τοῦ χρόνου, διάκριση τῶν σημείων τῆς αὐθεντικῆς θεοφάνειας καί ἢ "σιωπηλή ἐγκαρτέρηση" τοῦ θαύματος καί τοῦ θανάτου (Επίγνωση), ὥθησαν τόν Ἱεράρχη νά διατυπώνει μέ συστολή καί ὄντως ταπείνωση, τὰ ἀκόλουθα: "Παλιά συνήθεια νά στολίζουν τοὺς νεκρούς /... Ἐγώ, παρακαλῶ, μόνο τό ράσο /κι ἐκεῖνο ὄχι γιά καλλωπισμό /μονάχα νά μὴν σκανδαλίσω μέ τήν γύμνια μου /τῇ μόνη δύναμη τοῦ ἀνθρώπου/ μπροστά στόν Παντοδύναμο!" (Σκέψεις γιά Διαθήκη).

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας κυρός Στυλιανός, ὡς ἄλλο εὐώδες "ἄνθος τῆς ἐρήμου", σκόρπισε "ἀφειδώλευτα/ κι ἐξ ὀλοκλήρου ἀνιδιοτελῶς" (Υπεράνω σκοπιμοτήτων) τό ἄρωμά του, ὅπου κι ἂν πέρασε στήν ἐπίγεια πορεία του. Σήμερα, "ἀμίλητος", ἀλλά ὄχι "βουβός", "ἔχοντας ἤδη διαπεραιωθεῖ στήν ἀπέναντι ὄχθη"(Οἱ νεκροί Β'), μᾶς διαμηνύει μέ νόημα: "Κανείς δέν ξέρεي πότε εἶναι πιό χρήσιμος, /γιά τόν ἑαυτό του καί γιά τοὺς ἄλλους: ὅταν ἀγωνίζεται καί κάπου τοὺς ἐκτοπίζει/... ἢ ὅταν ἀπέρχεται ἀξιοπρεπῶς/ ἀφήνοντας ὅλο τόν χώρο ἀδιαμφισβήτητο /στήν εὐθύνη τῶν ἄλλων." (Τό μέγα δίλημμα).

"Ἐρχεται, τέλος σήμερα, μέ τήν κραυγάζουσα σιγῇ του, νά μᾶς ὑπενθυμίσει τή σχέση "τάφου καί ἀρετῆς", ὅτι δηλαδή οἱ "τάφοι εἶναι τὰ διαπιστευ-

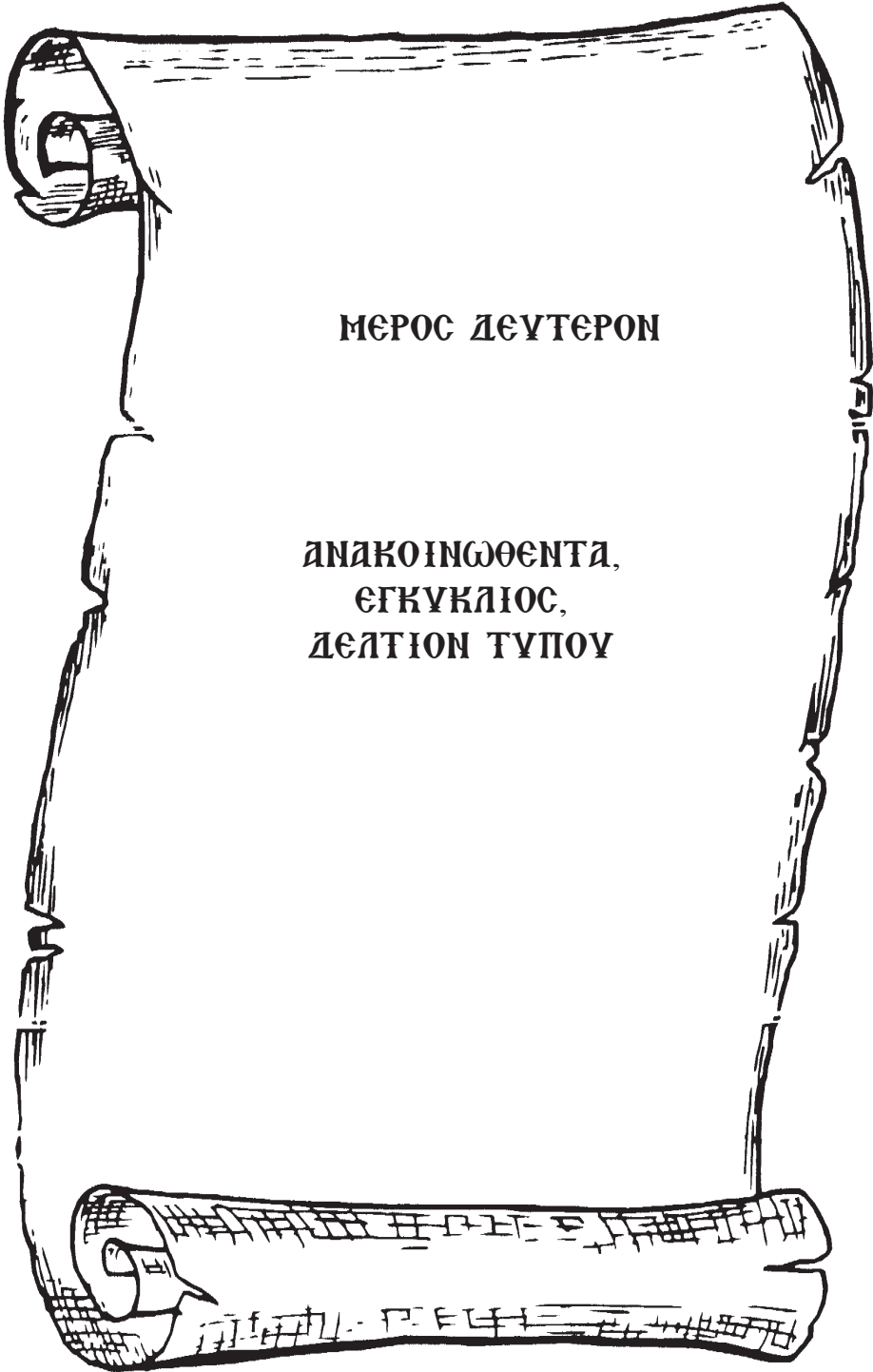

*Κρητικός αποχαιρετισμός βαθείας τιμής καί άμαράντου εύγνωμοσύνης
εις τόν μακαριστόν Άρχιεπίσκοπον Αύστραλίας Στυλιανόν*

τήρια τῆς γῆς. /... ἡ ὀριστική μας μετάνοια./ Δέν ξαναστρέφουμε τὰ νῶτα
στόν Ἀδωναΐ, / ὅπως ἔκαμε στήν Ἑδέμ ὁ Προπάτορας / εἵμαστε ὅλοι ἀνά-
σκελα πεσμένοι /ἀντίκρυ στό Θεό, /για νά βλέπει ἐσαεὶ μόνο τά στήθη μας•
/ εἶναι πληγωμένα ἀπό τούς διαξιφισμούς μας / ἀλλά κι ἀπό τήν ἀγάπη Του./
... Θά περιμένουμε καί θά νοσταλγοῦμε / ἀνάσκελα ὀριζοντιωμένοι /τή
θεία παρεμβολή." (Ξενάγηση Ἀρχαγγέλου).

Ἄς εἶναι αἰωνία αὐτοῦ ἡ μνήμη!

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝΤΑ,
ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ,
ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΥΠΟΥ

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

Ἀνακοινωθέν τῆς 2ας Ἰανουαρίου 2019

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης συνήλθε στίς 2 Ἰανουαρίου 2019, στό Ἡράκλειο, καί ἀσχολήθηκε, γιά μιὰ ἀκόμη φορά, μέ τό θέμα τῆς τροποποίησης ἄρθρων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, πού ἀφοροῦν στόν θεσμό τῆς Οἰκογένειας καί τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καθώς καί τά θέματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας καί τῆς μισθοδοσίας τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος, μέ ἀφορμή τήν ἑναρξη τοῦ νέου ἔτους, 2019, ἐκφράζει πρὸς τόν Ἱερό Κλῆρο, τίς Μοναστικές Ἀδελφότητες καί τόν εὐσεβῆ Λαό τῆς Μεγαλονήσου, θερμές πατρικές εὐχές, γιά κάθε πρόοδο, εὐημερία καί ἐπίτευξη ἀγαθῶν στόχων καί προγραμματισμῶν.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἀφοῦ ἔλαβε γνώση τῆς Ἐκθεσης τῆς Ἀντιπροσωπείας Της, ἡ ὁποία πρόσφατα ἐπισκέφθηκε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί, κατόπιν τῆς σχετικῆς ἐνημέρωσης, εἶχε συζήτηση καί συνεργασία μέ τήν Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότητα, τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο, γιά τά παραπάνω σπουδαία θέματα, ὁμόφωνα ἀποφάσισε νά ἐκφράσει τίς εὐχαριστίες καί τήν εὐγνωμοσύνη τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης πρὸς τόν Παναγιώτατο, γιά τήν ἔκδοση Ἀνακοινωθέντος μέ τίς θέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τά παραπάνω θέματα καί γιά τή ρητή ὑποστήριξη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

Ἐπὶ πλέον ἡ Ἱερά Σύνοδος, ὁμόφωνα ἀποφάσισε τόν ὀρισμό Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀποτελούμενης ἀπὸ τοὺς Σεβ. Μητροπολίτες Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιο, Πέτρας καί Χερρονήσου κ. Γεράσιμο καί Ἱεραπύτνης καί Σητείας κ. Κύριλλο, τόν Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Πρόδρομο Ξενάκη, Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τόν Ἐντιμολ. κ. Δημήτριο Μηλαθιανάκη, δικηγόρο καί Νομικό Σύμβουλο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ ὁποία, θά ἐνημερώνεται γιά τίς ἐξελίξεις τοῦ θέματος τῆς ἀναθεώρησης ἄρθρων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, καθώς καί γιά τή σχεδιαζόμενη ἀλλαγὴ τοῦ ἐργασιακοῦ καθεστώτος τῶν κληρικῶν.

Τέλος, ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ, ἐφ' ὅσον κληθεῖ, θά ἀναλάβει τό ἔργο τῆς κατάθεσης τῶν θέσεων καί τῶν προτάσεων τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης στοὺς ἀρμόδιους, ἐνῶ σέ περίπτωση κατάθεσης Νομοσχεδίου, σχετικά μέ τό ἐργασιακό καθεστῶς τῶν κληρικῶν, ἡ Ἐπιτροπὴ, μετὰ ἀπὸ κατάλληλη ἀξιολόγηση, θά ὑποβάλει σχετικὴ ἐνημερωτικὴ εἰσήγηση πρὸς τὴν Ἱερά Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἡ ὁποία θά λάβει τίς τελικὲς Ἀποφάσεις, γιά τίς μετέπειτα ἐνέργειες.

*Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἱεραπύτνης καί Σητείας κ. Κύριλλος
καί τά Μέλη Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης
μετά τῶν Προέδρων τῶν Συλλόγων Πολυτέκνων καί Τριτέκνων Κρήτης*

Ἀνακοινωθέν τῆς 3ης Ἰανουαρίου 2019

Οἱ παρακάτω Σύλλογοι μετά ἀπό πρόσκληση τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης συναντηθήκαμε τήν Πέμπτη 3 Ἰανουαρίου 2019, στήν ἔδρα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, στό Ἡράκλειο, μέ Συνοδική Ἐπιτροπή τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἀποτελούμενη ἀπό τόν Σεβ. Μητροπολίτη Ἱεραπύτνης καί Σητείας κ. Κύριλλο, τόν Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Νήφωνα Βασιλάκη, Κωδικογράφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τόν Αἰδεσιμολ. Πρωτοπρ. Ζαχαρία Ἀδαμάκη, Πρόεδρο τῆς Ἑνώσεως Συνδέσμων Κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, καί τόν Ἀξιότιμο κ. Δημ. Μηλαθιανάκη, δικηγόρο καί Νομικό Σύμβουλο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Στή συνάντηση αὐτή ἐνημερωθήκαμε ὑπεύθυνα γιά τίς θέσεις τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, στήν προτεινόμενη ἀναθεώρηση τοῦ ἄρθρου 21 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, τό ὁποῖο ἀναφέρεται στό θεσμό τῆς Οἰκογένειας.

Μετά ἀπό συζήτηση καί συνεργασία, μέ τήν Ἀνακοίνωση αὐτή, γνωστοποιοῦμε ὁμόφωνα τά παρακάτω:

1. Ἐκφράζουμε εὐχαριστίες πρὸς τήν Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, γιά τήν ξεκάθαρη θέση της, μέ σκοπό τή στήριξη τῆς Οἰκογένειας στήν Ἑλληνική Κοινωνία καί τή Συνταγματική προστασία τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ θεσμοῦ, ὅπως ἰσχύει μέχρι σήμερα στό Σύνταγμα.

2. Συγχαίρουμε γιά τήν ξεκάθαρη θέση νά διατηρηθεῖ στό Σύνταγμα ἡ ἔκφραση ὅτι ἡ Ἑλληνική Οἰκογένεια ἀποτελεῖ «θεμέλιο τῆς συντήρησης καί τῆς προαγωγῆς τοῦ ἔθνους» καί τελεῖ ὑπό τήν προστασία τοῦ Κράτους.

3. Χαιρετίζουμε ἰδιαίτερα τό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης ἔθεσε πρῶτο τό θέμα τῆς προστασίας τοῦ θεσμοῦ τῆς Οἰκογένειας καί στή συνέχεια ἔθεσε καί ἄλλα θέματα, τά ὁποῖα μάλιστα σχετίζονται ἄμεσα μέ τήν Ἐκκλησιαστική ζωή.

4. Συντασσόμαστε ἀπόλυτα μέ τίς θέσεις πού ἔχει ἐκφράσει δημόσια ἡ Ἐκκλησία Κρήτης μέ τά Ἀνακοινωθέντα, τό Ὑπόμνημα καί τίς ἐπαφές πού εἶχε πρόσφατα στήν Ἀθήνα μέ τόν Ὑπουργό Παιδείας, Ἀρχηγούς καί Ἐκπροσώπους τῶν Κομμάτων καί τῶν Βουλευτῶν τῆς Κρήτης, καθώς καί στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.

5. Ἐκφράζουμε τήν εὐγνωμοσύνη μας γιά τή στήριξη τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου πρὸς τό θεσμό τῆς Οἰκογένειας, μέ τό Ἀνακοινωθέν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὶν ἀπό λίγες ἡμέρες.

6. Ὅλοι ἐμεῖς, πού ὑπηρετοῦμε τό θεσμό τῆς οἰκογένειας, ἐκφράζουμε

όμοφωνα τήν ανάγκη νά στηριχθεῖ ὁ θεσμός αὐτός μέ κάθε τρόπο, νά κατοχυρώνεται Συνταγματικά, νά προστατεύεται ἀπό τό Κράτος καί νά ἐνισχύεται μέ κάθε τρόπο, κυρίως στή σημερινή δύσκολη πραγματικότητα. Μάλιστα, ιδιαίτερα τούς καιρούς αὐτούς, στούς ὁποίους τό δημογραφικό πρόβλημα μεγαλώνει διαρκῶς, ἡ Ἑλληνική Οἰκογένεια πρέπει νά ἐνισχυθεῖ καί νά στηριχθεῖ.

7. Ἐπίσης, ὅλοι πού ὑπογράφουμε τήν Ἀνακοίνωση αὐτή, ἐκφράζουμε τή συμπαράστασή μας στήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, στή θέση της γιά τήν ἀναθεώρηση τοῦ ἀρθροῦ 3 τοῦ Συντάγματος καί δηλώνουμε ὅτι ἡ Ἑλληνική Κοινωνία δέν εἶναι «θρησκευτικά οὐδέτερη». Ἐχουμε τήν Παράδοση, τήν Πίστη, τήν Ἱστορία μας καί αὐτά ἀποτελοῦν τά ἱερά καί τά ὅσια του Γένους μας, τά ὁποῖα δέν ἔχουμε τό δικαίωμα νά ἐγκαταλείψουμε. Αὐτή εἶναι ἡ ταυτότητά μας καί αὐτή πρέπει ὅλοι μαζί νά διατηρήσουμε.

8. Ἀκόμα, στηρίζουμε τή δίκαιη θέση τῶν κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης καί τῶν οἰκογενειῶν τους, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι τρίτεκνες καί πολύτεκνες, γιά τήν μή ἀλλαγὴ τοῦ ἐργασιακοῦ τους καθεστῶτος. Οἱ κληρικοί τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐργάζονται φιλότιμα στίς Ἐνορίες τους καί στηρίζουν διάφορες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, κυρίως στούς δύσκολους αὐτούς καιρούς. Ἐπιθυμοῦμε νά συνεχίσουν τό ἔργο καί τήν προσφορά τους, χωρίς ἐμπόδια, μέ ἀξιοπρέπεια καί σεβασμό, ὅπως ἀξίζει στό λειτούργημά τους.

Ὅλοι ὅσοι ὑπογράφουμε τήν Ἀνακοίνωση αὐτή δηλώνουμε ὅτι στούς καιρούς αὐτούς μόνο μέ τό διάλογο, τή συνεννόηση, τόν ἀλληλοσεβασμό καί τή συνέπεια, μποροῦμε νά ξεπεράσουμε τίς δυσκολίες καί τά ἀδιέξοδα καί νά δημιουργήσουμε μία καλύτερη Κοινωνία γιά ἐμᾶς καί κυρίως γιά τά παιδιά μας.

Σύλλογος Πολυτέκνων Ἡρακλείου

Σύλλογος Τριτέκνων Ἡρακλείου

Σύλλογος Πολυτέκνων Σητείας

Σύλλογος Πολυτέκνων Ἱεράπετρας

Σύλλογος Τριτέκνων Λασιθίου

Σύλλογος Πολυτέκνων Ἀγίου Νικολάου

Σύλλογος Πολυτέκνων Ρεθύμνου

Σύλλογος Τριτέκνων Ρεθύμνου

Σύλλογος Πολυτέκνων Χανίων

Σύλλογος Τριτέκνων Χανίων

Σύλλογος Προστασίας Ἀγέννητου Παιδιοῦ «ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΠΑΝΤΑ-ΝΑΣΣΑ» Λασιθίου

Συνοδική Ἐγκύκλιος
τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης,
ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν ἡμέρα
τῆς Ἑορτῆς τῶν Θεοφανείων
εἰς τοὺς Ἱερούς Ναοὺς τῆς Μεγαλονήσου

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀριθμ. Πρωτ. 1095

Ἡράκλειο, 21 Δεκεμβρίου 2018

Πρὸς τοὺς Αἰδεσιμολογιωτάτους Κληρικούς, τοὺς Ὅσιωτάτους Μονα-
χοὺς

καὶ τὸ εὐσεβές πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης

Ἀγαπητοί μας,

Ἀξιωθήκαμε καὶ φέτος νὰ ἐορτάσουμε τὸ Ἅγιο Δωδεκαήμερο, τὸ ὁποῖο
ὀλοκληρῶνεται σήμερα μέ τὴν ἐορτὴ τῶν Θεοφανείων. Ἡ ἁγία ἡμέρα τῶν
Φώτων ἔχει κύριο σημεῖο τῆς τῆ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ. Στὸ μυστήριό αὐτὸ
φανερώθηκε ἡ Ἁγία Τριάδα καὶ μάλιστα τὸ δεῦτερο Πανάγιο Πρόσωπό
Της, ὁ Ἰησοῦς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, μόλις ἀνέβηκε ἀπὸ τὰ νερά τοῦ Ἰορδάνη
ποταμοῦ, ὅπως ἀναφέρει τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο: «...ἀνέωχθησαν
αὐτῷ οἱ οὐρανοί...», (Ματθ. 3,16), δηλαδή «...ἀνοίχτηκαν χάριν αὐτοῦ οἱ
οὐρανοί...» καὶ παρακάτω ἀναφέρει: «...καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν
λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα...», (Ματθ.
3,17), δηλαδή, «...καὶ ἰδοὺ ἀκούσθηκε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς φωνὴ πού ἔλεγε·
αὐτός εἶναι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπημένος στὸν ὁποῖο εὐδόκησα...».

Ἡ ἐορτὴ τῶν Φώτων εἶναι ἓνα ἐξαιρετικό γεγονός Θεοφάνειας, γιὰ τὸ
ὁποῖο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἔστειλε τὴ γνωστὴ Ἐπιστολὴ του στὸν
Τίτο, Πρῶτο Ἐπίσκοπο τῆς Κρήτης, μέσα σ' αὐτὴ συμπεριέλαβε τὴν ἐξῆς
χαρακτηριστικὴ φράση: «...Ἐπεφάνη ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σωτήριος πᾶσιν
ἀνθρώποις...», (Τίτ. 2,11), δηλαδή, «...φανερώθηκε ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, σω-
τήρια γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους...».

Ὁ Χριστός, «...ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ...», (Ἰωάν. 1,29), ὅπως τὸν ἀποκάλεσε
ὁ Βαπτιστής Ἰωάννης, κατερχόμενος στὸ νερό δέν ἁγίασε μόνο τὸν ἄνθρωπο
μέ τὰ θεῖα γεγονότα πού τελεσιουργήθηκαν στὸν Ἰορδάνη, ἀλλὰ καὶ τὴ
φύση τῶν ὑδάτων, καθὼς καὶ ὅλη τὴν κτίση.

Ἡ βίωση τοῦ ἀσύλληπτου μυστηρίου τῆς Θεοφάνειας συνεχίζεται ἐπὶ

αἰῶνες νά ἀποκαλύπτεται συνεχῶς ἐντός τῆς ἀγιάζουσας Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας. Αὐτή, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας, διακρατεῖ ἀνόθευτα τὰ Δόγματα τῆς Πίστεώς μας, ἔτσι ὅπως τὰ ἔζησαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες, Μάρτυρες, Ὁμολογητές, οἱ Ἅγιοι Της, οἱ ὅποιοι καί στίς ἡμέρες μας γίνονται ἀψευδεῖς μάρτυρες καί προφῆτες τῆς χάρις τῆς Θεοφάνειας, ὅπως π.χ. οἱ νέοι Ὅσιοι Πορφύριος, Παῖσιος, καί Ἰάκωβος. Ποτέ δέν θά παύσει ἡ Ἐκκλησία μέσα στό διάβα τῆς ἱστορίας καί παρά τίς περιπέτειες τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, νά εἶναι ὁ ποταμός πού ρέει ἔλεος καί χάρις, νά διηγεῖται τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, νά ψάλλει τό ἀπόρρητο μυστήριό τῆς Θεοφάνειας καί νά μεταδίδει στόν ἄνθρωπο καί τήν κτίση τήν κατά χάρις δωρεά τοῦ Οὐρανοῦ.

Αὐτή ἡ μαρτυρική Ἐκκλησία σφράγισε καί τόν πολιτισμό μας καί μέσα στά σπλάχνα Της ἀναπτύχθηκε ἡ ὑπόσταση τοῦ Γένους μας καί τῆς Πατρίδας μας. Γι' αὐτό κατά τή φωτεινή αὐτή ἡμέρα αἰσθανόμαστε τήν ἀνάγκη, νά ἀπευθυνθοῦμε σέ ὅλους ἐσᾶς καί νά σᾶς ἐνημερώσουμε γιά τό πῶς τοποθετεῖται ἡ Τοπική Ἐκκλησία μπροστά σέ αὐτά πού συμβαίνουν τούς τελευταίους μῆνες καί εὐρίσκονται στήν ἐπικαιρότητα.

Πιστεύουμε ἀκράδαντα, ὅτι, ἰδιαίτερα σέ τούτους τούς καιρούς, ἡ οἰκογένεια χρειάζεται ἀπαραιτήτως Συνταγματική κάλυψη καί προστασία καί ὄχι ἀποδόμηση. Ὄταν, μάλιστα, τό δημογραφικό πρόβλημα ἐντείνεται ἐπικίνδυνα, ἡ στήριξη τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας ἀποτελεῖ τή μόνη λύση στό ἀδιέξοδο πού δημιουργεῖται, καί σέ αὐτή τήν πραγματικότητα δέν ἔχουμε δικαίωμα νά σιωπήσουμε, ἀλλά ἔχουμε εὐθύνη καί πρέπει νά ἀφύπνισθοῦμε. Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης ἐκφράζει πρὸς τὰ ἀρμόδια ὅργανα τῆς Πολιτείας τήν ἀντίρρησή Της, στήν προτεινόμενη ἀφαίρεση ἀπό τό 21ο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος, τῆς φράσης ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ: «θεμέλιο της συντήρησης καί της προαγωγῆς τοῦ ἔθνους».

Ἐπειτα, διατυπώνουμε τή ρητὴ διαφωνία μας στήν προτεινόμενη προσθήκη στό 3ο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία εἶναι: «θρησκευτικὰ οὐδέτερη». Ἡ εἰσαγωγή τῆς φράσης αὐτῆς θά δημιουργήσῃ πολλές ἀρνητικές νομικές καί ἄλλες συνέπειες καί θά συμβάλῃ καθοριστικά στόν ἀποχρωματισμό τῆς Κοινωνίας μας ἀπὸ τίς Ἑλληνορθόδοξες Παραδόσεις της, μέ ἀποτέλεσμα τήν ὀλοτελῆ ἀποδόμηση τῆς ταυτότητας τοῦ Γένους μας. Πά παράδειγμα, ἀναφέρομε, μεταξύ ἄλλων, ὅτι, οἱ θρησκευτικές ἀργίες καί τὰ σύμβολα, τό ὀρθόδοξο μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, καθὼς καί ἄλλα, δέν θά ἔχουν θεσμικὴ κάλυψη, γεγονός τό ὁποῖο θά ἐπιφέρει τραγικὲς συνέπειες γιά τό μέλλον τῆς Πατρίδας μας.

Τέλος, ἐκφράζομε τήν διαμαρτυρία μας γιά τήν ἄνιση καί ἄδικη συμπεριφορά τῆς Πολιτείας πρὸς τούς κληρικούς μας καί τίς οἰκογένειές τους, ἀρκετές ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι πολύτεκνες, ἐξαιτίας τῆς προτεινόμενης

άλλαγής στο εργασιακό τους καθεστώς. Οί κληρικοί μας στηρίζουν, μέ πολλούς τρόπους, τίς ανάγκες τών ανθρώπων, ιδιαιτέρως κατά τά χρόνια τής οικονομικής κρίσης καί δέν θά παύσουν νά έπιτελοῦν τό καθήκον τους.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τής Ἐκκλησίας μας, ιστάμενη στό ὕψος τών περιστάσεων καί ἔχοντας συνείδηση τής ἀποστολῆς καί τοῦ χρέους Της, δέν θά παύσει νά ἀγωνίζεται γιά τή διατήρηση τής ταυτότητας τοῦ Ἑθνους μας, γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ θεσμοῦ τής οἰκογένειας καί γιά τήν προάσπιση τής ἀξιοπρέπειας τών κληρικῶν μας. Ἀντιπροσωπεία Της, ἐξ Ἀρχιερέων καί κληρικῶν, συναντήθηκε ἤδη μέ ἰθύνοντες γιά τά παραπάνω θέματα, μέ Ἀρχηγούς – Ἐκπροσώπους Κομμάτων, μέ τούς Βουλευτές τής Μεγαλονήσου καί κατέθεσε σχετικά ὑπομνήματα. Μόλις δέ πρό ἡμερῶν ἐπισκέφθηκε τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο καί ὑπέβαλε τίς θέσεις Της στόν Παναγιώτατο Οἰκουμενικό μας Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο.

Τά μείζονος σημασίας θέματα αὐτά, τά ὅποια ἀφοροῦν στήν ἰδιοπροσωπία μας, εἶναι καί παραμένουν ἀδιαπραγμάτευτα, καί μέ τή Συνοδική αὐτή Ἐγκύκλιο σᾶς καλοῦμε ὅλους σέ προσευχή, περισυλλογή καί γόνιμο συμπροβληματισμό. Μόνο ἡ κοινή συνείδηση τής εὐθύνης μας ἐνώπιον τής Ἱστορίας καί τών δυσμενῶν ἐξελίξεων μπορεῖ νά ὀδηγήσει στήν ἐπιτέλεση τοῦ χρέους μας, γιά νά διακρατήσομε τήν Πίστη καί τά ἱερά τοῦ Ἑθνους καί τοῦ Πολιτισμοῦ μας.

Εὐχόμαστε ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ νά ἐπισκιάσει ὅλους μας κατά τό νέο ἔτος 2019 καί νά μᾶς διατηρήσει ἀταλάντευτα στόν δρόμο τοῦ χρέους καί τής εὐθύνης, χωρίς ἐπικίνδυνες μεταβολές, εἰς βάρος τής ταυτότητας, τοῦ Ἑλληνορθόδοξου ἥθους καί τοῦ τρόπου ζωῆς μας.

Μέ πατρικές ἐόρτιες εὐχές καί ἐν Κυρίῳ ἀγάπη

† Ὁ Κρήτης Εἰρηναῖος, Πρόεδρος

† Ὁ Γορτύνης καί Ἀρκαδίας Μακάριος

† Ὁ Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου Εὐγένιος

† Ὁ Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου Δαμασκηνός

† Ὁ Λάμπης, Συβρίτου καί Σφακίων Εἰρηναῖος

† Ὁ Ἱεραπύτνης καί Σητείας Κύριλλος

† Ὁ Πέτρας καί Χερρονήσου Γεράσιμος

† Ὁ Κισάμου καί Σελίνου Ἀμφιλόχιος

† Ὁ Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου Ἀνδρέας

*Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Εἰρηναῖος,
Πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης*

Ανακοινωθέν της 25ης Φεβρουαρίου 2019

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης συνήλθε στίς 25 Φεβρουαρίου 2019, στό Ἡράκλειο, καί ἀσχολήθηκε, γιά μιᾶ ἀκόμη φορά, μέ τό θέμα τῆς τροποποίησης τῶν ἄρθρων 3 καί 21 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, πού ἀφοροῦν στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί στόν θεσμό τῆς Οἰκογένειας, καθώς καί θέματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας καί τῆς μισθοδοσίας τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἐνημερώθηκε ἀπό τόν Σεβ. Μητροπολίτη Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμφιλόχιο καί τόν Ἐντιμολ. κ. Δημήτριο Μηλαθιανάκη, Νομικό Σύμβουλο, γιά τίς πρόσφατες συναντήσεις τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στήν Ἀθήνα, στίς ὁποῖες συμμετεῖχαν, καθώς καί γιά τό «Σχέδιο υλοποίησης τῆς Συμφωνίας Πολιτείας-Ἐκκλησίας», τό ὁποῖο δόθηκε στή δημοσιότητα, καθώς καί στήν Πατριαρχική Ἀντιπροσωπεία, ἀπό τό Ὑπουργεῖο Παιδείας, Ἑρευνας καί Θρησκευμάτων καί ὁμόφωνα ἀποφάσισε τά ἑξῆς:

1. Ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες καί τήν εὐγνωμοσύνη τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης πρὸς τόν Παναγιώτατο Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο, γιά τή ρητή καί σταθερή ὑποστήριξη τῶν θέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, στά σπουδαῖα αὐτά ζητήματα.

2. Διατυπώνει μέ ἔμφαση τήν ἀντίθεσή Της στήν προτεινόμενη τροποποίηση τῶν ἄρθρων 3 καί 21 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, διότι ἡ τυχόν εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας τῆς «οὐδετεροθρησκείας» θά ἐπιφέρει τήν ὀλική ἀποβολή τοῦ Ὁρθόδοξου χαρακτήρα τῆς ταυτότητας τοῦ Γένους μας, ἡ δέ Ἑλληνική Οἰκογένεια θά ὑποβαθμισθεῖ θεσμικά μέ τίς ὁποῖες δυσμενεῖς νομικές συνέπειες.

3. Ἐπαναλαμβάνει τήν ἐξ ἀρχῆς θέση καί Ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, στήν ὁποία ὁμόφωνα ἐμμένει, δηλαδή, τή διατήρηση τοῦ ὑπάρχοντος ἐργασιακοῦ καθεστώτος τῶν κληρικῶν στό Ἑνιαῖο Μισθολόγιο καί στήν Ἑνιαία Ἀρχή Πληρωμῶν τοῦ Κράτους, χωρίς ὁποιαδήποτε ἀλλαγή ἀπό αὐτό πού ἰσχύει σήμερα.

4. Διαφωνεῖ μέ τό κείμενο «Σχέδιο υλοποίησης τῆς Συμφωνίας Πολιτείας – Ἐκκλησίας», τό ὁποῖο δημοσιεύθηκε τήν Τρίτη, 12 Φεβρουαρίου 2019, καί ἀναφορικά μέ τό περιεχόμενό του, ἐπιγραμματικά ἐπισημαίνει τά παρακάτω:

Α. Τό κείμενο αυτό είναι ένα γενικό περιγραφικό νομικό πλαίσιο, τό όποιο ἔχει ἀσάφειες καί κενά. Ἐπίσης, παρά τό γεγονός ότι ἀναφέρεται μόνο στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, δόθηκε στήν Ἐκκλησία Κρήτης, ὡς σχέδιο, τό όποιο στό μέλλον ἡ Κυβέρνηση προτίθεται νά ἐφαρμόσει ἀναλογικά καί γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης.

Β. Ἡ ὑπογραφή τῆς προτεινόμενης Σύμβασης δέν διασφαλίζει τό μέλλον τῆς μισθοδοσίας τῶν κληρικῶν, καθώς, κάθε Σύμβαση μπορεῖ νά καταγγελθεῖ ἢ νά παραβιασθεῖ μονομερῶς μέ διάφορα νομικά προσχήματα, ὅπως ἔχει συμβεῖ στό παρελθόν.

Γ. Ἡ ἀναφερόμενη ἔννοια τῆς «ἀφηρεμένης ἀποζημίωσης» δέν κατοχυρώνει μελλοντικά τή μισθοδοσία τῶν κληρικῶν, διότι, ὅπως, μεταξύ ἄλλων, ἀναφέρεται στό κείμενο, «Ἡ Πολιτεία παραιτεῖται ἀπό τήν ἀπευθείας μισθοδοσία του κλήρου».

Δ. Ἐφ' ὅσον τό ἀρμόδιο Ὑπουργεῖο προσκαλέσει τήν Ἐκκλησία Κρήτης, θά κατατεθοῦν περισσότερες λεπτομέρειες καί ἐπιχειρήματα, σχετικά μέ τήν συγκεκριμένη πρόταση.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος θά προασπισθεῖ μέ κάθε νόμιμο τρόπο, τά δίκαια τῶν κληρικῶν, οἱ όποιοι, ἰδιαίτερα τά τελευταῖα χρόνια προσφέρουν πολλές καί ποικίλες ὑπηρεσίες πρός τήν κοινωνία καί τόν ἄνθρωπο. Τό πνευματικό, κοινωνικό, προνοιακό καί πολιτιστικό ἔργο τῶν Ἐνοριῶν τῆς Μεγαλονήσου, μέ τή μέριμνα τῶν κληρικῶν, δέν θά παύσει νά ἐνεργεῖται γιά τό καλό τοῦ λαοῦ καί τοῦ Τόπου μας, μέ συνείδηση τοῦ χρέους καί τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος, μέ ἀφορμή τήν ἐπερχόμενη περίοδο τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἐκφράζει πρός τόν Ἱερό Κλῆρο, τίς Μοναστικές Ἀδελφότητες καί τόν εὐσεβῆ Λαό τῆς Μεγαλονήσου, θερμές πατρικές εὐχές, γιά πνευματική περισυλλογή καί ἐνδυνάμωση.

Δελτίον Τύπου τῆς 28ης Φεβρουαρίου 2019

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης μέ περισυλλογή καί θλίψη παρακολουθεῖ τίς καταστροφικές συνέπειες τῶν πλημμυρῶν καί τῶν ἀκραίων καιρικῶν φαινομένων στή Μεγαλόνησο Κρήτη, τίς τελευταῖες ἡμέρες, μέ μεγαλύτερη ἔνταση καί συνέπειες στή Δυτική Κρήτη καί ἐκφράζει τή θερμή συμπαράσταση καί τήν ἀγάπη Της στούς πληγέντες, μέ κάθε τρόπο, ἀπό τίς συνέπειες τῶν φαινομένων αὐτῶν.

Τά μηνύματα συμπαράστασης, μέ πρώτο τό συλλυπητήριο Τηλεγράφημα τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ἀποτελοῦν ἐπιστηριγμό καί ἐνθάρρυνση γιά ὁλόκληρη τή Μεγαλόνησο, αὐτές τίς δύσκολες ὥρες, κατά τίς ὁποῖες εἶναι ἐμφανής ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία, μπροστά στά φυσικά φαινόμενα καί τά ἀποτελέσματά τους.

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς μεγάλης δυσκολίας ἀναλογιζόμαστε ὅλοι μαζί τίς εὐθύνες μας, γιά τίς ἀλόγιστες ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις στό φυσικό περιβάλλον καί συνειδητοποιοῦμε, γιά μιά ἀκόμη φορά, τήν ἐπιτακτική ἀνάγκη, νά ἐπαναπροσδιορίσουμε, ὡς πρόσωπα πρωτίστως, ὡς Κοινωνίες, ὡς Φορεῖς, ὡς Κρήτη, τή σχέση μας μέ ὁλόκληρη τή κτίση, ὡς δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης προσεύχεται ἰδιαίτερα γιά τήν ἀνάπαυση τῶν πέντε συνανθρώπων μας – θυμάτων τῶν ἐκτάκτων αὐτῶν καιρικῶν φαινομένων καί ἐκφράζει θερμά συλλυπητήρια στούς οἰκείους τους.

Ἐπίσης, ἡ Ἐκκλησία Κρήτης θά ἀναλάβει, τό ἐπόμενο διάστημα, κατάλληλες πρωτοβουλίες, γιά τή στήριξη καί συνδρομή τῶν πληγέντων, μέσῳ τῶν οἰκείων Ἱερῶν Μητροπόλεων.

Ἐν Ἡρακλείῳ, τῇ 28ῃ Φεβρουαρίου 2019

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΛΟΓΟΙ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Ο Μυριβήλης

Ἡ ἔννοια τοῦ μέτρου στήν ἐλληνική φύση στό συγγραφικό ἔργο τοῦ Μυριβήλη καί τοῦ Κόντογλου

Εὐάγγελος Πετράκης - Ἀναστάσιος Πετράκης

Ὁ Μυριβήλης

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Στράτης Μυριβήλης καί ὁ Φῶτης Κόντογλου εἶναι δύο ἀπό τούς μεγαλύτερους συγγραφείς στή Νεοελληνική μας πεζογραφία καί μάλιστα ἀνήκουν καί οἱ δύο στήν ἴδια λογοτεχνική γενιά, στή λεγόμενη «γενιά τοῦ τριάντα»,¹ ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, ἀνανέωσε τήν πεζογραφία, ὑπερβαίνοντας τά στενά ὅρια τῆς ἐλληνικῆς ἠθογραφίας καί συμπορευόμενη μέ τή σύγχρονη τῆς εὐρωπαϊκῆς πεζογραφίας, ἀνιχνεύοντας πιά σύνθετες ψυχολογικές καταστάσεις καί σοβαρότερα ἀνθρώπινα καί κοινωνικά προβλήματα καί ἐκφραζόμενη πλέον μέ τό μυθιστόρημα πού ἀποτελεῖ πιά σύνθετη λογοτεχνική σύνθεση σέ σχέση μέ τό διήγημα καί τή νουβέλα. Ἐδῶ θά ἀσχοληθοῦμε μέ τήν ἔννοια τοῦ μέτρου στήν ἐλληνική φύση σέ ἀντιδιαστολή μέ τή φύση ἄλλων χωρῶν, ὅπως συναντᾶται στούς ἐν λόγω συγγραφείς.

Τό 1923-24 ὁ Μυριβήλης θά δημοσιεύσει στήν ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα ‘Καμπάνα’ τῆς Μυτιλήνης σέ μία πρώτη μορφή τή ‘Ζωή ἐν τάφῳ’, τό πρῶτο ἀπό τά τρία μεγάλα μυθιστορήματά του πού συνθέτουν τήν «τριλογία τοῦ πολέμου» τοῦ ἐν λόγω μεγάλου συγγραφέα. Πρόκειται γιά ἕνα ἔργο, τό ὁποῖο ἀπέσπασε διθυραμβικές κριτικές καί ἐπέβαλε ἀμέσως τό Μυριβήλη ὡς σπουδαῖο συγγραφέα μέσα στό χῶρο τῆς Νεοελληνικῆς πεζογραφίας. Εἶναι ἕνα ἀντιπολεμικό μυθιστόρημα ἐφάμιλλο τοῦ «Τίποτα νεώτερο ἀπό τό Δυτικό μέτωπο» τοῦ Erich Maria Remarque, ἕνα ἔπος γεμάτο ἀνθρωπιστικά στοιχεῖα, μέ ἔντονους τόνους ρεαλισμοῦ, ἀλλά καί ἰσχυρές ἀποχρώσεις λυρισμοῦ. Ἄλλωστε, ἡ σύνθεση αὐτῆ πραγματικότητος καί ὀνείρου,

¹ Οἱ δύο αὐτοί συγγραφείς ἐντάσσονται τυπικά στή γενιά τοῦ τριάντα, ἀλλά κατ’ οὐσίαν εἶναι προγενέστεροι. Ὁ Μυριβήλης, ἄς ποῦμε, εἶναι παλαιότερος κατά δέκα χρόνια ἀπό τούς ἐκπροσώπους τῆς γενιᾶς τοῦ τριάντα, ἀλλά ἀνήκει στή γενιά αὐτή, λόγω τῆς καθυστερημένης ἐκδόσης τοῦ περιφημοῦ μυθιστορηματός του «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» (Peter Bien, Ὁ τυχαῖος μοντερνισμός τῆς “Ζωῆς ἐν τάφῳ” τοῦ Στρ. Μυριβήλη, Νέα Ἑστία, Χριστοῦγεννα 1990, σ. 57). Ἐπίσης, ὁ Κόντογλου, ἐνῶ εἶναι ἐνταγμένος στή γενιά τοῦ τριάντα, βρίσκεται περισσότερο στό κλίμα τῆς γενιᾶς τοῦ εἴκοσι. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι «ὁ Πέδρο Καζᾶς» γράφτηκε στό Παρίσι τό 1919 καί ἐκδόθηκε τό 1920 στό Αἰβαλί, τήν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ συγγραφέα (Π. Δ. Μαστροδημήτρη, Γιά τό πεζογραφικό ἔργο τοῦ Φῶτη Κόντογλου, Διαβάζω, τεύχ. 113, 27 Φεβρουαρίου 1985, σ. 20).

ρεαλισμοῦ καί λυρισμοῦ εἶναι τό νέο στοιχεῖο² πού εἰσήγαγε ὁ Μυριβήλης στήν πεζογραφία μας. Κεντρικός ἥρωας τοῦ βιβλίου εἶναι ὁ Ἡλίας Κωστούλας, ὁ ὁποῖος βιώνει τή φρίκη τοῦ πολέμου καί τή ζοφερή πραγματικότητα τοῦ χαρακώματος, ἀποτυπώνοντάς την στά γράμματα πού στέλνει σέ μία κοπέλα. Ὡστόσο, ἔχει κανεῖς τήν αἴσθηση ὅτι πίσω ἀπό αὐτόν τόν νέο στέκεται ἀθέατος ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, πού μέ μία δημόσια, κατά κάποιον τρόπο, ἐξομολόγηση ἐπιχειρεῖ νά γιατρέψει τά τραύματά του καί νά ἐπυλώσει τίς πληγές του, ἐκθέτοντας τίς θανατερές σκιές καί τίς στοιχειωμένες σκέψεις τῶν τραυματικῶν του βιωμάτων στίς ἱαματικές ἀκτίνες τοῦ λυτρωτικοῦ φωτός μίας δημόσιας αὐτοέκθεσης.

Ἐνα ἀπό τά περιστατικά πού συνθέτουν τήν ὑπόθεση τοῦ ἔργου ἐκτυλίσσεται μέσα «στό δάσος»³, ἐκεῖ ὅπου στάλθηκε ὁ ἥρωας μέ ἄλλους στρατιῶτες γιά νά κόψουν κορμούς γιά ἀμπρόξυλα καί γιά πασσάλους τῶν συρματοπλεγμάτων. Ὡσπου ἀναπάντεχα βρίσκονται μέσα στήν κοιλιά ἑνός θεόρατου θηρίου ἄγριας πανίδας καί χλωρίδας καμωμένο ἀπό ἑκατομμύρια ὑποκείμενα ἄγριων ζώων, φυτῶν καί δένδρων. Ὁ συγγραφέας θά περιγράψει αὐτή τήν ἐμπειρία ἀπό τήν ὀργιώδη φύση, χρησιμοποιώντας περίτεχνα ποιικίλες λεπτές ἀποχρώσεις τοῦ γεμάτου ἐκφραστική δύναμη λόγου του: «...Καί κατόπι ξαφνικά, δίχως νά μεσολαβήσει καμιά παραλλαγή στό ἔδαφος, νά σηκώνεται μπροστά σου ἀπροειδοποίητα ἕνα δάσος φοβερό. Μία βλάστηση πού ξεφρένιασε καί χίμηξε κατά τόν οὐρανό σάν ἡφαίστειο ἀπό φυλλωσιές καί μέ βουή τόση, πού βόγγει θλιβερά στά σπλάχνα του καί σέ κάνει νά σωπαίνεις καί νά τ'ἀκοῦς τρομαγμένος...» Ἐτσι, μονομιᾶς καί δίχως νάμαστε προετοιμασμένοι, βρεθήκαμε ἀπό τήν πιό νεκρική σιωπή ριχμένοι στό βάθος ἐνούς ὠκεανοῦ ἀπό ἤχους ἀφάνταστους καί ἀμέτρητους, πού τρέχανε, τρέμαν καί διασταυρωνόντανε ψηλά, πάνω ἀπό τά κεφάλια μας, καί σάλευαν καί πάλευαν ἄγριοι, ὀλοένα καί πιό ἀσυγκράτητοι μέσα στόν ὀγρόν ἀγέρα. Ἦταν ἕνα ἀνάερα δίχτυ ἀπό φωνές, σφυριξίες, χτύπους, μουγκρητά καί κρότους καί θροίσματα καί σουβλερές νότες ἀπό ἀόρατα σουραῦλια. Ἐνα ἠχητικό δίχτυ, πού ἀδιάκοπα τό κουνούσανε, τό φαῖναν καί τό ξεφαῖνανε καί τό κυμάτιζαν πάνω ἀπό τά κεφάλια μας. Φαντάσου χιλιάδες τρελοῖ μουζικάντες πού γιουργιάρουν ἀπό ἕνα τρελοκομεῖο καί μ' ὅλη τους τή μανία καί μ' ὅλη τους τή δύναμη φυσᾶν τά ὄργανά τους! Φαντάσου καί μιλιούνια ὄρνια, πουλιά, μαμούδια, σερπετά, ζουζούνια, ἄγρια ζᾶ νά μαλώ-

² Πέτρου Χάρη, Στράτης Μυριβήλης, *Νέα Ἑστία*, Χριστούγεννα 1990, σ. 46.

³ Τό κεφάλαιο «στό δάσος» δέν ὑπῆρχε στήν ἀρχική μορφή τοῦ ἔργου, ἀλλά δημοσιεύθηκε κατόπιν, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, αὐτοτελῶς καί στή συνέχεια ἐνσωματώθηκε στό μυθιστόρημα.

νουν και νά συζητοῦν μέ μεγάλες τσιριξιές... Κι ἀκόμα ἀμέτρητοι κρότοι μεταλλικοί, πού πηδᾶνε, πού βγαίνουν ἀπό τή γῆς, ρυθμικοί κρότοι σά νάναι κρυμμένα μέσα στά ψηλά χορτάρια χιλιάδες ρολόγια πού δουλεύουν ἀσώπαστα κι ἀλέθουνε, τίκι-τίκι, τά δευτερολεφτά τους...” Ημασταν πραγματικά στὸν πάτο μιᾶς πανύψηλης ἄβυσσος, πού βρύαζε βουερή καί μαυροπράσινη, γεμάτη ἀπὸ ἀλαλαγμὸ καί χλαπαταγή»⁴. Στὸ σημεῖο, ἀκριβῶς, αὐτὸ ὁ Μυριβήλης θά ἀντιδιαστείλει τή φύση αὐτὴ πρὸς τή φύση τοῦ νησιοῦ του, τῆς Μυτιλήνης, τὴν ὑπερβολὴ τῆς ὀργιώδους αὐτῆς φύσεως πρὸς τὴν ἁρμονικὴ ὁρωρικὴ κατατομὴ τοῦ Λεσβιακοῦ τοπίου: «Στὸ νησί μας ἓνα τέτοιο πράμα εἶναι ἀκατανόητο. Γιατί ἐκεῖ τό κάθε τί στή φύση ἔχει τὴν ἔχταση καί τίς ἀναλογίες πού χρειάζεται γιὰ νά στέκεται ἁρμονισμένα, ἥρεμα καί συμπαθητικά μέσα στά ἀνθρώπινα μέτρα»⁵.

Ἡ ὑποβολή τοῦ ἀνθρώπου στή δοκιμασία αὐτῆς τῆς τιτανικῶν διαστάσεων φύσεως, ὅπου οἱ ἄμετροι ὄγκοι ὑπερβαίνουν τίς ἀντιληπτικές προσλαμβάνουσες, ὅπου ἐλλεῖπει παντελῶς ἡ αἴσθηση τῆς ἀναλογίας καί ὅπου ἡ κάθε ἀναπόφευκτη σύγκριση συμπνίγει ἀδυσώπητα τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, θά ἐκφραστεῖ καί πάλι ἀπὸ τό συγγραφέα μέ τὸν ἴδιο γνώριμο μεθυστικό ἐνθουσιασμό καί τὸν παραληρηματικὸ αἰσθησιασμό πού δοκιμάζει ὅταν μιᾷ γιὰ τὴ φύση: «Εἶπα πῶς βρεθήκαμε στὸ βάθος ἐνός ὠκεανοῦ, ἐπειδὴ αὐτὸ ἦταν τό συναίσθημα πού δοκιμάσαμε σάν βρεθήκαμε ἐκεῖ μέσα στὸ δάσος... Πρῶτ’ ἅπ’ ὅλα, μᾶς τσάκισε ὀδυνηρά μέ τοὺς ὄγκους του, μόλις βρεθήκαμε μέσα του. Ὅλα ἐκεῖ πέρα ἦτανε τόσο μεγάλα καί τόσο ἀχαλίνωτα. Τὰ δέντρα στεκόντανε μάζες- μάζες, τόσο ψηλά. Οὔτε καν θά μᾶς διακρίναν ἀπὸ κεῖ πάνω νά μερμηγκιάζουμε στά πόδια τους... Σταθήκαμε μέ τὰ ἐργαλεῖα μας καί μέ τὰ ὅπλα μας, ὁλότελα ἐξουθενωμένοι μέσα σ’ αὐτὸ τό τέρας. Στὴν ἀρχὴ κιόλας σμουλωχτήκαμε ἀσυναίσθητα ὁ ἓνας κοντά στὸν ἄλλον σά νά βρισκόμασταν μπροστά σέ κίνδυνο, ὅπως κάμουν τὰ ζωντανὰ σάν μυριστοῦν λύκο. Κατόπι ἓνας εἶπε δειλιασμένος: -Μωρέ τ’ εἶναι τοῦτο! Καί τότες ὅλοι ἄρχισαν νά μιλοῦν καί χερονομοῦνε σάν τρελοί, πολεμώντας νά κάμουν θόρυβο. Μά ἦταν ἓνα μάταιο καί θλιβερό πράμα οἱ ἰσχνές κραυγές μας πού χάνονταν μέσα στὸν ἀμέτρητο θόρυβο. Τ’ ἀναστήματά μας γίνανε μονομιᾶς γελοῖα, τὰ τσεκούρια μας φάνταξαν σάν παιδιὰ- τικα. Κι ὅταν ὁ Ἀγγελέτος, πού’ ναι ὁ πιὸ ψηλὸς ἄντρας τοῦ λόχου, σήκωσε πάνου τό σαγόνι γιὰ νά περπατήσει τὴ ματιὰ του ὡς τὴν κορφὴ μιᾶς ὀξιάς πού χανόταν στὴ φυλλωσιά τοῦ θόλου, ἔπese πίσω ἢ κάσκα του! Λοιπὸν

⁴ Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ. Τὸ βιβλίο τοῦ πολέμου*, ΤΟ ΒΗΜΑ βιβλιοθήκη, σσ. 93-94.

⁵ Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ. Τὸ βιβλίο τοῦ πολέμου*, ΤΟ ΒΗΜΑ βιβλιοθήκη, σ. 94.

μᾶς φάνηκε στή ρίζα της, αὐτός, κοτζάμου παλίκaros, σά μολυβένιος στρατιωτάκος, πιθαμίτης, μία δαχτυλήθρα μπόι, στημένος ὀρθιος κάτω ἀπ' ἓνα δέντρο τῶν Χριστουγέννων. Ἀμέσως σχεδόν αἰστανθήκαμε αὐτό. Πώς τό δάσος ἦταν ἓνα ὑπερφυσικό φυτικό χτήνος, ἀνεξάρτητο καί ὀλάκερο, πού ἀνάσαινε, ζοῦσε, κουνιόταν καί φώναζε μέ τή δικιά του τήν ἰδιαίτερη ζωή, τήν ἀκατέλυτη καί προαιώνια. Ἐνα θεόρατο ζωντανό ἦταν, πού μούγκριζε καί μύριζε δυνατά. Τό χλωρό του τό αἷμα ὀρμοῦσε πρὸς τόν οὐρανό μέ μανία μέσα ἀπὸ τοὺς κραταιοὺς κορμούς, ἀδάμαστο συντριβάνι ἄγριας νιότης. Κ' ἡ φωνή του, φωνή πλατιά, παρδαλή καί πολυσύνθετη, παρόμοια δυνατή μὰ ὁλότελα ἀλλιώτικη ἀπὸ τή φωνή τοῦ πελάγου σά σκούζει, ἡ φωνή τοῦ δάσους πού πρώτη φορά στή ζωή μου τήν ἄκουσα, ἦταν ἓνα φοβερό κι ἀνυπόφορο χουγιαχτό, πού δέν εἶχε μέσα τίποτα τό γνώριμο καί συμπαθητικό γιά τόν ἄνθρωπο. Μονάχα μία κρυφή τρομάρα γιόμιζε τήν καρδιά μας μέ τοῦτο τό τέρας πού μᾶς κύκλωσε»⁶.

Γιά τό συγγραφέα αὐτό τό φυσικό στοιχεῖο εἶναι ἀκατανόητο γιά τὰ δεδομένα τοῦ τόπου του. Ἐφόσον δηλαδή δέν εἶναι διὰ τῶν αἰσθήσεων προσληπτό ὡς ἀντι-κείμενο, εἶναι ἐπόμενο ὅτι δέν εἶναι οὔτε κατανοητό, οὔτε κατανοήσιμο κι ἔτσι μένει ἀ-νόητο καί ἀκατανόητο: «Στό νησί μας ἓνα τέτοιο πράμα εἶναι ἀκατανόητο. Γιατί ἐκεῖ τό κάθε τί στή φύση ἔχει τήν ἔχταση καί τίς ἀναλογίες πού χρειάζεται γιά νά στέκεται ἁρμονισμένα, ἥρεμα καί συμπαθητικά μέσα στά ἀνθρώπινα μέτρα». Ἡ ἀπόλυτη αἴσθηση τῆς κυριαρχίας τῶν στοιχείων τῆς φύσεως πάνω στόν ἄνθρωπο τόν ἐκμηδενίζουν καί τόν ἐξουθενώνουν καί ὀδηγοῦν ἀναπόφευκτα στήν ἀφομοίωσή του ἀπὸ αὐτά. Μία ἰσχυρή αἴσθηση κτηνωδίας, ὀλοένα καί δυνατότερη ἄρχισε νά κυριεύει τοὺς φαντάρους, μία ἄγρια ἐρωτική μανία κι ἓνας ἀχαλίνωτος αἰσθησιασμός, τέτοιος πού ἄρχισαν νά κάνουν ἀδιάντροπα ἀστεία καί χειρονομίες καί νά ἀσχημονοῦν μέ ἀκατανόμαστους τρόπους. Καί σάν ἔπιασαν νά διηγοῦνται μετὰ τό φαί ἄσεμνες προσωπικές ἱστορίες, κόντεψε νά γίνει φόνος ἀπὸ τήν ἀποκάλυψη πώς ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο στενοὺς φίλους τῆς παρέας συνῆψε ἐν ἀγνοία του ἐρωτική σχέση μέ τή γυναῖκα τοῦ ἄλλου.⁷ Ἦταν ἓνα περιστατικό ἐναρμονισμένο πλήρως μέ τόν ζωώδη ἐρωτισμό καί τήν ἀγριότητα τῶν φυσικῶν στοιχείων. «Μέσα στήν ἀπάνθρωπη ἔκφρασή του, πού μοῦ εἶναι ὡς τούτη τήν ὥρα ὀλοκληρωτικά ἀσύλληπτη», θά πεῖ ὁ συγγραφέας, «βλέπω τώρα νά σοφελιάζει ἁρμονικά καί τό φονικό πού πῆγε νά γίνει, σέ ἓνα ὁλότελα ταιριαστό ἐπεισόδιο».⁷

⁶ Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ. Τὸ βιβλίο τοῦ πολέμου*, ΤΟ ΒΗΜΑ βιβλιοθήκη, σσ. 93-95.

⁷ Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ. Τὸ βιβλίο τοῦ πολέμου*, ΤΟ ΒΗΜΑ βιβλιοθήκη, σσ. 105-106.

Βλέπομε καθαρά πώς ἐπηρεάζει ἡ φύση τόν ἄνθρωπο ὡς χαρακτήρα καί ιδιοσυγκρασία κατὰ τόν Μυριβήλη. Αὐτή εἶναι ἡ ἄποψή του καί γιά τήν ἐπίδραση τῆς φύσης πάνω στήν τέχνη. Ὅσον ἀφορᾷ πχ τήν ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς φύσης στήν ἑλληνική παραδοσιακή τέχνη σέ ὅλες τίς μορφές της καί στά καταπληκτικά καλλιτεχνικά φανερῶματα ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, εἶναι καθοριστική καί κεφαλαιώδης. Θά παραθέσει μάλιστα τά λόγια τοῦ ἑλληνιστῆ Περνώ σέ συνάδελφό του: «...δέν πιστεύω στή φυλή, ἀλλά στή γῆ. Ζώντας κανεῖς μέσα στήν ἑλληνική φύση θά νοιώσει καλύτερα τοὺς Ἕλληνες, ἀρχαίους καί νέους. Πολλοί ξένοι ἑλληνισταί ἢ μελετηταί, πού ἀσχολήθηκαν μέ τόν Ἑλληνικό πολιτισμό καί τήν ἑλληνική φιλολογία, θά ἐτροποποιοῦσαν τίς ιδέες των ἂν ἐγνώριζαν τήν γῆ, στήν ὁποία ξεφύτρωσεν αὐτή ἡ φιλολογία καί αὐτός ὁ πολιτισμός. Πῶς εἶναι δυνατόν νά καταλάβετε τόν Πλάτωνα ἂν δέν γνωρίζετε τό ἀττικόν φῶς Δέν εἶναι καινούργια πράματα βέβαια αὐτά πού εἶπε ὁ Γάλλος σοφός. Μέ κάποιον τρόπο καί ἀπό μία σκοπιά καθολικώτερη τά εἶπε πρό πολλοῦ καί ὁ Ταῖν. «Ἀλλά πόσο εἶναι ἀνάγκη νά λέγονται καί νά ξαναλέγονται ὡς πού νά γίνουν πνευματική συνείδησι!» θά σχολιάσει ὁ Μυριβήλης γιά μᾶς τοὺς Ἕλληνες μέ τήν πνευματική ἐπαρχιωτική νοοτροπία μας, γιά μᾶς «πού εἴμαστε οἱ νεόπλουτοι τῆς σοφίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ταχυδρομείου...». Καί θά προσθέσει ἀμέσως: «Κάποτε, εἶχα μιλήσει κι ἐγώ μέ τό ἴδιο θέμα. Προσπάθησα νά καθορίσω καί νά ὑποδείξω τή σχέση τῆς γῆς μέ τά ἔργα τῆς Τέχνης- εἰδικά τῆς λογοτεχνίας. Πῶς τά γνωρίσματα μίας φυλῆς εἶναι κυρίως οἱ μορφολογικές-σωματικές, πνευματικές καί ψυχικές-ἐπιδράσεις τοῦ τόπου πάνω στοὺς ἀνθρώπους. Ἡ λογοτεχνία, ἀπό φυσικοῦ της, παίρνει τό συνθετικό της ὕλικό ἀπό τή ζωή... Ἀλλά ἡ ζωή αὐτή καθορίζεται αὐστηρά καί ἀναπότρεπτα ἀπό τοὺς εἰδικούς νόμους πού σχηματίζουν τήν ἐθνική φυσιογνωμία τῶν ἀνθρώπων. Καί οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτοὺς τοὺς δρώντας παράγοντας πηγάζουν ἀπό τή γῆ τοῦ συγγραφέα. Μέ τέτοια γεωγραφική διαρρύθμιση τῶν πατρίδων, μέ τέτοιο κλίμα, μέ τέτοια ἀτμόσφαιρα, μέ τέτοια θάλασσα, μέ τέτοιο χρῶμα δέν μπορεῖ παρά μέσα σέ μία σειρά αἰώνων νά διαμορφωθεῖ ἓνα εἶδος τέτοιων ἀνθρώπων, πού θά ἀντικρίζουν τά φαινόμενα τῆς ζωῆς μέ κάποιαν ὁμοιογενή διάθεση (Γλώσσα, θρησκεία, παραδόσεις, ἥθη καί ἔθιμα, παραμύθια, τραγούδια, δεισιδαιμονίες, φιλοσοφία, τέχνη)»⁸.

Αὐτό θά πεῖ ὁ Μυριβήλης κι ὅταν τήν ἀρχή τῆς Ἀνοιξης αἰσθάνεται μέσα του νά ἀναδύεται ἡ ἑλληνική γῆ καί τήν ἀκατανίκητη ἐπιθυμία νά τήν ἐπισκεφτεῖ σέ ὅλους τοὺς τόπους καί τίς μορφές της. Εἶναι ἡ λαχτάρα του νά

⁸ Στράτη Μυριβήλη, 'Φυλὴ ἴσον γῆ', στό ἴδιον *Τὸ λογοτεχνικὸ τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α.Ε., Αθήναι, σσ.47-48.

τήν ταξιδέψει, νά ἀκούσει «τή φωνή τήν Ἑλληνική, πού ἔρχεται ἀπό τά βάθη τῶν αἰώνων, καί μέσα της εἶναι ὁ ἀντίλαλος ἀπό τά κύματα, ἀπό τοὺς ἀλμυροὺς ἀγέρηδες πού σαρώνουν τίς θάλασσές μας, ἀπό τό σούσουρο πού σφυρίζουν οἱ φυλλωσιές καί οἱ φλογέρες οἱ ἑλληνικές. Στοχάζουμαι πῶς θά'πρεπε νά ζήσει κανένας χιλιάδες χρόνια γιά νά μπορέσει νά συναγροικηθεῖ μέ ὅλες τίς πολύχρωμες, τίς στραφτερές πέτρες αὐτῆς τῆς γῆς, πού ἡ καθεμιά τοὺς ἔχει τήν ξέχωρη φυσιογνωμία της. Καί καμιά δέν μοιάζει τῆς ἄλλης, ὅπως κανένας Ἑλληνας δέν μοιάζει ἀλλουνοῦ. Καί πάλι ἡ καθεμιά τοὺς ἔχει ἕναν ξεχωριστό τόνο στήν ἔκφρασή της, τήν κάθε στιγμή πού τό φῶς ἀλλάζει τίς ἀποχρώσεις του πάνω στό μάργαρο καί τοὺς κρυστάλλους τοῦ μαρμάρου της»⁹. Θά τονίσει, λοιπόν, ὁ Μυριβήλης τή σπουδαιότητα τῆς φύσης στήν ἐπίδρασή της πάνω στόν ἄνθρωπο καί σ' ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς καί τῆς δημιουργίας του καί μάλιστα σέ πεῖσμα τῶν ἀποκλειστικῶν ἐρμηνειῶν πού δίδουν ὁ οἰκονομικός παράγοντας τοῦ Μαρξισμοῦ καί ὁ ἐρωτικός τοῦ Φροϋδισμοῦ. Αὐτή ἡ γῆ μας ἔχει μεγάλο μερίδιο διαχρονικά στόν πολιτισμό μας γιά τόν Μυριβήλη. Ἴσως, μάλιστα, ἡ ἐπιτομή τῆς ἀποψῆς του γιά τήν Ἑλλάδα καί τόν πολιτισμό της εἶναι αὐτά τά λόγια μέ τά ὁποῖα κλείνει τό κείμενό του «Ἐπιστροφή στήν Ἑλλάδα»: «Γιατί ἡ Ἑλλάδα γιά μᾶς εἶναι ἡ ἰδέα τῆς λευτερίας, ἡ ἰδέα τῆς ἁρμονίας, τῆς ἰσοροπίας καί τῆς δικαιοσύνης».¹⁰

Ὁ Μυριβήλης θά ξαναγυρίσει στήν ἔκφραση αὐτή μετά ἀπό πολλά χρόνια στά ταξιδιωτικά του κείμενα μέ τίτλο 'Ἀπ' τήν Ἑλλάδα'. Οἱ σελίδες του εἶναι, ὅπως πάντα, γεμάτες λυρισμό. «Ἐχουν τή θέση τους στήν πιό ἐκλεκτική ἀνθολογία ὅσα ἔγραψε γιά τήν Κρήτη, γιά τή Μάνη, γιά τή Λέσβο, γιά τά βουνά τους, γιά τοὺς ἐλαιῶνες τους, γιά τά πεῦκα τους, γιά τίς ὁμορφιές τους, γιά τίς κακοτοπιές τους, γιά τοὺς θρύλους πού δένουν τοὺς ἀνθρώπους μέ τή γῆ τους καί μέ τή Μοῖρα τους»¹¹. Ἐκεῖ, στό τελευταῖο κεφάλαιο θά μιλήσει γιά τήν ὁμορφιά τῆς Αἰολικῆς πατρίδας καί γιά τήν κινητικότητα τοῦ τοπίου πού χαρακτηρίζει κάποιες φυσικές περιγραφές του: «Ἐδῶ τίποτε δέν ἀκίνητεῖ, τίποτε δέν ἡρεμεῖ. Οἱ ἄνθρωποι καί τό τοπίο. Τά βουνά χορεύουν, κινοῦνται, περιπατοῦν, ἀναρριχῶνται, κατηφορίζουν. Καί τά δέντρα. Καί τά χωριά πού σκαλώνουν στοὺς λόφους ἀνάμεσα σέ ἐλιές,

⁹ Στράτη Μυριβήλη, 'Ἐπιστροφή στήν Ἑλλάδα', στό ἴδιον *Τὸ λογοτεχνικὸ τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθῆναι σ. 165.

¹⁰ Στράτη Μυριβήλη, 'Ἐπιστροφή στήν Ἑλλάδα', στό ἴδιον *Τὸ λογοτεχνικὸ τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας' Ι.Δ. Κολλάρου καί Σίας Α.Ε., Ἀθῆναι, σ. 171.

¹¹ Θανάση Παπαθανασόπουλου, 'Ἡ «Ἑλλάδος περιήγησις» τοῦ Στρ. Μυριβήλη', *Νέα Ἑστία*, Χριστούγεννα 1990, σ. 160.

σέ μηλιές, σέ μυγδαλιές, σέ κοκκινοφόρες ροδιές. Έδῳ ἔρπει ἡ κληματίδα, καί τὰ χλωρά σκοινιά τῆς καρπουζιάς ξετυλίγονται ὡς τό κύμα. Έδῳ φυτρώνουν ἄσπροι μυρωδάτοι κρίνοι, μέσ' ἀπό τήν ἀμμουδιά. Οἱ ἐλιές, ἐκατομύρια ἱερά δέντρα, ἀνεβαίνουν μέ κόπο τίς σκάλες ἀπό ξερολιθιά, ἀνεβαίνουν ὡς τήν κορφή τοῦ βουνοῦ. Μέ κόπο ἀνεβαίνουν, μέ τὰ χέρια καί μέ τὰ γόνατα ἀνεβαίνουν, σάν τίς γυναῖκες πού πηγαίνουν τό τάμα τους στήν Παναγιά τήν Ἀγιασσωτούλα, στά μυριόφυτα κράσπεδα τοῦ Λεσβιακοῦ Ὀλύμπου. Έδῳ, κανένας λόφος, κανένα βουνό δέν παριστάνει τό ἀνάγλυφο. Ὅλα εἶναι τολμηρά, εἰδυλλιακά, εὐκίνητα, χορευτικά, χαρωπά ἢ ἄγρια, πάντα μέσα στό ἀνθρώπινο μέτρο»¹². Αὐτή ἡ κινητικότητα¹³ καί ἡ 'χορευτικότητα' πού ἔχει ὁ Μυριβήλης ὅταν ἀντικρύζει κάποια τοπία καί δέντρα δέν εἶναι ἡ ἀποκλειστικότητα στήν περιγραφή τῶν τοπίων του, καθὼς ἄλλες φορές τὰ δέντρα τοῦ δίνουν τήν αἴσθηση τῆς παθητικῆς ἀκινησίας, τῆς αἰχμαλωσίας καί τῆς ὑποδούλωσης, ἡ ὁποία ἐπιτείνεται καί μεγιστοποιεῖται ὅταν αὐτά κατοικοῦνται ἀπό πουλιά. Αὐτή τήν εἰκόνα τῶν δέντρων πού εἶναι δεσμευμένα, αἰχμαλωτισμένα στό χῶμα δίνει σ' ἓνα σημεῖο στό μυθιστόρημά του Ἡ δασκάλα μέ τὰ χρυσά μάτια¹⁴. Τήν ἴδια εἰκόνα θά φιλοτεχνήσει ἀργότερα ὅταν ἀντικρύσει τήν πανύψηλη ἀροκάρια στήν αὐλή τοῦ Συριανοῦ μεγάρου¹⁵. Ἀντίθετα, στό ἄγριο τοπίο τῶν Σφακίων τὰ πεῦκα τοῦ δίνουν τήν αἴσθηση τῆς κίνησης καί τῆς ὀρμῆς, τῆς ἐλευθερίας καί τοῦ ἀδούλωτου φρονήματος καί βρίσκονται σέ ἀπόλυτη ἁρμονία μέ τήν ἥρωική ἱστορία τοῦ τόπου¹⁶.

Ὁ Κόντογλου

Ἄς πᾶμε τώρα καί στὸν ἕτερο συγγραφέα. Τό 1935 θά κυκλοφορήσει στήν Ἀθήνα «Ὁ Ἀστρολάβος»¹⁷ τοῦ Κόντογλου, ὅπου ὁ συγγραφέας διε-

¹² Στράτη Μυριβήλη, *Ἀπ' τήν Ἑλλάδα*, ἕκτη ἐκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήνα 1956, σσ. 275-276.

¹³ Βλέπε π.χ. στό κείμενό του 'Θεοφάνεια' (*Τὸ λογοτεχνικό τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθῆναι, σ. 65): «Πάνω στὸν φλουροκαπνισμένο λόφο τοῦ Ἀρδηττοῦ, πέντε πευκάκια περπατοῦσαν στὸν ὀρίζοντα. Πήγαιναν ἀράδα-ἀράδα, λίγο σκυφτά, τό' νά πῖς' ἀπὸ τ' ἄλλο, μὴ χάσουν τὰ βήματα».

¹⁴ Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ δασκάλα μέ τὰ χρυσά μάτια*, εἰκοστή πρώτη ἐκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., σσ. 297-298.

¹⁵ Στράτη Μυριβήλη, *Ἀπ' τήν Ἑλλάδα*, ἕκτη ἐκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήνα 1956, σ. 40.

¹⁶ Στράτη Μυριβήλη, *Ἀπ' τήν Ἑλλάδα*, ἕκτη ἐκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήνα 1956, σσ. 40-41.

¹⁷ *Ὁ Ἀστρολάβος*. Βιβλίο παράξενο γραμμένο ἀπὸ τό Φώτη Κόντογλου. Έδῳ μέσα βρίσκει κανένας ἱστορίες γιὰ διάφορα μέρη τῆς σφαίρας, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ τίς τέχνες τους,

ξέρχεται ποικίλα θέματα, τὰ ὅποια, πολύ κατατοπιστικά, ἀναφέρει στὸν ὑπότιτλο τοῦ βιβλίου καὶ τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνονται σέ ὁλόκληρο τὸ ἔργο του¹⁸. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου θὰ μιλήσει γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ μέτρου, ἡ ὁποία ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ φύση, καθὼς εἶναι συμβατὴ μέ τις ἀνθρώπινες προσλαμβάνουσες καὶ τις αἰσθητικὲς ἀναλογίες καὶ μάλιστα σέ ἀντιδιαστολὴ μέ τὴ φύση ἄλλων χωρῶν ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀμετρία, ἡ ὑπερβολὴ καὶ τὸ χάος: «Δέν ἔχουμε ἐδῶ στὸν τόπο μας βουνά τόσο ψηλά ὅσο εἶναι σέ ἄλλες χῶρες, καὶ μολαταῦτα τὰ βουνά τῆς Ἑλλάδας πολλές φορές φαντάζουμε σάν πειὸ μεγάλοπρεπα καὶ πειὸ ἀψηλά παρὰ ἐκεῖνα τὰ θεόρατά τῆς Ἱμαλάγια τῆς Ἰντίας, ἐπειδὴ τὸν περισσότερον καιρὸ ὁ ἀγέρας εἶναι καθαρός καὶ κρουσταλλιασμένος καὶ τὰ δείχνει καθαρά. Πού θαρρεῖς πὼς εἶναι πέτρες κειτάμενες στὸν κάμπο, νὰ τις ἀγγίξεις μέ τὸ χέρι σου. Ἐνῶ τὰ μεγάλα βουνά τὰ ζώνουνε ἀντάρες καὶ σύννεφα καὶ τὰ κρύβουνε ὀλοχρονίς ἀπὸ τὰ μάτια μας, κ' ἔχουνε πολὺ μάκρος καὶ πολλές κορφές, πού δέν εἶναι πειὰ βουνά μονοκόμματα, παρὰ ἓνα χάος ἀληθινό. Γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος νὰ μπορεῖ νὰ νοιώσει ὅ,τι πράμα εἶναι στὰ μέτρα του καὶ στίς δυνάμεις του, πειὸ πολὺ παρὰ ὅ,τι εἶναι ὅξω ἀπ' ὅσο φτάνει τὸ μάτι του κι ἀπ' ὅσο αἰσθάνεται ἡ καρδιά του. Τὸ ἴδιο εἶναι κι ὁ μέρμηγκας, τριγυρίζει γύρω ἀπὸ μία πέτρα καὶ θαμάζεται καὶ λέει μέσα του τί θεόρατο βουνό εἶναι τοῦτο, γιατί κείνη ἡ πέτρα εἶναι σέ ἀναλογία μέ τὸ μπόι του, ἐνῶ ἡ Γκιόνα καὶ τ' Ἄγραφα εἶναι γι' αὐτόν ἀκατανόητα, ἐπειδὴς δέν εἰμπορεῖ νὰ τὰ τηράξει καὶ νὰ τὰ θαμάξει»¹⁹. Ἐκτοτε ὁ Κόντογλου θὰ ἐπανεέλθει συχνά στὸ θέμα τῆς ἑλληνικῆς φύσης πού εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ προσφιλή του θέματα²⁰,

γιὰ τὰ συνήθειά τους καὶ γιὰ νησιὰ ἔρημα, γιὰ τοὺς ἀνέμους, γιὰ τὰ βουνά κι ὅ,τι ἄλλο. Πού τὰ σύναξε μέ πόνο ὁ συγγραφέας ἀπ' ὅσα ἀφήσανε γραμμένα οἱ ταξιδευτές κι' ἀπ' ὅσα ἄκουσε κι' ἀπ' ὅσα εἶδε ἀτός του. Καθὼς καὶ ἔργα τῆς φαντασίας καὶ ἄλλα τεχνικά. Στολισμένο μέ ζουγραφιὲς σκεδιασμένες ἀπὸ τὸν ἴδιον κι' ἀπὸ τὸ μαθητὴ τοῦ Γιάννη Τσαρούχη, Τυπωμένο στὴν Κέρκυρα 1935.

¹⁸ Ι. Μ. Χατζηφώτη, Κόντογλου. Ὁ ἀναχωρητής. Βιογραφία, ἐκδ. Κάκτος, 1995, σ. 90.

¹⁹ Ὁ Ἀστρολάβος. Βιβλίον παράξενον γραμμένο ἀπὸ τὸ Φῶτη Κόντογλου. Ἐδῶ μέσα βρίσκει κανένας ἱστορίες γιὰ διάφορα μέρη τῆς σφαίρας, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ τις τέχνες τους, γιὰ τὰ συνήθειά τους καὶ γιὰ νησιὰ ἔρημα, γιὰ τοὺς ἀνέμους, γιὰ τὰ βουνά κι ὅ,τι ἄλλο. Πού τὰ σύναξε μέ πόνο ὁ συγγραφέας ἀπ' ὅσα ἀφήσανε γραμμένα οἱ ταξιδευτές κι' ἀπ' ὅσα ἄκουσε κι' ἀπ' ὅσα εἶδε ἀτός του. Καθὼς καὶ ἔργα τῆς φαντασίας καὶ ἄλλα τεχνικά. Στολισμένο μέ ζουγραφιὲς σκεδιασμένες ἀπὸ τὸν ἴδιον κι' ἀπὸ τὸ μαθητὴ τοῦ Γιάννη Τσαρούχη, Τυπωμένο στὴν Κέρκυρα 1935, σ. 10.

²⁰ Δέν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὰ παιδικὰ του χρόνια τὰ πέρασε στὴν ἑλληνικὴ φύση: «Τὰ παιδικὰ μου χρόνια- γράφει σ' ἓνα παλιό του βιογραφικὸ σημείωμα, δημοσιευμένο στὰ θαυμάσια Πρόσωπα καὶ Κείμενα τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου- τὰ ἔζησα, ἀπάνω σ' ἓνα προγονικὸ χτήμα, σέ μία χερσόνησο ζωσμένη ἀπ' τὸ πέλαγος, σέ πρωτόγονη κι ὑποβλητικὴ φύση, μέσα σέ μία παράξενη μεσαιωνικὴ ἀτμόσφαιρα, βουκολικὴ κι ἀσκητικὴ μαζί» (Π. Β.

ένας από τούς πυλώνες τῆς λογοτεχνικῆς καί εἰκαστικῆς θεματολογίας του. Σ' ἓνα αὐτοτελές πχ κείμενό του πού ἔχει ἀκριβῶς αὐτό τό θέμα (Ἡ ἑλληνική φύση. Ὁ θησαυρός τοῦ κόσμου)²¹, δημοσιευμένο στήν καθημερινή ἀθηναϊκή ἐφημερίδα 'Ελευθερία' τῆς 11\9\55 θά μιλήσει καί πάλι γιά τήν ἔννοια τοῦ μέτρου πού χαρακτηρίζει τήν ἑλληνική φύση: « Ὅλα τά φυσικά κτίσματα στήν Ἑλλάδα εἶναι στά μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι σάν νά γινή- κανε γι' αὐτόν ὅλα, τά βουνά, οἱ θάλασσες, οἱ κόρφοι, τά μπουγάζια, τά νησιά, τά λαγκάδια, τά ποτάμια. Σ' ἄλλες χῶρες ἡ φύση παρουσιάζει ἓνα χάος πού φοβερίζει τόν ἀνθρωπο-χάος γεμάτο ἀντάρες, ὕγρασία, σκοτάδι, μούχλα».

Σ' ἓνα ἄλλο κείμενό του, δημοσιευμένο κι αὐτό στήν ἐφημερίδα 'Ελευθερία' τῆς 11/12/55 θά πεί τά ἴδια: «Ἐνα δέντρο πού στέκεται στήν ἔρημη πλαγιά ἀπομοναχισμένο, ἢ ἓνα ἄλλο καμπουριασμένο ἀπάνω ἀπό μία βρύση ἢ δίπλα σ' ἓνα ἐρημοκκλήσι, θαρρεῖς πῶς εἶναι ζωντανοί ἀνθρωποι. Σ' ἓνα ἄλλο μέρος φαίνονται ἀπό μακριά δύο τρία δέντρα μαζωμένα, μέ διάφορα σχήματα, καί θαρρεῖς πῶς κουβεντιάζουμε μεταξύ τους, ἀγναντεύοντας κάτω τόν κάμπο ἢ τό γαλανό πέλαγο. Ἄλλοῦ πάλι βλέπεις περισσότερα δέντρα, ἓνα κοπάδι καί σοῦ φαίνονται κι αὐτά σάν ζωντανά. Δέν εἶναι σάν ἐκεῖνα πού βλέπει κανένας σέ ἄλλες χῶρες, ἀκαταμέτρητα, πυκνά, ἀπαράλλαχτα, τό' να μέ τ' ἄλλο, στοιβαγμένα τό' να κοντά στ' ἄλλο μέσα στά δάση, σάν νεκρά, σάν νά βγήκανε ἀπό κανένα ἐργοστάσιο, ὅπως τά σπιρτόξυλα μέσα στό κουτί χωρίς φυσιογνωμία ιδιαίτερη, χωρίς ἔκφραση, δίχως μυρουδιά. Ὅπως ὁ ἀνθρωπος χάνει τόν ἑαυτό του μέσα σ' ἓνα πλῆθος ἀκαταμέτρητο, ἔτσι καί τό δέντρο ἢ ὅ,τι ἄλλο φυσικό κτίσμα, χάνεται μέσα στό ἀκαταμέτρητο διάστημα. Ἡ φύση σ' αὐτές τίς χῶρες εἶναι ἀκόμα σάν χάος, πού βαραίνει σάν βραχνάς τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου. Τό ἴδιο γίνεται καί μέ τά μεγάλα βουνά πού ὑπάρχουνε στίς ξένες χῶρες, πού εἶναι ἔξω ἀπό τά μέτρα τοῦ ἀνθρώπου, κ' ἡ ματιά του δέν μπορεῖ νά τά περιλάβει, οὔτε ἡ ψυχή του νά τά νοιώσει, κρυμμένα μέσα σέ πυκνές ἀντάρες. Ἐνῶ τά δικά μας τά βουνά, θαρρεῖς πῶς εἶναι καμωμένα γιά τόν ἀνθρωπο, λίγο-πολύ

Πάσχου, *Φώτης Κόντογλου. 25 χρόνια ἀπό τήν κοίμησή του*, ἐκδ. 'Τήνος', Ἀθήνα, σ. 37). Ὅλες αὐτές οἱ μνῆμες ἀπό τή φύση τῆς ιδιαίτερης ἀγαπημένης πατρίδας, τοῦ Αἰβαλίου, πού εἶναι ἀπό τίς χαμένες πατρίδες, εἶναι κυριαρχικά παρούσες στίς φυσικές περιγραφές τῶν τοπίων του. Κι ὅπως πολύ σωστά ἔχει παρατηρηθεῖ «ἔχουν ἓνα λυρικό τόνο, πού ἀνάλογό του μόνο σέ κάποιες περιγραφές τοῦ Παπαδιαμάντη θά βροῦμε» (Πέτρου Γλέζου, Ἡ προσωπικότης τοῦ Φώτη Κόντογλου, στό *συλλογικό τόμο Μνημονάριον τοῦ Φώτη Κόντογλου, Τετράδια 'Εὐθύνης'* 23, σ. 14).

²¹ Φώτη Κόντογλου, "Ἡ ἑλληνική φύση. Ὁ θησαυρός τοῦ κόσμου" στό ἰδίον *Εὐλογημένο καταφύγιο*, σ. 51.

στά μέτρα του. Έχουνε κάποια έκφραστικά σχέδια, όπως προβάλλουνε τό' να πίσ' από τ' άλλο, ήσυχα, ξαπλωμένα στον ήλιο, ή γερμένα για νά ξεκουραστούνε κατά τό βασίλειμα, σάν τά βόδια πού κείτονται στο χωράφι, αναχαράζοντας ειρηνικά. Θαρρείς πώς είναι άνθρωποι, σάν τσομπανάρειοι, σάν τσελιγκάδες»²².

Θά μιλήσει, επίσης, ό συγγραφέας για τήν ασκητικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου καί τήν πνευματικότητα πού αποπνέει ἡ ἑλληνική φύση. Για τόν Κόντογλου ὑπάρχει ἕνα μυστήριο στήν ἑλληνική φύση πού δονεῖ μυστικά τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου: «Λοιπόν, λίγο-πολύ κάτι νοιώθουνε οἱ κάθε φυλῆς ἄνθρωποι ἔαν ζήσουνε λίγο καιρό στόν τόπο μας. Ἀκόμα κ' οἱ πιό ἐπιπόλαιοι, κ' οἱ πιό κολλημένοι στόν εὐρωπαϊσμό τους, μέ τόν καιρό ἀρχίζουνε καί παίρνουνε μυρουδιά, πώς ἐδῶ ὑπάρχει κάποιο πράγμα πού δέν ὑπάρχει ἄλλοῦ. Λένε πώς τούς ἀρέσει ἡ Ἑλλάδα για τόν ἥλιο, για τό φῶς, για τόν γαλανό οὐρανό, για τή λαμπερή θάλασσα. Μά αὐτά εἶναι τά ἐξωτερικά, καί πολλά ἀπ' αὐτά μπορεῖ νά βρίσκονται καί σ' ἄλλους τόπους. Ἐκεῖνο πού κρύβεται πίσω ἀπό τήν ἐξωτερική, φυσική ὁμορφιά εἶναι κάποιο μυστηριώδες πράγμα, πού δίνει στόν ἄνθρωπο μία λύτρωση, ἕνα φυσικό ξεκούρασμα, ἕνα κέφι για τή ζωή, ἕνα εἶδος μακαριότητας. Μέ ὅλο τό φῶς πού λάμπει ἀπάνω στήν πλάση, ὑπάρχει μέσα στή φύση τῆς Ἑλλάδας ἕνα μυστήριο πού δίνει μία θρησκευτική συγκίνηση στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου, πού δέν παραμορφώθηκε ἀπό τόν 'πολιτισμό'. Ἰλαρότητα, ἀγάπη, θέρμη, καί ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς, ἐνθουσιασμός πού κρύβεται στά κατάβαθα τοῦ ἀνθρώπου, αὐτά κι ἄλλα τέτοια νοιώθει ὅποιος ἔχει κεραῖες, για νά πιάσει τό μυστήριο πού εἶπα. Ἐδῶ τά διάφορα φυσικά συστατικά εἶναι ἀρμονισμένα μέ τέτοιο τρόπο, κ' ἔχουνε τόση λεπτότητα καί ἀπλότητα, πού ἡ φύση εἶναι σάν μία κιθάρα, πού οἱ κόρδες τῆς εἶναι εὐαίσθητες καί στήν πιό ἐλαφρή πνοή τοῦ ἀνέμου.

Ὅποιος μετρά τήν εὐτυχία καί τήν χαρά τῆς ζωῆς μέ τά χονδροειδή μέτρα τῆς ὕλικῆς καλοπέρασης, δέν θά καταλάβει τίποτα ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι πνεῦμα καί στά ὕλικά της. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι τά ἀσκητικά βουνά μέ τά εὐωδιασμένα χαμόκλαδα πού ἔχουνε τή δροσιά ἢ τόν ἥλιο πάνω τους νά λάμπουν σάν πολύτιμα πετράδια, χωρίς ἐκεῖνα τά πνιγερά δάση πού μαυρίζουνε καί καταπλακώνουνε τίς βορεινές χῶρες. Τά ἀραιά δεντράκια εἶναι σάν ἄνθρωποι πού στέκονται στήν πλαγιά, ἢ πού εἶναι καθιστοί σ' ἕνα βράχο, ἢ πού κείτονται ξαπλωμένοι για νά ξαποστάσουνε. Ὁ ἀγέρας τούς ἔχει δώσει ἕνα σχέδιο ἐκφραστικό, σάν νά' ναι ἄνθρωποι, σάν νά' ναι ψυχές.

²² Φώτη Κόντογλου, 'Τῇ πτωχεία τά πλούσια. Ἡ γνήσια ἑλληνική τέχνη' στό ἰδίον *Εὐλόγημένο καταφύγιο*, ἐπιμ. προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 164-165.

Ἐνῷ σέ κείνες τίς ἀπέραντες καί μονότονες χῶρες, τό κάθε δέντρο μέσα στά δάση εἶναι σάν τόν ἄνθρωπο πού εἶναι χαμένος μέσα στό πλήθος, στή μερμηγκιά... Ἐσύ, ὁ φτωχός, εἶσαι μακάριος μέσα στά κρυφά πλούτη τῆς φύσης, πού δέν εἶναι σέ θέση νά τά δοῦνε καί νά τά χαροῦνε οἱ ἔνδοξοι κ' οἱ πλούσιοι τῆς γῆς. Αὐτό εἶναι πού λέγει τό τροπάρι 'τῇ ταπεινώσει τά ὑψηλά, τῇ πτωχείᾳ τά πλούσια'»²³.

Ὅπως θά ἐπισημάνει ὁ Κώστας Τσιρόπουλος, ἡ ματιά τοῦ Κόντογλου στή φύση δέν ἔχει τίποτα τό φυσιολατρικό καί παγανιστικό. Εἶναι αἶσθημα ἑλληνικό καί πνευματικό: «Ὁ τρόπος πού ὁ Κόντογλου ἀντικρύζει τή φύση εἶναι ἑλληνικός. Τῇ ζεῖ μέ φωτεινή πνευματικότητα καί μέ τήν ἀσίγαστη προαίρεση νά τήν ἐξανθρωπίζει. Ὅπου κι ἂν στάθηκε, στό Αἶβαλί, στήν Ἀττική, στήν Πελοπόννησο, μπροστά στά πέλαγα, μπροστά στά κάστρα, μέσα στίς ἐλιές τοῦ τόπου, στούς ἀγρούς ὅπου φουντώνει μυστικά ἡ ὁμορφιά τοῦ Θεοῦ, παντοῦ ὁ Κόντογλου αἰσθάνεται μία ἀνθρωπιά, μία φιλία. Εἶναι τό αἶσθημα κι ἡ ἀνθρωπιά πού τρέφει στό κορμί του ὁ Ἕλληνας' («Τό Αἶβαλί ἡ πατρίδα μου» σ. 15), οἱ ἐσωτερικές, οἱ τῆς ψυχῆς αἰσθήσεις, ὥστε νά μή χαθεῖ μέσα στόν ὁρατό κόσμο... Δέν ζεῖ αὐτός τή φύση μέσα σ' ἀοριστίες. Τῇ ζεῖ μέ τήν εἰκονιστική διαίσθηση τοῦ Ἕλληνα, σφραγισμένη μέ τή χριστιανική ὁδύνη. Δέν χαρίζει ποτέ τήν καρδιά του στή φύση. Τήν παίρνει, ἀντίθετα, καί τήν φέρνει μέσα του μέ τίς αἰσθήσεις. Τήν κάμνει ὑλικό ἀνθρώπινο, τή πνευματοποιεῖ μέ τήν δύναμη τῆς ψυχῆς τῆς καί στήνει μέσα τῆς τόν ἄνθρωπο γιά νά δώσει νόημα στήν πλάση. Ὅχι νόημα δικό του, νόημα τοῦ Θεοῦ, τοῦ πλάστη. Μέ τόν ἴδιο τρόπο ἔνωσαν τή φύση κι ὁ Σολωμός κι ὁ Μακρυγιάννης κι ὁ Θεόφιλος. Μέ τόν ἴδιο κι ὁ Παπαδιαμάντης κι ὁ Σικελιανός. Κι ὅταν ρίξει κανένας μία ματιά στά ἔργα τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, κατανοεῖ ἀμέσως τί θά πεῖ ἑλληνικό μάτι, σέ συστοιχία μέ τήν ἑλληνική συνείδηση, μπροστά στή φύση. Ἀντικρυσμα χωρίς κανένα αἰσθητισμό»²⁴. Τό νά βλέπει ὁ ἄνθρωπος τή φύση ὡς μυστήριο, σημαίνει ὅτι συντονίζεται ἡ ψυχὴ του μέ τήν πλάση τοῦ Θεοῦ. Αὕτῃ ἡ σχέση καί ἡ ἀνταπόκριση προϋποθέτει ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι ἀπλός καί νά 'χει καθαρὴ καρδιά»²⁵. Κι ὁ Κόντογλου ἦταν ἓνας ἄνθρωπος ἀπλός μέ καθαρὴ καρδιά,

²³ Φώτῃ Κόντογλου, *Ἡ ἑλληνικὴ φύση. Ὁ θησαυρὸς τοῦ κόσμου*, στό ἴδιον *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ. -προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 48-51.

²⁴ Κώστα Τσιρόπουλου, *«Τό πουλί τό θαλασσοδαρμένο»*. Ὁ Ἕλληνας Φώτης Κόντογλου, στό συλλογικὸ τόμο *Μνήμη Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος ἈΣΤΗΡ, Ἀθήναι 1975, σσ. 54-55.

²⁵ Πάννη Λιγνάδη, *Τὰ γραπτά του Κόντογλου καί ἡ παιδευτικὴ τους ἀξία*, στό *συλλογικὸ τόμο Φώτης Κόντογλου. Ἐν εἰκόνι διαπορευόμενος, Αἰφιέρωμα. Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση καί τριάντα ἀπὸ τὴν κοίμησή του*, ἐπιμ. Ἰωσήφ Βιβιλάκης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1995, σ. 151.

μέ πνευματική αναφορά στον Θεό, ένωμένος διά της Χάριτός Του μέ τά δημιουργήματά Του. Διαβάζοντας κανείς τόν Κόντογλου τά νοιώθει αὐτά χωρίς νά ἔχει θεολογικές προϋποθέσεις. Ἡ Σοφία Μαυροειδή- Παπαδάκη θά πεί ὅτι «ἡ ἀπλότητά του τόν ἔκανε νά μή βλέπει θολά τόν κόσμον τοῦ Θεοῦ» καί ὅτι «εἶχε βαθιά ἀνταπόκριση μέ τή φύση, γιατί ταν παιδί της ἀληθινό»²⁶.

Ἡ ἐπίδραση τῆς φύσης στό χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καί σ' ὅλα τά μορφώματα τῆς τέχνης καί τοῦ πολιτισμοῦ του

Βλέπομε, λοιπόν, ὅτι καί ὁ Μυριβήλης καί ὁ Κόντογλου παραδέχονται ὅτι ἡ ἀμετρία τῆς φύσεως, ὅπως καί τό μέτρο καί ἡ ἀρμονία της, ἔχουν ἄμεση ἐπίδραση στήν ἀνθρώπινη ψυχή. Εἶδαμε ὅτι ἡ ἄγρια καί ὀργιώδης ζωή τοῦ δάσους ἐπέδρασε στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων κάνοντάς τους ἄγριους, ὀργιώδεις καί ζώδεις, σέ σημείο νά φτάσουν στήν ἀπόπειρα ἐγκλήματος. Ἀπό τήν ἄλλη τό μέτρο, ἡ ἀπλότητα, ἡ ἀσκητικότητα καί τό μυστήριο πού κρύβει ἡ ἐλληνική φύση κάνει τοὺς ἀνθρώπους πού ἔχουν ἀνοιχτά τά πνευματικά τους αἰσθητήρια χαρούμενους, ἱλαροὺς, ψυχικά ἀναπαυμένους. Ἡ ἰσορροπία τῆς ἐλληνικῆς φύσης ἐπιδρά καί ἀντικατοπτρίζεται ἔτσι στό χαρακτήρα καί τήν ψυχosύνθεση τοῦ Ἑλλήνα καί στά ποικίλα μορφώματα τῆς τέχνης καί τοῦ πολιτισμοῦ του, ὅπως θά δοῦμε.

Πραγματικά, τά ἄγρια καί ἄξενα ἐδάφη καί οἱ ἀκραῖες κλιματολογικές συνθήκες μέ τίς φυσικές καταστροφές ἐνέπνευσαν σέ ξένους πολιτισμούς ἀδυσώπητους καί αἰμοβόρους θεούς, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νά ἐξευμενίσουν γιά νά ἀποτραποῦν φυσικά δεινά. Ἀντίθετα, ὅπως θά πεί ὁ Κόντογλου «ἡ δική μας φύση εἶναι ἡμερη. Οἱ θυμοί της περνᾶνε γρήγορα. Ὁ ἄνθρωπος, ζώντας ἀνάμεσά της, δέν νοιώθει ποτέ ἀπελπισία κ' ἐρημιά, ὅπως σέ ἄλλα μέρη. Ὅπου γυρίσει, θαρρεῖ πῶς θά δεῖ καί θ' ἀκούσει κάποια πλάσματα ζωντανά. Γιά τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι πλάσανε μέ τή φαντασία τοὺς χίλια δύο τέτοια πλάσματα... πού ζοῦνε τάχα κοντά στά ποτάμια καί στίς βρύσες, στίς σπηλιές, στά δέντρα, στή θάλασσα, κι ὁ λαός μας τά πιστεύει ἀκόμα. Καί σήμερα, ἐκτός ἀπ' αὐτά τά στοιχεῖα, μιᾶ γιά τοὺς ἀνέμους σάν νά ναι ζωντανοί. Τόν βοριά τόν λέγει στά τραγούδια του κύρ-Βοργιά καί γέρο-Βοργιά. Οἱ τσομπανάρειοι λένε πῶς κάθεταί μέ τή γρηά τή μάνα του σ' ἓνα παλάτι, ἀπ' ὅπου φαίνονται ὅλα τά μέρη τῆς γῆς, καί ὅπου εἶναι χτισμένο ἀπάνω σέ κάτι βράχους πού ζαλίζεται ἄνθρωπος ν' ἀνεβῇ καί στά μισά. Οἱ τσομπάνηδες, λένε πῶς οἱ ἀγέρηδες τρῶνε ἀνθρώπους καί πῶς κάθονται στίς

²⁶ Σοφίας Μαυροειδή- Παπαδάκη, 'Ἡ φύση στό ἔργο τοῦ Κόντογλου', *Αἰολικά Γράμματα*, τεύχ. 1, 1971, σ. 520.

σπηλιές, στά πιό ψηλά βουνά»²⁷. Γι' αυτό, βλέπομε στήν ἀρχαία ἑλληνική ζωγραφική τά στοιχεῖα τῆς φύσεως νά παριστάνονται μέ ἀνθρώπινη μορφή. Ὁ ἴδιος ὁ Κόντογλου ἐκφράζοντας μέ συνέπεια τή διαχρονική συνέχεια καί ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς εἰκαστικῆς δημιουργίας, θά ἀποτυπώσει καί ὁ ἴδιος μέ ἀνθρώπινες μορφές τά στοιχεῖα τῆς φύσεως: τόν Ἰορδάνη ποταμό καί ἄλλους ποταμούς, τούς ἀγέρηδες, τή θάλασσα, τόν ἥλιο, τή σελήνη.

Βλέπομε, λοιπόν, ὅτι ἡ φύση δέν ἐπηρεάζει μόνο τό χαρακτήρα τοῦ Ἑλλήνα ἀλλά καί τήν καλλιτεχνική δημιουργία του, τήν τέχνη σέ ὅλες τίς μορφές της. Αὐτό θά τό ἐκφράσει μέ πολύ σαφήνεια ὁ γνήσιος αὐτός Ἑλληνας καί ἐκφραστής καί συνεχιστής τῆς Ἑλληνορθόδοξης παράδοσής μας: «Στή φύση μας ὅλα εἶναι ἀπλά, καθαρά, λιγοστά, ὅχι πλῆθος πού κουράζει τό μυαλό. Γι' αὐτό καί τά αἰσθήματά μας εἶναι τά ἴδια, ἀπλά, ὅσο εἴμαστε εἰλικρινεῖς μέ τόν ἑαυτό μας καί δέν θέλουμε νά κάνουμε τόν Εὐρωπαῖο... Ἡ τέχνη μας εἶναι κι αὐτή σάν τή φύση μας, ἀπλή ἀπ' ἔξω καί πλούσια ἀπό μέσα»²⁸. Καί φέρνει σάν παράδειγμα τή ἀρχαία ἑλληνική ἀρχιτεκτονική μέ τήν ἀπλότητα πού ξεκουράζει καί τελεῖ σέ ἀρμονία μέ τό περιβάλλον. Τό ἴδιο καί οἱ βυζαντινές ἐκκλησίες καί τά μικρά ρημοκκλήσια πού εἶναι δημιουργίες ἀπλές, ἀνεπιτήδευτες καί ταιριαστές μέ τόν τόπο, τό ἴδιο καί τά παραδοσιακά σπίτια πού λές ὅτι εἶναι ἀπόλυτη φυσική συνέχεια τοῦ καμβά τῆς φύσης. Κι ὅλα αὐτά σέ ἀντίθεση μέ τούς πιθηκισμούς καί τίς ἀντιγραφές τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης καί ἀρχιτεκτονικῆς μέ τά στερεότυπα σχέδια πού ἀποτελοῦν κραυγαλέες παραφωνίες στόν περιβάλλοντα χώρο²⁹.

Ἡ ἴδια ἀπλότητα καί λιτότητα ὑπάρχει καί στήν βυζαντινή ζωγραφική³⁰, ἀπό τήν ὁποία λείπει ἡ προοπτική, ἡ ἀνατομία καί κάθε ἐπιτήδευση καί σκηνοθεσία. Τό ἴδιο καί ἡ μουσική, σεμνή, ἀπλή καί καθαρή μέ λίγα καί ἀπλά ὄργανα καί ἡ ψαλμωδία ἀπλή μέ πνευματικό βάθος, χωρίς παθητικότητες καί συναισθηματισμούς, χωρίς ὄργανα. «Σέ ἄλλες χῶρες», θά πεῖ ὁ Κόντογλου³¹, «ἡ μουσική γίνηκε ἐπιστήμη βαρειά. Ἐνα τιποτένιο 'μοτίβο' γίνεται περίπλοκο καί φοβερό 'ἔργο', βαρὺ καί καταθλιπτικό, σάν τά κτίριά τους,

²⁷ Φώτη Κόντογλου, 'Ἡ ἑλληνική φύση. Ὁ θησαυρός τοῦ κόσμου', στό ἴδιου *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.-προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 53-54.

²⁸ Φώτη Κόντογλου, 'Τῇ πτωχεῖα τά πλούσια. Ἡ γνήσια ἑλληνική τέχνη', στό ἴδιου *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.-προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 165-166.

²⁹ Φώτη Κόντογλου, 'Τῇ πτωχεῖα τά πλούσια. Ἡ γνήσια ἑλληνική τέχνη' στό ἴδιου *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.-προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 166-167.

³⁰ Φώτη Κόντογλου, 'Τῇ πτωχεῖα τά πλούσια. Ἡ γνήσια ἑλληνική τέχνη' στό ἴδιου *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.-προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 167-169.

³¹ Φώτη Κόντογλου, 'Τῇ πτωχεῖα τά πλούσια. Ἡ γνήσια ἑλληνική τέχνη' στό ἴδιου *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.-προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σ. 169.

σάν τις ζωγραφίες τους, σάν τὰ δράματά τους. Καί τὰ ὄργανα πού παίζουνε αὐτή τή μουσική εἶναι ἀκαταμέτρητα, ὁλόκληρες φάλαγγες, πού τό τίποτα τό κάνουμε βροντή τοῦ οὐρανοῦ! Αὐτά ξιππάζουνε τούς ματαιόδοξους, πού παίρνουνε τό πλῆθος γιά πλοῦτο, καί δέν εἶναι σέ θέση νά ζητήσουνε τό ‘τιμιώτατον’, πού βρίσκεται μοναχά μέσα στήν ἀπλότητα». Ὁ Ἰωάννης Παλαμήδης ἀναπολώνοντας τόν Κόντογλου θά ἐπισημάνει αὐτή τήν ἐπιδραστικότητα τῆς ἐλληνικῆς φύσεως πού τόνιζε ὁ μέγας δάσκαλος πάνω στό χαρακτήρα τοῦ Ἑλλήνα καί τήν Ὁρθόδοξη ἔκφραση σ’ ὅλες τῆς τῆς μορφές: « ‘Τά προϊόντα τῆς ἐσπερίας’, δίδασκε, ‘ταιριάζουν στήν δική τους ἀτμόσφαιρα κι εἶναι ἀνάλογα μέ τήν ψυχολογία τῶν ἀνθρώπων τῆς’. Αἰντε τώρα, ἀντί τοῦ ‘Κύριε ἐκέκραξα’ νά βάλης Μπάχ καί Μπετόβεν. Δέν ταιριάζουν στό κλίμα μας, στήν ψυχοσύνθεσή μας. Μᾶς πλακώνουν τήν ψυχή, ἔλεγε συχνά καί συνέχιζε: ‘Στήν Δύση τό πράγμα ἀλλάζει. Πανύψηλα βουνά, σκοτεινιά καί ὁμίχλη. Πύργοι μέ βαρεῖες κουρτίνες. Στή μέση τό μαῦρο πιάνο σάν χάρος. Τά πληκτρα του δόντια τοῦ πεθαμένου καί δεξιά κι ἀριστερά τά κηροπήγια. Περιβάλλον μούχλας καί θανάτου’. Καί κατέληγε: ‘Ανάλογα μέ τό περιβάλλον καί τὰ προϊόντα του’. Τά ἴδια ὅμως συμβαίνουν καί στή ζωγραφική τους. Κοίτα τή Σταύρωση πώς μαλλιοτραβιῶνται θεατρικά οἱ ἅγιες Γυναῖκες. Κοίτα τόν Ἐσταυρωμένο τοῦ Γρύνεβαλντ γεμάτον πληγές καί πύον καί σύγκρινε μέ τόν Ἐσταυρωμένο τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ πρῶτος προκαλεῖ τήν ἀπελπισία τοῦ θανάτου καί ὁ δεῦτερος τήν ἐλπίδα τῆς Ἀναστάσεως»³². Ἐδῶ μπορεῖ κανεῖς νά θυμηθεῖ τόν ‘Ἡλίθιο’ του Ντοστογιέφσκι. Ὁ Μίσκιν δέν δύναται νά ὑποφέρει τή θέα τῆς Ἀποκαθήλωσης πού ἦταν ἀντίγραφο τῆς Ἀποκαθήλωσης τοῦ Χολμπάιν στήν οἰκία τοῦ Ρογκόζιν: «Βλέποντας αὐτό τόν πίνακα, θά μποροῦσε κανεῖς νά χάσει τήν πίστη του!», θά φωνάξει. Ἡ Ἄννα Γρηγόριεβνα θά σημειώσει στίς ἀναμνήσεις τῆς: «Στό δρόμο πρὸς τή Γενεύη σταματήσαμε μία μέρα στή Βάλ γιά νά ἐπισκεφθοῦμε τό μουσεῖο καί νά δοῦμε ἕνα πίνακα γιά τόν ὁποῖο εἶχαν μιλήσει στὸν ἄνδρα μου. Ἦταν ἀδύνατο νά τόν βλέπω ἐπὶ πολὺ καί προχώρησα σέ μίαν ἄλλη αἴθουσα... ὅταν ἐπανῆλθα, ὁ σύζυγός μου ἦταν ἀκόμη ἐκεῖ, στήν ἴδια θέση, λές ἀλυσοδεμένος. Τό συγκινημένο πρόσωπό του εἶχε τήν ἔκφραση ἐκείνη τοῦ τρόμου πού συχνά εἶχα παρατηρήσει ὅταν ἦταν νά τοῦ συμβεῖ κρίση ἐπιληψίας». Θά τῆς πεῖ τότε ἐκείνη τήν ἀξιομνημόνευτη φράση: «Ένας παρόμοιος πίνακας θά μποροῦσε νά κάνει κάποιον νά χάσει τήν πίστη...»³³.

³² Ἰωάννη Παλαμήδη, ‘Μνήμη Φ. Κόντογλου’, στό *συλλογικό τόμο Μνήμη Κόντογλου. Δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησή του*, ἐκδ. οἶκος ‘ΑΣΤΗΡ’ Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1975, σ. 228.

³³ Ἀνρί Τρουαγιά, *Ντοστογιέφσκι. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, μετάφρ. Κώστας Κριτσίνης, ἐκδ. Πελεκάνος, σ. 245.

Ὁ Κόντογλου, λοιπόν, ἦταν ἓνας μεγάλος μαχητής υπέρ τῶν ὀρθοδόξων αἰσθητικῶν κριτηρίων. Ἔχει, μάλιστα, χαρακτηρισθεῖ «εἰσαγγελεύς» καί «τιμητής»³⁴, κυρίως, τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν τῆς Δύσεως πού ἐμάχετο νά κρατήσῃ μακριά ἀπό τήν Ὀρθόδοξη πραγματικότητα. Ὑπεστήριζε μετά πολλοῦ σθένους καί παρρησίας τήν ἐλληνική παραδοσιακή τέχνη σ' ὅλες τίς μορφές καί τίς ἐκφάνσεις της. Ὁ Π. Β. Πάσχος³⁵, μάλιστα, μαρτυρεῖ ὅτι «ἐκεῖ πού ὁ Κόντογλου ξεσπάθωνε κυριολεκτικά κ' ἔβγαζε φλόγες ἀπό τά ρουθούνια καί τά μάτια του, ἦταν στά θέματα τῆς ἐκτροπῆς ἀπό τήν παράδοση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καί τῆς ἀγιογραφίας. Θυμοῦμαι, πώς, ὅταν τύχαινε νά ψάλλουμε μαζί σέ κάποιο ξωκκλήσι τῆς Ἀττικῆς- ἰδίως ὅταν ἀρχηγός τῆς ἱερῆς ἀποδημίας ἦταν ὁ μακαριστός ἐπίσης σήμερα π. Φιλόθεος Ζερβάκος- ἔνοιωθα στή φωνή του καί στό ὕφος του νά ἐκφράζεται ὅλος ὁ «ἐνδοξός μας βυζαντινισμός», πού κουβαλοῦσε μέσα του ἀπό γεννησιμιοῦ του, καί παίρνοντας καί μεταφέροντάς τον ἀπό τή «μεγάλη στεριά» προσπαθοῦσε νά μᾶς τόν μεταδώσῃ μ' ὅλους τους τρόπους, μ' ὅλες τίς δυνατότητες πού ὁ Θεός τόσο πλούσια τοῦ εἶχε σάν τάλαντα χαρίσει. Μέ τή γνησιότητα τῶν παραδοσιακῶν αἰσθητηρίων καί κριτηρίων του ὑπεστήριζε παθιασμένα κάθε μορφή ἐκκλησιαστικῆς τέχνης πού κινδύνευε ἀπό τήν ἀλλοίωση καί τήν «τελειοποίηση» τῶν νέων δυτικότροπων αἰσθητικῶν προτύπων, ὅπως αὐτά ἐκτίθενται στό κείμενό του «ἡ «τελειοποίησις» κάθε ἐλληνικοῦ»³⁶.

Ὅμως ἐκτίμηση μεγάλη καί θαυμασμό ἔτρεφε γιά ὅλα τά γνήσια φανερῶματα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης καί ὁ Μυριβήλης. Σ' ἓνα κείμενό του πού ἐπιγράφεται «Ἡ ἐθνική μουσική»³⁷, ἐξυμνεῖ τή Βυζαντινή μουσική ὡς τή «λατρευτική μουσική τοῦ Ὀρθόδοξου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» καί ὡς μία ἀπό τίς ψηφίδες καί τά στοιχεῖα πού «συνθέτουν τήν ἐλληνικότητά μας». Ἀλλά συγχρόνως, ἀναφέρεται καί στίς ἄλλες θρησκευτικές τέχνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ: τήν ὕμνογραφική ποίηση, τήν ἀγιογραφία, τήν ψηφιδογραφία, τήν ἀρχιτεκτονική, τή διακοσμητική ὡς «κορυφώματα καλλιτεχνικῶν δημιουργιῶν, πού βγῆκαν ἀπό ὀργανικές ἐξελίξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως οἱ Βυζαντινοί τόν παρέλαβαν ἀπό τήν ἐλληνιστική μεταλεξανδρινή παρά-

³⁴ Δημήτρη Κόρσου, «Ἡ ὀρθόδοξος φωνή τοῦ Φώτη Κόντογλου», στό *συλλογικό τόμο Μνημονάριον τοῦ Φώτη Κόντογλου, Τετράδια Ἑυθύνης* 23, σ. 32.

³⁵ Π. Β. Πάσχου, *Φώτης Κόντογλου. 25 χρόνια ἀπό τήν κοίμησή του*, ἐκδ. Ἱῆνος, Ἀθήνα, σσ. 125-126.

³⁶ Στράτη Μυριβήλη, «Ἡ ἐθνική μουσική» στο ἰδίον *Λογοτεχνικό τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήναι, σσ. 26-40.

³⁷ Φώτη Κόντογλου, «Ἡ «τελειοποίησις» κάθε ἐλληνικοῦ. Ὅπου καί ὁ καραγκιόζης ἀμερικανοποιεῖται, στό ἰδίον *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.- προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σσ. 216-222.

δοση, πλουτισμένον μέ νέα στοιχεῖα ἄσιατικά, πού μετουσιώθηκαν στὸν καθαρὸ Ἑλληνοχριστιανικὸ ρυθμὸ, μέσα στὴ φλογερὴ χροάνη τῆς θεοκρατικῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας». Συγχρόνως, στηλιτεύει κάθε μειονεκτικὴ ξενομανία πού τὴν ἀποκαλεῖ «πανικὸ τοῦ μοντερνισμοῦ» πού συχνά ἀναρριπίζεται ἀπὸ λογῆς-λογῆς ἰδεολογικὲς προπαγάνδες πού ἀποσκοποῦν στὴ διάβρωση τῶν ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἰδεωδῶν καὶ τῆς Ἑλληνορθόδοξης Παράδοσής μας. Εἰδικότερα, στὸ θέμα τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς στηλιτεύει τὴν εὐρωπαϊκὴ πολυφωνία τῆς ἐποχῆς του πού ἐπιχειροῦσε νὰ ἐξοστρακίσει- καὶ ἤδη τό εἶχε καταφέρει στὸ ἐκκλησίασμα τῶν Ἀθηνῶν- τὴ σεμνή, ταπεινὴ, καὶ κατανυκτικὴ Βυζαντινὴ μονωδία.

Τὸ μέτρο, λοιπόν, καὶ ἡ ἀπλότητα πού ὑπάρχει στὴν ἐλληνικὴ φύση ἐπηρεάζουν σέ μεγάλο βαθμὸ τὸ χαρακτήρα καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασία τῶν Ἑλλήνων ὅπως καὶ ὅλες τίς πτυχές καὶ τίς ἐκφάνσεις τῆς παραδόσεώς μας. Ἀνάλογα ἐπιδρᾷ καὶ ἡ φύση τῶν ἄλλων χωρῶν στὸ χαρακτήρα καὶ τίς παραδόσεις τῶν λαῶν τους. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ μπορούμε νὰ κατανοήσουμε καλύτερα ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφὸ τοῦ τόπου μας καὶ προσεγγίζουμε ἐντελῶς διαφορετικὲς γαιομορφολογίες. Π.χ οἱ ἀπέραντες ἐκτάσεις τῆς ρωσικῆς γῆς³⁸ ἔχουν ἐπηρεάσει τὴν ψυχολογία τῶν Ρώσων, ἀλλὰ καὶ τὴν κουλτούρα τους ἀνεξάρτητα ἀπὸ μὀρφωση ἢ κοινωνικὴ καταγωγή. Ἡ νοσταλγία πχ τῶν ἀπέραντων ἐκτάσεων καὶ τῶν χωρὶς περιγράμματα ἀνοικτῶν ὀριζόντων ἀποτελεῖ ἓνα χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ρωσικῆς ψυχῆς, τὸ ὁποῖο ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ προσκύνημα, γιὰ ἀποικισμό, γιὰ περιπλανήσεις, ἐξερευνήσεις, ταξίδια, τυχοδιωκτισμὸ κλπ., ὅπως ἀποτυπώνεται καὶ μέσα στὴν τέχνη. Ἐπίσης, ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῶν Ρώσων εἶναι ὅτι εἶναι ἄνθρωποι τῶν ἀντιθέσεων. Οἱ δύο πόλοι πού ὑπάρχουν στὴν ψυχὴ κάθε λαοῦ, γειτνιάζουν πολὺ καὶ αὐτὸ τοὺς καθιστᾷ πιὸ προφανεῖς καὶ τονισμένους. Αὐτὸ τό ἐκφράζει ὁ Ντοστογιέφσκι πολὺ καθαρὰ στὸ *Ἡμερολόγιό* ἑνὸς συγγραφέα ὅπου ‘μᾶς δείχνει τὴ ρωσικὴ ψυχὴ σκυμμένη πάνω ἀπ’ τὴν ἄβυσσο, καὶ ξαφνικὰ κυριευόμενὴ ἀπὸ’ νὰ ἠθικὸ ἱλιγγο. Ἀπ’ τ’ ὄνα μέρος, μᾶς λέει, ἓνα ἐπιτακτικὸ αἶσθημα ὠθεῖ τοὺς Ρώσους στὴν ὑπερβολή... Ἀλλὰ ἀπ’ τ’ ἄλλο μέρος, ‘ὅταν ὁ Ρώσος σάν ἄτομο ἢ σάν ἀκέριος ὁ λαὸς ἔχη φτάσει τὸ στερνὸ ὄριο, ὅπου πιά δέν ἔχει ποῦ νὰ πάη... ἡ δίψα γιὰ μετάνοια καὶ γιὰ σωτηρία ξυπνοῦν μέσα του μέ τὴν ἴδια ἀσυγκράτητὴ παραφορά!’³⁹. Ὅλα αὐτὰ ἔχουν ἀφήσει βαθειὰ τὴ

³⁸ Νικολάου Ἀρσένιεφ, *Ἡ ρώσικη εὐσέβεια*, μετάφρ. Ἰωάννης Ἡλεκτρος Μπούμης, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσ/νίκη 1973, σσ. 15-23.

³⁹ Νικολάου Ἀρσένιεφ, *Ἡ ρώσικη εὐσέβεια*, μετάφρ. Ἰωάννης Ἡλεκτρος Μπούμης, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσ/νίκη 1973, σσ. 23-24.

σφραγίδα τους και είναι αποτυπωμένα στη ρωσική καλλιτεχνική δημιουργία και κουλτούρα.

Σύντομη συστημική προσέγγιση στην επίδραση της φύσης στο χαρακτήρα του ανθρώπου και στα δημιουργήματα της τέχνης και του πολιτισμού του

Όλη αυτή η επίδραση της φύσεως πάνω στην ψυχοσύνθεση και τό χαρακτήρα του ανθρώπου, καθώς και στά μορφώματα της τέχνης και του πολιτισμού του μπορεί να προσεγγισθεί και να ερμηνευθεί με τη συστημική θεωρία. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η οποία όπως επισημαίνει σωστά ο Σκότ Πεκ⁴⁰ δεν είναι στην πραγματικότητα μία θεωρία, αλλά ένα γεγονός, όλα αποτελούν ένα σύστημα. Τό κάθε σύστημα αποτελεί ένα σύνολο στοιχείων ή μερών που τελούν σε αλληλεξάρτηση και αποτελούν μία ολότητα. Στην περίπτωση πχ του ανθρώπινου οργανισμού τό κάθε κύτταρο είναι ένα ολόκληρο σύστημα και συγχρόνως μέρος ενός υπερσυστήματος, ενός όργάνου, τό όποιο και αυτό είναι μέρος ενός συστήματος όργάνων. Όλα τά συστήματα όργάνων του ανθρώπου συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούν μέρη του υπερσυστήματος του ανθρώπου που αποτελεί μέρος του κοινωνικού ίστού. Η φύση επίσης (τό νερό, τά δάση, ή γη, ή ατμόσφαιρα) αποτελεί ένα σύστημα που τελεί σε κατάσταση αλληλεπίδρασης με τόν άνθρωπο και την κοινωνία. Αν συνεχίσουμε, θά δοϋμε τόν πλανήτη γη ως οργανισμό και υπερσύστημα σε σχέση με τά προηγούμενα, ό όποιος όμως είναι υποσύστημα σε σχέση με τό ήλιακό υπερσύστημα, τό όποιο όμως είναι υποσύστημα του γαλαξία μας που είναι υποσύστημα του σύμπαντος. Προφανώς, αντιλαμβάνεται κανείς ότι κάθε πράξη και ενέργεια του ανθρώπου δεν είναι ανέξοδη, αλλά έχει επίδραση στό σύμπαν. Αντιλαμβανόμαστε, επίσης, τη σημασία του χωρίου της Γενέσεως σύμφωνα με τό όποιο ό άνθρωπος τοποθετείται στην κτίση όπου θά εργάζεται και θά φυλάττει αυτήν. Η επίδραστικότητα του ανθρώπου φαίνεται καθαρά από τίς συνέπειες του προπατορικού άμαρτήματος, δηλαδή από τη διατάραξη της λειτουργίας της κτίσεως και από τη διατάραξη της σχέσεως του ανθρώπου με την κτίση, με τούς άλλους ανθρώπους και με τόν ίδιο τόν έαυτό του. Τά αποτελέσματα της επίδρασης του ανθρώπου στό περιβάλλον και την κτίση φάνηκαν καθαρά τά τελευταία χρόνια με την οικολογική καταστροφή λόγω της άλόγιστης χρήσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών της φύσεως για την ικανοποίηση όλοένα και περισσότερο έγωιστικών αναγκών του ανθρώπου.

⁴⁰ Μ. Σκότ Πεκ, *Πέρα από τό δρόμο τό λιγότερο ταξιδεμένο*, μετάφρ. Σοφία Άνδρεοπούλου, έβδομη έκδοση, Κέδρος, 1998, σ. 165.

Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή ἀρνήθηκε νά δεῖ ἐμπράκτως τή συστημική σημασία τῆς κτίσεως καί κυρίως τοῦ ρόλου του καί τῆς δράσης του μέσα σ' αὐτήν.

Εἶναι γνωστό ἀπό τή θεωρία τῶν συστημάτων ὅτι ἡ ἰσορροπία ἐνός συστήματος ὑπάρχει ὅταν τά μέρη του βρίσκονται σέ μία σταθερή σχέση ὅταν τό σύνολο τῶν ροπῶν καί τῶν δυνάμεων πού ἀσκοῦνται σ' αὐτό εἶναι μηδέν. Ἡ ἀσκηση ἀρνητικῶν ροπῶν ἀπό τόν ἄνθρωπο στή φύση εἶναι ἐπόμενο νά προκαλεῖ διασάλευση τῆς λειτουργίας της καί κατ' ἐπέκταση διασάλευση τῆς ζωῆς καί τῆς λειτουργίας καί τοῦ ἴδιου του ἀνθρώπου. Ἐτσι ἔχομε τήν ἔκπτωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς συστήματος πού συνιστᾷ τή λεγόμενη ἐντροπία. Εἶναι γνωστό ἀπό τή θερμοδυναμική⁴¹ ὅτι ἕνα σύστημα ὅταν εἶναι κλειστό, μέ τό χρόνο ἡ κατάστασή του προσδιορίζεται ἀπό τήν τύχη. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δρᾷ χωρίς ἀναφορά στόν Θεό, ὅταν δηλαδή συμπεριφέρεται ὡς κλειστό σύστημα μέσα στήν κτίση, εἶναι ἐπόμενο νά πάσχει ἀπό ἐντροπία, ἀπό ἐξάντληση. Ἀντιθέτως, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δρᾷ ὡς ἀνοικτό σύστημα, ὅταν ἀνοίγεται στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀναφέρεται σ' Αὐτόν, σῶζεται ἀπό τήν ἐντροπία καί τήν ἐξάντληση.

Ἄς ξαναγυρίσουμε ὁμως στό σχῆμα τοῦ θεματός μας γιά νά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε τήν ἐπίδραση τῆς φύσεως πάνω στόν ἄνθρωπο καί τήν πολιτιστική του δημιουργία ἀπό συστημικῆς πλευρᾶς. Εἶδαμε ὅτι τά συστήματα ἀλληλεπιδροῦν μέ τό περιβάλλον τους ἀνταλλάσσοντας ὑλικούς ἢ αὐλους πόρους, εἴτε ὡς εἰσροές, εἴτε ὡς ἐκροές⁴². Ἐνα χρήσιμο ἐργαλεῖο τῆς συστημικῆς θεωρίας εἶναι τό μοντέλο εἰσροῶν-ἐκροῶν. Σύμφωνα μέ τό μοντέλο αὐτό, οἱ εἰσροές πού ὑφίστανται ἐπίδραση ἀπό τό περιβάλλον, μέ τή βοήθεια τῆς ἐπεξεργασίας μετασχηματίζονται καί μεταμορφώνονται σέ ἐκροές. Ὡς εἰσροές ἐκλαμβάνονται τά στοιχεῖα ἐκεῖνα, τά ὅποια τά συστήματα προσλαμβάνουν ἀπό τό περιβάλλον (ὕλικά ἀγαθά, ἐνέργεια, πληροφορίες, διάφορα γνωρίσματα κ.λπ.). Στήν περίπτωση πού ἐξετάζομε ὡς εἰσροές θά μπορούσαμε νά θεωρήσουμε ἀπό τή φύση τά σχήματα, τά χρώματα, τούς ἤχους, τίς ὀσμές, τήν ὕλη κ.λπ. Ὅλα αὐτά τά προσλαμβάνει ὁ ἄνθρωπος διά τῶν εἰκόνων, τῶν παραστάσεων καί τῶν αἰσθήσεων, τά ἐπεξεργάζεται καί τά μεταποιεῖ σέ διάφορα εἶδη καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἀνάλογα μέ τήν κλίση καί τήν καλλιέργειά του. Γενικότερα, ὁ μετασχηματισμός ὁδηγεῖ στήν πνευματική μεταμόρφωση καί μεταστοιχείωση τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, στίς σκέψεις, στά αἰσθήματα, στίς ἀποφάσεις, στίς ἐνέργειες, στή δημιουργία.

⁴¹ Μύρωνος Ζαβλανοῦ, *Μάνατζμεντ*, ἐκδ. 'ΕΛΛΗΝ', σ. 58.

⁴² Δημήτρη Μπουραντά, *Μάνατζμεντ. Θεωρητικό ὑπόβαθρο. Σύγχρονες πρακτικές*, ἐκδ. Γ. Μπένου, Αθήνα 2002, σσ. 32-33.

Ἡ αἰσθητική ἀντίληψη τοῦ Μυριβήλη καί τοῦ Κόντογλου γιά τήν Ἑλληνική φύση

Ὁ Κόντογλου δίνει στήν ἔννοια τοῦ μέτρου τῆς φύσεως ἓνα περιεχόμενο ὀντολογικό, ὄχι γεωμετρικό. Ἄλλο τό μέτρο καί ἡ ἀσκητικότητα τῆς φύσεως, ἄλλη ἡ γεωμετρική συμμετρικότητα τῆς ἐκπεσοῦσης λογικῆς. Θά πεῖ: «Τί νά τά κάνεις τά ἐξωτερικά πλούτη, πού ἔχουνε οἱ μεγάλες πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης, τά κρύα πάρκα πού εἶναι κανωμένα μέ τ' ἀλφάδι, γραμματικές καί σχολαστικά συντακτικά 'της ἐπιστήμης τῶν κήπων', μέ τήν ἀπελπιστική συμμετρία, μέ τούς τεχνητούς βράχους καί μέ τούς ἠλεκτρικούς γλόμπους;»⁴³. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τώρα καί δύο αἰῶνες στήν Ἑλλάδα ἡ αἰσθητική τῆς φύσεως ἀντιγράφει κακόγουστα τά αἰσθητικά δυτικά πρότυπα μέ τήν ἐπιβολή ἀταίριαστου τουριστικοῦ πρασίνου στήν αὐστηρή κατατομή καί τή λιτή ὁμορφιά τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου. Ἐνας σπουδαῖος μαθητής τοῦ Κόντογλου, ὁ Γιάννης Τσαρούχης καταφανῶς ἐπηρεασμένος ἀπό τό δάσκαλό του θά πεῖ: «Ἀσφαλῶς θά ἔχουμε ἀνάγκη πρασίνου. Ὅ,τι ἔχει γραφεῖ ἀπό ἱατρούς, δασολόγους, μετεωρολόγους καί οἰκονομολόγους σχεδόν μέ πείθει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νά ὑπάρχουν δάση καί νά προστατεύονται τά ὑπάρχοντα. Ἀλλά ἐπιτέλους ἡ Ἑλλάς ἀκόμη καί ἂν δέν εἶναι, ἀκόμη καί ἂν δέν τό πιστεύει, εἶναι καταδικασμένη νά ἀνταποκρίνεται σέ μία γενική καί θολή παγκόσμια γνώμη ὅτι ἀποτελεῖ κέντρον αἰσθητικῆς ἀκτινοβολίας ἀκόμη καί σήμερα. Θύμα μίας τέτοιας ἀσαφοῦς πεποιθήσεως, πῆρα στά σοβαρά τήν ἀνάγκη αἰσθητικῆς στήν Ἑλλάδα καί μελέτησα μέ ὅλες μου τίς δυνάμεις κατὰ ποιόν τρόπον αὐτός ὁ τόπος θά' πρεπε νά εὐπρεπισθεῖ, ὥστε νά γοητεύει ἐμᾶς καί ὅσους ἐκ τῶν ξένων ἔρχονται ἐδῶ, βέβαιοι ὅτι θά λάβουν ἀπό τά πράγματα τό μέγα καί αἰώνιο μήνυμα τῆς Ἑλλάδος. Τό συμπέρασμα στό ὁποῖο ἔφθασα εἶναι ὅτι τό πράσινο, ὅσο καί ἂν σεβασθοῦμε τίς γνώμες ἐπιστημόνων καί τεχνικῶν, εἶναι κάτι πού δέν ταιριάζει στίς ζῶνες ἐμφανίσεως τοῦ 'ἑλληνικοῦ χώρου'... Σεβαστή νεύρωση βέβαια ἡ μανία γιά τό πράσινο, ἀλλά ὄχι στίς ζῶνες ἐμφανίσεως ὅπου φυσικά βασιλεύει ὁ μέγας ἄρχων τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου, ὁ βράχος. Ὁ ἑλληνικός δρυμός εἶναι τά ἑλληνικά βράχια. Τό πράσινο πρέπει νά φυτεύεται ἐκεῖ πού δέν καταστρέφει τά βράχια. Αὐτές εἶναι οἱ ἀθάνατες γλυπτικές τῆς φύσεως πού θά δίδουν στόν αἰῶνα τόν χαρακτήρα στόν τόπο μας»⁴⁴.

Ἄς δοῦμε τώρα τήν αἴσθησι τοῦ μέτρου στήν τέχνη ἀπό τόν Κόντογλου

⁴³ Φώτη Κόντογλου, «Ἡ ἑλληνική φύση. Ὁ θησαυρός τοῦ κόσμου», στό ἴδιον *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.- προλεγόμενα Π. Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1985, σ. 51.

⁴⁴ Γιάννη Τσαρούχη, *Ἀγαθόν τό ἐξομολογεῖσθαι*, τρίτη ἐκδοση, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989, σσ. 171-173.

μέσα από τό σπαρταριστό προσωπικό βίωμα. Είναι μία ανάμνηση από συνάντηση πού ἔχει ὅλη τή γνησιότητα καί τή ζωντάνια τῆς προσωπικῆς μαρτυρίας: «Ένα ἀπόγευμα κουβεντιάζοντας βρεθήκαμε στήν Πλατεία Ἀγάμων καί καθήσαμε σ' ἕνα παγκάκι δίπλα στόν πελώριο τιμεντένιο βάτραχο πού σά συντριβάνι πέταγε νερό ἀπ' τό στόμα του. Ήταν ἕνα Δημοτικό ἔργο ἀξιώσεων πού προκαλοῦσε τρόμο στά παιδιά καί ἀπέχθεια στους μεγάλους. Βλέπεις, Φώτη, τοῦ λέω, τό ἔργο αὐτό εἶναι ἀπαράδεχτο, γιατί σά θέμα πῆρε τό σιχαμερό βάτραχο καί τόν μεγάλωσε τόσο πολύ πού βγήκε αὐτό τό ἀποκρουστικό τέρας.» Ἐτσι κι ὅταν ἕνας γλύπτης φτιάξῃ ἕνα πρόβατο μεγάλο σάν ἐλέφαντα, θά προκύψῃ ἕνα μεγαθήριο πού δέ θάναί πιά τό ἀγαπητό ζῶο. Σ' αὐτό ἐδῶ τό συντριβάνι δέν κρατήθηκε αὐτό πού λέμε κλίμακα. Ἡ συσχέτιση δηλαδή τοῦ ἔργου τῆς τέχνης μέ τά ἀνθρώπινα μέτρα. Θά σοῦ πῶ κι ἐγώ κάτι ἀνάλογο, μοῦ λέει τότε ὁ Κόντογλου: Πρίν ἀπό μέρες σέ κουβέντα μέ φίλους ἔλεγα πώς τό τραγούδι 'μικρό καράβι ἀπ' τή Χιό' πρέπει νά τραγουδιέται σιγά, ἀπό ἕνα πρόσωπο, μέ τή μικρή λαϊκή λύρα. Αὐτή εἶναι ἡ δομή τοῦ ἔργου καί μόνο ἔτσι ἔχεις τήν αἴσθηση τῆς εἰκόνας τοῦ γραφικοῦ αὐτοῦ θέματος. Τότε κάποιος διαφώνησε μαζί μου, λέγοντας ὅτι σέ μεγάλη αἴθουσα τῆς Νέας Ὑόρκης, ἄκουσε τό τραγούδι αὐτό ἀπό μεγάλη χορωδία μέ ἑκατό ὄργανα καί ἦταν κάτι τό συνταραχτικό, κάτι τό ἀξέχαστο. Ἀγαπητέ μου, τοῦ ἀπάντησα: αὐτό πού ἄκουσες στήν Ἀμερική καί σέ συνετάραξε, δέν ἦταν τό γνωστό μας θαλασσινό τραγούδι, ἀλλά ἕνα ὁρατόριο. Δέν ἦταν τό 'καράβι ἀπ' τή Χιό', ἀλλά τό 'Κουήν Μαίρη'. Μέ τή χορωδία καί τά πολλά ὄργανα, τό καράβι ξέφυγε ἀπ' τά μέτρα του, ξέφυγε ἀπ' τή φυσική του κλίμακα, μεγάλωσε κι ἔγινε ὑπερωκεάνειο.» Ἐτσι κι αὐτός ἐδῶ ὁ βάτραχος μέ τό μεγάλωμα ἔγινε αὐτό τό ἀποκρουστικό τέρας»⁴⁵.

Τό αἰσθητικό κριτήριο τοῦ Μυριβήλη γιά τήν ἑλληνική φύση συμπίπτει μέ τοῦ Κόντογλου καί τοῦ μαθητῆ του Τσαρούχη. Ἄν θέλει κανεῖς νά τό διαπιστώσει, μπορεῖ νά διαβάσει τό κείμενό του «Τό βιβλίο τοῦ Θεοῦ», ὅπου θά δεῖ ὅτι τά βράχια καί οἱ πέτρες δέν εἶναι λιγότερο ὠραῖες καί ἐνδιαφέρουσες ἀπό τά δέντρα. Στό κείμενο αὐτό θά μιλήσει ὁ Μυριβήλης γιά «τίς ὠραῖες Ἑλληνικές πέτρες, πού εἶναι ὁ αἰσθητικός θησαυρός τοῦ τόπου μας»⁴⁶. Γιά τίς πέτρες τῆς στεριᾶς: «οἱ γαλάζιοι βράχοι μέ τίς τριανταφυλλιές φλέβες πού στέκονται μέσα στά χωράφια καί στίς λαγκαδιές, ξεχωμένοι ὡς

⁴⁵ Κίμωνος Λάσκαρι, 'Ἀνεπανάληπτε Φώτη', στό *συλλογικό τόμο Μνήμη Κόντογλου. Δέκα χρόνια ἀπό τήν κοίμησή του*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1975, σσ. 191-192.

⁴⁶ Στράτη Μυριβήλη, 'Τό βιβλίο τοῦ Θεοῦ', στό ἰδίον *Τό λογοτεχνικό τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου Α. Ε., Ἀθῆναι, σσ. 6-7.

τή ρίζα από τὰ ρέματα πού κατεβάζουν τό χειμώνα οἱ ξεροπόταμοι. Οἱ στρογγυλεμένες ἀπό τὰ νερά μαρμαρόπετρες, πού αἰῶνες τίς δούλεψαν τὰ κύματα καί οἱ κατεβασιές...Οἱ στεριανοί βράχοι τοῦ νησιοῦ...οἱ πελώριες πέτρες μέ τὰ ἥσυχα σχήματα, μέ τίς ἰσορροπημένες διαστάσεις, πού καθίζουν οἱ χωρικοί νά πάρουν τήν ἀνάσα τους ἀπό τόν ἀνήφορο...οἱ πέτρες πού εἶναι σκεπασμένες ἀπό πράσινο, χρυσοπράσινο βελουδένιο μούσκλη... Ἀλλοιώτικες πάλι ὠλοσδιόλου εἶναι οἱ πέτρες στίς ἀπότομες ἀχτές. Εἶναι ὄρθιες, γιγάντισσες...»⁴⁷. Ἀλλά καί οἱ βράχοι τοῦ νησιοῦ, τὰ βότσαλα τῆς ἀκρογιαλιάς, ὅλες αὐτές οἱ πέτρες συνθέτουν τήν αὐστηρά κατατομή τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου. Καί ὑπάρχουν κατὰ τόν Μυριβήλη⁴⁸ λίγοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐνσυνείδητα θεωροῦν ὁμορφιά αὐτή τή δωρικότητα τοῦ τοπίου καί τή χαίρονται, γιατί ἔχομε γεννηθεῖ μέσα σ' αὐτή τήν ὁμορφιά καί δέν τή βλέπομε. Γι' αὐτό, λέει, μᾶς χρειάζεται ξεναγός γιά νά μᾶς τήν ὑποδείξει καί αὐτός ὁ ξεναγός εἶναι ἡ τέχνη καί ὁ ἔρωτας.

Τό μέτρο καί ἡ ἁρμονία τῆς Ἑλληνικῆς φύσης καί ἡ θεωρία τῆς μεσότητος τοῦ Ἀριστοτέλη

Ἄν παρατηρήσουμε μέ προσοχή τίς πῖο πάνω ἀναφορές γιά τή φύση τοῦ Μυριβήλη καί τοῦ Κόντογλου, θά δοῦμε ὅτι περιέχουν τήν ἀριστοτελική ἔννοια τοῦ μέτρου καί τῆς μεσότητος: «Ἐν παντί δὴ συνεχεῖ καί διαιρετῶ ἔστι λαβεῖν τό μέν πλεῖον τό δ' ἔλαττον τό δ' ἴσον, καί ταῦτα ἢ κατ' αὐτό τό πράγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς...Λέγω δέ τοῦ μέν πράγματος μέσον τό ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστίν ἕν καί τό αὐτό πᾶσιν, πρὸς ἡμᾶς δέ ὁ μῆτε πλεονάζει μῆτε ἐλλείπει»⁴⁹. Δηλαδή, κατὰ τόν Ἀριστοτέλη ἡ ἀρετή βρίσκεται στό μέσον, ἀνάμεσα στήν ὑπερβολή καί τήν ἔλλειψη, δίνοντας ἔτσι τό μέτρο τῆς ὀρθότητος τῶν πράξεων καί τῶν ἐπιλογῶν. Φύση, τέχνη καί ἀρετή ἔχουν ὡς στόχο τους τή μεσότητα, ἔχουν δέ τή δυνατότητα νά δημιουργοῦν μορφές. Ἡ τέχνη μορφοποιεῖ τὰ ὑλικά καί ἡ ἀρετή διαμορφώνει τό χαρακτήρα καί τήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Στή σύγκριση τῶν τριῶν ἐννοιῶν πού κάνει ὁ Ἀριστοτέλης, ἡ ἀρετή ὑπερέχει τῆς τέχνης γιατί διαμορφώνει τόν ἄνθρωπο πού εἶναι ὄντολογικά ἀνώτερος ἀπό τὰ ἄλλα ὄντα. Ἡ φύση, ἐπίσης, ὑπερέχει τῆς τέχνης, καθώς κάθε φυσική ὑπαρξη τείνει στήν ὁλοκλήρωσή της, ἐνῶ τὰ ἔργα τέχνης δέν τείνουν στήν ὁλοκλήρωσή τους, δέν ἐξελίσσονται, ἀλλά μένουν ὅπως βγαίνουν ἀπό τό

⁴⁷ Στράτη Μυριβήλη, 'Τό βιβλίο τοῦ Θεοῦ', στό ἴδιον *Τό λογοτεχνικό τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήναι, σσ. 10-11.

⁴⁸ Στράτη Μυριβήλη, 'Τό βιβλίο τοῦ Θεοῦ', στό ἴδιον *Τό λογοτεχνικό τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήναι, σσ. 15-16.

⁴⁹ I. Bywater, *Aristotelis Ethica Nicomachea*, Oxford: Clarendon Press, 1894 (repr. 1962).

χέρι τοῦ δημιουργοῦ τους. Ἡ ἀληθινή ὁμορφιά βρίσκεται στή φύση, γι' αὐτό ἡ τέχνη μιμεῖται τή φύση. Στήν τέχνη ὁ τεχνίτης ἐπιδιώκει τήν τελειότητα, ὥστόσο τὰ δημιουργήματα τῶν ἀνθρώπων, ὅσο τέλεια καί νά εἶναι, μένουν ἀτελεῖ, ἐνῶ στή φύση δέν ὑπάρχει ἡ τυχειότητα, ἀλλά ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἐπίτευξης τοῦ σκοποῦ, γι' αὐτό ὑπάρχει ἡ ἀκρίβεια καί ἡ τελειότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης θά πεί ἄλλοι: «μᾶλλον δ' ἐστί τό οὐ ἔνεκα καί τό καλόν ἐν τοῖς τῆς φύσεως ἔργοις ἢ ἐν τοῖς τῆς τέχνης». Δηλαδή, ἡ τέχνη μιμεῖται τήν φύσιν. Αὕτη τήν ἐπίδραση τῆς φύσεως πάνω στήν τέχνη μπορεῖ νά τή δεῖ κανεῖς ὅταν παρατηρεῖ ἕνα τοπίο καί τό ἐρμηνεύσει εἴτε μέ τή μουσική, εἴτε μέ τή ζωγραφική ἢ τή λογοτεχνία. Αὕτη εἶναι μία παρατήρηση πού κάνει ὁ Μυριβήλης στίς ταξιδιωτικές του ἐντυπώσεις *“Ἀπ' τήν Ἑλλάδα”*.

Ὁ ἴδιος, καθὼς μέσα του τὰ τοπία ἐρμηνεύονται μέσα ἀπό τή μουσική καί μάλιστα τήν κλασσική⁵⁰, προσπαθεῖ νά δεῖ «ἀναλυτικά μέ ποιόν τρόπο γίνεται αὕτη ἡ ἀνταπόκριση τῶν γραμμῶν, τῶν ὄγκων καί τῶν χρωμάτων μέ τούς ἤχους καί τούς ρυθμούς καί πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀπόδοση τῶν ὀπτικῶν ἐντυπώσεων μέ παραστάσεις καθαρά ἀκουστικές». Θεωρεῖ, λοιπόν, «πῶς μέσα στό μηχανισμό τῶν πέντε αἰσθήσεων ὑπάρχει ἕνα μυστικό σημεῖο ἐπαφῆς, ἀλληλοεπίδρασης καί ἐπαλληλίας, ὅπου ἀνταμώνουν ὅλες οἱ διαφορετικές παραστάσεις πού ἔρχονται ἀπό πέντε διαφορετικούς δρόμους καί συνθέτουν μία μοναδική αἰσθητική συνισταμένη»⁵¹. Ἐτσι, ὅταν ἀντικρύζει τόν Παρνασσό, ἀκούει μέσα του τήν Ἑνάτη Συμφωνία, ὅταν βρίσκεται μπροστά στό τοπίο τῆς Ὀλυμπίας, ἀκούει μέ τήν ὄραση Μπάχ, ὅταν ἀτενίζει τόν Ταῦγετο κυριαρχεῖται μυστικά ἀπό τήν Ἡρωική Συμφωνία τοῦ Μπετόβεν⁵² κι ὅταν κοιτάζει στό φθινοπωρινό ἡλιοβασίλεμα τόν οὐρανό τῆς Ἀθήνας, αἰσθάνεται πῶς ἀκούει μέσα του τήν Ποιμενική Συμφωνία⁵³ νά ἀναλύεται σέ ὑπέροχα χρώματα καί φαντασμαγορικές συνθέσεις. Ὅλα αὐτά εἶναι, νομίζομε, πολύ ἀποκαλυπτικά γιά νά ἀντιληφθοῦμε τό βαθύτερο νόημα τοῦ μέτρου πού παρουσιάζουν ὁ Μυριβήλης καί ὁ Κόντογλου. Ἄς ξαναθυμηθοῦμε πάλι τό περιστατικό στό δάσος. Εἶδαμε πόσο ἐπηρεάζει τούς ἥρωες ἡ ὀργιώδης ζωή στό δάσος ὁδηγώντας τους στό διονυσιασμό

⁵⁰ Ἐδῶ ὁ Μυριβήλης διαφοροποιεῖται ἀπό τόν Κόντογλου γιά τόν ὅποιο, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἡ κλασσική μουσική δέν ταιριάζει μέ τό Ἑλληνικό τοπίο, προφανῶς γιατί τὰ κριτήριά του ὅσον ἀφορᾷ τήν τέχνη εἶναι ἀπολύτως παραδοσιακά.

⁵¹ Στράτη Μυριβήλη, *Ἀπ' τήν Ἑλλάδα*, ἔκτη ἐκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήνα 1956, σ. 97.

⁵² Στράτη Μυριβήλη, *Ἀπ' τήν Ἑλλάδα*, ἔκτη ἐκδοση, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας' Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήνα 1956, σσ. 97-98.

⁵³ Στράτη Μυριβήλη, *Ὅταν μᾶς χαμογεῖ ὁ Θεός*, στό ἴδιον *Τό λογοτεχνικό τέταρτο τοῦ Μυριβήλη*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας', Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α. Ε., Ἀθήνα, σσ. 71-72.

καί τήν ἠθική παρεκτροπή. Αυτό θά μπορούσαμε νά τό ἀντιληφθοῦμε καλύτερα ἂν χρησιμοποιήσουμε τούς ἀριστοτελικούς ὅρους τῆς μεσότητος. Ἐπειδή, λοιπόν, τό δάσος δέν εὑρίσκεται στή μεσότητα, ἀλλά στήν ὑπερβολή, ἔχει ἐπίδραση στόν ψυχισμό τῶν ἡρώων, ὁ ὁποῖος ἐκπίπτει ὁμοίως στήν ὑπερβολή.⁵⁴ Ἔτσι, χάνουν τήν αἰδῶ καί τόν αὐτοσεβασμό τους πέφτοντας στήν ἀναισχυντία, χάνουν τή σωφροσύνη καί πέφτουν στήν ἀκολασία, χάνουν τήν ἡρεμία καί τήν πραότητα καί πέφτουν στήν ὀργή καί τό μίσος, τό ὁποῖο θά φτάσει μέχρι, εἶδαμε, καί τήν ἀπόπειρα ἀφαίρεσης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἐδῶ βλέπομε ὅτι ὄχι μόνο οἱ ἀρετές ἀλληλοεπιδροῦν καί ἀλληλεξαρτῶνται, ἀλλά καί τά πάθη. Ἀντιθέτως, μέ ὅ,τι συμβαίνει στό ‘δάσος’, συμβαίνει στήν ἐλληνική φύση καί κατ’ ἐπέκτασιν καί κατ’ ἀναλογίαν καί στόν ἄνθρωπο σύμφωνα μέ τόν Κόντογλου. Ὅπως, λοιπόν, ὑπάρχει ἡ μεσότης στή φύση καί στόν ἄνθρωπο, ἔτσι καί στήν δημιουργία του, ὑψηλή ἐκφραση τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τέχνη. Σ’ αὐτήν βλέπομε τόσο τή μεσότητα, ὅσο καί τίς ἀποκλίσεις της, τήν ὑπερβολή καί τήν ἔλλειψη. Ἀπό τή μία ἡ ἀπλότητα καί ἡ ἀρμονία τῆς γνήσιας ἐλληνικῆς τέχνης πού ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς ἀπλότητος τῆς ἐλληνικῆς φύσης καί ἀπό τήν ἄλλη ἡ καλλιτεχνική ὑπερβολή τῆς Δύσης⁵⁴ ὅπως ἐκφράζεται στή Γοτθική τέχνη, στήν Ἰταλική ἀναγεννησιακή δημιουργία, ἀλλά καί στά ἄλλα καλλιτεχνικά μορφώματα τῶν λατινικῶν καί ἀγγλοσαξονικῶν χωρῶν, ὅπως καί τῆς Ἀνατολῆς (Ἰνδίας, Κίνας κ.λπ) μέ τίς παραφορτωμένες παγόδες. Ἀλλά, βέβαια, δυστυχῶς, καί στίς θλιβερές ἀντιγραφές τοῦ ἐγχώριου ἀρχοντοχωριατισμοῦ. Ἄν οἱ ἀθάνατες δημιουργίες τῆς γνήσιας διαχρονικῆς ἐλληνικῆς τέχνης εἶναι τό μέτρο, τότε τά ἐν λόγῳ καλλιτεχνικά μορφώματα τῆς Δύσεως καί τῆς Ἀνατολῆς εἶναι ἡ ὑπερβολή καί ἡ πουριτανική αἰσθητική ἡ ἔλλειψη.

Στήν πραγματικότητα, ἡ πρωτοτυπία δέν ἀνήκει στούς δύο αὐτούς Νεοέλληνες συγγραφεῖς, ἀλλά ἀνάγεται στόν Ἀριστοτέλη. Βέβαια, ὁ Ἀριστοτέλης δέν εἶναι ὁ πρῶτος πού διατύπωσε τή θεωρία τῆς μεσότητος (Ἠθικά Νικομάχεια, Ἠθικά Εὐδήμια). Ἐχει προηγηθεῖ πχ ὁ Πλάτων, ὁ Δημόκριτος, ὁ Πυθαγόρας καί ἄλλοι ἀρχαῖοι σοφοί⁵⁵. Ἀπλά, ὁ Ἀριστοτέλης μελέτησε τήν ἔννοια αὐτή πιό συστηματικά καί ἐμπεριστατωμένα. Σέ τελική ἀνάλυση, ὅπως ἔχει δεῖξει ἡ θεωρία τῆς διακειμενικότητος, στήν πραγματικότητα εἶναι λίγα τά καινούρια πράγματα στήν τέχνη τοῦ λόγου, ἀφοῦ τά λογοτεχνικά κείμενα εἶναι μεταμορφώσεις καί ἀναφορές σέ ἄλλα κείμενα.

⁵⁴ Φώτη Κόντογλου, ‘Τῇ πτωχείᾳ τά πλούσια. Ἡ γνήσια ἐλληνική τέχνη’, στό ἰδίον *Εὐλογημένο καταφύγιο*, ἐπιμ.-προλεγόμενα Π.Β. Πάσχου, ἐκδ. Ἀκρίτας, σ. 167.

⁵⁵ Ἀπ. Νικολαΐδη, *Οἱ ἔννοιες ‘συμμετρία’ καί ‘ἀσυμμετρία’ στή διδασκαλία τῶν Τριῶν Τετραγῶν*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2010, σσ. 6-7.

Ἡ ἔννοια τῆς μεσότητος υἰοθετήθηκε διαχρονικά ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία, καθὼς κρίθηκε πρόσφορη στὸ νὰ ἐκφράσει τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου στὴ βασιλική ὁδὸ μακριὰ ἀπὸ τὶς ἐκτροπές τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν κατάστασιν ἀνισορροπίας τοῦ συστήματος-ἄνθρωπος. Ἀντιθέτως, ἡ μεσότης συνιστᾷ ἰσορροπία τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος⁵⁶. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες, τὸν Ἅγιον Γρηγόριο Νύσσης, τὸν Μ. Ἀθανάσιον, τὸν Ἅγιον Ἐπιφάνιον Κύπρου⁵⁷, ὅπως καὶ ἀπὸ σύγχρονους Πατέρες καὶ Ἐκκλησιαστικούς Συγγραφεῖς, ὅπως πχ ὁ μακαριστὸς σήμερα Γέρον Ἰωσήφ Βατοπαιδινός⁵⁸. Νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Πατερικὴ Παράδοσις καὶ ἰδιαίτερα ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ πράξις «ταῦτισε τὶς παραπάνω ἔννοιες μὲ τὴ θεανθρώπινη ἀλήθεια, πού βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὶς ἐλλείψεις (αἱρέσεις, ἄστοχος καὶ ἀνόητος βίος) καὶ τὶς ὑπερβολές (φαρισαισμός, εὐσεβισμός). Τὴν ἀλήθεια πού ἐνώνει καὶ δὲν διασπᾷ, πού εἰρηνεύει καὶ δὲν ἀναστατώνει, πού οἰκοδομεῖ καὶ δὲν ἀποδομεῖ, πού ἀποτρέπει τὶς συγκρούσεις καὶ δὲν τὶς τροφοδοτεῖ, πού εὐνοεῖ τὸ διάλογο καὶ ἀποκρούει τοὺς μονολόγους, πού μπορεῖ τέλος νὰ ἐναρμονίζει καὶ νὰ ἐμπλουτίζει τὴ διαφορετικότητα ὡς μία δυνατότητα γόνιμης συνύπαρξης καὶ δημιουργίας»⁵⁹. Ἡ ἰδανικὴ συμμετρία εἶναι ἐν τέλει ὁ Θε-ἄνθρωπος, ὁ τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος Ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος βρίσκεται πέρα ἀπὸ κάθε σύγχυσι τοῦ σαβελλιανισμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ νεστοριανισμοῦ. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού θὰ διακηρύξει ὁ Ἅγιος Ἰουστίνος Πόποβιτς ὡς τὴ νέα ἀξιολογικὴ καὶ γνωσιολογικὴ καθολικὴ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους: «μέτρον πάντων ὁ Θεάνθρωπος» σέ πείσμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ οὐμανισμοῦ καὶ τῆς εἰδωλολατρίας τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ κόσμου πού διακηρύττουν «μέτρον πάντων ἄνθρωπος»⁶⁰. Ὁ Κόντογλου, ὅπως σημειώνει ὁ

⁵⁶ Ροδ. Ἀνδρουλιδάκη-Εὐαγγέλου Πετράκη, *Συστημικὲς ἀναφορὲς στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Γέροντος Ἰωσήφ τοῦ Βατοπαιδινοῦ*, Ἡράκλειο 2014, σ. 68.

⁵⁷ Ἀπ. Νικολαΐδης, *Οἱ ἔννοιες 'συμμετρία' καὶ 'ἀσυμμετρία' στὴ διδασκαλία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2010, σσ. 6-7.

⁵⁸ Ἐνδεικτικὰ, βλέπε Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἀσκησις. Ἡ μητέρα τοῦ ἀγιασμοῦ*, Α' ἔκδοσις, Ψυχωφελὴ Βατοπαιδινὰ 7, Ἱερά Βασιλικὴ Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μ. Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὅρος 1998, σσ. 31-33, 59-61, 136. Ἐπίσης, Γέροντος Ἰωσήφ, *Βατοπαιδινὲς Κατηχήσεις*, Α' ἔκδοσις, Ψυχωφελὴ Βατοπαιδινὰ 10, Ἱερά Βασιλικὴ Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μ. Μ. Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὅρος 1999, σσ. 136-137. Ἐπίσης, Γέροντος Ἰωσήφ, *Ἀθωνικὴ Μαρτυρία*, Ψυχωφελὴ Βατοπαιδινὰ 2, Ἱερά Βασιλικὴ Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μ. Μ. Βατοπαιδίου Ἁγίου Ὁρους, 1993, σ. 162.

⁵⁹ Ἀπ. Νικολαΐδης, *Οἱ ἔννοιες 'συμμετρία' καὶ 'ἀσυμμετρία' στὴ διδασκαλία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2010, σσ. 6-7.

⁶⁰ Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*, μετάφρ. Ἀθανάσιος Πέβτιτς, Δ' ἔκδοσις, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1981, σ. 146.

Κωνσταντῖνος Καβαρνός⁶¹, ἐκτιμοῦσε καί θαύμαζε πολλούς Ἀρχαίους Ἑλληνες φιλοσόφους, πιστεύοντας, ὅπως ὁ Ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος κ.ἄ ὅτι φωτίστηκαν ἀπό τόν Θεό καί συνέλαβαν σπουδαῖες ἀλήθειες. Πρόκειται γιά τή γνωστή θεωρία τοῦ σπερματικοῦ λόγου. Τούς ἐκτιμοῦσε, λοιπόν, ὁ Κόντογλου χωρίς νά τούς θεωρεῖ ἀγίους, ὅπως, ἄλλωστε, ἔπρατταν οἱ ἀγιογράφοι στόν καιρό τῆς τουρκοκρατίας πού τούς ζωγράφιζαν στούς νάρθηκες τῶν Ἐκκλησιῶν χωρίς τόν στέφανο τῆς αγιότητος. Προφανῶς, ὁ Κόντογλου ἐγνώριζε τή θεωρία τῆς μεσότητος τοῦ Ἀριστοτέλη. Πάντως, τόν ἐν λόγω φιλόσοφο ἐξωγράφησε, ὅπως καί ἄλλους Ἑλληνες φιλοσόφους στό Δημαρχεῖο Ἀθηνῶν τό 1937 ὅπου καί ἀφηγήθηκε μέσα ἀπό τή ζωγραφική του τήν ἐνιαία ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Ἀρχαιότητα μέχρι τήν Ἐπανάσταση τοῦ '21.

Ἡ πνευματική προσέγγιση τῆς φύσης ἀπό τόν Κόντογλου καί ἡ φυσιολατρία τοῦ Μυριβήλη

Ὅλα αὐτά πού λέει ὁ Κόντογλου περί μέτρου στήν ἐλληνική φύση δέν εἶναι θεωρητικολογίες καί διανοουμενίστικες κορώνες, ἀλλ' εἶναι ἡ προσωπική αἴσθηση τοῦ μέτρου στή φύση, ἡ βιωματική του ἐναρμόνιση μέ τόν ρυθμό καί τήν ἰσορροπία της. Ὅπως σημειώνει ὁ Κυριάκος Πλησής, «ὁ Κόντογλου δέν παίρνει τή φύση σάν ἰδέα. Ὅταν μιᾶ γιά τή φύση, ζεῖ τή φύση καί δέν μιᾶ 'περί φύσεως'. Ἡ φύση δέν εἶναι ἓνα ἀφηρημένο σύνολο ἀλλά ἓνα σοφά διαρρυθμισμένο ἄθροισμα αὐθύπαρκτων ἐπὶ μέρους στοιχείων, πού τό καθένα ἔχει τή δική του ὄντοτητα καί ἀξία. Δέν εἶναι ἡ ὁμορφιά τοῦ τοπίου πού τόν τραβά, ἀλλά αὐτή καθεαυτή ἡ ὕπαρξή του. Ὅλα ὅσα τό ἀποτελοῦν ἔχουν τή δική τους ἀξία καί ὅλα ἀναφέρονται. Ἡ ἀξία τῆς λεπτομέρειας ἔγκειται ἀκριβῶς στό ὅτι δίνει τήν ἴδια σημασία στά κύρια καί στά δευτερεύοντα, γιατί τά πρῶτα δέν μποροῦν νά ὑπάρξουν χωρίς τά δεύτερα... Ἡ σχέση του μ' αὐτήν εἶναι ἐρωτική. Δέν θεᾶται τήν ὁμορφιά ἀλλά τήν γεύεται μ' ὅλες του τίς αἰσθήσεις: τό μάτι χαίρεται τήν εἰκόνα, τ' αὐτί τήν ἀρμονία τῶν φωνῶν, ἡ μύτη τήν ὁσμή καί τό χέρι τήν ἀπαλότητα ἢ τή σκληράδα τῶν πραγμάτων»⁶².

Ἄν προσέξει κανεῖς τίς θέσεις καί τίς ἀπόψεις τοῦ Κόντογλου, ὅλο τό ἔργο του καί τήν προσωπικότητά του, δέν μπορεῖ παρά νά βγάλει τό συμπέρασμα ὅτι ἦταν ἓνας ἄνθρωπος πού χαρακτηριζόταν ἀπό πνευματική

⁶¹ Κων/νου Καβαρνοῦ, *Συναντήσεις μέ τόν Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1985, σσ. 54-57.

⁶² Κυριάκου Πλησῆ, 'Σημεῖον ἀντιλεγόμενον', στό *συλλογικό τόμο Μνημονάριον τοῦ Φώτη Κόντογλου, Τετράδια 'Ευθύνης'* 23, σσ. 84-85.

ισορροπία. Αὐτή τήν ὁμοιοστατική ἰσορροπία τοῦ τήν ἐξασφάλιζε ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ, καθώς πίστευε καί ἀγαποῦσε πολύ τόν Χριστό καί τήν Ἐκκλησία. «Αὐτός ὁ ἔρωτας γιά τόν Χριστό εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Κόντογλου. Ὅλα τά ἄλλα, ὁ συγγραφέας, ὁ ζωγράφος, ὁ ψάλτης (ἐγώ θά ἔλεγα ὁ ποιητής καί τί ποιητής), εἶναι τά περί τόν Κόντογλου, τό περίσσευμα τῆς καρδιάς του, τό ξεχείλισμα τῆς ψυχῆς του. Ὁ ἴδιος εἶναι τό κατοικητήριον τοῦ Χριστοῦ, ὅλα τά ἄλλα εἶναι ὅ,τι γεννιέται ἀπό αὐτή τήν συγκατοίκηση. Τό μυστικό του Κόντογλου, ἡ πηγὴ τῶν ὧσων ἔδωσε στόν κόσμον, ἡ τροφή πού τόν κράτησε στήν πραγματική ζωή, εἶναι ὁ Χριστός πού συνδειπνοῦσε μαζί του στά κατάβαθα τῆς καρδιάς του»⁶³. Ἐχει, ἐπίσης, ἰδιαίτερη σημασία ἡ μαρτυρία τοῦ μακαριστοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτη⁶⁴, ὁ ὁποῖος λέει γι' αὐτόν: «...ὁ ἄνθρωπος αὐτός μέ ὅλα τά εἶδη τῶν ἀσχολιῶν του, εἶχε σάν κέντρο τῶν σκέψεων καί τῶν συναισθημάτων τόν Χριστό. Ἦταν κυριολεκτικά Χριστοκεντρικός καί, εἴτε ἔγραφε εἴτε ἀγιογραφοῦσε, εἴτε ταξίδευε, πάντοτε ἔψαλλε μέ μέθεξη ψυχῆς ἀπολυτίκια, τροπάρια ἀπό Δεσποτικές ἐορτές, Ἑωθινά δοξαστικά, δογματικά Θεοτόκια. Μοῦ ἔκανε κατάπληξη, πῶς ἓνας λαϊκός χριστιανός μέσα στήν τύρβη τοῦ κόσμου καί μέσ στίς ἀναπόφευκτες διασπαστικές τῆς ψυχικῆς ἐνότητος μέριμνες, κατόρθωνε νά διατηρῇ αὐτή τήν ἐσωτερική συνοχή τῶν ψυχοπνευματικῶν δυνάμεων, νά μή μεταβάλλεται ἀπό τά ρέοντα πράγματα τοῦ κόσμου καί νά διατελῇ σέ κατάσταση προσευχῆς καί εὐφροσύνης πού ἐκδηλωνόταν μέ τίς ἱερῶς παθιασμένες ψαλμωδίες του, αὐστηρά βυζαντινές». Εἶχε μέτρο, λοιπόν, ὁ Κόντογλου καί μάλιστα πνευματικό καί αὐτό τό ἀποκομίζει κανεῖς ὅταν ἔλθει σέ ἐπαφή μέ τή ζωή καί τό ἔργο του. Ὡστόσο, αὐτοί πού τόν γνώριζαν μιᾶνε συχνά γιά τήν ὑπερβολική συμπεριφορά του ὅταν ὑποστήριζε τήν παράδοση. Ὅμως, ἐδῶ δέν ὑπάρχει τίποτε τό ἀντιφατικό. Κατ' ἀρχήν, ὅσο ἡ ἀδιαλλαξία στήν ἀλήθεια τοῦ δόγματος καί στήν προάσπιση τῆς πίστεως εἶναι ὑπερβολή, ἄλλο τόσο καί ὁ Κόντογλου εἶναι ὑπερβολικός. Εἶναι ἀποκαλυπτική ἡ μαρτυρία τοῦ Κορνήλιου Διαμαντοῦρου⁶⁵, ὁ ὁποῖος λέει ὅτι, πολλές φορές, ὁ Κόντογλου τοῦ ἐπαναλάμβανε τά λόγια τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, αὐτοῦ τοῦ μεγάλου πρόμαχου τῆς Ὁρθοδοξίας: «Μέσον ἀληθείας καί ψεύδους οὐδέν ἐστίν». Ἰσως θά μπορούσε κανεῖς νά ἰσχυριστεῖ ὅτι ἦταν ὑπερβολικός στόν τρόπο πού ὑποστήριζε τά πιστεύω του, δίνοντας τήν αἴσθηση

⁶³ Ἀλέξανδρου Καλομοιρου, 'Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ' στό *συλλογικό τόμο Μνημονάριον τοῦ Φώτη Κόντογλου*, Τετράδια 'Εὐθύνης' 23, σ. 185.

⁶⁴ Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, 'Ὁ φίλος μου Κόντογλου, στό *συλλογικό τόμο: Μνημονάριον τοῦ Φώτη Κόντογλου*, Τετράδια 'Εὐθύνης' 23, σ. 24.

⁶⁵ Κορνήλιου Διαμαντοῦρου, 'Ἀναπολώντας τον', στό *συλλογικό τόμο Μνήμη Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1975, σ. 201.

ένος φανατισμοῦ καί μίας μονολιθικότητος, ὅμως κι ἐδῶ ὑπάρχει εὐλογη ἐξήγηση καί ἐρμηνεία, καθὼς «οἱ ἀδιάλλαχοι κι οἱ ἀσυμβίβαστοι εἶναι φυσικό νά φτάνουν καί ἴσαμε τήν ὑπερβολή»⁶⁶. Οὔτε ἦταν ὁ ἄνθρωπος πού ἄλλο ἔδειχνε καί ἄλλο ἦταν. Δέν ὑπῆρχε διχασμός ἀνάμεσα στό ἔργο καί τή ζωή τού⁶⁷. Ἦταν «ἓνα δέντρο πού οἱ ρίζες του συγκοινωνοῦσαν μέ τή μητέρα γῆ»⁶⁸ καί ἓνας «ὁμολογητής τῆς ὀρθόδοξης λατρείας καί παράδοσης πού δέν πρόδωσε ποτέ ὅ,τι πίστευε»⁶⁹.

Ἀλλά κι ὁ Μυριβήλης ἦταν ἀδιάλλακτος, ὅπως θά μᾶς πεῖ ὁ Πέτρος Χάρης. Πρόκειται, ὅμως, γιά ἄλλη διαφορετική ἀδιαλλαξία, διαφορετική στήν οὐσία καί τήν ἐκδήλωσή της. Μάλιστα, ὁ ἐν λόγω συγγραφέας θά συσχετίσει τήν ἀδιαλλαξία τοῦ Μυριβήλη μέ τήν ἀδιαλλαξία τοῦ Παπαδιαμάντη λέγοντας ὅτι «ἦταν ἀδελφοί μέσα στήν ἀδιαλλαξία τους, κι ἄς ἔβρισκε ὁ ἓνας τήν εὐτυχία στή σιωπή καί στήν κατάνυξη κι ἄς χαιρόταν ὁ ἄλλος τό θαυμάσιο δῶρο τοῦ Θεοῦ τή ζωή, σχεδόν μέ ἀλαλαγμούς μέ τήν ἔνταση πού ἀναπηδοῦσε ἀπό τήν ἴδια πηγὴ, ἀπό τήν ψυχικὴ ὀλοκλήρωση πού γίνεται περήφανος καί ἀμετακίνητος βράχος ἀκόμα καί στίς πιό μεγάλες φουρτοῦνες!»⁷⁰. Νά ξεκαθαρίσουμε, ὅμως, ἐδῶ ὅτι ἡ ἀδιαλλαξία τοῦ Παπαδιαμάντη καί τοῦ Κόντογλου ἦταν γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἦταν ἡ ἀνυποχώρητη πίστη, τό σταθερό καί ἐδραῖο φρόνημα, ἐνῶ τοῦ Μυριβήλη ἦταν μία ἀδιαλλαξία ξεστρατισμένη ἀπὸ τό θέλημά Του. Οἱ πρῶτοι χαίρονταν τή φύση ὡς κτίση ὅπου ψηλαφοῦσαν τή δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ δεῦτερος κατὰ τρόπο αὐτόνομο καί ἀποκλειστικό. Ὁ παραληρηματικός καί ἐκστατικός λυρικός του λόγος καί ἡ ἐκπληξὴ του μπροστά στή φυσικὴ ὁμορφιά ἀποκαλύπτουν τό ὄντολογικὸ του ξεστράτισμα, καθὼς φαίνεται νά λατρεῖ τήν κτίση ἀντὶ τὸν Κτίσαντα. Ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης θά κάνει μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐπισήμανση ὅσον ἀφορᾷ στὸν περιγραφικὸ λόγο τοῦ Μυριβήλη, σέ σχέση μέ τὸν ἀντίστοιχο τοῦ Παπαδιαμάντη καί τοῦ Κόντογλου. Θά πεῖ, λοιπόν, ὅτι ὁ λόγος τοῦ πρώτου, παρ' ὅτι διαφανής, δέν καθιστᾷ τὰ ἀντικείμενα πού περιγράφει διαφανῆ. Ἐτσι, ἡ φύση του, ὅπως τήν ἀποδίδει, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μία πλήρη μεταφυσικὴ ἀδια-

⁶⁶ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, 'Ἡ ζωντανὴ παράδοση' στὸ *συλλογικὸ τόμο Μνήμη Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1975, σ. 24.

⁶⁷ Ἑλλης Βοῖλα-Λάσκαρη, 'Μία ἀνάμνηση', στὸ *συλλογικὸ τόμο Μνήμη Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1975, σ. 190.

⁶⁸ Πάννη Τσαρούχη, 'Ὁ Κόντογλου', στὸ *συλλογικὸ τόμο Μνήμη Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1975, σ. 131.

⁶⁹ Κορνῆλιου Διαμαντούρου, 'Ἀναπολώντας τὸν', στὸ *συλλογικὸ τόμο Μνήμη Κόντογλου*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1975, σ.200.

⁷⁰ Πέτρου Χάρη, 'Στράτης Μυριβήλης', *Νέα Ἑστία*, Χριστούγεννα 1990, σ. 45.

φάνεια. Αντίθετα, οί περιγραφές του Παπαδιαμάντη τελούν «υπό την αισθητική κατηγορία του ύψηλου». Στόν Κόντογλου αποτελεί φανέρωση του Πνεύματος. Θά πεί συγκεκριμένα ό Μαλεβίτσης: «Στόν Κόντογλου τά ίδια τά στοιχεΐα τής φύσεως γίνονται στοιχεΐα του πνεύματος. Δέν εΐναι καθαρή φύση, όπως στόν Μυριβήλη. Δέν τελούν υπό τό πνεύμα, όπως στόν Παπαδιαμάντη. Εΐναι τά ίδια φανέρωση του πνεύματος, καθώς αναδεικνύουν τή στοιχειακότητα τής ύπάρξεως, δηλαδή στοιχειώνουν καί στοιχειοθετούν τήν ύπαρξη»⁷¹.

Τό νά εΐναι, όμως, ό κόσμος διαφανής γιά έναν άνθρωπο, προϋποθέτει τό νά τόν προσεγγΐσει ως μυστήριο, νά δεΐ καί νά αναγνωρίσει τήν ιερότητα τής φύσεως. Τότε θά διαπιστώσει, όπως λέει ό Σεβασμιώτατος Κάλλιστος Ware, τή μοναδικότητα των όντων καί στή συνέχεια τή διαφάνεια τής φύσεως. Κάθε ανθρώπινο πρόσωπο, κάθε πλάσμα, κάθε φυτό καί τό πιό μικρό καί ταπεινό εΐναι μοναδικό. Χρειάζεται νά ανακαλύψει κανείς τήν ποικιλία τής δημιουργίας καί τή 'δόξα' του κάθε πλάσματος. «Άλλη δόξα ήλιου, καί άλλη δόξα σελήνης, καί άλλη δόξα άστέρων άστήρ γάρ άστέρος διαφέρει έν δόξη» (Α' Κορ. 15, 41). Καί άφου πρώτα διαπιστώσει κανείς τή μοναδικότητα των όντων, θά δεχτεί στή συνέχεια ότι πίσω άπό τή Δημιουργία εΐναι ό Δημιουργός, ότι στά όντα ύπάρχει ό ένοικων Δημιουργός- Λόγος⁷². «Εΐναι βασικό νά μήν έπιχειρήσουμε τό δεύτερο βήμα, προτου πετύχουμε τό πρώτο. Εΐναι άπαραίτητο νά αναγνωρίσουμε τή στερεότητα του κόσμου προτου άσχοληθούμε μέ τή διαφάνειά του πρέπει νά απολαύσουμε τόν πλοϋτο τής ποικιλίας τής δημιουργίας καί ύστερα νά δοϋμε πώς βρίσκουν όλα τά όντα τήν ένότητά τους μέ τόν Θεό. Έπιπλέον, τό δεύτερο έπίπεδο, αυτό τής διαφάνειας μέσα άπό τή δημιουργία, δέν καταργεί μέ κανένα τρόπο τό πρώτο έπίπεδο, αυτό τής μοναδικότητας καί ιδιαιτερότητας. Δέν παύουμε νά εκτιμούμε τό βαθύτερο 'εΐναι' των πραγμάτων επειδή αναγνωρίζουμε τή θεία παρουσία μέσα σ' αυτά. Αντίθετα, κατά ένα παράδοξο τρόπο, όσο πιό πολύ ένα πράγμα γίνεται διαφανές τόσο πιό πολύ καθίσταται καθ' έαυτό μοναδικό. [Ωστόσο] ποτέ δέν πρέπει νά θεωρήσουμε ότι αυτή ή μετάβαση άπό τή δημιουργία στό Δημιουργό γίνεται εύκολα κατορθωτή, μέ ένα τυχαίο καί αυτόματο τρόπο. Έάν πρόκειται νά δοϋμε τόν Θεό σέ όλα τά πράγματα καί όλα τά πράγματα έν Θεώ, αυτό άπαιτεί έπιμονή, κουράγιο καί φαντασία»⁷³.

⁷¹ Χρήστου Μαλεβίτση, 'Ο περι-γραφικός λόγος του Στράτη Μυριβήλη', *Νέα Έστία*, Χριστούγεννα 1990, σ. 49.

⁷² Επισκόπου Διοκλείας Κάλλιστου, 'Διά τής δημιουργίας στό Δημιουργό', στό *συλλογικό τεϋχος Έκκλησία καί κόσμος*, Κέντρο Μελετών Ι. Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2002, σσ. 23-25.

⁷³ Επισκόπου Διοκλείας Κάλλιστου, 'Διά τής δημιουργίας στό Δημιουργό', στό *συλλογικό*

Γιά τόν Κόντογλου, λοιπόν, ή φύση εἶναι διαφανής, γιά τόν Μυριβήλη ὄχι. Ὁ λόγος τοῦ πρώτου εἶναι πνευματικός, καθὼς ἀναγνωρίζει στή φύση τήν Ἄκτιστη δημιουργική Ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμά ἢ κατά τόν Ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή τούς λόγους τῶν ὄντων πού ἔχει ἐγκαταστήσει ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ σέ κάθε δημιουργημά Του πού ἀποτελεῖ τή Θεία Παρουσία σ' αὐτό, τήν πρόθεσή Του γι' αὐτό, τή βαθύτερη οὐσία του πού τό διακρίνει ἀπό τά υπόλοιπα καί τό ἐλκύει στόν Θεό⁷⁴. Ὁ λόγος τοῦ δεύτερου, τοῦ Μυριβήλη, ἀκόμη καί ἐκεῖ πού ἔχει ἀναφορά στό Θεό, εἶναι συναισθηματικά θρησκευτικός, χωρίς γνήσιο πνευματικό ἀντίκρισμα. Οἱ δύο αὐτοί τρόποι θέασης τῆς φύσεως καί τοῦ κόσμου συνοψίζονται πολύ περιεκτικά στό ποίημα τῆς Elizabeth Barrett Browning:

«Ἡ γῆ εἶναι γεμάτη ἀπό οὐρανό
καί ὁ πῖο μικρός θάμνος πυρπολεῖται
ἀπό τή φλόγα τοῦ Θεοῦ
μά μόνο ὅσοι ἔχουν μάτια γιά νά δοῦν
βγάζουν τά παπούτσια τους καί πλησιάζουν.
Οἱ ἄλλοι κάθονται γύρω μαδώντας μαργαρίτες»⁷⁵

Χαρακτηριστικά στοιχεῖα τῆς ἔκφρασης ὅπως τήν χρησιμοποιοῦν οἱ δύο συγγραφεῖς καί ἡ ἐπίδραση ἀνάμεσά τους στή διατύπωσή της

Ἀπό τά παραπάνω διαπιστώνομε ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ μέτρου στή φύση ὅπως τή χρησιμοποιοῦν ὁ Κόντογλου καί ὁ Μυριβήλης ἐνέχει τά χαρακτηριστικά τοῦ μεγέθους καί τῆς ποσότητας. Μέ τό χαρακτηριστικό τοῦ μεγέθους νοοῦνται οἱ διαστάσεις μήκος-πλάτος-ῦψος, ἐνῶ μέ τό χαρακτηριστικό τῆς ποσότητος ὁ ἀριθμός. Ἄλλες διαφορές πού ἐντοπίζονται οἱ ἐν λόγω συγγραφεῖς στή φύση τῆς Ἑλλάδος καί τῶν ἄλλων χωρῶν εἶναι ἡ ἰδιομορφία καί ἡ ἐκφραστικότητα, ὅπως καί ἡ ὁμοιομορφία καί ἡ μαζικότητα, ἡ ἡμερότητα καί ἡ ἀγριότητα. Ἡ σύγκριση γίνεται σέ σχέση μέ ψυχοσωματικά δεδομένα τοῦ ἀνθρώπου (σωματικό μέγεθος, ἀντιληπτικές δυνατότητες, συναισθηματικό καί ψυχικό δυναμικό). Ἡ φύση κατά τούς συγγραφεῖς ἐπιδρᾷ στήν ψυχρὸν σύνθεση καί τό χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου. Προκαλεῖ χαρά, ἡρεμία ἢ

τεῦχος Ἐκκλησία καί κόσμος, Κέντρο Μελετῶν Ι. Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2002, σσ. 25-26.

⁷⁴ Ἐπισκόπου Διοκλείας Κάλλιστου, 'Διά τῆς δημιουργίας στό Δημιουργό', στό *συλλογικό τεῦχος Ἐκκλησία καί κόσμος*, Κέντρο Μελετῶν Ι. Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2002, σ. 19.

⁷⁵ Elizabeth Barrett Browning, *Her Novel in Verse, Aurora Leigh and other Poems*, London: The Women's Press, VII, 304 (Ἐπισκόπου Διοκλείας Κάλλιστου, 'Διά τῆς δημιουργίας στό Δημιουργό', στό *συλλογικό τεῦχος Ἐκκλησία καί κόσμος*, Κέντρο Μελετῶν Ι. Μ. Κύκκου, Λευκωσία 2002, σ. 16).

φόβο, τρόμο, αίσθηση αδυναμίας και έξουθενωσης κ.λπ. Γενικῶς, ἐπιδρᾷ στὸν ὅλο ἄνθρωπο, στὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ καὶ δημιουργεῖ ἀλυσιδωτές συναισθηματικές καὶ ψυχικές ἀντιδράσεις. Ἐπιδρᾷ, ἐπίσης, στίς διαπροσωπικές σχέσεις καὶ στὴν ποιότητα τῆς ζωῆς καὶ προκαλεῖ πολλά παρεπόμενα. Ἐπιδρᾷ ἀκόμη καὶ στὴν τέχνη.

Τὰ παλαιότερο ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν δύο συγγραφέων πού περιέχει ἀναφορές στὸ θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι «*Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ*». Πιὸ συγκεκριμένα, τὸ κομμάτι τὸ εἰλημμένο ἀπὸ τὸ κεφάλαιο «*Στὸ δάσος*» τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου πού εἶδαμε καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου. Ὡστόσο, τὸ κεφάλαιο αὐτὸ καὶ προφανῶς τὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα ἀπουσιάζει ἐντελῶς ἀπὸ τὸ κείμενο πού δημοσίευσε γιὰ πρώτη φορά ὁ Μυριβήλης στὴν ἐφημερίδα “*Καμπάνα*” σέ 42 συνέχειες ἀπὸ τίς 10 Ἀπριλίου τοῦ ’23 μέχρι τίς 29 Ἰανουαρίου τοῦ ’24. Ὅπως ἀπουσιάζει, ἐπίσης, ἀπὸ τὴν Α’ ἐκδοση τοῦ ἔργου ὑπὸ μορφήν βιβλίου τῆς 1ης Ἀπριλίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἀπὸ τὴν «*Λογοτεχνικὴ βιβλιοθήκη τῆς Καμπάνας*», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς προδημοσιεύσεις ἀποσπασμάτων σέ ἐφημερίδες πού προηγούνται τῆς ἐκδοσης τοῦ 1930, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ τὸ πόνημα τῆς Νίκης Λυκούργου⁷⁶ πού φέρει τὸν τίτλο *Σχεδιάγραμμα χρονογραφίας Στράτη Μυριβήλη* (1890-1969), Ἐταιρεία Σπουδῶν Σχολῆς Μωραΐτης καὶ Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας’-Ἀθήνα 1990.

Εἶναι σαφές ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι ὑπάρχει ἐπιρροή ἀνάμεσα στοὺς δύο συγγραφεῖς ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔννοια τοῦ μέτρου στὴ φύση. Ὅμως δὲν ξέρομε τὴν κατεύθυνση καὶ τὴ διαδρομὴ αὐτῆς τῆς ἐπιρροῆς. Δηλαδή, ποιὸς ἐπηρεάζει ποιόν. Ἡ σύγχυση αὐτὴ ἐπιτείνεται, καθὼς δὲν εἶναι μόνο σύγχρονοι καὶ τῆς ἴδιας λογοτεχνικῆς γενιᾶς, ἀλλὰ εἶναι καὶ συντοπίτες καὶ φίλοι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπίδραση μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ἀπὸ ἔντυπη διατύπωση, ἀλλὰ νὰ πρωτοεκφράστηκε προφορικά. Εἶναι, ἐπίσης, γνωστὸ ὅτι ὁ ἕνας ἐκτιμοῦσε τὸν ἄλλο⁷⁷. Ὁ Κόντογλου τὸν ἐκτιμοῦσε, ἀλλὰ εἶχε μερικές ἐπιφυλάξεις γιὰ ὀρισμένα θέματα στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Μυριβήλη. Ὡστόσο, στὴ συνάντηση πού εἶχε μέ τὸν Καβάρνο στίς 8 Μαρτίου 1958 εἶχε πεῖ: «*Παρ’ ὅλα ὅσα ἔχω πεῖ, ὁ Μυριβήλης εἶναι ἕνας στερεὸς ἄνθρωπος. Ναί, εἶναι ὁ καλύτερος λογοτέχνης πού ἔχομε σήμερα*»⁷⁸. Γιὰ τίς σχέσεις καὶ τὴ συνεργασία πού εἶχαν μέ τὸν Μυριβήλη ἀπὸ τὰ χρόνια πού ἦταν μαζί στὴν

⁷⁶ Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ* (Χειρόγραφα πού βρέθηκαν μέσ στὸ γελιὸ τοῦ *λοχία Αντώνη Κωστούλα*, Ἀνατύπωση τῆς Α’ ἐκδοσης (Μυτιλήνη, 1924), Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας’ Ι. Δ. Κολλάρου καὶ Σίας Α. Ε., Ἀθήνα 1991, σ. 7.

⁷⁷ Κων\νου Καβαρνου, *Συναντήσεις μέ τὸν Κόντογλου*, ἐκδοτικός οἶκος ἙΣΤΗΡ’ Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1985, σ. 73.

⁷⁸ Κων\νου Καβαρνου, *Συναντήσεις μέ τὸν Κόντογλου*, ἐκδοτικός οἶκος ἙΣΤΗΡ’ Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1985, σ. 126.

ιδιαίτερη πατρίδα τους θά γράψει σέ ἐπιστολή πού θά στείλει σέ κάποιο φίλο του (14 Νοεμβρίου 1958) τά ἐξῆς: «Ὁ Μυριβήλης εἶναι βέβαια πιό τεχνίτης ἀπό κάτι Θεοτοκάδες καί Τερζάκηδες. Μία φορά κι ἓνα καιρό ζήσαμε μαζί στή Μυτιλήνη, καί τότε ἔβγαζε μία μικρή ἐφημερίδα, 'Καμπάνα'. Ἡμαστέ μία παρέα, κι ἐμένα μέ περιποιόντανε πολύ, ἐπειδή ἤμουν καί πιό κοσμογυρισμένος, καί γιατί στό γράψιμο μέ θεωρούσανε μάστορα...»⁷⁹. Αὐτή ὁμως ἡ βέβαιη καί στέρεη ἐκτίμηση δέν θά ἐμποδίσει τόν Μυριβήλη νά θεωρήσει, ὅπως καί μερικοί ἄλλοι σύγχρονοί του (Μάρκος Αὐγέρης, Στρατής Δούκας, Ἑλλη Ἀλεξίου) λανθασμένα, τή λογοτεχνική ἐξέλιξη τοῦ Κόντογλου μία πορεία ἀπό τήν προοδευτικότητα στό συντηρητισμό⁸⁰.

Ἄλλωστε, ὅπως λέει ὁ Vitti «ἀνικανοποίητοι ἀπό τήν πρώτη μορφή τοῦ ἔργου τους, θέλησαν νά τή 'βελτιώσουν', προσφέροντάς μας ἔργα μέ μορφή στ' ἀλήθεια πιό ἱκανοποιητική γι' αὐτούς καί γιά μᾶς τούς ἴδιους». Πρέπει, ἐπίσης, νά λάβομε σοβαρά ὑπόψη ὅτι «σέ ἓνα πιό αὐστηρό μεθοδικό κοίταγμα, αὐτό πού ἐνδιαφέρει, ἐπειδή ἀποτελεῖ ἓνα νέο σταθμό, εἶναι ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἔργου, καθώς σ' αὐτήν πρωτοβλέπουμε νά πραγματοποιοῦνται ἀλλαγές ὀργανικές γιά τό σύνολο τῆς ἱστορικῆς διέλιξης. Γι' αὐτό τό λόγο ἔχει σημασία νά ἐξακριβώσουμε τή στιγμή κατά τήν ὁποία πρωτοδημοσιεύονται ...τά αὐτοτελῆ κομμάτια τοῦ βιβλίου 'Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ', ἔχοντας ὑπόψη ὅτι ἡ ἔκδοση πού ὁδήγησε στήν ἀποκάλυψη τοῦ συγγραφέα, τό 1931, εἶναι σημαντικά διαφορετική ἀπό τήν πρώτη γραφή τοῦ βιβλίου... (Επιπλέον) ἡ ἱστορική ἀκρίβεια ἀπαιτεῖ... τήν ἐξακρίβωση καί τῆς πραγματικῆς πρώτης δημοσίευσης ἐνός κείμενου, πρὶν ἀκόμη ἀπό τήν ἔκδοση ἐνδεχομένως σέ αὐτοτελῆ τόμο»⁸¹. Εἶναι, ὅμως ἀκόμη πολύ σημαντικό νά προσδιοριστεῖ ἐπακριβῶς χρονικά ἡ προσθήκη τοῦ ἐπίμαχου κεφαλαίου μέσα στό ἔργο, καθώς ἀποτελεῖ, ὅπως μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ κανεῖς, πολύ σημαντικό στοιχεῖο προκειμένου νά ἀνιχνευθεῖ ἡ πατρότητα τῆς ἐννοίας πού ἐξετάζουμε. Τό κεφάλαιο «Στό δάσος» θά δημοσιευθεῖ τελικά στά «Λεσβιακά φύλλα» τό 1929 καί, προφανῶς, στήν ἔκδοση τοῦ 1930 μέ τίτλο «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ, Ἱστορίες τοῦ πολέμου»⁸² καί ἐφεξῆς θά εἶναι ἐνταγμένο ὀργανικά στό σῶμα τοῦ ὅλου ἔργου. Χρονικά, λοιπόν, προκύπτει ὅτι ὁ Μυριβή-

⁷⁹ Κων\νου Καβαρνοῦ, *Συναντήσεις μέ τόν Κόντογλου*, ἐκδοτικός οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1985, σσ. 129.

⁸⁰ Ἑλλης Ἀλεξίου, «Μικρός τό δέμας ἀλλά...», στό *συλλογικό τόμο: Μνήμη Κόντογλου. Δέκα χρόνια ἀπό τήν κοίμησή του*, ἐκδ. οἶκος 'ΑΣΤΗΡ' Ἀλ. καί Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήναι 1975, σσ. 182-183.

⁸¹ Mario Vitti, *Ἡ Γενιά τοῦ Τριάντα. Ἰδεολογία καί μορφή*, δευτέρη ἀνατύπωση, ἐκδ. Ἑρμῆς Ἀθήνα 1982, σσ. 15-16.

⁸² Στράτη Μυριβήλη, *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ (Χειρόγραφα πού βρέθηκαν μέσ στό γελιό τοῦ λοχία*

λης είναι αυτός που επηρεάζει τον Κόντογλου, όσο και αν ο ισχυρισμός αυτός φαντάζει, ίσως, προκλητικός, δεδομένου ότι αυτή η έκφραση προσιδιάζει περισσότερο στο βίωμα του Κόντογλου, στα έκφραστικά του μέσα, αλλά και στο χαρακτήρα του όλου έργου του και στη σχεδόν έμμονική συχνότητα με την οποία επανέρχεται σ' αυτό. Γιατί, όπως είδαμε, το κοίταγμα του Μυριβήλη στη φύση είναι σαρκικό, χοϊκό, φυσιολατρικό, ενώ του Κόντογλου αναγωγικό, πνευματικό. Ο Vittì θα δει κάποιες «διαφωτιστικές για μας, αναλογίες» ανάμεσα στον Κόντογλου και τον Μυριβήλη, οι οποίες διαφοροποιούνται στο βάθος τους. Για τον Κόντογλου θα πεί ότι «τά χρόνια που η Ελλάδα καταποντίζονταν, αυτός ζητούσε την ψυχική ασφάλεια όχι στην αντιλεγόμενη κατάσταση της Ελλάδας, αλλά στην απόλαυση της φύσης. Η φυσιολατρεία του όμως, που εκδηλωνόταν σ' αυτόν, όπως σέ άλλους συνοδοιπόρους του, σαν αισθησιακή προσήλωση στη φύση-μέ ρίζες στην 'παρακμή' του περασμένου αιώνα-έβρισκε ένα αντιζύγι λατρευτικό έλληγορθόδοξο: η πλούσια φύση δεν ήταν γι' αυτόν παρά η συμπονετική εκδήλωση του Δημιουργού, ενώ η χαρούμενη ανακάλυψή της από μέρους των θνητών δεν ήταν παρά ένας τρόπος να δοξάσεις το Θεό», ενώ για τη φυσιολατρία του Μυριβήλη θα πεί ότι «η φύση δεσπόζει παντοδύναμη από τά πρώτα του κιόλας γραφτά.

Μέ τον καιρό η παντοδυναμία τούτη γίνεται όλοένα πιο δεσποτική, πιο αποκλειστική, πιο απόλυτη, καθώς ασθενέστερη γίνεται η ρεαλιστική έπαφή με την κοινωνική πραγματικότητα και με τά ανθρώπινα προβλήματα»⁸³. Βέβαια, δεν αποκλείεται να γίνεται τό αντίθετο, δηλαδή ο Κόντογλου να επηρεάζει τον Μυριβήλη υπό την έννοια να είχε βιώσει την αλήθεια αυτή, την οποία εξέφραζε ίσως και στους άλλους, ανάμεσα στους οποίους και στον Μυριβήλη σέ ιδιαίτερες συζητήσεις τους. Ο δεύτερος τή διατυπώνει ως σκέψη στην 'Ζωή εν τάφω' προλαβαίνοντας τον Κόντογλου. Πρόκειται για επίδραση, η οποία έμπίπτει στη λογική τής διαθεματικότητας και είναι πολύ πιθανόν να είναι ασύνειδη. Στη συνέχεια, ο Κόντογλου θα τή μεταφέρει, όπως είδαμε, στον 'Αστρολάβο' και αργότερα και άλλου ως πνευματικό βίωμα και πηγαία αλήθεια που θα καθορίσει και τά αισθητικά του κριτήρια για την τέχνη και άλλες εκφάνσεις τής ζωής. Έξυπακούεται, βέβαια, ότι αυτή η μεταξύ τους εξάρτηση όχι μόνο δεν αποκλείει καθόλου τή γνώση τους πάνω στη θεωρία τής μεσότητας του Άριστοτέλη, αλλά ίσως και να την προϋποθέτει.

Αντώνη Κωστούλα), Ανατύπωση τής Α' έκδοσης (Μυτιλήνη, 1924), Βιβλιοπωλείον τής 'Εστίας' Ι. Δ. Κολλάρου και Σίας Α. Ε., Αθήνα 1991, σ. 7.

⁸³ Mario Vittì, *Ιδεολογική λειτουργία τής Έλληνικής ήθογραφίας*, έκδ. 'Κείμενα', σσ. 100-101.

Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ Μέγας Οἰκονόμος

Ἑμμανουήλ Γιαννόπουλος

Εἰσαγωγικά

Ἀρχικά, ἐκφράζω τὴν ἰδιαίτερη χαρά μου γιὰ τὴν παρουσία μου στὴν Κρήτη γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, μαζί μὲ τὶς εὐχαριστίες μου γιὰ τὴν πρόσκληση στὸ παρὸν συνέδριο καὶ τὴν συμμετοχή μου στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ του. Ἡ ἔμπνευση καὶ ἡ συγκινητικὴ μέριμνα τῶν ὀργανωτῶν δημιούργησε ἄριστες συνθῆκες γιὰ τὴν παρουσίαση καὶ ἀνάλυση πολλῶν θεμάτων τῆς ψαλτικῆς καί, ἀσφαλῶς, εἶναι πολλὴ ἡ ὠφέλεια ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν συλλογικὴ αὐτὴ ἐργασία.

Εὐχομαι νὰ ὑπάρξουν πολλὲς ἀνάλογες δραστηριότητες, μὲ στόχευση στὴν καλλιέργεια τῆς ψαλτικῆς πρωτίστως ὡς λειτουργικῆς τέχνης, καὶ τὴν οἰκοδόμηση στὰ μέλη τῶν Συλλόγων ἱεροψαλτῶν Χανίων καὶ Ἡρακλείου καὶ σὲ ἄλλους πολλοὺς ἀνάλογης συνείδησης.

Προσωπικά

Εἶναι τώρα μιὰ εὐκαιρία γιὰ ἐμένα νὰ μνημονεύσω ἕνα Κρητικὸ ποὺ συνέβαλε τὰ μέγιστα ὥστε νὰ βρίσκομαι στὸν χώρο τῆς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα στὴ λατρεία της, τὸν παπποῦ ἐκ μητρός μου Ἑμμανουήλ Φουντουλάκη, ὁ ὁποῖος ξεκίνησε τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀπὸ τὸ Καλὸ χωριὸ Πεδιάδος (Ἡράκλειο) καὶ βρέθηκε στὴν Θεσσαλονίκη, ὅπου καὶ διέμεινε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του στὰ 1996. Ἐκεῖνος, μαζί μὲ τὴν σύζυγό του Παναγιώτα, ἦταν ποὺ μὲ τὸ παράδειγμά τους μὲ ὁδήγησαν στὴν ἀγάπη γιὰ τὴν λατρευτικὴ ζωὴ καὶ σταδιακὰ γιὰ τὴν μουσικὴ ἔκφρασή της, μοῦ ἀγόρασαν τὸ πρῶτο δῖτομο μουσικὸ βιβλίον καὶ χαίρονταν, ὅσο ἔζησαν -κυρίως ὁ πρῶτος, καθὼς ἡ γιαγιά Παναγιώτα ἀπεβίωσε νωρίτερα, στὰ 1985- τὴν ὅποια πρόοδό μου. Ἡ Κρητικὴ λαλιὰ λοιπόν, οἱ ἱστορίες καὶ οἱ περιγραφές τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπισκέψεις σὲ αὐτό, ἦταν παιδικὰ μου βιώματα. Ὅσο καὶ ἂν, λόγῳ τῶν «περιστάσεων καὶ θλίψεων καὶ ἀναγκῶν» τῆς ζωῆς, δὲν ὑπῆρχε πραγματικὴ συγγένεια μὲ τὸν Κρητικὸ παπποῦ, ἦταν ὅμως ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ τότε ποὺ θυμᾶμαι τὸν ἑαυτό μου καὶ πολὺ πιὸ πρὶν, διακόνησε μὲ αὐταπάρνηση τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶχε μιὰ σταθερὴ βιωματικὴ σύνδεση μὲ τὴν λατρεία, τὴν ὁποία μὲ τὸ παράδειγμά του μοῦ μετέδωσε. Τὸν εὐγνωμονῶ γι' αὐτὸ καὶ εὐχομαι νὰ εἶναι ἀναπαυμένους οἱ ψυχές καὶ τῶν δύο, ὅπως πρέπει πάντα νὰ εὐχόμαστε γιὰ ὅσους μᾶς εὐεργέτησαν.

Καὶ πῶς ἤλθαν ἔτσι τὰ πράγματα, πῶς τὰ ἔφερε ὁ δωρεοδότης Θεός! Ὑπὸ

τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητῆ Γρηγορίου Στάθη εἶχα ξεκινήσει νὰ ἐργάζομαι πάνω σὲ ἓνα θέμα τῆς ψαλτικῆς, ἐνῶ παράλληλα ἐθέλχην προσωπικὰ καὶ μελετοῦσα καὶ συγκέντρωνα ὑλικὸ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ συνέγραφα γιὰ τοὺς Κρῆτες μελοποιοὺς τοῦ 16ου-17ου αἰῶνα. Ὅταν, δοθείσης εὐκαιρίας, στὸ σπίτι μου στὴ Θεσσαλονίκη περὶ τὸ 1996, τοῦ ἔδειξα τὶς ἔρευνες αὐτὲς καὶ τὰ ἀναλυτικὰ γραπτὰ πού εἶχα ἤδη σχηματίσει, τὰ κοίταξε καλὰ καὶ μοῦ εἶπε: «αὐτὸ εἶναι ἓνα ὁλοκληρωμένο διδακτορικόν. Λεῖπει μιὰ καλὴ εἰσαγωγή καὶ ἓνα μέρος μορφολογικῆς ἐξέτασης τῶν συνθέσεων καί, τέλος!». Χαρὰ μεγάλη! Ἀνέλαβα ἀμέσως νὰ τὸ ὁλοκληρώσω ὑπὸ αὐτὰ πλεόν τὰ δεδομένα, καὶ προέκυψε μιὰ μελέτη γιὰ τὴν περίοδο τῆς Κρητικῆς ἀναγέννησης, ἡ ὁποία παράλληλα εἶχε καὶ τὴν ψαλτικὴ της καὶ λειτουργικὴ της πλευρά, τοὺς μουσικολογιώτατους διακόνους της καὶ τὶς συνθέσεις καὶ τὴν διδασκαλία τους, τὰ χειρόγρατά τους καὶ τὴν ἐν γένει λογιότητά τους πού τοὺς ἔκανε περιζήτητους καὶ ἐκτός τοῦ νησιοῦ¹.

Τὸ γενικὸ πλαίσιο

Θὰ ἤθελα στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ παρεμβάλλω μιὰ παλαιότερη ἀναφορά μου, ἡ ὁποία ἐλπίζω ὅτι ἐκφράζει τὸν κοινὸ ἀγῶνα μας γιὰ τὴν ἔρευνα, τὴν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ σπουδὴ, τὴν ἐφαρμογὴ καὶ διδασκαλία τῆς τέχνης πού ὑπηρετοῦμε:

«Νὰ βρεῖς καὶ νὰ διαλέξεις τὶς ψηφίδες γιὰ μιὰ παράσταση πού δὲν ἔχεις δεῖ, πού φαντάζεσαι ἀλλὰ δὲν γνωρίζεις καθαρά, μιὰ παράσταση γιὰ τὴν ὁποία κάποιοι μίλησαν σὲ πολλὲς στιγμές, ἀλλὰ οἱ πραγματικὲς τῆς διαστάσεις, τὸ περιεχόμενο μὲ τὰ πρόσωπα καὶ τὸ ἔργο τους παραμένει θολὸ καὶ ἀσαφές. Καὶ νὰ χρειάζεται, ἀκόμη καὶ τοῦτες τὶς ψηφίδες νὰ τὶς ἀναζητήσεις στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, νὰ τὶς συλλέξεις καὶ νὰ ἀποφασίσῃς ἐσὺ ποιὲς εἶναι ἀπὸ μάρμαρο, ποιὲς ἀπὸ πέτρα, ἀπὸ σμάλτο, ἀπὸ ὀπτὴ γῆ, ἀπὸ βασάλτη καὶ ἀπὸ φίλντισι, ποιὲς χρυσές, ποιὲς ἀσημένιες, καὶ ποιὲς γυάλινες. Ποιὲς ἔχουν τὰ φυσικὰ χρώματα καὶ ποιὲς ἀποτελοῦν τὸ βασικὸ φάσμα ἀποχρώσεων γιὰ τὴν κοπιαστικὴ δουλειά σου, ποιὲς θ' ἀποτελέσουν τὰ σημαντικὰ καὶ ποιὲς τὰ δευτερεύοντα στοιχεῖα τῆς σύνθεσης. Καὶ μετὰ ν' ἀρχίσῃς νὰ τοποθετεῖς ἐπάνω στὴν ἐπιφάνεια, σχηματίζοντας ἀργὰ ὄχι αὐτὸ πού ἐσὺ θέλεις νὰ ἱστορήσῃς, ἀλλὰ αὐτὸ πού οἱ ψηφίδες ζωγραφοῦν καὶ φανερώνουν.

Σὰν νὰ λέμε, νὰ γράφῃς τὴν ἱστορία τῆς τέχνης πού ὑπηρετεῖς μὲ εἰκόνες, τῆς μελωδίας μὲ σχήματα, νὰ μελετᾷς καὶ νὰ ἀνιστορεῖς τοὺς προγό-

¹ Ἐμμανουὴλ Γιαννοπούλου Στ., *Ἡ ἀνθρηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, (Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας-Μελέται 11), Ἀθήνα 2004.

νους σου σ' αὐτήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξέλιξή της. Ποιὸς ἦταν πρῶτα καὶ τί ἄφησε ὡς ἔργο, ποιὸς μετὰ καὶ ποιὸς μετέπειτα, καὶ ποιά ψαλτικὴ ἀλυσίδα δασκάλου-μαθητῆ κράτησε δυὸ-τρεῖς αἰῶνες, καὶ πῶς φτάσαμε μέσα ἀπ' τὴν συνέχεια τούτῃ σ' αὐτὸ ἢ στὸ ἄλλο μέλος ποὺ ψάλλουμε ὡς τὰ σήμερα καὶ θὰ ψάλλουμε γιὰ πάντα. Ποιὸς ἐποίησε τὰ γράμματα καὶ ποιὸς τὸ μέλος, ποιὸς ἐκαλλώπισε τὰ παλαιὰ συνθέματα καὶ ποιὸς ἐμφάνισε τὶς νέες τάσεις. Ποιὸς πρωτοτύπησε καὶ ποιὸς αὐθαιρέτησε. Ποιὸς δίδαξε καὶ ποιούς, καὶ μὲ τί γραπτά, ὥστε νὰ μείνουν γιὰ τὶς ἄλλες γενεές. Ποιὸς καλλιγράφησε τὰ μέλη στὶς ἐποχὲς ἐκεῖνες ὅπου τὸ ἔντυπο δὲν εὐεργέτησε τὴν ψαλτικὴν, καὶ ποιοὶ μελέτησαν καὶ ἔψαλαν αὐτὲς τὶς χειρόγραφες καλλιγραφίες, σημειώνοντας κάποιες φορὲς στὰ περιθώρια τῶν τόμων τὴν προσωπικὴ τους ἀναζήτησι, τὴν πάλῃ τους γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ψαλτικῆς γλώσσας, ἔραστὲς τῆς ἐν τῷ ναῶ ὕμνολογίας τοῦ Θεοῦ, τῆς Παναγίας μητέρας Του καὶ τῶν ἁγίων Πάντων.

Ἀλλὰ, καὶ τί ἔμεινε ὡς κλασικὸ καὶ τί ἀπορρίφθηκε, τί θὰ ζωγραφηθεῖ, ὡς παραδοσιακὸ, καὶ τί θὰ μείνει ἐκτός, ὡς εἰσβολὴ ἀλλογενοῦς ἤθους καὶ τρόπου καὶ ἀκούσματος. Τί εἶναι μουσικὰ ὑψηλό, ἀλλὰ λειτουργικὰ καὶ εὐχαριστιακὰ ἀνοίκειο, κατὰ τὸ «πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει» (Α' Κορινθ. 6,12), καὶ ἀντίστροφα, τί εἶναι ἀπλό, ἀπέριττο καὶ μὲ τὰ θύραθεν κριτήρια ἴσως πτωχό, ἀλλὰ λειτουργικὰ ἀναδεικνύεται λυσιτελές, ἀστασίαστο, ἐκκλησιαστικόν. Ποιὸ ἦθος παλαιότερων ἐκκλησιαστικῶν καλλιτεχνῶν μουσικῶν φανερώνεται ταιριαστὸ μὲ τὴν τέχνη ποὺ ὑπηρετοῦν, καὶ ποιὸ φαντάζει ἀπωθητικὸ μιμήσεως, ποιοὶ ποθοῦν νὰ προσκυνοῦν στὸν ἅγιον λειμῶνα τῆς λατρείας τὸ ὑποπόδιο τῶν ποδῶν τοῦ Κυρίου (ὅσο ἀνθρώπινα μεγάλοι κι ἂν εἶναι), καὶ ποιοί, ἀλίμονο, κολακεύονται νὰ προσκυνοῦνται. Πῶς ὁ ψάλτης, ὁ μουσικός, ὁ ἀναγνώστης, ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ ταλαντοῦχοι φωνητικά, πρέπει ταυτόχρονα νὰ εἶναι καὶ λόγιοι, φιλομαθεῖς, γνῶστες καὶ σπουδαστὲς ὡς ἓνα βαθμὸ τῆς γλώσσας καὶ τῆς θεολογίας ἀκόμη, ὥστε ἡ διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς εὐσεβείας νὰ μὴν περιορίζεται στὸ «ἄδοντες καὶ ψάλλοντες», ἀλλὰ αὕτῃ ἡ ἄσματομελῶδηση νὰ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν καρδιά (Ἐφεσ. 5.19). Ἄλλωστε,

«αὐτὸ τὸ Στιχηράριο ἂν δὲν μᾶς ταπεινώσει,

φρόνησιν δὲν κοιτάζομεν οὐδὲ βαστοῦμεν γνῶσιν»

ὅπως σημειώθηκε σὲ παλαιὸ σιναῖτικὸ μουσικὸ χειρόγραφο.»²

². Οἱ τρεῖς αὐτὲς παράγραφοι ἐλήφθησαν ἀπὸ παλαιότερο κείμενό μου: Ἐμμ. Πιαννόπουλου, «Ἡ ψηφιδωτὴ παράσταση Ἡ προσκύνησις τῶν διδασκάλων τῆς Ψαλτικῆς. Ἀνίχνευση τῶν ψηφιδῶν τῆς στίς γραπτὲς μουσικὲς πηγές», *Ἐπιτεύγματα καὶ προοπτικὲς στὴν ἔρευνα καὶ μελέτῃ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Τόμος ἀφιερωμένος στὸν καθηγητὴ Γρηγόριο Θ. Στάθη* [Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου-Τομέας Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ

Ἀντώνιοι

Ἄς ἔλθω τώρα στὸ κυρίως θέμα τῆς εἰσήγησής μου. Πολλοὺς Ἀντωνίους γνωρίζουμε μέσα ἀπὸ τὰ ψαλτικά χειρόγραφα καὶ ἔντυπα τοὺς τελευταίους ἑπτὰ αἰῶνες, κωδικογράφους, μελοποιούς, μαθητὲς σπουδαίων δασκάλων. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, ὁ πλέον κατάλληλος γιὰ νὰ μνημονευθεῖ στὴν σημερινή περίσταση εἶναι ὁ περίφημος λόγιος τοῦ 16ου αἰῶνα Ἀντώνιος Ἐπισκοπόπουλος, πρωτοψάλτης Κυδωνίας, μελοποιὸς καὶ κωδικογράφος, δάσκαλος τῆς ψαλτικῆς καὶ μάλιστα τοῦ ἐπίσης μουσικολογιώτατου υἱοῦ του Βενεδίκτου «πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνης», ἀλλὰ καὶ περιζήτητος ἀντιγραφεὺς ἑλληνικῶν κειμένων στὴν Βενετία καὶ ἄλλου στὴν Εὐρώπη³.

Λίγο ἄργότερα, στὸν 17ο αἰῶνα ὁ Ἀντώνιος Ντιρμιτζόγλου ποὺ δρᾷ καὶ στὴν Βλαχία⁴, καὶ στὰ νεώτερα χρόνια τῶν Τριῶν Διδασκάλων ὁ λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἀντώνιος ἀπὸ τὴν Ἀνδριανούπολη (†1828), καὶ ὁ Ἀντώνιος ὁ Κύπριος, μαθητὴς τοῦ πρωτοψάλτου Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος ἀντιγράφει συστηματικὰ τὶς ἐξηγήσεις τοῦ δασκάλου του «διὰ προσταγῆς τῆς αὐτοῦ μουσικολογιότητος» ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει⁵.

Ἀντώνιος ἱερεύς. Χειρόγραφη παράδοση. Χρονολογικὰ δεδομένα

Μιὰ ιδιαίτερη περίπτωση ἐνὸς πολὺ καλοῦ μουσικοῦ καὶ παράλληλα συγκροτημένου, ἐγγράμματος καὶ ἐκπληκτικὰ φιλόπονου κωδικογράφου, προβάλλει τὰ τελευταῖα χρόνια μέσα ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς δράσης ἐνὸς Ἀντωνίου (ἂν τελικὰ εἶναι ἓνας) στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ τέλους τοῦ 17ου καὶ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ 18ου αἰῶνα. Δῆλωσα προκαταβολικὰ

Μουσικολογίας], Ἀθήνα 2014, σσ. 81-88. Ἀναδημοσιευμένο καὶ στὸν ἡμέτερο τόμο *Ἡ Ψαλτικὴ τέχνη. Λόγος καὶ μέλος στῇ λατρεῖα τῆς Ὁρθόδοξης ἐκκλησίας*, Β', Θεσσαλονίκη 2016, σσ. 327-333.

³. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀντώνιο καὶ τὸν Βενέδικτο βλ. στὸ ἔργο: Ἐμμανουὴλ Πιαννοπούλου Στ., *Ἡ ἀνθήση...* [βλ. ὑποσ. 1].

⁴. Ὁ Ἀντώνιος Ντιρμιτζόγλου εἶναι ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικα Ξηροποτάμου 327 (ἔτος 1674) καί, ὅπως διαπίστωσα, τοῦ χειρογράφου τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν 7 στὰ 1635 (γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Ἐμμ. Πιαννοπούλου, «Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν στῇ Θεσσαλονίκη», *Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη. Λόγος καὶ μέλος...* [βλ. ὑποσ. 2], σσ. 271-276, κυρίως τὶς σσ. 274-275).

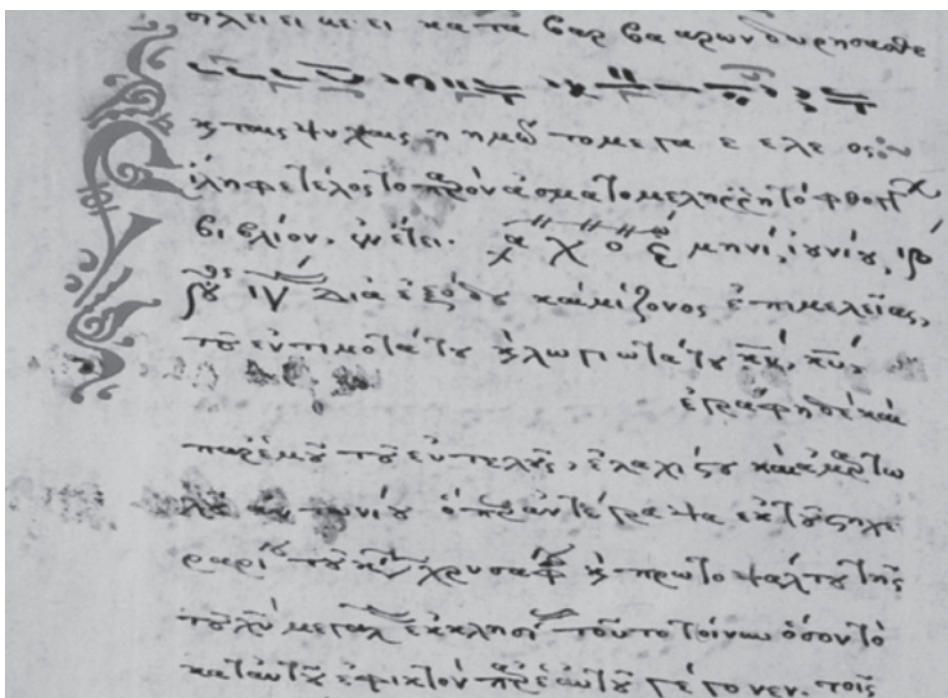
⁵. Ἀρκετοὶ κώδικες αὐτοῦ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Κυπρίου εἶναι πλέον γνωστοί. Βλ. ὡς παράδειγμα τὸ χειρόγραφο Παντελεήμονος 934 (Γρηγορίου Στάθης Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τόμος Β'*, (Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας), Ἀθήνα 1976, σσ. 237-240). Εὐρύτερος λόγος καὶ γιὰ ἄλλους ποὺ ἔχουν ταυτιστεῖ πρόσφατα ὡς δικά του δημιουργήματα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐδῶ.

Χρ. Ίβήρων 1104, έτος 1675.

τὸν προβληματισμό μου γιὰ τὸ κατὰ πόσο πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἄτομο, καθὼς, τόσο τὰ χρονολογικὰ δεδομένα, ὅσο καὶ ἡ ἐξέταση τῶν χειρογράφων κωδίκων μᾶς δημιουργοῦν ἐρωτήματα. Ἀναφέρομαι στὸν γραφέα Ἀντώνιο πὺ ἀπαντᾷ ἤδη στὰ 1675 (12 Ἰουνίου) καὶ στὰ 1683 (12 Νοεμβρίου) χωρὶς ἄλλη ἀναφορὰ γιὰ τὴν ιδιότητά του (ιερεὺς, ἢ μαθητὴς κάποιου γνωστοῦ μουσικοῦ, ἢ ὅ,τι ἄλλο) στοὺς κώδικες Ίβήρων 1104 (Τριῶδιο καὶ Πεντηκοστάριο τοῦ πρωτοψάλτου [Παναγιώτου] Χρυσάφου «τοῦ νέου») καὶ 1257 (Στιχηράριο Ἰανουαρίου-Αὐγούστου τοῦ ἴδιου Χρυσάφου), ἀντίστοιχα⁶. Στὰ χειρόγραφα αὐτὰ ὑπάρχουν παρόμοιοι κολοφῶνες (βασι-

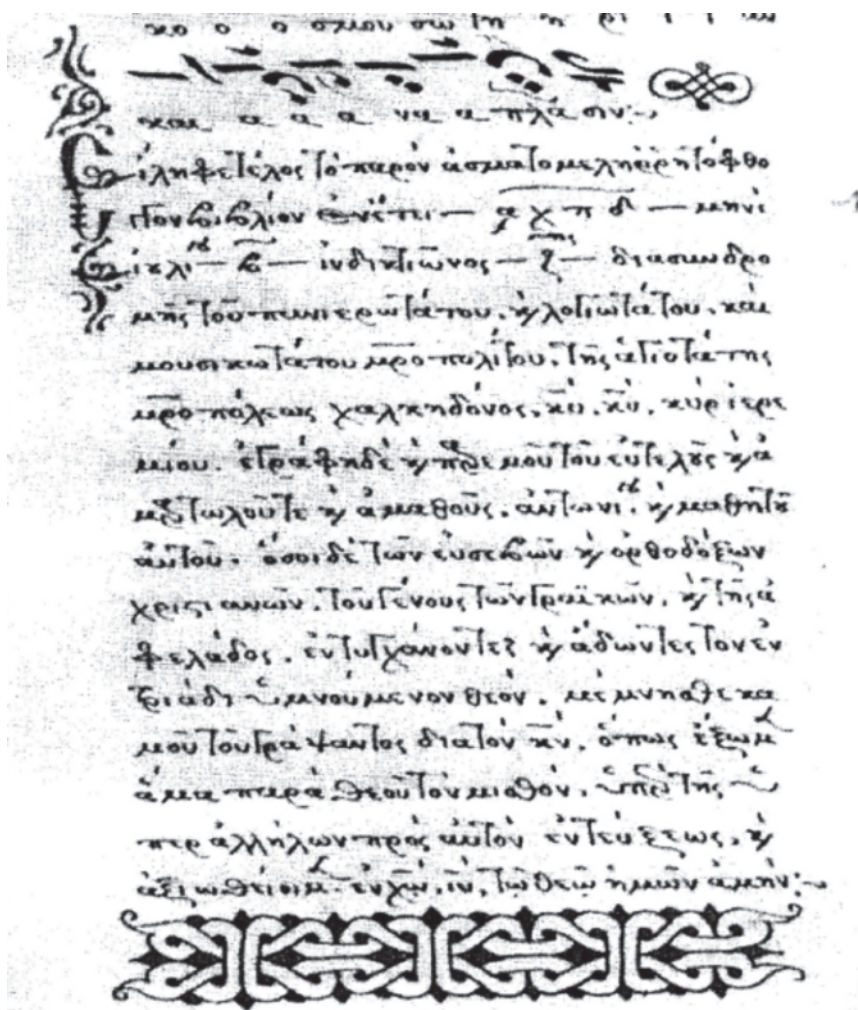
⁶. Τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα περιγράφονται ἀναλυτικὰ στὸ ἔργο: Γρηγορίου Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογρά-*

Χφ. Ἰβήρων 1104, ἔτος 1675. Ὁ κολοφώνας.

σμένοι στοὺς ἀντίστοιχους τῶν κωδίκων τοῦ Χρυσάφου· μεταφέρονται ἐδῶ μὲ διατήρηση τῆς στίξης καὶ τῆς ὀρθογραφίας τους), ὅπου ὁ γραφέας δηλώνει «εὐτελής, ἐλάχιστος καὶ ἁμαρτωλὸς ἀντώνιος» καὶ σημειώνει ὅτι ἀν-

φαν κωδίκων βυζαντινής μουσικής των ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τόμος Δ' (Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος-Ίδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας), Ἀθήνα 2015, σσ. 273-275 καὶ 719-722 (ὅπου καὶ δύο φωτογραφίες ἀπὸ τὸν κολοφῶνα), ἀντίστοιχα. Εἰδικὰ γιὰ τὸ πρῶτο τοῦ ἔτους 1675, ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς ὁ ὁποῖος τὸ περιγράφει ἐν συντομίᾳ (Μανόλη Χατζηγιακουμῆ Κ., *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1453-1820*, Ἀθήνα 1980, σσ. 142-143 [ἀναφέρει τὸν κώδικα ὄχι μὲ τὸν ἀριθμὸ 1104, ἀλλὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ταξινομικὸ τῆς βιβλιοθήκης 840, ὅπως καὶ τὸν Ἰβήρων 1257 μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἀριθμὸ 560] καὶ φωτογραφία 45 [ἐδῶ τὸν ἀναφέρει ὡς Ἰβήρων 480]) σημειώνει: «Δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ μέ βεβαιότητα ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Ἀντώνιο ἱερέα καὶ Οἰκονόμο τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἡ γραφὴ καὶ τῶν δύο, παρὰ τὴν φαινομενικὴ ὁμοιότητα, εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὴ», καί: «δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνήκει στὸν ἴδιο» (στὴν σ. 146). Γενικότερα, στὸ παραπάνω ἔργο τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ ἀναφέρθηκε πρωτογενῶς ἡ δράση τοῦ Ἀντωνίου, κάτω ποῦ ἐμφανίζεται καὶ στὴν αὐτοτελῆ ἀνατύπωση τμήματός του στὰ 1999 (Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν Ἄλωση. Σχεδιάγραμμα ἱστορίας*), χωρὶς δυστυχῶς, νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ νεώτερες, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, πληροφορίες τῆς ἔρευνας.

Χφ. Αγ. Πετρούπολης-Ακαδημίας Ἐπιστημῶν 59 (ἡ φωτογραφία προέρχεται ἀπὸ τὸν μνημονευθέντα κατάλογο τοῦ Εὐγ. Γκέρτσμαν).

τιγράφει ἀπὸ τὸ στιχηράριο τοῦ πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας [Παναγιώτη] Χρυσάφη «διὰ ἐξόδου καὶ μείζονος ἐπιμελείας τοῦ ἐντιμοτάτου καὶ λωγιωτάτου κυρίου κυρίου» (στὰ 1675 ἀφήνει κενὸ σπὸ σημεῖο αὐτό, ἐνῶ στὰ 1683 γράφει: «Ἱερεμίου Χαλκηδόνης», τὸν ὁποῖο ἐπι- πρόσθετα ὀνομάζει «μουσικολογιώτατον»).

Τὸν ἐπόμενο χρόνο, στis 2 Ἰουλίου τοῦ 1684, τὸν συναντοῦμε νὰ ὁλο- κληρώνει τὸν κώδικα Ἀγ. Πετρούπολης-Ακαδημίας Ἐπιστημῶν 59 (Στιχη- ράριο Χρυσάφου), ὅπου στὸν παρόμοιο, καὶ πάλι, κολοφῶνα δηλώνει ξεκάθαρα ὅτι εἶναι μαθητῆς τοῦ Ἱερεμίου («...δια συνδρομῆς τοῦ πανιερω-

τάτου καὶ λογιωτάτου καὶ μουσικωτάτου μητροπολίτου τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Χαλκηδόνος κυρίου κυρίου ἱερεμίου. ἐγράφη δὲ καὶ παρεμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἀμαρτωλοῦ τε καὶ ἀμαθοῦς ἀντωνίου καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ...»⁷. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ μόνη σαφὴς πληροφορία ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὸν ἴδιο γιὰ τὴν μαθητεία του σὲ κάποιον ἄλλο μουσικό.

Πράγματι, σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ κατάλογο μουσικῶν ποὺ βρίσκουμε σὲ κάποια χειρόγραφα, καὶ ἐπεξεργασμένο τὸν ἐνσωματώνει καὶ ὁ Χρῦσανθος στὸ Θεωρητικὸ του, αὐτὴ ἡ σχέση μαθητείας ἦταν γνωστὴ τὰ παλαιότερα χρόνια: «Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ μέγας Οἰκονόμος, μαθητὴς Ἱερεμίου Χαλκηδόνος μητροπολίτου ἐν τῷ τέλει τοῦ ἱστ' [ἐννοεῖ ιζ'] αἰῶνος»⁸, καί: «Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ μέγας Οἰκονόμος, χρηματίσας μαθητὴς Ἱερεμίου Χαλκηδόνος»⁹. Ὁ δὲ Γ. Παπαδόπουλος τὸν καταγράφει δύο φορές ὡς δύο ξεχωριστὰ πρόσωπα: «Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ, ἔχει διάφορα μαθήματα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατοπεδίου (Ἀγιορειτικῶν Κωδίκων κατὰλοιπα, ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως, σελ. 61)», καί, «Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ Μέγας Οἰκονόμος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, κληρικὸς μουσικώτατος, ἀνθήσας μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ μαθητὴς γενόμενος Ἱερεμίου τοῦ Χαλκιδόνος (sic) (1660). Ἐποίησε Χερουβικά καὶ κοινωνικά, ἐξ' ὧν τὰ χερουβικά καὶ ἐδημοσιεύθησαν»¹⁰. Αὐτὴ ἡ τελευταία πληροφορία

⁷. ГЕРЦМАН ЕВГЕНИЙ В., ГРЕЧЕСКИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ РУКОПИСИ ПЕТЕРБУРГА. *Καμалος* Τόμ II, 1999 [Γκέρτσμαν Εὐγένιου, *Τὰ ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς Πετροπόλεως. Κατάλογος. Τόμος Β'.* Βιβλιοθήκη τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν. *Τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν. Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου.* Ἑρμιτάζ, Ἐν Ἀγία Πετρούπολει 1999], σσ. 137-140 καὶ πανομοιότυπο 22 (ὅπου ὁ κολοφῶνας τοῦ τόμου). Τὸ χειρόγραφο, ὅπως καὶ ἄλλα τὰ ὁποῖα περιγράφονται στὸν ἔργο τοῦ Γκέρτσμαν, ἦταν ἄλλοτε στὴν κατοχὴ τοῦ γνωστοῦ μουσικοῦ καὶ ἐκδότῃ Παναγιώτῃ Κηλτζανίδῃ στὴν Κωνσταντινούπολη. Πληροφορίες γιὰ τὸν τελευταῖο εἶχα ἀποστείλει περὶ τὸ 1998 στὸν Εὐγένιο Γκέρτσμαν (μετὰ ἀπὸ αἴτημά του) ἐν ὄψει τῆς ἐκδοσης τοῦ ἔργου του (βλ. στὴν σελίδα 17-ὑποσημείωση 11 τῆς ἐκδοσης).

⁸. Χειρόγραφο Ξηροποτάμου 318, γραφέας ὁ Νικηφόρος Καντουνιάρης ὁ Χῖος στίς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα (Γρηγορίου Στάθῃ Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τόμος Α',* (Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος-Ίδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας), Ἀθήνα 1975, σ. 146).

⁹. Θεωρητικὸν Μέγα τῆς μουσικῆς συνταχθὲν μὲν παρὰ Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἐκδοθὲν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν, Τεργέστη 1832 (καὶ ἐπανεκδόσεις), σ. XXXIII

¹⁰. Γεωργίου Παπαδοπούλου, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σ. 27. Βλ. καὶ παλαιότερες παρόμοιες ἀναφορὰς τοῦ ἴδιου, μὲ λανθασμένη χρονολόγησι: *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1890, σ. 293· *Ιστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1904, σ. 89.

για δημοσίευση τῶν χειρουβικῶν τοῦ Ἀντωνίου δὲν ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ, ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔχουν δημοσιευτεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1864 τὰ κοινωνικά του, ἐνδέχεται ὁ Παπαδόπουλος νὰ ἔγραψε ἐκ παραδρομῆς «χειρουβικά». Εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι, παρότι ὁ Ἱερεμίας περιέχεται στὸν μνημονευθέντα κατάλογο μουσικῶν, δὲν φαίνεται νὰ ἀπαντᾷ ὡς παραγωγικὸς μελοποιὸς στὰ μουσικὰ χειρόγραφα, μὲ τὴν ἐξαίρεση ἴσως ἐνὸς κοινωνικοῦ *Αἰνεῖτε* σὲ ἤχο πλ. α' (βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὸν κώδικα Ψάχου 45 /195¹¹ ἢ τὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Ἀγίας Ἀνδρου 34 (Παπαδικὴ καὶ Ἀπαντα Πέτρου Μπερεκέτου, γραφέας ὁ ἱερομόναχος Νεκτάριος ὁ Μυτιληναῖος στὰ 1756)¹².

Τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στίς 4 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1684, κάποιος Ἀντώνιος ὀλοκληρώνει τὸν σημερινό κώδικα τῆς Κεντρικῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης Ἰασίου I-40, ἓνα Ἀναστασιματάριο μὲ Ἀνθολογία¹³. Οἱ συγκρίσεις πού ἔκανα, τοῦ κώδικα αὐτοῦ μὲ τοὺς προηγούμενους, φανέρωσαν τὴν ἀναμφισβήτητη ταύτιση τοῦ γραφέα τους, ὁ δὲ κολοφῶνας τοῦ κώδικα τοῦ Ἰασίου στὸ φ. 153α εἶναι πανομοιότυπος ἀπὸ πλευρᾶς ἐμφάνισης καὶ παρόμοιος, βέβαια, ἀπὸ πλευρᾶς φρασεολογίας μὲ τοὺς ἀναφερθέντες: «Εἴληφε τέλος τὸ παρὸν βιβλίον ἐν ἐτεῖ ἀπὸ ἀδάμ –,ζρ⁴β⁴- ἀπὸ δὲ Χριστοῦ –,αχπδ⁴- ἰνδικτιῶνος –η⁴- ἐν μηνὶ ὀκτωβρίου –δ⁴- ἡμέρα Σαββάτω δια ἐξόδου καὶ μείζωνος ἐπιμελείας τοῦ ὀσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις τε, Ἐλισσαίου τοῦ σουμελιώτου ἐκ πόλεως Τραπεζούντος, ἐγράφη δὲ καὶ παρεμοῦ τοῦ εὐτελοῦς (φ. 153β) καὶ ἀμαθοῦς ἀντωνίου. ὅσοι δὲ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν τοῦ γένους τῶν Γραικῶν καὶ τῆς ἀφελλάδος ρίζουχίας ἐντυγχάνοντες τῷ μικρῷ πονήματι τοῦτο ἄδοντες καὶ ψάλλοντες αἰνεῖτε Θεὸν τὸν ἐν ὑψίστοις. Μέμνησθαι καμοῦ τοῦ γράσαντος διὰ τὸν Κύριον ὅπως ἔξωμεν ἅμα τὸν μισθὸν ἐκατονταπλασίωνα καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ καὶ Θεῷ ἡμῶν ἀμήν:-».

Στίς 8 Ἰουλίου τοῦ 1685, ὅταν ὁ Ἀντώνιος ὀλοκληρώνει ἓνα ἀκόμη ψαλτικό χειρόγραφο, τὸ Πατριαρχικῆς Βιβλ. Ἱεροσολύμων 548 (Στιχηράριο ἐνι-αυτοῦ τοῦ Χρυσάφου), διατηρεῖ στὸν κολοφῶνα τὴν ἀρχικὴ βασικὴ διατύπωση τῶν παλαιότερων χειρογράφων του, ἀλλὰ δηλώνει πιά «ιερεὺς»: «...ἐγράφη δὲ καὶ παρεμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἀμαρτωλοῦ τε καὶ ἀμαθοῦς ἀντωνίου ἱερέως...»¹⁴. Ὁ Β' τόμος αὐτοῦ τοῦ κώδικα εἶναι τὸ χειρόγραφο

¹¹. Βλ. καὶ Γεωργίου Παπαδοπούλου, *Λεξικόν...* [βλ. τὴν ὑπόσ. 10], σ. 104.

¹². Ἐμμανουὴλ Γιαννοπούλου Στ., *Τὰ χειρόγραφα ψαλτικῆς τέχνης τῆς νήσου Ἀνδρου, [Ἀνδριακὰ Χρονικά 36 (2005)],* Ἀνδρος 2005, σ. 187.

¹³. Περιγραφή τοῦ κώδικα στὸ ἔργο τῆς Ozana Alexandrescu, *Catalogul manuscriselor muzicale de tradiție bizantină din secolul al XVII-Lea*, Bucuresti 2005, σσ. 204-206.

¹⁴. Σύντομη περιγραφή τοῦ κώδικα καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία ἀπὸ τὸν Μανόλη Χα-

Πατριαρχικῆς Βιβλ. Ἱεροσολύμων 546 (Στιχηράριο Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου τοῦ Χρυσάφου), γραμμένο καὶ πάλι ἀπὸ τὸν ἴδιο¹⁵.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς συγκρίσεις, τὴν ἴδια περίπου περίοδο ὁ Ἀντώνιος γράφει καὶ τὸν κώδικα Μετεώρων-Μεταμορφώσεως 282 (Ἀναστασιματάριο Χρυσάφου, Ἀνθολογία) χωρὶς νὰ δηλώσει σαφῶς τὴν ταυτότητά του, παρὰ σημειώνοντας τὸ ὄνομά του κάτω ἀπὸ τὸ δένδρο τῆς παραλλαγῆς στὴν β' ὄψη τοῦ τελευταίου φύλου τοῦ τόμου¹⁶. Στὸν κώδικα αὐτὸ ὑπάρχει καὶ μιὰ σύνθεση τοῦ Χρυσάφου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφή «ψάλλεται ἔνδον τοῦ ἁγίου Ἰάφου ὅταν ἐνδύουσι τὸν πατριάρχην» (φφ. 112β-114β).

Ἄς στοχεύσουμε ὅμως τώρα σὲ μιὰ ἄλλη (β') ομάδα χειρογράφων. Σὲ τρεῖς κώδικες τῆς συλλογῆς τῆς μονῆς Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων τῶν ἐτῶν 1714 (χφ. 95 [Προθεωρία, Ἀναστασιματάριον]), 1719 (χφ. 129 [Δοξαστάριον]) καὶ 1720 (χφ. 58 [σπουδαιότατη καὶ ὀγκωδέστατη Παπαδική, ὅπου, μεταξὺ πολλῶν καὶ σπουδαιότατων κειμένων, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπάντηση τοῦ Κρητικοῦ ἱερομονάχου Γερασίμου Βλάχου γιὰ τὴν χρῆση τῶν κρατημάτων στὴν λατρεία]) συναντοῦμε ἓνα Ἀντώνιο ὁ ὁποῖος δηλώνει «Μέγας Οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» καὶ μάλιστα, στὰ 1719 καὶ 1720 «πρεσβύτες ἱερεὺς»¹⁷. Καὶ οἱ τρεῖς κώδικες πρέπει νὰ εἶναι γραμμένοι ἀπὸ τὸν

τζηγιακουμή Κ., *Χειρόγραφα...* [βλ. τὴν ὑποσ. 6], σσ. 145-146 καὶ φωτογραφικὸ δεῖγμα 49.

¹⁵ Ἡ πληροφορία γιὰ τὸν συγκεκριμένο κώδικα μοῦ ἐδόθη ἀπὸ τὴν ἀγαπητὴ συνάδελφο κ. Φλώρα Κρητικοῦ τὴν ὁποία ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ. Μὲ βάση τὸν ἥδη ὀλοκληρωμένο κατάλογο τῶν χειρογράφων τῶν Ἱεροσολύμων τὸν ὁποῖο ἐκπόνησε (σὲ συνεργασία μὲ τὸν ἄλλο ἐκλεκτὸ συνάδελφο Δημήτριο Μπαλαγεώργο) οἱ συγκρίσεις ἔδειξαν ὅτι ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀντωνίου γράφτηκαν τὰ φφ. 1-112 τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ, πὺν σώζεται πολὺ ταλαιπωρημένο (ἀκέφαλο καὶ κολοβό). Ἡ κατάληξη τοῦ τελευταίου μέλους τοῦ Τριωδίου καὶ ὅλο τὸ Πεντηκοστάριο τὰ ὁποῖα πιθανότατα ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ τόμο, εἶναι γραμμένα ἀπὸ ἄλλον (φφ. 113-149).

¹⁶ Τὴν ταύτιση τοῦ γραφέα μὲ τὸν Ἀντώνιο κάνει ὁ Γρ. Στάθης περιγράφοντας τὸν κώδικα (Γρηγορίου Στάθης Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Μετέωρα. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων τῆς ἐλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης, βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς, τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων*, (Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος-Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας), Ἀθήνα 2006, σσ. 110-120). Μὲ βάση τὶς συγκρίσεις τῶν φωτογραφιῶν ἀπὸ τὸν κώδικα τῶν Μετεώρων τὶς ὁποῖες δημοσιεύει ὁ Στάθης μὲ ἀντίγραφα τῶν προηγούμενων κωδίκων, αὐτὴ ἡ ταύτιση δικαιώνεται.

¹⁷ Οἱ τρεῖς κώδικες περιγράφονται στὸ ἔργο τοῦ Ἀθανασίου Παπαδοπούλου-Κεραμέως, «Κατάλογος κωδίκων μετακομισθέντων ἐκ τοῦ σκευοφυλακείου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ νῦν εὐρισκομένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐγγὺς τοῦ ναοῦ τούτου μονῆς Ἀβραάμ», *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἥτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγιοτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων Ἑλληνικῶν κωδίκων. Τόμος πέμπτος, Ἐν Περτρούπολει 1915* (περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 95 στίς σσ. 439-440, τοῦ 129 στίς σσ. 452-456 καὶ τοῦ 58 στίς σσ. 424-425).

Ἀντώνιο (ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 95 ἀπὸ τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα)¹⁸, καί, πάντως, σίγουρα οἱ δύο τελευταῖοι, ὅπως στοὺς -ὅμοιους- κολοφῶνες τοὺς ὁ ἴδιος ὁ Ἀντώνιος δηλώνει (διατηρῶ τὴν ὀρθογραφία ὅπως τὴν μεταφέρει ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς):

*Τῷ μουσικῇ ἐνθεὸν προθυμουμένῳ
ὀρθῶς ἐκμαθεῖν καὶ μουσολήπτος φῦναι
συντόνως τήνδε μετιέτω τὴν βίβλον
ἣν γέγραφε χεὶρ πρεσβύτου ἱερέως
Ἀντώνιος ᾧ κλήσις ἡδὲ Μεγίστης
μέγας οἰκονόμος τε τῆς Ἐκκλησίας*

Στὸ χειρόγραφο 129 προστίθεται ἄλλη μιὰ σειρά: ,αψιθ^ω Μαρτίου κ' (=1719 Μαρτίου 20), ἐνῶ στὸν κώδικα 58 ἡ πρόσθετη αὐτὴ σειρά εἶναι διαφορετική: ,αψκ^ω Ἀπριλίου κθ' (=1720 Ἀπριλίου 29) *ἡμέρας στ.*

Ἡ συλλογὴ κωδίκων τῆς μονῆς Ἀβραάμ θεωρεῖται χαμένη, ἓνα δὲ τουλάχιστον χειρόγραφό της ἐμφανίστηκε σὲ βιβλιοθήκη τῆς Εὐρώπης¹⁹. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι στὸ μέλλον θὰ ἐντοπιστοῦν τὰ χειρόγραφα αὐτὰ καὶ θὰ ἀποδοθοῦν, ἀκολούθως, στὴν διάθεση τῶν ἐρευνητῶν.

Ἀκριβῶς ὅμοιο κολοφῶνα μὲ τὰ χειρόγραφα μονῆς Ἀβραάμ 58 καὶ 129 ἔχει καὶ ὁ κώδικας Ἰβήρων 968 (Προθεωρία, Ἀνθολογία, Ἀναστασιματάριο Χρυσάφου τοῦ νέου, Εἰρμολόγιο Μπαλάση) ὁ ὁποῖος γράφτηκε ἀναμφίβολα -καθὼς πάλι τὸ δηλώνει ὁ ἴδιος ξεκάθαρα- ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο καὶ ὀλοκληρώθηκε στίς 12 Μαΐου τοῦ 1724²⁰. Εἶναι δὲ γραμμένος μὲ καταπληκτικὴ φιλοπονία, καθὼς εἰδικὰ στὴν ὕλη τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος ἐνσωμάτωσε (ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴ «ἡμέτερον») πληθώρα μελοποιήσεων ποὺ ἀνήκουν στὸν ἴδιο (προσόμοια, ἀπολυτίκια, ὑπακοές, κοντάκια, καθίσματα, κανόνες, ἑξαποστειλάρια, κ.ἄ.), καθὼς καὶ ἀναλυτικὲς τυπικὲς διατάξεις τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ὁδηγίες γιὰ τὴν ψαλμώδηση («μετ' εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ», «εὐρύθμως», κ.ἄ.)²¹.

¹⁸. «Ἐν τῷ φ. 4 σημειώματα δύο τοῦ γραφέως· «Ἀντωνίου ἱερέως καὶ οἰκονόμου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. -Ἀντώνιος ἱερεὺς – καὶ οἰκονόμος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας:- » (Ἀθαν. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ὅ.π., σ. 439-440).

¹⁹. Μανόλη Χατζηγιακουμῆ Κ., *Χειρόγραφα...* [βλ. ὑποσ. 6], σσ. 21, 146. Ὁ κώδικας μονῆς Ἀβραάμ 101 (γραφέας ὁ Δημήτριος Λῶτος, ἔτος 1783) εἶναι σήμερα στὸ Παρίσι: Bibl. Nationale, Suppl. Grec 1333.

²⁰. Μετὰ τὴν λέξη *Ἐκκλησίας* (βλ. τοὺς κολοφῶνες τῶν χειρογράφων μονῆς Ἀβραάμ 129 καὶ 58) στὸν ὅμοιο κολοφῶνα τοῦ Ἰβήρων 968 ὁ Ἀντώνιος σημείωσε ἐπιπρόσθετα: *Τετέλεσται δὲ κατὰ τὸ ,αψκδ' ἔτος σριον ἐν μηνὶ μαῖῳ ιβ'.*

²¹. Τὴν περιγραφή τοῦ κώδικα βλ. στὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυ-*

διάρθρωση [του ἔργου], προτρέπω τοὺς εἰδήμονες τῆς ὑπερχιλιόχρονης κωδικογραφικῆς-χειρόγραφης παράδοσης τῆς ψαλτικῆς, τὴν ὁποία ἐζήλωσε καὶ συνεχίζει ὁ π. Κωνσταντῖνος, νὰ τὴν συγκρίνουν μὲ αὐτὴν τῶν κωδίκων τοῦ Ἀντωνίου ιερέως, Οἰκονόμου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας στὰ τέλη τοῦ 17 καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18 αἰῶνα, ὅπου ἐπίσης μὲ θαυμαστὴ πληρότητα παρουσιάζεται τὸ ἴδιο φαινόμενο. Εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνα στοιχεῖο πὺ μεταφέρουν ἀκέραιο μέχρι σήμερα οἱ αἰῶνες· ἡ προσφορὰ τῶν κληρικῶν μας στὴν ἐξέλιξη καὶ διάδοση τῆς ψαλτικῆς»²².

Ἐπιστρέφω στὸ αὐτόγραφο τοῦ Ἀντωνίου, Ἰβήρων 968, γιὰ νὰ σημειώσω ὅτι στὸν κολοφῶνα δηλώνει πάλι «πρεσβύτες ἱερεῖς, μέγας οἰκονόμος τῆς ἐκκλησίας». Στὸν κώδικα αὐτὸ (ὅπου τέσσερα χρόνια ἀργότερα, στὰ 1728, πρόσθεσε καὶ τὴν θεωρητικὴ συγγραφὴ περὶ περσικῆς μουσικῆς τοῦ πρωτοψάλτη Παναγιώτη Χαλάτζογλου, τὸν ὁποῖο γινώριζε καλὰ ἀσφαλῶς μέσα στὸ κλίμα τῆς Μ.Χ.Ε.), κατέγραψε καὶ κάποια ἄλλα ἀπὸ τὰ δικά του μελοποιήματα, ὅπως χερουβικά κατ' ἥχον (στὸν πλ. α' δύο συνθέσεις, ἄρα συνολικὰ ἐννέα συνθέσεις) καὶ κοινωνικὰ τῆς ἐβδομάδος, γιὰ τὰ ὁποῖα (χερουβικά καὶ κοινωνικά) σημειώνει ὅτι πρόκειται γιὰ «καλλωπισμὸς ἡμέτερος»²³. Ἐπίσης, κατέγραψε τὶς καταβασίες γιὰ τὴν Κυριακὴ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως (εἶναι γνωστὴ ἡ μελοποίησις τῶν ἰδίων ὕμνων ἀπὸ τὸν Πέτρο Μπερεκέτη, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀντωνίος συγχρονίζει στὸ εὐρύτερο περιβάλλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως) μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Ἑτεροι καταβασίαι τῇ Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ἡμέτεροι»²⁴.

Νέες ταυτίσεις κωδίκων τοῦ Ἀντωνίου

Μὲ βάση τὴν πρώτη ομάδα κωδίκων τοῦ Ἀντωνίου τῶν ἐτῶν 1675-1685, ἀλλὰ καὶ μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἀκόμη πιὸ εὐδιάκριτη φιλοπονία καὶ ἐντελὴ διάρθρωση τῶν κωδίκων τῆς β' ομάδας (1714 κ.έ., καὶ μάλιστα τὸ αὐτόγραφο τῆς Ἰβήρων 968 τῶν ἐτῶν 1724-1728), ταύτισα τὰ τελευταῖα χρόνια

²². ΜΟΥΣΙΚΟΝ ΤΡΙΩΔΙΟΝ καταρτισθὲν ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Πρωτοπρεσβυτέρου. ΤΟΜΟΣ Α' περιέχων τὰς ἀκολουθίας τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορτῶν, Θεσσαλονίκη, ἀλ' [1985]. Σελίδες χειρόγραφες 360. Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ University Studio Press τὸ ἔτος 2003, σ. 1α' (Β' ἔκδοσις μετὰ πολλῶν διορθώσεων παροραμάτων ἀλλὰ καὶ τοῦ κειμένου κάποιων ὕμνων: Θεσσαλονίκη 2009).

²³. Τὰ χερουβικά στίς σσ. 178-183 τοῦ χειρογράφου («Ἑτερα χερουβικά σύντομα ψαλλόμενα ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Καλλωπισμὸς ἡμέτερος...») καὶ τὰ κοινωνικά στίς σσ. 226-228 («Ἑτερα κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος, καλλωπισμὸς ἡμέτερος...» [Ὁ ποιῶν σὲ ἥχο α', Εἰς μνημόσυνον σὲ ἥχο βαρὺ, Ποτήριον σὲ ἥχο δ', Εἰς πᾶσαν σὲ ἥχο πλ. δ', Σωτηρίαν εἰργάσω σὲ πρωτόβαρυ, καὶ Μακάριοι σὲ ἥχο πλ. α']).

²⁴. Οἱ καταβασίες βρίσκονται στίς σσ. 263-266 τοῦ κώδικα. Εἰδικότερη ἀναφορὰ στίς συνθέσεις αὐτὲς γίνεται παρακάτω.

ἡμῶν πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νεκταρίου...», τὸ γνωστὸ *Βασιλεῦ οὐράνιε* «τοῦ χρυσοσχολαρίου»²⁶, ἄλλο μέλος τὸ ὁποῖο «..ἐτονίσθη δι' ὀπτασίας ἱερομονάχου Ἀντιοχείας Νεοφύτου...», κ.ἄ.).

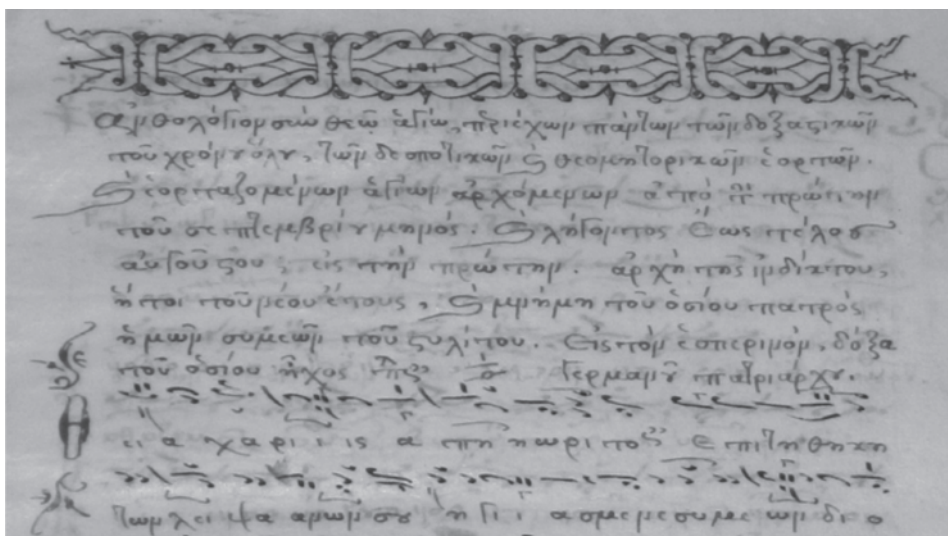
Ὅσον ἀφορᾷ τώρα στὴν β' ομάδα κωδίκων, ἀπὸ τὸ 1714 κ.έ.: ἐργαζόμενος στὴν Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη γιὰ τὶς ἀνάγκες ἐκπόνησης ἐνὸς ἀναλυτικοῦ καταλόγου τῶν -τελικά- ἐνενήντα ἐνὸς (91) ψαλτικῶν χειρογράφων ποὺ σώζονται σὲ διάφορες συλλογές στὴν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ, μὲ τὴν πρώτη ματιὰ συνειδητοποίησα ὅτι ὁ κώδικας Add. 36744 (Στιχηράριο ἐνιαυτοῦ, Τριωδίου, Πεντηκοσταρίου) εἶναι ἔργο τοῦ Ἀντωνίου²⁷. Ἡ ἴδια λεπτομερὴς δομὴ καὶ οἱ μελοποιήσεις τῶν ὕμνων ποὺ παρατηροῦνται στὸν κώδικα τῆς Ἰβήρων ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ, ἀσφαλῶς καὶ ὁ ἴδιος γραφικὸς χαρακτήρας. Ὁ γραφέας δὲν δηλώνει σαφῶς τὴν ταυτότητά του, ἀποδίδει ὅμως τὴν πατρότητα πολλῶν συνθέσεων (κυρίως μικρότερων ὕμνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν) μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Ἀντωνίου ἱερέως» ἢ «Ἀντωνίου ἱερέως καὶ Νομοφύλακος». Περιλαμβάνει καὶ μέλος «Ἰωάννου διδασκάλου καὶ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας [τοῦ Τραπεζουντίου]» (ἄρα γράφει περὶ τὸ 1728 ἢ καὶ κάπως ἀργότερα)²⁸, τὴν μελοποίηση τοῦ δοξαστικοῦ τῆς Κασσιανῆς ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Νικαίας Ναθαναὴλ τὸν Κρητικὸ, ἀλλὰ καὶ «κάθισμα καθὼς ψάλλεται ἐν Ἱεροσολύμοις». Ὁ χαρακτηρισμὸς «Νομοφύλαξ» (τὸν ὁποῖο εἶδαμε ὅτι χρησιμοποιοῖ καὶ ὁ Γ. Παπαδόπουλος), μᾶς ἐμβάλλει τὴν ὑπόψια ὅτι κάποια στιγμή ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὀφθίκιο τοῦ Μεγάλου Οἰκονόμου, τοῦ ἀπονεμήθηκε καὶ ἐκεῖνο τοῦ Νομοφύλακος. Πάντως, ὁ Ἀντώνιος ἀπαντᾷ σὲ χειρόγραφο καὶ μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ «Σακελλίου τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας»²⁹.

²⁶. Τὸ ἴδιο περιέλαβε ὁ Ἀντώνιος καὶ στὸν κώδικα Ἰβήρων 1104 τὸ ἔτος 1675. Γιὰ τὸ ποίημα καὶ τὸ μέλος αὐτὸ εἶχε γράψῃ παλαιότερα ὁ Γρ. Στάθης (βλ. τὴν σχετικὴ ἀναφορὰ ἀλλὰ καὶ νεώτερα στοιχεῖα στὸ ἔργο τοῦ Ἑμμανουὴλ Γιαννόπουλου Στ., *Ἡ ἀνθησις τῆς ψαλτικῆς τέχνης...* [βλ. ὑποσ. 1], σσ. 338-340).

²⁷. Ὁ κώδικας περιγράφεται στὸ ἔργο: Ἑμμανουὴλ Γιαννοπούλου Στ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς-Αγγλία. Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων Ψαλτικῆς Τέχνης τῶν ἀποκεκλιμένων στίς βιβλιοθήκες τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου* [Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος-Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Σειρά "Κατάλογοι"], Ἀθήνα 2008, σσ. 90-93 καὶ πανομοιότυπο Ε'.

²⁸. Στὸν αὐτόγραφο κώδικά του Μ. Λαύρας Μ 93 (ὁ ὁποῖος ἦταν παλαιότερα στὴν κατοχὴ τοῦ Κ. Ψάχου) ὁ Ἰωάννης ὑπογράφει ὡς λαμπαδάριος ἤδη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἔτους 1728 (γιὰ τὸ χειρόγραφο βλ. Μανόλη Χατζηγιακουμῆ Κ., *Χειρόγραφα...* [βλ. τὴν ὑποσ. 6], σσ. 157-158 καὶ φωτογραφικὸ δείγμα ἀρ. 66).

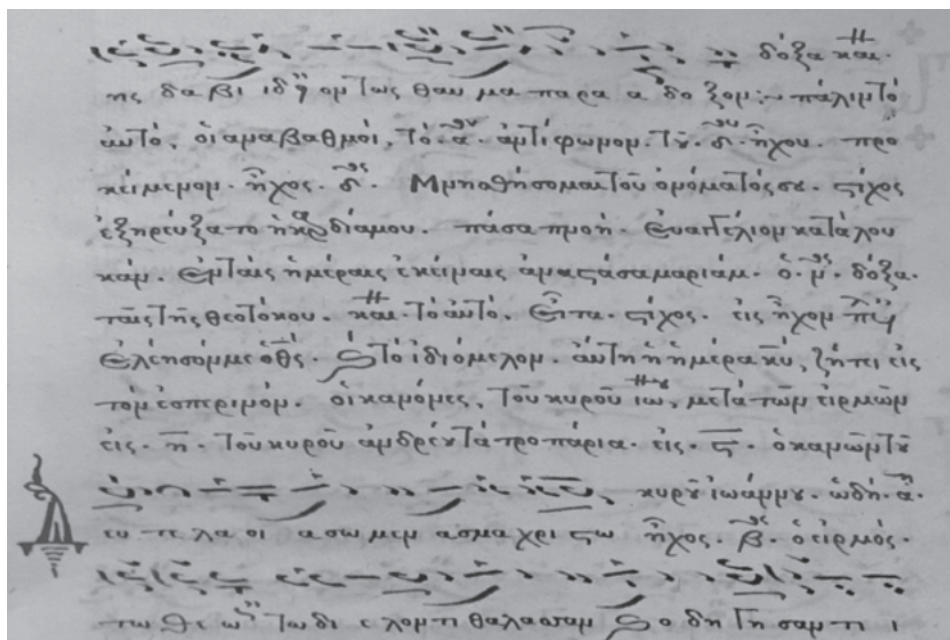
²⁹. Χειρόγραφο Ἰβήρων 1164, φ. 201β (Γρ. Στάθης, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἁγίων Ὄρος... Τόμος Γ'* [βλ. ὑποσ. 21], σ. 465).

Χρ. Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης Add. 36744.

Ἀλλά, καὶ τὸ ἐπίσης ὅμοιο μὲ τὰ δύο παραπάνω καὶ θαυμάσιο χειρό-
 γραφο τῆς μονῆς Ἀγ. Παύλου 129³⁰, (ἓνα καλόφωνο στιχηράριο τοῦ Χρυ-
 σάφου) τράβηξε τὴν προσοχή μου γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους πού ἀνέφερα
 παραπάνω, καὶ πράγματι διαπίστωσα ὅτι ὁ γραφικὸς χαρακτήρας τοῦ κω-
 δικογράφου εἶναι ὁ ἴδιος. Πρόκειται καὶ πάλι περὶ τοῦ Ἀντωνίου, ὅπως οἱ
 συγκρίσεις φανερώνουν. Ὡστόσο, παρότι καὶ σὲ αὐτὸν τὸν ὀγκώδη κώδικα
 ἐνσωματώνει πλήρεις μελοποιήσεις γιὰ τίς μεγάλες ἐορτὲς (καθίσματα, κα-
 νόνες, ἐξαποστειλάρια, κ.ἄ.) καὶ ὄχι μόνο τὰ στιχηρά τοῦ πρωτοψάλτη Πα-
 ναγιώτη Χρυσάφη, πουθενὰ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του, οὔτε κἂν ἔμμεσα
 ὡς μελοποιοῦ. Πάντως, πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἓνα καταπληκτικὸ, λε-
 πτομερὲς σὲ ὅλα (καὶ στίς τυπικὲς διατάξεις), καλαισθητότατο χειρόγραφο,
 τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ διαφήμιση κωδικογραφικῆς καὶ ψαλτικῆς τέχνης καὶ ἱκα-
 νότητας, καὶ ἓνα μνημεῖο πού γεννᾷ θαυμασμὸ καὶ γιὰ τὸν δημιουργό του.
 Εἰδικὰ βέβαια τὰ μέλη τοῦ Ἀντωνίου (τὰ ὁποῖα περιέχονται, ὅπως εἶδαμε,
 καὶ σὲ κάποιους ἀπὸ τοὺς παραπάνω μνημονευθέντες κώδικες) μένει νὰ
 μελετηθοῦν καὶ νὰ παρουσιαστοῦν σὲ εἰδικὴ μελέτη.

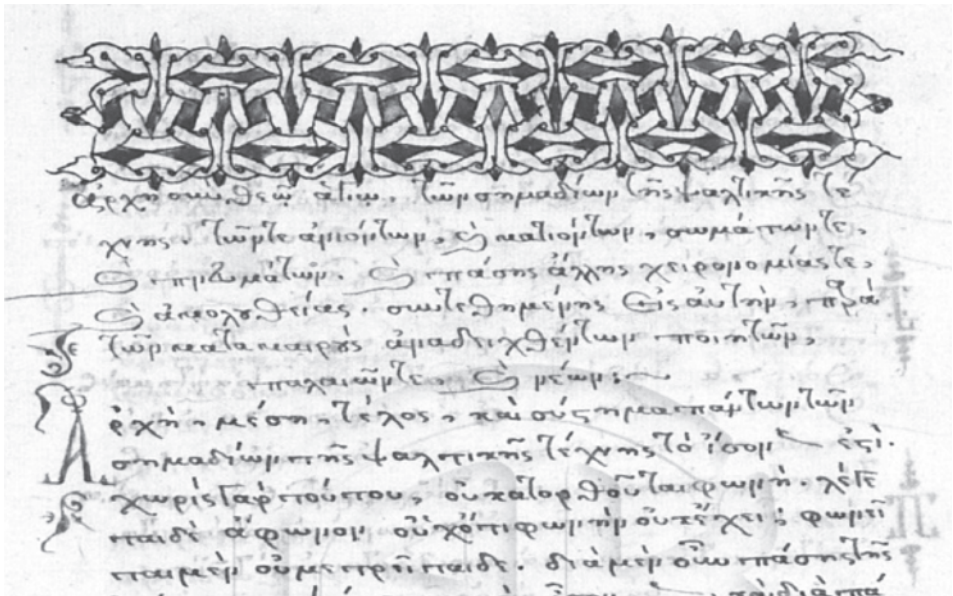
³⁰. Τὴν περιγραφή τοῦ κώδικα βλ. στὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἁγιον Ὄρος... Τόμος Γ'* [βλ. ὑποσ. 21], σσ. 121-123 (ὅπου καὶ πανο-
 μοιότυπο τοῦ φ. 1α τοῦ κώδικα).

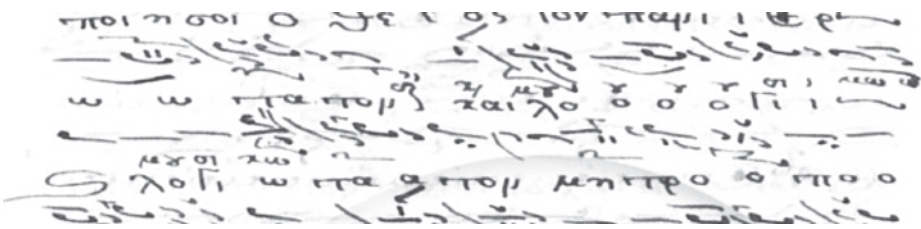
Χρ. Αγ. Παύλου 129, φ. 13α.

Ὡς μιὰ σημαντική πολύφυλλη Παπαδικὴ προερχόμενη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀντωνίου ταύτισα τὸ χειρόγραφο Σύμης-Δημογεροντίας 335³¹. Στὸν κώδικα αὐτὸ ὁ γραφέας δὲν περιέλαβε κανένα δικό του μέλος. Πέραν τῶν ἄλλων σχολίων πού θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν γιὰ τὸ περιεχόμενό του, εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι στὸν πολυχρονισμό τοῦ Χρυσάφου γιὰ τὸν μητροπολίτη Χαλκηδόνος καὶ πάνω ἀπὸ τὶς λέξεις «καὶ λογιώτατον» ὁ Ἀντώνιος πρόσθεσε ἐναλλακτικὰ καὶ τὶς λέξεις «καὶ μουσικώτατον», προφανῶς γιὰ νὰ τιμήσει τὸν δάσκαλό του Ἱερεμία. Ὡστόσο, τὸ ὄνομα «Ἱερεμία» δὲν γράφτηκε στὸ κείμενο τοῦ πολυχρονισμοῦ. Στὸν κώδικα αὐτόν, τὸ χρονολογικὰ ὑστερώτερο μέλος εἶναι ἡ ἐξήγηση τοῦ Ἀλληλουιαρίου ἀπὸ τὸν Ἰωάννη ὁ ὁποῖος μνημονεύεται ὡς πρωτοψάλτης (φ. 272β), ἄρα τὸ χειρόγραφο γράφτηκε μετὰ τὸ 1734-36.

³¹. Ἀναρτημένο στὸ διαδίκτυο: <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=16957>. Περιλαμβάνει ἐκτενῆ Προθεωρία, Ἑσπερινό, Ὁρθρο, Θ. Λειτουργία, διάφορα ἀργὰ μαθήματα, καὶ κρατήματα.

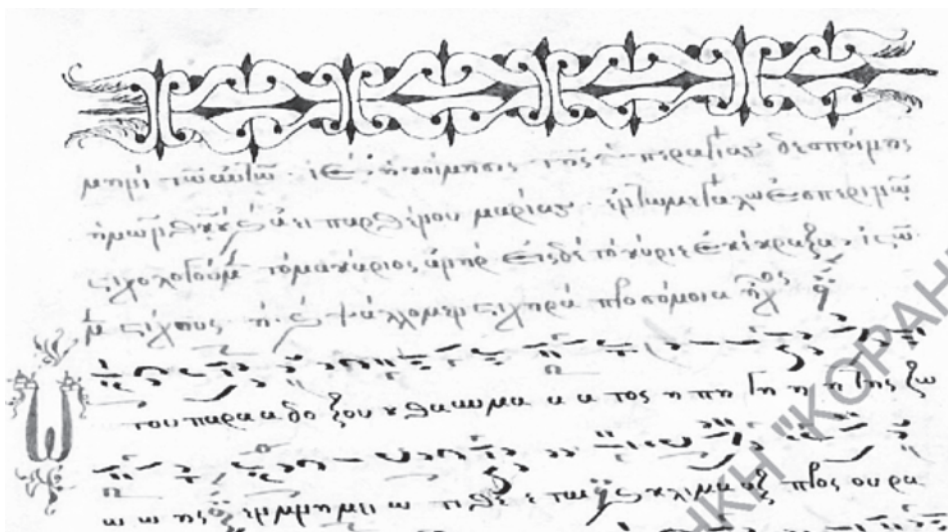

Χφ. Σύμης, Δημογεροντίας 335, φ. 1α.

Χφ. Σύμης 335. «Εἰς τὸν Χαλκηδόνα... κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου»:
... καὶ μουσικώτατον...

Ἔνα μονόφυλλο σπάραγμα τὸ ὁποῖο σώζεται στὴν βιβλιοθήκη Ψάχου (Ἀρχεῖο Γρηγορίου πρωτοψάλτου, φάκελος 3, ἀριθμὸς 78Α) καὶ περιέχει τὸ τέλος τῆς θ' ὥδης τῶν καταβασιῶν τῶν Χριστουγέννων σὲ μέλος τοῦ Μπαλάση καὶ τοὺς τρεῖς πρώτους εἰρμούς ἀπὸ τὴν ἡδη μνημονευθεῖσες καταβασίες πὺν ψάλλονταν τὴν Κυριακὴ πρὸ τῶν Χριστουγέννων μὲ τὴν ἔνδειξη «ποιήματα ἡμέτερα», εἶναι ἐπίσης αὐτόγραφο τοῦ Ἀντωνίου.

Χφ. Κοραΐ 40 (183), φ. 177α.

καὶ τὸ Καρὰ 41, ἓνα Εἰρμολόγιο τοῦ ἱερέα Μπαλάση, στὸ τέλος τοῦ ὁποίου ὁ γραφέας σημείωσε τὸ ἔτος γραφῆς: 1739³³. Στὸν κώδικα αὐτὸ ὁ γραφικὸς χαρακτήρας ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τό, ἀναμφισβήτητα γραμμένο ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο, σπάραγμα τῆς συλλογῆς Ψάχου.

³³. Γιὰ τὸν κώδικα βλ. τὴν βιβλιογραφία ποὺ παρατέθηκε παραπάνω γιὰ τὸν κώδικα Καρὰ 11. Στὸν τόμο Ἑμμ. Παννόπουλου, *Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη. Λόγος καὶ μέλος...* [βλ. ὑποσ. 2], ἡ ἀναφορὰ στὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴν σ. 225.

ετηρ α φασω λοτω τορκλι φηρσυλλαβσαμερβα
 φηρ χα ρα α αρταρ τε κουσα τηρ ζω ηρ πασηρ
 εδω ρησω παμμα χα α α ρι ι ι ρε
 τηρ απειραμδρρρμφκρ ρμη τε ερα του λο ο ο ρα
 τηρ α ρι αρ ρρ θε ρορ με ρα λυ υ υ ρο ο μλη
 αρχησων θεω αλι των ειρμων τε πλαγιου δευτερα
 ηχχα τη κυριακη πρωτη ωδη α ηχος πη
 ερ η πειρω περσευσαι ο ι σρα ηλ ερ αβυσσω
 ιχρε σι τον διωκτηρ φα ρε ω χα θορωρ πορτα
 με ρορ θε ω επι ριχι ορω δκρ εβο α α σωμερ
 ωδη ρ
 ηχ πη
 υ κε φηρ α ρι ος ως σου κυ ρι

Χφ. Καρὰ 41, σ. 231.

Ἄν ὁ μαθητὴς τοῦ Ἱερεμίου, Ἀντώνιος, τῶν ἐτῶν 1675-1685 (ὀκτὼ τόμοι: πέντε χρονολογημένα χειρόγραφα καὶ οἱ κώδικες Ἱεροσολύμων-Πατριαρχικῆς Βιβλ. 546, Μετεώρων-Μεταμορφώσεως 282 καὶ Καρὰ 11) εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν Ἀντώνιο τῶν τριῶν κωδίκων τῆς μονῆς Ἀβραάμ καὶ ἄρα ὁ ἴδιος (ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῶν κολοφώνων καὶ τῆς γραφῆς) τῶν κωδίκων Ἰβήρων 968 (1724-28), Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης Add. 36744 (περίπου 1728-34), Ἀγ. Παύλου 129, Σύμης 335, πιθανῶς τοῦ ΕΒΕ 3474 (τὰ δύο τελευταῖα γραμμένα τουλάχιστον στὰ 1734-36), Κοραῖ 40 (183), φφ. 177-203 καὶ Καρὰ 41 (ἔτος 1739) τότε ἔχουμε μιὰ κωδικογραφικὴ δραστηριότητα 64 ἐτῶν. Εἶναι κάτι τέτοιο πιθανόν; Σίγουρα πολὺ δύσκολο, ἀλλὰ ὡς δυνατότητα νομίζω ναί, καθὼς μάλιστα ὑπάρχει ἀνάλογο σύγχρονο παράδειγμα. Μένει βέβαια νὰ ἀποδειχτεῖ ἂν ἰσχύει στὴν συγκεκριμένη περίπτωση. Πάντως, κάποια ὑπολογίσιμα στοιχεῖα τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρα εἶναι ἴδια στοὺς κώδικες τῶν δύο ομάδων. Ὅταν καὶ ἐὰν μελετηθοῦν καὶ τὰ τρία χειρόγραφα τῆς μονῆς Ἀβραάμ, θὰ ἔχουμε στὴν διάθεσή μας ἀσφαλέστερα συμπεράσματα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μὲ βάση τὰ ἕως τώρα δεδομένα θὰ ἦταν δυνατόν νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο: ὁ Ἀντώνιος ποὺ πρωτοεμφανίζεται στὰ 1675, δηλώνει ἱερεὺς στὰ 1685 (ἴσως περίπου 27-30 ἐτῶν τότε) ἀνθολογώντας πολλὰ καὶ ἰδιαίτερα μέλη τοῦ Παναγιώτου Χρυσάφου δείχνοντας ἔμμεσα ὅτι βρίσκεται στὸ Πατριαρχικὸ περιβάλλον, εἶναι πιά πρεσβύτερος στὰ 1719 καὶ 1720 (ἔχοντας περάσει τὰ 60) καὶ Μέγας Οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (στὸ ἴδιο περιβάλλον), καὶ ζεῖ καὶ γράφει ἕως καὶ δύο-τρία χρόνια μετὰ τὰ 80 τοῦ ἔτη, πλήρης ἡμερῶν. Οἱ περαιτέρω ἔρευνες καὶ τυχόν νέα στοιχεῖα θὰ δείξουν ἂν κάτι τέτοιο ἰσχύει. Ὡστόσο, θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι ὁ Ἀντώνιος τῶν ἐτῶν 1675 κ.έ. ἀνδρώνεται μουσικὰ πλὰι σὲ μεγάλα ψαλτικά ἀναστήματα: τὸν πρωτοψάλτη Παναγιώτη Χρυσάφη, τὸν ἐπίσκοπο Νέων Πατρῶν Γερμανό, τὸν λογιώτατο ἱερέα Μπαλάση, τὸν Πέτρο Μπερεκέτη, καὶ (ἐὰν εἶναι ὁ ἴδιος τῶν ἐτῶν 1714, 1719, 1720, 1724) στὰ τελευταῖα του χρόνια ζεῖ ἀπὸ κοντὰ τοὺς πρωτοψάλτες Παναγιώτη Χαλάτσογλους καὶ Ἰωάννη Τραπεζούντιο, «γεφυρώνοντας» δύο σπουδαῖες ψαλτικὲς ἐποχές.

Γιὰ τὴν εὐρύτερη δράση τοῦ Ἀντωνίου πρέπει νὰ σημειωθεῖ καὶ τὸ ἑξῆς: εἶδαμε ὅτι στὸν κώδικα Καρὰ 11 περιέχεται μέλος «δι' αἰτήσεως τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νεκταρίου»³⁴, στὸν κώδικα Μεταμορφώσεως 282 ὑπάρχει μέλος ποὺ ««ψάλλεται ἔνδον τοῦ ἀγίου

³⁴. Ὁ Νεκτᾶριος μαρτυρεῖται ὡς πατριάρχης στὰ 1660-1669 περίπου, μετὰ δὲ τὴν παραιτήσή του ἔζησε στὰ Ἱεροσόλυμα ἕως τὸν θάνατό του περίπου στὰ 1680.

Τάφου ὅταν ἐνδύουσι τὸν πατριάρχην» καὶ στὸ χειρόγραφο τῆς Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης Add 36744 καταγράφεται «κάθισμα καθὼς ψάλλεται ἐν Ἱεροσολύμοις». Ἐπίσης, ἤδη ἀναφέρθηκε ὅτι πέντε ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ σώζονται ἐκεῖ, τὸ ἓνα μάλιστα (μονῆς Ἀβραὰμ 58) ἔχει σημεῖωμα κτήσης τοῦ ἀρχιμανδρίτου τοῦ Παναγίου Τάφου Προκοπίου. Μὲ βάση αὐτά, νομίζω ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετὲς πιθανότητες παρουσίας τοῦ Ἀντωνίου καὶ στὴν Ἁγία Γῆ, ἢ κάποιας σχέσης του μὲ τοὺς ἀνθρώπους της³⁵.

Πιθανὰ αὐτόγραφα τοῦ Ἀντωνίου

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὑπάρχουν καὶ κάποιοι κώδικες οἱ ὁποῖοι πιθανολογεῖται ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἴδιου θαυμάσιου κωδικογράφου καὶ μελοποιοῦ. Ὁ Γρ. Στάθης ὑποπεύεται τοὺς κώδικες Ἰβήρων 1061 (Μαθηματάριο καὶ Ἀκάθιστος Ἰ. Κλαδᾶ, γραμμένο μᾶλλον περὶ τὸ 1730, πιθανότατα στὴν Κωνσταντινούπολη [βλ. π.χ. τὶς ἀναφορὲς τοῦ γραφέα: «Πέτρου μελωδοῦ καὶ δομεστίκου τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου τῆς Ἐκκλησίας» γιὰ τὸν Πέτρο Μπερεκέτη]) καὶ Ἰβήρων 1195 (Ἀναστασιματάριο Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Ἀνθολογία, ἴσως περὶ τὸ 1725). Μόνο στὸν δεῦτερο κώδικα ὑπάρχει μέλος τοῦ «Ἀντωνίου ἱερέως καὶ Οἰκονόμου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» (τὸ γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ Πασαπνοάριο τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ὁρθρου σὲ ἥχο δ'). Οἱ συγκρίσεις φωτογραφιῶν ἔδειξαν ὅτι τὸ πρῶτο χειρόγραφο δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀντωνίου, ἐνῶ γιὰ τὸ δεῦτερο ὑπάρχει πράγματι ὑπολογίσιμη πιθανότητα γιὰ κάτι τέτοιο³⁶.

Ὡς ἓνα ἀκόμη χειρόγραφο γραμμένο μᾶλλον ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀντωνίου αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς πρωτοψαλτείας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, ἐντόπισα τὸν κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος 3474 (πρώην Merlier 12). Ὁ γραφικὸς χαρακτήρας ἐδῶ παρουσιάζει λίγες διαφοροποιήσεις ἀπὸ τὸν κώδικα Ἰβήρων 968, πιστεύω ὅμως ὅτι πρόκειται πιθανῶς γιὰ τὸν ἴδιο γραφέα, καθὼς, συγκριτικὰ, πολλὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πένας του παραπέμπουν σὲ αὐτόν. Στὴν ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ Παπαδικὴ (Προθεωρία τῆς Ψαλτικῆς καὶ Ἑσπερινός-Ὁρθρος-Θ. Λειτουργία-Μαθήματα, ἀπὸ μελουργοῦς τοῦ ΙΖ', κυρίως, αἰῶνος) ὁ Ἀντώνιος σημειώνεται ὡς «Οἰκονόμος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» (φ. 72α). Στὸν τόμο περιελήφθηκε ἡ «Νουθεσία τῶν μελλόντων μαθεῖν τὴν ἐπιστήμην τῆς ψαλτικῆς» τοῦ Πα-

³⁵. Ἐπιπρόσθετα, στὸ πιθανὸ αὐτόγραφό του (σύμφωνα μὲ τὸν Γρ. Στάθη, ἀλλὰ ἤδη οἱ συγκρίσεις τὸ ἀπέκλεισαν) Ἰβήρων 1061 ὑπάρχουν δύο μέλη μὲ ἐπιγραφές: «ψάλλεται εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὅταν ἔρχονται οἱ προσκυνητὰδες· τοῦ κύρ Πέτρου Μπερεκέτη», καὶ «ψάλλεται ὅταν ἔρχονται οἱ προσκυνητὰδες στὴν Ἱερουσαλὴμ».

³⁶. Τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα περιγράφονται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἁγίων Ὁρος... Δ'* [βλ. ὑποσ. 6].

ναγιώτη Χρυσάφη (φ. 3β), καὶ τὰ μελοποιήματα τοῦ Ἀντωνίου: «συνοπτικά» Κεκραγάρια (φ. 12α κ.έ.), Πασαπνοάριο τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ὁρθρου σὲ ἦχο δ' (φ. 72α κ.έ.), καὶ Κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος (φ. 275α κ.έ., ἐκτὸς ἐκείνου τῆς Τρίτης). Περιέχονται ἀκόμη ἡ δοξολογία «Γιαννάκη πρωτοψάλτου» σὲ ἦχο α' (φ. 117β κ.έ.), δύο μελοποιήσεις τοῦ «Θεοδοσίου ἱεροδιακόνου» [τοῦ Χίου, πρωτοψάλτου Σμύρνης] (φφ. 294α καὶ 306α) καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα μέλη³⁷.

Ἀκόμη, ὁ κώδικας Λειμῶνος 347 ἔχει ὅμοιο περιεχόμενο μὲ τὸ χειρόγραφο Καρὰ 11 (Πεντηκοστάριο Χρυσάφου τοῦ νέου), περιέχει καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες καὶ κάπως σπάνιες συνθέσεις τοῦ ἐν λόγῳ Πατριαρχικοῦ πρωτοψάλτη οἱ ὁποῖες μνημονεύτηκαν ὡς θησαύρισμα καὶ τοῦ τελευταίου κώδικα, καὶ εἶναι γραμμένος περὶ τὸ 1690³⁸. Μιὰ σύγκριση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ γραφέα του μὲ τὰ παραπάνω χειρόγραφα τῆς πρώτης ὁμάδας θὰ δείξει ἐὰν καὶ αὐτὸς εἶναι γραμμένος ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο. Ὑπάρχουν καὶ κάποιοι ἀκόμη κώδικες ποὺ βρίσκονται πολὺ κοντὰ στὸν γραφικὸ χαρακτήρα τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλὰ δὲν θὰ ἤθελα στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερο.

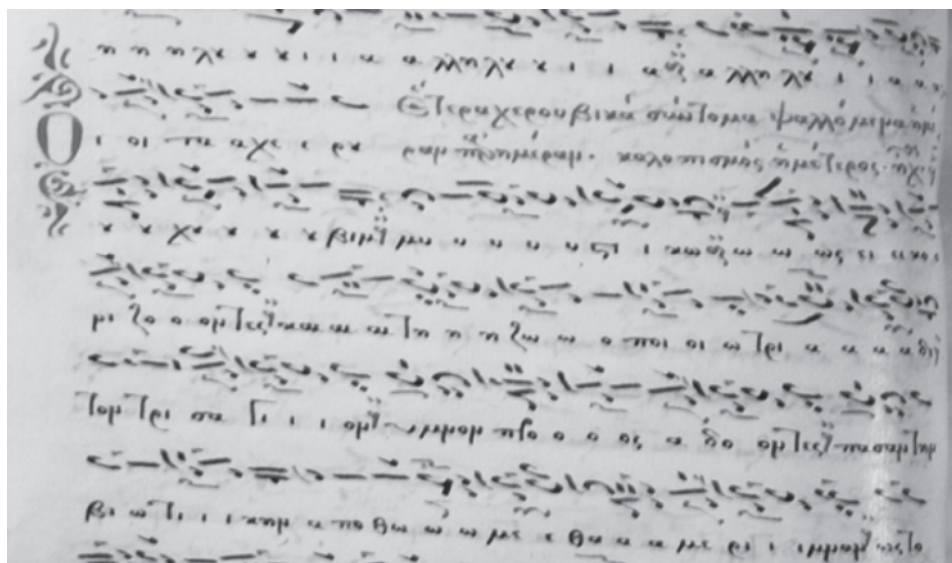
Οἱ μελοποιήσεις τοῦ Ἀντωνίου

Πέρα ἀπὸ ὅσα πολὺ ἀναλυτικὰ μελοποιεῖ ὁ Ἀντώνιος γιὰ τὶς μεγαλύτερες ἐορτὲς στοὺς κώδικες Ἰβήρων 968, Ἀγ. Παύλου 129 καὶ Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης Add. 36744, ὑπάρχουν καὶ οἱ ὑπόλοιπες περισσότερο ἢ λιγότερο γνωστὲς συνθετικές του ἐργασίες οἱ ὁποῖες περιλαμβάνονται στὸ χειρόγραφο Ἰβήρων 968, καὶ σὲ ἀρκετοὺς κώδικες ἄλλων μουσικῶν. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀντώνιος στηρίχτηκε κατὰ βάσιν στὸ ἔργο συγχρόνων του μελοποιῶν τὸ ὁποῖο συνέταμε, καλλῶπισε ἢ μελοποίησε κατὰ διαφοροτικὸ τρόπο. Παρουσίασε κεκραγάρια κατ' ἦχον ποὺ ὀνομάστηκαν ὅπως εἶδαμε «συνοπτικά» ἢ καὶ «ἐκκλησιαστικά»³⁹, μέλη τῆς Προηγιασμένης (*Κατευθυνθήτω*

³⁷. Ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος ἀναφέρεται κάποιες φορὲς ὡς «Ἰωαννάκης», κατὰ τὴν συνήθεια ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (βλ. ἐπὶ παραδείγματι: Chr. Patrinelis, "Protopsaltai, Lampadarioi, and Domestikoi of the Great Church during the Post-Byzantine Period (1453-1821)", *Studies in Eastern Chant* 3 (1973), σ. 165, ἀλλὰ καὶ ἄλλου). Ὁ Θεοδοσίος ὁ Χίος γεννήθηκε περὶ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ ΙΖ' αἰῶνα ἢ στὰ πρῶτα τοῦ ΙΗ'. Γύρω στὰ 1750-53 πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἡ διδασκαλία του στὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο στὴν Σμύρνη, καθὼς ὁ τελευταῖος ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1753 (*Μουσικὴ βιβλιοθήκη διηρημένη εἰς τόμους... Τόμος δεύτερος*, Κωνσταντινούπολη 1869, σ. 447).

³⁸. Τὸ χειρόγραφο περιγράφεται σύντομα ἀπὸ τὸν Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ (*Μουσικὰ χειρόγραφα τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Ἀθήνα 1975, σσ. 94-96).

³⁹. Ὁ χαρακτηρισμὸς δόθηκε ἀπὸ τὸν Φρατζῆ τὸν Ρόδιο στὸ χειρόγραφο μονῆς Ἀγίας Ἀνδρου 33, φ. 5β κ.ε. (Εμμανουὴλ Γιαννοπούλου Στ., *Τὰ χειρόγραφα ψαλτικῆς τέχνης τῆς*

Χρ. Ἰβήρων 968, σ. 178.

[«σύντομον» ἢ «σύντομον καὶ σύνηθες»] καὶ *Nŷn aĩ dunámεις* [συναντᾶται καὶ μετὴν ἐπιγραφὴ «ἐν συντομία»), ἓνα Πασαπνοάριο τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ὁρθρου σὲ ἦχο δ' (στοὺς κώδικες Μετεώρων-Ἀγ. Στεφάνου 19 καὶ Παντελεήμονος 985 ἐπιγράφεται «Ἀντωνίου ἱερέως τοῦ Βυζαντίου», ἐνῶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπαντᾶ καὶ στὸν κώδικα Ξηροποτάμου 320 τοῦ ἔτους 1741), χερουβικά κατ' ἦχον «καλλωπισμένα» σύμφωνα μετὸν ἴδιο (χφ. Ἰβήρων 968) καὶ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ (ὅταν ἔπονται στὰ χειρόγραφα ἐκείνων τοῦ Χρυσάφου): «ἕτερα τὰ αὐτὰ ἅπερ ἐσύνθεσεν ἐν συντομία ὁ κὺρ Ἀντωνάκης ἱερεὺς καὶ Μέγας Οἰκονόμος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας»⁴⁰, ἢ, κατὰ ἄλλη ἐπιγραφὴ «ψαλλόμενα καθ' ἡμέραν ἐλαττωνηθέντα ἐκ τῶν τοῦ κὺρ Χρυσάφου παρὰ Ἀντωνίου ἱερέως καὶ Οἰκονόμου»⁴¹, ἢ ἀπλὰ «σύντομα» ἢ «συνοπτικά», ἢ «ώραία», «καθημερινά».

Τὰ χερουβικά αὐτὰ δὲν ἔχουν ἐξηγηθεῖ στὴν Νέα Μέθοδο (ἐκτὸς ἀπὸ

νήσου Ἄνδρου, [Ἀνδριακὰ Χρονικὰ 36 (2005)], Ἄνδρος 2005, σ. 181). Τὰ κεκραγάρια τοῦ Ἀντωνίου ἀντιγράφει καὶ ὁ Δημήτριος Λῶτος (κώδικες Δοχειαρίου 338 τοῦ ἔτους 1767 καὶ Ἀγ. Παύλου 132 τοῦ ἔτους 1774).

⁴⁰. Στὸν κώδικα Μετεώρων-Ἀγ. Στεφάνου 62, φ. 209β, ὅπου καὶ πάλι στὸν πλ. α' ὑπάρχουν δύο συνθέσεις.

⁴¹. Χειρόγραφο Παντελεήμονος 1012, Μιχαὴλ Δράκου-ἔτος 1768, φ. 224β (περιγράφεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἁγίου Ὁρος... Β'* [βλ. ὑποσ. 5], σ. 435).

δύο-τρία, από σύγχρονο μουσικό)⁴², αλλά ουσιαστικά φαίνεται ότι ο Άντωνιος παραλείπει μόνο κάποιες θέσεις του Χρυσάφου, και κατά τα άλλα το μέλος τους είναι το ίδιο με εκείνα⁴³.

Ακόμη, ο Άντωνιος μελοποίησε τα κοινωνικά της εβδομάδος με την αυτόγραφη έπιγραφη «Καλλωπισμός ήμέτερος», όπως αναγράφηκε παραπάνω από τον κώδικα Ίβήρων 968. Τα κοινωνικά αυτά εκδόθηκαν στα 1864 από τον Αλέξανδρο Φωκαέα, αργότερα από τον Ιερόθεο Φιλοθεΐτη στα 1987, και, τέλος, από τον αλησμόνητο φίλο κύρ Άβρααμ Εύθυμιάδη το έτος 1991⁴⁴. Πρόκειται για θαυμάσιες συνθέσεις οι οποίες γεφυρώνουν τρόπον τινά την μελοποιητική πρακτική των παλαιότερων δασκάλων (σχετικά σύντομη μελοποίηση του κειμένου και ακολούθως τριπλή μελωδική επανάληψη του Άλληλούια) και την ανάλογη των δασκάλων του β' μισού του 18ου αιώνα (όπου η μελοποίηση του κειμένου του κοινωνικού κυριαρχεί και επεκτείνεται σε άργες και έντεχνες θέσεις ενώ το Άλληλούια περιορίζεται σε δύο-τρεις σειρές)⁴⁵.

⁴². Πρόκειται για τον Κωνσταντίνο Φωτόπουλο, ο οποίος εξήγησε τα χειροβικά σε ήχους α', πλ. α', βαρύ και τα ανήρτησε στην ιστοσελίδα: <http://sholeionpsaltikis.gr/>.

⁴³. Για τις συνθέσεις χειροβικών του Άντωνίου βλ. αναλυτικές πληροφορίες στο έργο: Κωνσταντίνου Καραγκούνη Χαρ., *Η παράδοση και εξήγηση του μέλους των χειροβικών της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Μελοποιίας* (Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας-Μελέται 7), Αθήνα 2003, σσ. 421-426.

⁴⁴. *Ταμείον Ανθολογίας περιέχον άπασαν την έκκλησιαστικήν ένιαύσιον ακολουθίαν... Τόμος τρίτος*, Κωνσταντινούπολη 1864, σσ. 260-273 (μετά από παράκλησή μου εντόπισε την παρουσία τους στην συγκεκριμένη έκδοση ο κατ' έξοχην ειδικός στην περι την ψαλτική βιβλιογραφία, άρχον μαΐστωρ της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας κ. Γεώργιος Χατζηθεοδώρου, τον οποίο εύχαριστώ). *Άθωνική μουσική Άνθοδέσμη Θείας Λειτουργίας*, έκδοσις Ιερᾶς μονῆς Φιλοθέου, α'χ'πζ' [=1987], σσ. 303-316. Άβρααμ Εύθυμιάδη Χ., Άρχοντας Μουσικοδιδασκάλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, *Νέον τετράτομον Ύμνολόγιον Φωναῖς Αἰσίαις. Τόμος Δ'*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 352-365.

⁴⁵. Η εξήγηση των μελών αυτών στην Νέα Μέθοδο δὲν περιέχεται στὸν κώδικα Ψάχου-Φάκελος Ζ' τοῦ ἔτους 1817 ὅπου οἱ ἐξηγήσεις χειροβικών και κοινωνικών ἀπὸ τὸν τότε λαμπαδάριο Γρηγόριο, οὔτε στὸν κώδικα ΕΒΕ-ΜΠΤ 705 τοῦ ἔτους 1829 ποὺ περιέχει ἐξηγήσεις (καὶ) Κοινωνικών ἀπὸ τὸν Χαρτοφύλακα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Χουρμούζιο (τὴν ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν δύο αὐτῶν κωδίκων βλ. στὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη, *Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον σημειογραφίας. Β' τόμος. Ὁ κατάλογος* [Ίδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας], Αθήνα 2016). Ὡστόσο, ἐξηγημένα τὰ κοινωνικά αὐτὰ περιέχονται σὲ μιὰ γνωστὴ χειρόγραφη συλλογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, τὴν *Άνθολογία ἢ Ἐκλογὴ Παπαδικοῦ μέλους* ἥδη περὶ τὰ 1818-19 (βλ. τὰ χειρόγραφα Καρὰ 174 [γραφέας ὁ διδάσκαλος Κωνσταντίνος ἀπὸ τὴν Άρτα στὰ 1818-19] καὶ Καρὰ 182). Στὰ χειρόγραφα με αὐτὸ τὸν τίτλο ἢ ἐξηγήσή τους ἀποδίδεται ἄλλοτε στὸν πρωτοψάλτη Γρηγόριο (βλ. τὸν σπουδαῖο κώδικα τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα, Καράκαλλου 230, φ. 42α κ.έ. [(Γρ. Στάθη, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Άγιον Όρος... Τόμος Γ'* [βλ. ὑποσ. 21], σσ. 446-450]), ἄλλοτε στὸν Χουρμούζιο (βλ. τὸν κώδικα Ξενοφάντος 106,

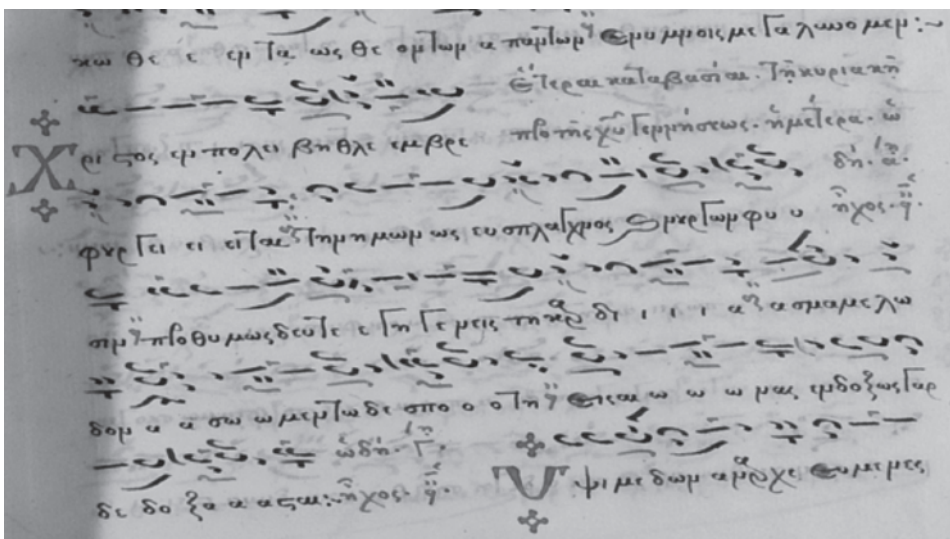
Ἐπίσης, ὁ Ἀντώνιος μελοποίησε τὰ ιδιόμελα τῆς Ἀγ. Εὐφημίας (ποίημα Καλλινίκου Ἡρακλείας⁴⁶ πού πέθανε στὰ 1726) τὸ λείψανο τῆς ὁποίας εἶναι θησαυρισμένο στὸν Πατριαρχικὸ ναό. Ἡ μνήμη της (16 Σεπτεμβρίου), ἀλλὰ καὶ τὸ θαῦμα μὲ τὴν ἐπικύρωση τοῦ τόμου τῶν ὀρθοδόξων (11 Ἰουλίου) τιμῶνται ἰδιαίτερος ἐκεῖ. Πρόκειται γιὰ μιὰ προφανῆ συνεργασία τοῦ Καλλινίκου μὲ τὸν Ἀντώνιο, στὰ πλαίσια τῆς στενῆς σχέσης τους μὲ τὸν Πατριαρχικὸ ναό.

Τέλος, παραλείπω τὴν λεπτομερῆ ἀναφορὰ σὲ μερικὲς δευτερεύουσες μελοποιήσεις τοῦ Ἀντωνίου⁴⁷, γιὰ νὰ ἀναφερθῶ εἰδικότερα σὲ μία. Πρόκειται γιὰ τὶς καταβασίες τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως τὶς ὁποῖες ἀνθολογεῖ ὁ ἴδιος στὸ χειρόγραφο Ἰβήρων 968 τοῦ ἔτους 1724 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφή «Ἑτεραι καταβασίαι τῇ Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ἡμέτεραι. Ὡδιῇ α' ἤχος α'» *Χριστὸς ἐν πόλει Βηθλεέμ...* Ὁ Ἀντώνιος γινώριζε βέβαια τὴν μελοποίηση τοῦ (συγχρόνου του καὶ στὸ ἴδιο περιβάλλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως δρῶντος) Πέτρου Μπερεκέτη.

φ. 63β κ.έ. [Γρ. Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος... Β'* [βλ. ὑποσ. 5], σσ. 15-18]), ἐνῶ ἀρκετὲς φορὲς δὲν σημειώνεται ὄνομα ἐξηγητῆ (βλ. τὰ χειρόγραφα Σιάτιστας 5 [Ἐμμ. Παννόπουλου, *Ταμεῖον χειρογράφων Ψαλτικῆς Τέχνης*, (Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν-Σειρὰ Φιλολογικὴ καὶ Θεολογικὴ, ἀριθμὸς 20), Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 27-29], Ξενοφῶντος 120 [Γρ. Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος... Β'* [βλ. ὑποσ. 5], σσ. 39-42], Δοχειαρίου 335 [Γρ. Στάθη Θ., *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος... Τόμος Α'* [βλ. ὑποσ. 8], σσ. 393-396], καὶ πολλὰ ἄλλα). Ἡ σύγκριση τῶν ἐξηγήσεων τῶν κωδικῶν Καρακάλλου 230 καὶ Ξενοφῶντος 106 φανέρωσε τὴν ἀπόλυτη ταυτότητά τους. Θεωρῶ ὅτι πρόκειται γιὰ ἀναμφισβήτητο ἔργο τοῦ Ἰρηγορίου, πολὺ περισσότερο καθὼς ὁ γραφέας τοῦ δεύτερου κώδικα εἶχε ἀρχικὰ σημειώσει αὐτὸν ὡς ἐξηγητὴ καὶ κατόπιν διέγραψε τὸ ὄνομά του καὶ ἔγραψε ἐκεῖνο τοῦ Χουρμουζίου. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ εὐρύτερα γιὰ τὴν *Ἐκλογὴ Παπαδικοῦ μέλους* βλ. Ἐμμ. Παννόπουλου, «Χειρόγραφες ψαλτικὲς συλλογὲς τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα», εἰσήγηση (ὑπὸ ἐκδοσὴ) στὸ 9ο Διατμηματικὸ Συνέδριο "Παραλλαγές, Ἐπεξεργασίες, Μεταμορφώσεις", τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικολογικῆς Ἑταιρείας (Θεσσαλονίκη 1-3 Δεκεμβρίου 2017).

⁴⁶ Περιέχονται στὸ χειρόγραφο τῆς Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης τὸ ὁποῖο ἀναφέρθηκε παραπάνω.

⁴⁷ Πρόκειται κυρίως γιὰ τὸν καλοφωνικὸ εἰρμὸ *Τὴν φωτοφόρον νεφέλην* σὲ ἤχο α' (χειρόγραφο Μετεώρων-Μεταμορφώσεως 118), καὶ τὸν οἶκο τοῦ Ἀκαθίστου *Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων* σὲ ἤχο δ' (βλ. Φλώρας Κρητικοῦ Ν., *Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος στὴ Βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*, [Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας-Μελέται 10], Ἀθήνα 2004, σσ. 200-201, 273-274, 353-355· τὸ μέλος ὑπάρχει καὶ στοὺς κώδικες Δοχειαρίου 339-Δημ. Λῶτος-ἔτος 1768, Παντελεήμονος 1271-τέλη ιζ'-ἀρχὲς ιη' αἰῶνος, Ἰβήρων 960-ἔτος 1768, Ἰβήρων 967, Ἰβήρων 1117, Μεταμορφώσεως 479, Ἀγ. Στεφάνου 23, Ἀγ. Στεφάνου 127, κ.λπ.). Πληροφορία γιὰ μελοποίηση τοῦ Ἀμώμου στὸν κώδικα Βατοπαιδίου 1379 δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύει (Εὐστρατιάδου Σωφρονίου-Ἀρκαδίου ἱεροδιακόνου, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπαιδίου ἀποκειμένων κωδικῶν*, Paris 1924, σ. 221).

Χφ. Ίβήρων 968, σ. 263.

Σὲ κάποια σημεία τῆς δικῆς του μελοποίησης στηρίζεται σὲ ἐκείνη, εἶναι ὅμως σαφὲς ὅτι δημιουργεῖ ἓνα νέο ἄκουσμα μὲ πολλές καὶ στοχευμένες διαφοροποιήσεις. Διακρίνεται εὐκόλα ὅτι ἡ βασικὴ του ἔγνοια εἶναι νὰ ἀπαλύνει τοὺς παρατονισμοὺς τοῦ Μπερεκέτη, καθὼς καὶ νὰ χωρίσει καλύτερα τὰ νοήματα τῶν φράσεων τοῦ ὑμνογραφήματος. Ἐτσι, παρατονισμοὶ ὅπως ἄσμα **μελωδόν· εὐμενὲς** Λόγε· **τὰς** φρένας Λόγε· ὑμνεῖν **Σου** τὰ γενέθλια· ἐβόησε τρόμω· ἐγκαίνιζων τὴν κτίσιν· **καταντήσασα** πάλαι· θύσω σοι Σῶτερ· **θυσίαν· κράζομεν** Λόγε· **κόσμου** καὶ Σῶστα· ἀγάλλεται τρόμω· **πάντα** τὰ ἔργα· **καινουργῶν** τοὺς φθαρέντας· ἐξομαλύνονται σέ· ἄσμα **μελωδόν· εὐμενὲς** Λόγε· **τὰς φρένας· ὑμνεῖν** Σου τὰ γενέθλια· ἐβόησε τρόμω· ἐγκαίνιζων τὴν κτίσιν· **καταντήσασα** πάλαι· θύσω Σοι Σῶτερ· **θυσίαν· κράζομεν** Λόγε· **κόσμου** καὶ σῶστα· ἀγάλλεται τρόμω· **πάντα** τὰ ἔργα· **καινουργῶν** τοὺς φθαρέντας.

Στὶς ἄλλες ἐπεμβάσεις του ὁ Ἀντώνιος ἀλλάζει ἀτελεῖς καὶ ἐντελεῖς καταλήξεις, εἰσάγει ἐντονότερες ὑπερβατὲς κινήσεις τῆς μελωδίας γιὰ τὴν ἔκφραση τῶν λέξεων, κ.ἄ., ἄλλοτε πολὺ καὶ ἄλλοτε λιγότερο πετυχημένα, σὲ μιὰ δὲ τουλάχιστον περίπτωσι ἀτυχεῖ προφανῶς, ὅταν θεωρεῖ σωστότερο καὶ (ἀφήνοντας στὴν ἄκρῃ τὴν ποιητικὴ δομὴ) χωρίζει μελωδικὰ τὸ νόημα *Εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἢ ταλαίπωρος φύσις*, / *Χριστέ μου Σῶτερ, καταντήσασα πάλαι, ἔκειτο* / *φεῦ μοι! σκοτεινοῖς ἐν κευθμῶσιν...* ἀντὶ γιὰ τὸ (ποιητικὰ ἀλλὰ καὶ νοηματικὰ) σωστό: *Εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἢ ταλαίπωρος φύσις*,

/ Χριστέ μου Σῶτερ, καταντήσασα πάλαι, / ἔκειτο φεῦ μοι! σκοτεινοῖς ἐν
κευθμῶσιν... Πάντως, σὲ μιὰ γενικὴ θέαση, ἡ μελοποίηση τοῦ Ἀντωνίου
ὁμαλοποιεῖ κατὰ πολὺ τὴν μελωδικὴ ἔκφραση τῶν νοημάτων τῶν εἰρμῶν
αὐτῶν σὲ σχέση μετ' ἐκείνη τοῦ Μπερεκέτη, καὶ βρίσκεται σὲ συμφωνία μετ'
τὴν σαφὴ τάση ἐκείνη ἤδη τὴν ἐποχὴ γιὰ εὐστοχότερες μελοποιήσεις κατὰ
τὸ νόημα τῶν ὕμνων⁴⁸. Μιὰ τάση ἡ ὁποία βρίσκει τὴν καλύτερη ἔκφραση
της στὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο λίγες δεκαετίες ἀργότερα.

Ξαναλέω ἐδῶ, αὐτὸ ποὺ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἔχω πεῖ, ἔχω γράψει καὶ
ἔχω δείξει μετ' συγκρίσεις μελοποιήσεων⁴⁹, ὅτι ἡ μεγαλοσύνη τοῦ Πέτρου ὡς
μελοποιῶν βρίσκεται κυριότατα στὴν πολὺ ὁμαλότερη νοηματικὰ μελοποίη-
ση τῶν ὕμνων σὲ σχέση μετ' τοὺς παλαιότερους του. Αὐτὸ συμβαίνει στὸ
Εἰρμολόγιο, στὸ Ἀναστασιματᾶριο ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σὲ μέλη τῆς Παπαδικῆς.
Εἰδικὰ δὲ στὸ Εἰρμολόγιο καὶ Ἀναστασιματᾶριο, τόσο ὁμαλότερη νοημα-
τικὰ εἶναι ἡ μελοποίησις τοῦ Πέτρου στὴν ἐποχὴ του, ποὺ τὰ ἀντίστοιχα
ἔργα τοῦ Μπαλάση καὶ τοῦ Δανιὴλ οὔτε κἂν ἐξηγήθηκαν στὴν Νέα Μέ-
θοδος. Καὶ βέβαια οἱ ἐπίγονοι τοῦ Πέτρου προχώρησαν ἄμεσα σὲ ἀκόμη ὁμα-
λότερες μελοποιήσεις, ἕως καὶ σήμερα. Μιὰ ἀπλή, ἀλλὰ συστηματικὴ
διαχρονικὴ ἐξέταση τῶν μελῶν στὰ χειρόγραφα, στὰ ἔντυπα, καὶ στὶς ἡχο-
γραφήσεις τοῦ τελευταίου αἰῶνα, ἀρκεῖ γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν διαπίστωση

⁴⁸. Συγκριτικὴ ἀνάλυση τῆς μελοποίησης αὐτῶν τῶν καταβασίων καὶ ἐξήγησή τους
στὴν Νέα Μέθοδος παρουσίασα καὶ διένειμα στοὺς συνέδρους στὸ δεύτερο μέρος τῆς ὑπὸ
ἐκδοσὴ εἰσήγησής μου μετ' τίτλο “Some uninterpreted to the New Method and unpublished
compositions in post-Byzantine psaltic manuscripts” στὸ *7th International Musicological
Conference MODUS-MODI-MODALITY* (Nicosia, 6-10 September 2017). Σημειῶνω ὅτι
οἱ καταβασίες αὐτὲς χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ μελοποιῶντος τοὺς ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα χειρό-
γραφα, ὅπως τὸ Μουσείου Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀριθμὸν 11 (Εἰρμο-
λόγιο Μπαλάση), φ. 280α κ.έ.

⁴⁹. Βλ. Emmanouil Giannopoulos, “Tracing the Sources of the Enormous Oeuvre of the
Famous Ecclesiastical Musician Petros the Peloponnesian (ca. 1735-†1778)”, εἰσήγησις στὸ
Διεθνὲς Μουσικολογικὸν Συνέδριον (IMC 2013: *International Musicological Conference*) *Mu-
sical Romania and the neighbouring cultures: traditions, influences, identities*, Iasi 4-7 July
2013. Δημοσιευμένο στὸ *Muzica. Romanian musicology magazine serie nouă*, Anul XXVI,
Nr. 3-4 (Aprilie-Iunie 2015), pp. 121-142. Ἀναδημοσιευμένη στὸ βιβλίον *Ἡ Ψαλτικὴ τέχνη.
Λόγος καὶ μέλος στὴ λατρεῖα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*. Β', Θεσσαλονίκη 2016· Ἐμμανουὴλ
Παννόπουλου, «Σύμμεικτα περὶ Νέας Μεθόδου», εἰσήγησις στὸ ΣΤ' Συνέδριον Μουσικολο-
γικὸ καὶ Ψαλτικὸ τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
«Οἱ τρεῖς Διδάσκαλοι: Χρῦσανθος, Γρηγόριος, Χουρμούζιος καὶ ἡ Νέα Μέθοδος Σημειογρα-
φίας. 200ῇ ἐπέτειος: 1814/15–2015» (Ἀθήνα, Κεντρικὸ Κτήριο τοῦ Πανεπιστημίου, 21 ἕως
23-10-2015), δημοσιευμένη στὸ ἠλεκτρονικὸ περιοδικὸ τοῦ Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.
Σύνθεσις τόμ. 4, τεῦχος II (Δεκέμβριος 2015), σσ. 1-29 ([http://ejournals.lib.auth.gr/synth-](http://ejournals.lib.auth.gr/synthesis)
[esis](http://ejournals.lib.auth.gr/synthesis)), ἰδιαίτερα σσ. 25-26.

αὐτή, πέρα ἀπὸ ἐξιδανικεύσεις, ρομαντικὲς ἢ ἀπόλυτες διατυπώσεις περὶ
δῆθεν ἀναλλοίωτης παράδοσης καὶ -ἐπιτρέψτε μου νὰ πῶ- ἀφελῇ, χωρὶς
πραγματικὸ ἔρεισμα, ἐπιχειρήματα.

Ἐπιστροφή στὴν γενικὴ θεώρηση

«Μ’ αὐτὰ τὰ ψαλτικά χειρόγραφα ἔγινε τέχνη ὑψηλὴ ἢ ψαλτικὴ καὶ ἀπέ-
κτησε γραμμένα ἔργα καὶ μελωδίες ποὺ ἀκούστηκαν σὲ θόλους τῶν τρανῶν
ναῶν, μὰ καὶ σὲ ταπεινότερους, σὲ συνάξεις καὶ σὲ πανηγύρεις, σὲ εὐφρό-
συνες ἡμέρες, μὰ -ἐντυπωμένες τώρα πιά στὴ μνήμη καὶ στὴν ψυχὴ- καὶ σὲ
διωγμοὺς καὶ θλίψεις, ὅπως ἀκριβῶς αἰῶνες πρὶν σ’ ἐκείνη τὴν εὐλογημένη
φυλακὴ, ὅταν μετὰ τὰς «πληγὰς» ὁ Παῦλος καὶ ὁ Σίλας «κατὰ τὸ μεσονύ-
κτιον προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν, ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι»
(Πράξ. 16, 25). Καὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ χειρόγραφα ἔγινε καὶ ἡ διδασχὴ της, καθὼς
ἐκεῖ χαράχτηκαν οἱ θεωρίες της, οἱ συγγραφὲς τῶν μαϊστόρων γιὰ νὰ μείνει
ἀνέγγιχτη ἀπὸ ἀτάλαντους δῆθεν δασκάλους, ἢ ἐξήγηση τοῦ μουσικοῦ
ἀλφαβήτου της, ἀλλὰ καὶ τὰ δειλὰ μὰ σταθερὰ ἀνοιγμάτων ἀργότερα πρὸς
τὴν θύραθεν μουσικὴ τέχνη.

Τὰ στιχηράρια, τὰ εἰρμολόγια, οἱ παπαδικές, κι ὅλα τὰ ἄλλα ψαλτικὰ χει-
ρόγραφα, αὐτὴν τὴν τέχνη διασώζουν καὶ αὐτὴν μᾶς διδάσκουν. Ἡ μελέτη
τους δὲν εἶναι τῶν παλαιογράφων ἀδολέσχημα, οὔτε τῶν συλλεκτῶν μανία,
μήτε ἀκόμη καὶ τῶν μουσικολόγων ἐπιστημονικὴ ἰδιαιτερότητα.

Ἐρευνᾶτε ταύτας τὰς γραφάς. Ἐν αὐταῖς γὰρ εὐρίσκετε τὴν ψαλτικὴ
ἐμφανιζόμενη καὶ ἀναπτυσσόμενη, σταδιακὰ ἐπωνυμιούμενη καὶ ὀκταηχού-
μενη, πολυμερῶς τρεφόμενη καὶ ὑπὸ πολλῶν θεραπευόμενη, οὐ δοκῇσει
οὐδὲ φαντασίᾳ, ἀλλ’ ἀληθείᾳ (βλ. τὸ Δοξαστικὸ τῶν ἑσπερίων τῆς ρ’ Φε-
βρουαρίου).

Πόσα μᾶς διδάσκουν αὐτοὶ οἱ κώδικες! Πόσα ἀρχαῖα τυπικά, πόσους ξε-
χασμένους σήμερα ὕμνους, πόσες ἐρμηνεῖς ποιοτικὲς τῶν σημαδιῶν πο-
λύτιμες, τὴν εὐδιάκριτη πορεία γιὰ μιὰ ἐπιτυχέστερη λειτουργικὴ ἔκφραση
τοῦ ποιητικοῦ λόγου, τὴν τεκμηριωμένη χρῆση τῶν ἐπιπλέον ἤχων, τῶν
συντομογραφιῶν στὶς μαρτυρίες τους, τῶν βάσεων τῶν μελωδικῶν καὶ
τόσα ἄλλα. Πόσους αἰῶνες καλλιέργειας καὶ προετοιμασίας χρειάστηκε ἡ
τέχνη μας γιὰ νὰ δημιουργήσῃ ἓνα ὀκτάηχο καὶ δίχορο *Θεοτόκε Παρθένε*,
μιὰ δοξολογία σὲ πλάγιο τοῦ πρώτου πανηγυρικῆ καὶ ἓνα λαμπρὸ χερου-
βικὸ νὰ μεγαλύνει ὑψηλόφθογγα τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων.

Ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς παράστασης ποὺ βάλθηκα νὰ ὀνειρευτῶ, ξεπροβάλ-
λουν τώρα ὀλοκάθαρα οἱ μουσικὲς ψηφίδες καὶ συγκροτοῦν τὰ νάματα τῆς
μελωδίας ποὺ περιβάλλουν τὸν Σωτῆρα. Καὶ ἔμπροσθεν, σὲ πρῶτο πλᾶνο,
κάποιες φιγούρες, ἀρχιερατικὲς, ἱερατικὲς (ὅπως ὁ Ἀντώνιος) καὶ διακονι-

κές, καλογερικές αλλά και λαϊκές με τὰ ὁφίκια, ξεδιπλώνουν τὰ εἰλητάρια με τὰ μελωδικὰ ποιήματά τους.

Ἀλλά, μόνο τὰ μουσικὰ καὶ τὰ λειτουργικὰ «μυστήρια» μᾶς διδάσκουν αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νεώτερα χειρόγραφα; Ὁχι! μὰ καὶ τὴν ταπεινότητα τῶν διακόνων τῆς ψαλτικῆς, ὅταν οἱ μέγιστοι διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης ζητοῦν συγγνώμη ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ θαυμαστοῦ ἔργου τους γιὰ τὰ τυχὸν σφάλματά τους, καὶ ἐλεεινολογοῦν τὸν ἑαυτό τους ἐκζητῶντας τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσευχή ὅσων θὰ χρησιμοποιήσουν τὸ χειρόγραφο, ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τους. Δηλαδή, τὴν προσευχή ὅσων διαβάζουν τὰ πονήματά τους ἀπὸ τὸ 1600 τόσο ἢ καὶ ἀπὸ πιὸ παλιά, ἴσαμε τὰ σήμερα, δηλαδή καὶ τὴν δική μας. Καὶ εἶναι καλὸ καὶ εὐλογημένο, τελειώνοντας τὴν ψαλμώδηση, σὲ μιὰ ἀκολουθία, τοῦ μέλους τοῦ τάδε ἢ τοῦ δεῖνα παλαιοῦ μουσικοῦ ποὺ διακόνησε με τὸ τάλαντό του τὴν λατρεία, νὰ εὐχόμεσθε «ὁ Θεός, ἀνάπαυσον αὐτόν».⁵⁰ Ἐπὶ παραδείγματι, τὸν ἱερέα καὶ Μέγα Οἰκονόμο τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Ἀντώνιο.

⁵⁰. Καὶ πάλι, οἱ ἑξὶ τελευταῖες παράγραφοι προέρχονται ἀπὸ τὸ ἡμέτερο κείμενο «Ἡ ψηφιδωτὴ παράσταση *Ἡ προσκύνησις...*» (βλ. τὴν ὑποσημείωση 2).

Ὁ Κρητικός Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος Ζ΄

Γεώργιος Σαμουράκης, Δρ. Θ.

Οἱ δεσμοί τῆς Μακεδονίας μέ τήν Κρήτη εἶναι παλιοί καί ἀκατάλυτοι, ποτισμένοι μέ τό αἷμα καί μπολιασμένοι μέ τήν ἀγάπη τῶν κατοίκων τῶν δύο ἐλληνικῶν περιοχῶν. Πέρα ἀπό ἄλλους λόγους ὁ δεσμός ἐνισχύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀνήκουν καί οἱ δύο στό κλίμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ζωογονοῦνται μέν ἀπό αὐτό ἀλλά καί προσφέρουν στελέχη στό μαρτυρικό Φανάρι. Πολλοί Κρήτες καί Μακεδόνες ὑπῆρξαν Οἰκουμενικοί Πατριάρχες καί Ἱεράρχες στήν Πόλη. Ὑπάρχει κάποιος ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπό τή μία καί διακόνησε τήν ἄλλη περιοχή τῆς Ἑλλάδας. Ἔχουμε λοιπόν προσωπικούς λόγους (ὡς καταγόμενος ἀπό τίς Σέρρες καί κάτοικος τῆς Κρήτης) νά ἐμπνευσθοῦμε ἀπό αὐτόν.

Τό πεδίο τῆς μελέτης μας εἶναι ὁ βίος καί ἡ δράση τοῦ Ἱεράρχη. Σκοπός μας εἶναι ἡ γνωριμία τοῦ προσώπου του ἀπό εὐρύτερο κοινό. Λίγοι εἰδικοί γνωρίζουν ὅτι ὑπῆρξε Κρητικός Μητροπολίτης Σερρών καί κατόπιν Οἰκουμενικός Πατριάρχης μέ τό ὄνομα Γρηγόριος ὁ Ζ΄ (ὁ Ζερβουδάκης).¹ Εἶναι μία προσπάθεια νά συμβάλουμε στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τοῦ τόπου μας, ἡ ἄγνοια τῆς ὁποίας, τολμῶ νά πῶ, μᾶς ὁδηγεῖ σέ λάθος ἐκτιμήσεις καί τῆς σημερινῆς κατάστασης. Τοῦτο τό κείμενο δέν ἔχει ἀξιώσεις πρωτοτυπίας,² ἀλλά προσθετεῖ νέα στοιχεῖα στή βιογραφία του. Εἶναι ἓνα δῶρο στήν γενέτειρά μας Σέρρες, ἀλλά καί στήν Κρήτη ὅπου διακονοῦμε.

Ὁ Γρηγόριος γεννήθηκε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1848-1855 στήν Ἀπολλωνία τῆς Σίφνου, ἡ ὁποία ὀνομαζόταν καί Σταυρί. Γι' αὐτό μερικοί τόν ὀνομάζουν Παπαδοσταυριανό. Ὡστόσο τό κανονικό ἐπώνυμό του ἦταν Ζερβουδάκης. Στό νησί ἐκεῖνο, ἔζησε τά παιδικά του χρόνια. Εἶχε πατέρα Κρητικό καί μητέρα Σίφνια, τῶν ὁποίων τά ὀνόματα δέν σώζονται, ἀλλά πρέπει νά εἶχαν τή λαϊκή εὐσέβεια πού χαρακτήριζε τούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς τους. Μέ αὐτή ἀνατράφηκε ὁ μελλοντικός κληρικός. Σέ ἐκεῖνες τίς ἐποχές δέν ἦταν εὐκόλη ἡ καταγραφή τῶν γεγονότων καί ἡ διατήρηση ἀρχείων. Γι' αὐτό ἔχουμε ἐλάχιστα στοιχεῖα γιά αὐτή τήν περίοδο τῆς ζωῆς του. Γνωρίζουμε μόνο ὅτι ὑπῆρξε ἑτεροθαλής ἀδελφός τοῦ Εὐγενίου Δεπάστα, Ἀρχιεπισκόπου Χαλκίδος καί Καρυστίας (1844-1902).³ Ἀγνοοῦμε ἂν ἦταν ἀδελφία ἀπό τό μέρος τοῦ πατέρα ἢ τῆς μητέρας τους.

¹ Ἡ Ὁρησκευτική καί Ἡθική Ἐγκυκλοπαιδεία ἀφιερώνει στόν Ἱεράρχη μικρό μονόστηλο ἄρθρο. Βλ. Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Γρηγόριος ὁ Ζ΄», *ΘΗΕ* 4, σ. 746

² Οἱ πληροφορίες προέρχονται κυρίως ἀπό τό βιβλίο: Β. Θ. Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί*

Ὁ Γρηγόριος διδάχτηκε τὰ ἐγκύκλια γράμματα στή σχολή τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, στήν πατρίδα του, Σίφνο.⁴ Ἀργότερα μέ τήν προστασία τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου Γερμανοῦ Καβακόπουλου⁵ καί τήν ἐνίσχυση τῆς κοινότητος τῶν Σιφνίων Κωνσταντινουπόλεως εἰσῆλθε στήν Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης. Ἐλαβε τό πτυχίο του τό ἔτος 1882, ἀφοῦ ὑπέβαλε (σύμφωνα μέ τὰ καθιερωμένα) διατριβή μέ τίτλο «Περί γνησιότητος τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων»⁶. Κατόπιν ταξίδευσε στήν Εὐρώπη γιά μεταπτυχιακές σπουδές.

Μετά τήν ὁλοκλήρωση τῶν σπουδῶν του ἐπέστρεψε στήν Μητρόπολη Ῥόδου, ὅπου ἔθεσε τόν ἑαυτό του στή διάθεση τῆς Ἐκκλησίας. Χειροτονήθηκε ἀπό τόν Ῥόδου Γερμανό διάκονος καί πρεσβύτερος. Ὑπηρέτησε κοντά του ἀρχικῶς ὡς ἀρχιδιάκονος καί κατόπιν ὡς πρωτοσύγκελλος. Τήν 1^η Αὐγούστου 1887, μετά ἀπό εὐδόκιμη ὑπηρεσία καί πρόταση τοῦ οἰκείου Ἱεράρχη, σέ ἡλικία περίπου τριανταπέντε ἐτῶν, ἡ Ἁγία καί Ἱερᾶ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τόν ψηφίζει βοηθό ἐπίσκοπο, ὑπό τόν «ψιλό»

Πατριάρχαι 1860 – Σήμερον, τ. Α' Ἱστορία, ἐκδ. Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1977

³ Περισσότερες πληροφορίες γιά αὐτόν στήν ἐξαιρετική ἱστοσελίδα τοῦ συναδέλφου, θεολόγου καί φιλόλογου Μάρκου Μάρκου http://users.sch.gr/markmarkou/1901_1930/1902/koim/evgenios_depastas.htm (πρόσβαση 12/07/18). Ἐνῶ λεπτομέρειες γιά τήν συκοφάντηση τοῦ Εὐγενίου Δεπάστα ὡς μέλους τῆς Μασονικῆς Στοᾶς καί γιά τόν λιβέλο που κατέθεσε στήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, προκειμένου νά ἐκλεγεῖ ἐπίσκοπος, βλ. Αὐγ. Καντιώτη, *Χριστιανική Σπίθα* (1957) σ. 191. Γιά τήν κοίμησή του καί τή συγγενεία του μέ τόν Γρηγόριο, βλ. τήν ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος*, ἡ ὁποία ἐκδιδόταν στήν Κωνσταντινούπολη μεταξύ τῶν ἐτῶν 1898-1923, (σ. Σαββάτου, 3 Αὐγούστου 1902).

⁴ Τό 1829 ἰδρύθηκε καί τό 1832 ἐγκαινιάστηκε τό Ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, πού ἦταν σχολεῖο στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, στό ὁποῖο ἐφαρμοζόταν ἡ ἀλληλοδιδασκτική μέθοδος, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ μαθητές δίδασκαν "ἀλλήλους".... Τό διδασκῆριον τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου ἀνεγέρθηκε σέ οἰκόπεδο πού παραχώρησε τό μονύδριον τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου, μετόχιον καί αὐτό τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, κτισμένο ἀπό τό Σίφνιον ἱερομόναχο Ἱερεμία Ὁρφανό τό 1629. Τά ἔξοδα τῆς ἀνέγερσης κάλυψαν φιλομαθεῖς κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς Σίφνου, ἐνῶ τό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου ἐνίσχυσε τήν προσπάθεια μέ διακόσια γρόσια. Τό σχολεῖο αὐτό ἀπό τό 1836 μετονομάστηκε σέ δημοτικό σχολεῖο τό γνωστό ὡς σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου καί λειτούργησε ἐπὶ ἓνα καί πλέον αἰῶνα (1832-1935), ὅποτε μεταστεγάστηκε στό νεόδμητο τότε διδασκῆριον πού χτίστηκε μέ συνδρομή τοῦ Συνδέσμου Σιφνίων καί σέ οἰκόπεδο τῆς διαλυμένης μονῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία, τό ὁποῖο περιῆλθε στό Μοναστήρι τῆς Βρύσης που τό παραχώρησε γιά τό σκοπό αὐτόν. http://dim-sifnou.kyk.sch.gr/past_appolonia.html, (πρόσβαση 12/07/18)

⁵ Πρόκειται γιά τόν μετέπειτα Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γερμανό Ε', ὁ ὁποῖος χρημάτισε Μητροπολίτης Ῥόδου ἀπό τό 1876 ἕως τό 1888.

⁶ Ἀποστόλου Μέξη, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογική Σχολή. Ἱστορικά σημειώματα, 1844-1935*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1935, σ. 215.

τίτλο Μυρέων. Στίς 29 Αύγουστου 1887 χειροτονήθηκε στόν Πατριαρχικό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Φανάρι. Τή χειροτονία του στόν τρίτο βαθμό τῆς ιερωσύνης τέλεσε ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου Γερμανός, συμπαραστατούμενος ἀπό τόν Σάμου Γαβριήλ καί τόν Δρυϊνουπόλεως Κλήμη.⁷

Ἡ περιώνυμος πόλη τῶν Σερρών ἀνήκε τότε στό ἔδαφος τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί στό κλίμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Τώρα ὅλες οἱ Μητροπόλεις τῶν λεγομένων Νέων Χωρῶν, ἀνήκουν βεβαίως στήν ἑλληνική ἐπικράτεια ἀλλά δόθηκαν ἐπιτροπικῶς στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ 1928.

Τήν 1^η Φεβρουαρίου 1892 ὁ Γρηγόριος ἐκλέγεται Μητροπολίτης Σερρών. Ἦταν περίπου σαράντα ἐτῶν. Ἐδῶ φαίνεται πῶς ἀνέπτυξε ἀξιόλογη δραστηριότητα. Ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερος γιά τήν παιδεία τῶν νέων. Μάλιστα ἱδρύσε γυμνάσιο μέ δικά του ἔξοδα.⁸ Ποτέ ὁ Γρηγόριος δέν ξέχασε τήν περιοχή. Αὐτό εἶναι φανερό ἀπό τή συνεχή φροντίδα του γι' αὐτή στά ἐπόμενα χρόνια. Παραμένει στίς Σέρρες ὡς τό 1909, χρονιά ἰδιαίτερος ταραγμένη. Ἐχει προηγηθεῖ ὁ Μακεδονικός Ἀγῶνας καί τό Κίνημα τῶν Νεοτούρκων. Στίς 27 Ἀπριλίου 1909 ἀνατρέπεται ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ ὁ Β' καί τόν διαδέχεται ὁ ἀδελφός του, Μωάμεθ ὁ Ε'. Στίς 15 Αύγουστου γίνεται τό Κίνημα τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, πού ὁδηγεῖ στήν διακυβέρνηση τῆς Ἑλλάδος ἀπό τόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο. Ἡ ἐθνική δραστηριότητα τοῦ Γρηγορίου κατά τόν Μακεδονικό Ἀγῶνα προκαλεῖ τούς Ὄθωμανούς καί προφανῶς πιέζουν τό Φανάρι νά μεταθέσει τόν Ἱεράρχη. Ὅπως καταγράφει ὁ Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου κ. Ἀνδρέας: «Τό 1909 ἡ Πύλη ζήτησε ἀπό τό Πατριαρχεῖο νά μετακινηθοῦν μακεδονομάχοι μητροπολίτες. Γι' αὐτό ἀναχωροῦν ἀπό τή Μακεδονία ὁ Πελαγονεῖας Ἰωακείμ Φορόπουλος καί ὁ Σερρών Γρηγόριος Ζερβουδάκης.»⁹

Τήν 12^η Μαΐου 1909 μετατέθηκε στήν Μητρόπολη Κυζίκου, ἐνῶ τήν 12^η Φεβρουαρίου 1913 τοποθετήθηκε στήν Μητρόπολη Χαλκηδόνος, σέ διαδοχή τοῦ Γέροντά του, Γερμανοῦ Ε', πού ἔγινε Οἰκουμενικός Πατριάρχης. Ταυτόχρονα διετέλεσε συνοδικός καί πρόεδρος τοῦ ἐθνικοῦ μικτοῦ συμβουλίου, στό ὁποῖο μετεῖχαν κληρικοί καί λαϊκοί.

Στή δύσκολη ἐποχή τῶν ἀρχῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα καί στό κλίμα τοῦ

⁷ Ἐφημερίδα *Νεολόγος*, Κωνσταντινούπολη, φύλλο τῆς 29-08-1887.

⁸ Εὐλογημένη παράδοση πού ἀκολούθησε ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Σερρών καί Νιγρίτης Μάξιμος Εὐδας (+ 5 Μαρτίου 2003) ἰδρύοντας καί αὐτός μέ δικά του ἔξοδα τό Μαξίμιο Πνευματικό Κέντρο, ἕναν πνευματικό φάρο γιά τήν πόλη.

⁹ Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, Καστελίου & Βιάννου κ. Ἀνδρέα, «Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο: Ἀπό τήν καταδίκη τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ (1872) στό Μακεδονικό Ἀγῶνα», *Ἅγιος Τίτος* 3 (Δεκέμβριος 2005), σ. 90

Οίκουμενικού Πατριαρχείου υπήρξαν για διαφόρους λόγους πολλές μεταθέσεις Ἱεραρχῶν. Ὁ Γρηγόριος δέν ἀπετέλεσε ἐξαίρεση. Ἐπειδή, ὅπως ἤδη γράψαμε, ὁ Γρηγόριος εἶχε πατέρα Κρητικό, ἐκφράστηκε ἡ σκέψη νά κατασταθεῖ Μητροπολίτης Κρήτης. Ἀφορμή ἦταν ἡ κρίση μεταξύ Φαναρίου-Ὑψηλῆς Πύλης, ὅταν χήρεψε ὁ θρόνος τῆς τότε Μητροπόλεως Κρήτης (ὑπό πολιτικό καθεστῶς αὐτονομίας) καί ἡ πλήρωσή του ἀπό τόν Μητροπολίτη Εὐμένιο Ξηρουδάκη,¹⁰ τόν ὁποῖο ἀρχικῶς δέν δέχτηκε ὁ Βενιζέλος. Τό ὄνομα τοῦ Γρηγορίου μπῆκε στό τριπρόσωπο τήν 12η Μαΐου 1898 μαζί μέ ἐκεῖνο τοῦ Πέτρας Τίτου.

Μετά τήν πατριαρχία τοῦ Γέροντά του, τήν τοποτηρητεία τοῦ Θρόνου ἀπό τόν Μητροπολίτη Προύσης Δωρόθεο (1918-1921), μέ τόν ὁποῖο ὁ Γρηγόριος ἦρθε σέ προστριβή γιά τό θέμα τῶν σχέσεων ἐκκλησίας καί πολιτείας,¹¹ τήν ἐκλογή, τήν θητεία καί τήν παραίτηση τοῦ Πατριάρχου Μελετίου Δ' Μεταξάκη (1921-1923) καί παρ' ὅλες τίς μηχανορραφίες τοῦ παπα-Εὐθύμ καί τοῦ Ροδοπόλεως Κυρίλλου,¹² ἡ Ἐνδημούσα Σύνοδος, ἐξέλεξε τόν Γρηγόριο Οἰκουμενικό Πατριάρχη, τήν 6^η Δεκεμβρίου 1923. Συνυποψήφιοι του στό τριπρόσωπο υπῆρξαν ὁ Νικαίας Βασίλειος καί ὁ Προύσης Κωνσταντῖνος. Εἶχε προηγηθεῖ παρέμβαση τοῦ νομάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος ζήτησε οἱ ἐκλέκτορες Μητροπολίτες καί ὁ ἐκλεγείς Πατριάρχης νά εἶναι Τοῦρκοι ὑπήκοοι καί νά ποιμαίνουν περιοχές - μητροπόλεις ἐντός τῆς Τουρκίας. Ὁ ὅρος ἀναγκαστικά τηρήθηκε.

Αὐτό ἔγινε ἀφορμή νά θρυλοῦνται ὡς σήμερα ἐπεμβάσεις τοῦ τούρκου νομάρχου στήν ἐκλογή Πατριάρχη, ἰδίως ἀπό κάποιους πού θέλουν νά πλήξουν τό κύρος τοῦ Φαναρίου. Ἡ μόνη γνωστή παρέμβαση εἶναι τό δικαίωμα διαγραφῆς ἀνεπιθύμητων προσώπων ἀπό τόν κατάλογο τῶν ὑποψηφίων.¹³ Ὡστόσο δέν ἀποδεικνύονται ἄλλες ἐπεμβάσεις, οὔτε μποροῦμε νά τίς γνωρίζουμε οἱ ἐκτός τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς. Βεβαίως τώρα μετέχουν στή σύνοδο καί Μητροπολίτες πού ποιμαίνουν ἐπαρχίες ἐκτός Τουρκίας. Εἶναι καί αὐτό δείγμα τῆς αὐξημένης ἐπιρροῆς τοῦ Θρόνου ἀπό τή μιά καί τῶν καλῶν σχέσεων τῶν γειτονικῶν χωρῶν, Ἑλλάδος - Τουρκίας, ἀπό τήν ἄλλη. Ἄς ἐλπίσουμε καί σέ περισσότερα, ὅπως τό ἄνοιγμα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Τά σημεῖα εἶναι εὐόιωνα.

¹⁰ Πληροφορίες γιά τήν κρίση στό βιβλίο τοῦ Ἀρχιμ. (νῦν Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, Καστελίου & Βιάννου) Ἀνδρέα Νανάκη, *Τό Μητροπολιτικό Ζήτημα καί ἡ Ἐκκλησιαστική Ὁργάνωση τῆς Κρήτης (1897 - 1900)*, ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 1995

¹¹ Β. Θ. Σταυρίδου, ὁ.π., σ. 482

¹² Ἀρχιμ. Παύλου Αποστολίδη (νῦν Μητρ. Δράμας), *Ἡ Μητρόπολις Ῥοδοπόλεως τό ζήτημα τῶν ἐξαρχιῶν τοῦ Πόντου*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 178-189

¹³ Πάντως τήν τελευταία φορά, τό 1991, κατά τήν ἐκλογή τοῦ νῦν εὐκλεῶς πατριαρχέοντος, ἡ τουρκική πολιτεία δέν ἔκανε διαγραφές, σέ ἐνδειξη καλῆς θέλησης.

Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ Γρηγορίου ἔγινε τὴν 30^η Δεκεμβρίου 1923. Ἀμέσως ἀντιμετώπισε τὴν προσπάθεια διαμόρφωσης τῆς «τουρκορθόδοξης ἐκκλησίας»¹⁴ καθαιρώντας τὸν διαβόητο παπὰ-Εὐθύμ (Παῦλο Καραχισαρίδη). Αὐτός προσπάθησε νὰ ἐμφανισθεῖ ὡς ἀρχιερέας καὶ νὰ ὑποτάξει τὸ Πατριαρχεῖο στό τουρκικὸ κράτος, μέ ἓναν δούρειο ἵππο, τὴ λεγόμενη «τουρκορθόδοξη ἐκκλησία». Ἦθελε νὰ ἐμφανίσει μιὰ «ἐκκλησία» χωρὶς ἑλληνικὴ πρόσμιξη. Στόχος του ἦταν ἡ ἀποδυνάμωση τοῦ σεπτοῦ Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἦταν ἓνα εἶδος ἐθνοφυλετισμοῦ, (πού δυστυχῶς μέ διάφορες μορφές ἐπιβιώνει, παρ' ὅλη τὴν καταδίκη του ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία). Ἡ ἀντίσταση τοῦ Πατριάρχου ἦταν ἄμεση, σθεναρὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ.

Ἐπὶ πατριαρχείας τοῦ Γρηγορίου Ζ' ἐπίσης καθαιρέθηκε ὁ Μητροπολίτης Μηθύμνης Βασίλειος Κομβόπουλος πού εἶχε δημιουργήσει πρόβλημα μέ τὴν ἄρνησή του νὰ δεχτεῖ τὴν ἐκλογή του ὡς Χαλδίας καὶ κατέφυγε στὴν Ἀμερική. Ἐκεῖ ἀνέλαβε τὴν ἐπιστάσια ἑνὸς τμήματος τῆς τότε διαιρεμένης μεταξύ βασιλικῶν καὶ βενιζελικῶν καὶ σπαρασσομένης ἐκκλησίας τῶν ἑλληνορθοδόξων. Μετά ἀπὸ σχετικὸ αἶτημα τοῦ Ἀμερικῆς Ἀλεξάνδρου, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μέ τὴν Συνοδική Πράξη τῆς 19^{ης} Σεπτεμβρίου 1923 ἔθεσε τὸν Βασίλειο σέ ἀργία «ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας» καὶ τὸν διέταξε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖνος δέν ὑπάκουσε στὴ διαταγή. Ἀντίθετα, μέ τὴν ὑποστήριξη τῶν αντιπροσώπων δεκατριῶν κοινοτήτων, αὐτοανακηρύχθηκε σέ ἀρχηγὸ τῆς «Αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ Καναδᾶ». Ἀκολούθησε νέα ἀναφορά τοῦ Ἀμερικῆς Ἀλεξάνδρου (13.2.1924) καὶ ἡ σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (10.5.1924) καθαίρεσε κατὰ πλειοψηφία τὸν Βασίλειο. Ἡ καθαίρεση ἐπαναλήφθηκε καὶ ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντίνου ΣΤ'. Τὸ πρόβλημα ἐπὶλύθηκε ὅταν ἀνέλαβε τὸ πηδάλιο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ὁ (ἀπὸ Κερκύρας καὶ κατόπιν Πατριάρχης) Ἀθηναγόρας.¹⁵ Ὁ Βασίλειος Κομβόπουλος ἐγκατέλειψε τὴν Ἀμερική καὶ ἀποκαταστάθηκε ὡς Μητροπολίτης Δράμας.¹⁶

Στὴν περίοδο ἐκείνῃ τῆς ποιμαντορίας τοῦ Γρηγορίου Ζ' ἐκδόθηκε ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξη τῆς 6^{ης} Νοεμβρίου 1924 περὶ τῆς διοικήσεως τῶν Νέων Χωρῶν. Αὐτὸ ἔγινε γιὰ νὰ ἀποκατασταθοῦν ὀρισμένοι πρόσφυ-

¹⁴ Ἀλέξης Ἀλεξανδρῆς, «Ἡ ἀπόπειρα δημιουργίας τουρκορθόδοξης ἐκκλησίας στὴν Καππαδοκία 1921-1923», *Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 4 (1983) 159-205 καὶ Γεώργιος Θ. Πρίντζιπας, *Οἱ Τουρκορθόδοξοι*, ἐκδ. Σαῖτης, Ἀθήνα 2018

¹⁵ Λεπτομέρειες γιὰ τὰ δραματικὰ γεγονότα: Θεμιστοκλῆς Ἠλ. Πέτρου, *Ὁ Ἐθνικός Διαχασμός στὴν ὁμογένεια τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπεία τοῦ Ἀθηναγόρα*, ἐκδ. Περίπλους, Ἀθήνα 2008 καὶ Βασίλειος Κουκουσᾶς, *Ἡ ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010

¹⁶ <http://www.imdramas.gr>. (πρόσβαση 12/07/18)

γες Ἱεράρχες, μετά τήν Μικρασιατική καταστροφή. Ὁ Πατριάρχης ἱδρυσε προσωρινές Μητροπόλεις, μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ Μητρόπολη Νιγρίτης, στό Νομό Σερρῶν. Τήν Μητρόπολη αὐτή ποίμαναν μετ' ἐπιστήμης δύο λαμπροί Μητροπολίτες, ὁ προερχόμενος ἀπό τήν Μητρόπολη Δαρδανελλίων καί Λαμψάκου Κύριλλος Ἀφεντουλίδης ἀπό τόν Νοέμβριο τοῦ 1924 ἕως τῆς 21ης Ἰουνίου 1928 καί ὁ ἀπό Κυδωνιῶν Εὐγένιος Θεολόγος ἀπό 28ης Ἰουνίου 1928 ἕως τῆς ἀρχῆς τοῦ 1935, ὅποτε καί καταργήθηκε ὁριστικῶς ἡ προσωρινή Μητρόπολη.¹⁷

Ἐπίσης τοποθέτησε τόν πρόσφυγα Μητροπολίτη Περγάμου Ἀλέξανδρο Δηλανᾶ στή Ζίχνη, ἐπίσης κωμόπολη τοῦ Νομοῦ Σερρῶν.¹⁸ Ἰδρυσε τήν Μητρόπολη Αὐστραλίας (νῦν Ἀρχιεπισκοπή), τήν Μητρόπολη Κεντρώας Εὐρώπης (τώρα ἔχει κατατμηθεῖ, μετά τήν ἱδρυση πολλῶν Μητροπόλεων, πού καλύπτουν τίς ἀνάγκες τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν καί τῶν λοιπῶν Εὐρωπαίων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, στίς χώρες ἐκεῖνες) καί ἀναγνώρισε τό αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας.

Τήν 23^η Φεβρουαρίου 1924 ὁ Γρηγόριος εἰσήγαγε συνοδικῶς τό νέο ἡμερολόγιο στήν Πόλη. Εἶχε προηγηθεῖ Πανορθόδοξο Συνέδριο ἐπὶ Μελετίου Δ' Μεταξάκη, ὅπου οἱ τοπικές Ἐκκλησίες διαπίστωσαν ὅτι δέν ὑπῆρχε δογματικό ἢ κανονικό κώλυμα γιά τήν ἀποδοχή τοῦ διορθωμένου ἡμερολογίου. Ὅμως ὅταν ἔγινε ἡ ἀλλαγὴ σημειώθηκαν ἀντιδράσεις στήν Ἑλλάδα καί σέ ἄλλες τοπικές ἐκκλησίες καί δόθηκε ἀφορμὴ γιά τή δημιουργία σχισμάτων καί διαφόρων ἄλλων προβλημάτων. Εἰδικῶς στήν Ρωσσία μᾶλλον ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Τύχων δέν υἱοθέτησε τό νέο ἡμερολόγιο καί παρεξήγησης κάποιων μονομερῶν κινήσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας, πιθανόν καί λόγω κακῆς πληροφόρησης ἐξαιτίας τοῦ καθεστώτος, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ζ' φέρεται νά ἀναγνώριζε τοὺς Ἀνακαινιστές.¹⁹

Τό ἴδιο ἔτος ὁ σχεδόν ἐβδομηντάχρονος Πατριάρχης πορεύεται πρὸς τὴ δύση τοῦ βίου του. Μετά ἀπὸ σοβαρὴ ἀσθένεια τῆς χολῆς, διάρκειας δύο μηνῶν, κοιμήθηκε ἐν Κυρίῳ τήν 17^η Νοεμβρίου 1924. Κηδεύτηκε μετὰ ἀπὸ ἓνα τριήμερο καί ἐνταφιάστηκε τήν 30^η τοῦ αὐτοῦ μηνός, λόγω πολυπλη-

¹⁷ <http://www.imsn.gr> (πρόσβαση 12/07/18)

¹⁹ <https://el.wikipedia.org/wiki> (πρόσβαση 12/07/18)

²⁰ Ἀντ. Μάρκου, «Ἱερομάρτυς Τύχων Πατριάρχης Μόσχας καί πάσης Ρωσίας (+1925)», <http://churchsynaxarion.blogspot.com/2010/10/1925.html> (πρόσβαση 5/9/18). Ἐπικρίσεις γιά τὴ στάση τοῦ Γρηγορίου διατύπωσαν τόσο ὁ Σερβίας Εἰρηναῖος σὲ πρόσφατη ἐπιστολὴ του (ἀρ. πρωτ. 1163/13 Αὐγούστου 2018) πρὸς τόν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, ὅσο καί ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας μέ ἀφορμὴ τὴν ἐπικείμενη χορήγηση Αὐτοκεφάλου στήν Οὐκρανία.

θοῦς προσκυνήματος, στήν Ἱερά Μονή Μπαλουκλῆ, μαζί μέ πολλούς ἀπό τοὺς προκατόχους του.

Νομίζω ὅτι ἀπό ὅσα καταγράψαμε ἔγινε κατανοητό, πὼς σχετίζεται μέ τήν Κρήτη λόγω τῆς ἐκ πατρός καταγωγῆς του καί λόγω τοῦ ἐνδιαφέροντός του νά ἐκλεγεῖ Μητροπολίτης τῆς. Σχετίζεται καί μέ τή Μακεδονία λόγω τῆς δράσης του, ἀφοῦ ὑπῆρξε Μητροπολίτης Σερρών, μέ πλούσια δράση. Συνέχισε τόν δεσμό του μέ τήν ἐπαρχία του στή Μακεδονία διότι ὡς Πατριάρχης ἐξέδωσε τήν Πράξη τοῦ 1924. Αὕτῃ ὑπῆρξε προοίμιο τῆς γνωστῆς Πράξης τοῦ 1928, πού ἀφορᾷ τήν παραχώρηση ἐπιτροπικῶς τῶν Νέων Χωρῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί ἡ ὁποία ἰσχύει ὡς καί σήμερα. Ἐπίσης διότι ἱδρυσε τήν Μητρόπολη Νιγρίτης καί ἐπανίδρυσε τήν Μητρόπολη Ζιχνῶν, δεῖγμα τοῦ συνεχοῦς καί ἔμπρακτου ἐνδιαφέροντός του γιά τήν περιοχή.

Μία σχετικῶς ἄγνωστη ἀλλά σημαντική προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἀξίζει νά γίνει εὐρύτερα γνωστή στόν πιστό λαό μας. Αὐτός ἦταν ὁ Κρητικός Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ζ΄ (ὁ Ζερβουδάκης). Διακόνησε ὡς Πατριάρχης λιγότερο ἀπό ἕνα χρόνο, ὅμως στό διάστημα αὐτό ἔκανε βαθιές τομές. Ἦταν δραστήριος, σοφός, ἱκανός καί παραδοσιακός, χωρίς ὥστόσο νά διστάζει νά καινοτομεῖ μέ εὐρύ, ἀνοιχτό πνεῦμα, ὅταν χρειαζόταν. Ἀκόμη ἕνας κρίκος στήν ἀλυσίδα πού μᾶς συνδέει ἄρρηκτα μέ τό Φανάρι καί τήν Πόλη τῶν ὀνείρων μας.

Ἡ ἱερὰ εἰκόνα Παναγίας τῆς Μεσοπαντιτίσσης
εἰς τόν Ναόν τῆς Santa Maria della Salute
τῆς Βενετίας

Λόγοι Παναγίας Μεσοπαντίτισσας, Ὁρφανῆς, Καμαριανῆς καί ἱερῶν Κανόνων

Ἀρχιμ. Νήφων Βασιλάκης, Δρ. Κανονικοῦ Δικαίου

Ὁ τίτλος, θά ἔλεγε ἴσως κάποιος αὐστηρός ἀναγνώστης τῆς παρουσίας, παραπλανᾷ ἢ δέν ἀνταποκρίνεται ἐπακριβῶς στό περιεχόμενο ὧν θά ἀκολουθήσουν. Νά τόν προλάβω ἀμέσως καί εἰσαγωγικῶς νά πῶ ὅτι δέν πρόκειται γιά συστηματική μελέτη πού νά ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐπωνύμια Παναγίας τῆς Μεσοπαντίτισσης, τῆς Ὁρφανῆς καί τῆς Καμαριανῆς, ἀλλά γιά ὁμιλίες, πού ἔγιναν σχετικῶς.

Χωρίς νά ἐπιζητοῦν μηδεμίαν τελειότητα οἱ παρακάτω ταπεινοί λόγοι παρέχουν στοιχεῖα, πού χρήσιμα ἐνδεχομένως μποροῦν νά φανοῦν καί ἐνδιαφέροντα, εἰς ἐλαχίστους ἔστω ἀπό τούς λίαν εὐγενικούς ἀναγνώστες τους.

α) Εἰς τήν Μεσοπαντίτισσαν, τήν ξενιτεμένη εἰς Βενετίαν Παναγία μας¹

Σεβασμιώτατε Πάτερ καί Δέσποτα, ἂν μπορούσα σά σέ θησαυροφυλάκειο νά ἀνατρέξω, νά βρῶ καί νά ἐπιλέξω λόγια γιά τήν παρούσα ἐσπέρα, εἰλικρινῶς τὰ καλύτερα θά ἐπιχειροῦσα νά λάβω, ἀπό σεβασμό πρὸς τὰ ἐκλεκτά τῶν παρόντων πρόσωπα, ἔνεκα τῶν ὀξυδερκῶν ὀφθαλμῶν τῶν καί ἐξαιτίας τῶν εὐήκων ἀκροατῶν, πού γεμίζουν χαρά καί εὐθύνη ὁμιλοῦντα μέ.

Σᾶς εὐχαριστῶ εὐλαβῶς ἀπό βάθους καρδίας διὰ τήν εὐλογητική δυνατότητα, πού σήμερόν μου δίδετε νά ἐκφράσω, γιά δεύτερη φορά στήν θεο-

¹ Μέ εὐγενική πρόσκληση τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. Εὐγενίου, κατὰ τό ἐσπέρας τῆς ἑορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τόν παριπεύσαντα Ἰανουάριο, εἶχα τήν εὐλογία νά συμμετέχω, μέ τήν ὁμιλία πού ἀκολουθεῖ, σέ ἐκδήλωση τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Ρεθύμνης. Ἡ ἐν λόγω ὁμιλία περιλαμβάνει στοιχεῖα γιά δύο ἐκκλησιαστικές ἀποστολές στήν Ρώμη καί τήν Βενετία σχετικές μέ τήν ἱερά Εἰκόνα τῆς ξενιτεμένης ἀπό αἰώνων εἰς Βενετίαν Παναγίας τῆς Μεσοπαντίτισσης. Καί τίς δύο φορές εἶχαμε τήν εὐλογία τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, νά μεταβοῦμε στήν Ἰταλία. Τήν πρώτη νά ζητήσωμε τήν ἐπιστροφή γιά μικρό διάστημα (15 ἡμερῶν) τριῶν ἱστορικῶν ἱερῶν Εἰκόνων ἐξ Ἰταλίας στό Ἡράκλειο, προκειμένου νά τίς προσκυνήσωμεν ὅλοι, ἀλλά δυστυχῶς χωρίς ἀποτέλεσμα. Μάλιστα εἶχαμε, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Σεβ. Μητροπολίτη Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιον, ὡς Ἐπιτροπή καί σχετική συνάντηση μέ τόν Πάπα Ρώμης Φραγκίσκο στήν πλατεία τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀλλά ἄνευ θετικοῦ ἀποτελέσματος. Εἶχαμε ζητήσει τίς Εἰκόνες τῆς Μεσοπαντίτισσας, τῆς Νικοποιοῦ καί τῆς Κεράς. Κατά τήν δεύτερη ἀποστολή μας τελέσαμε ἱεράν παράκλησιν ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς Εἰκόνης Παναγίας τῆς Μεσοπαντίτισσας εἰς Βενετίαν.

σωστόν Ἐπαρχία Σας, λίγες σκέψεις διά μεγάλα γεγονότα καί ἐξαίρετα, ἀνήμερα μάλιστα τῆς Ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Τριῶν Ἱεραρχῶν² καί Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Πραγματικά ἀχώρητα στόν κοινό νοῦ ὅσα πολλά ἔπραξαν, θαυμαστά ἐβίωσαν, ἄληστα ἐδίδαξαν, ἀθάνατα ἔγραψαν, ἀσφαλῶς ἄφησαν σέ ἐμᾶς τά μακρινά τους παιδιά ἐν Κυρίῳ. Θαυμάζει καθένας ὄχι ἀπλά τό μέγεθός των, τόν πλοῦτο, κοντολογίς τήν ποσότητα, ἀλλά καί τήν ποιότητα, πού σήμερα ἐνίστε θέτομε σέ δεύτερη μοίρα, ἀκολουθώντας τήν ὑπό τῶν πολλῶν προτεινομένη ποσότητα.

Χαρακτηριστική διάκριση τῶν ὀρθοδόξων μεγάλων Διδασκάλων ὅτι δέν προέχει ἡ ὕλική ποσότητα³ καί ποιότητα ἀκόμη, ἀλλά ἡ σχέση τῶν προσώπων καί τῶν πραγμάτων μέ τόν Θεό καί τούς ἀνθρώπους, σχέση πού θεολογικῶς ἐκφράζεται ὡς πίστη καί ἀνθρωπίνως ὡς ζωή χάριτος ἀπό Θεοῦ τῶν φώτων, τοῦ ἐλέους καί τῶν οἰκτιρμῶν. Ἐπί παραδείγματι ἀναφέρω ἀμέσως τίς ἱερές Εἰκόνες, ὅπου ὡς γνωστόν τιμοῦμε τά ἐν αὐταῖς ἁγιασμένα πρόσωπα κι ὄχι τό ξύλο ἢ τό μέταλλο, τούς πολύτιμους ἢ λοιπούς λίθους καί τά ἐνδεχομένως ἀσημένια ἢ καί ἀπλά τους στολίσματα. Χάριν παραδείγματος καί τά πρόσωπα γύρω μας, πού στά μάτια τά κοιτᾶμε καί στήν καρδιά συχνότερα, παρά στίς τσέπες καί σέ ὅσα κρατοῦν ἢ καθόλου δέν ἔχουν.

Συγκεκριμένα ὅσο ἀξίζει μία Εἰκόνα, δέν ἀφορᾷ τήν ἀρχαιολογική μόνον αὐτῆς σημασία, τήν ἀγοραστική της ιδιότητα, τήν ἀποκλειστικά ἱστορική της σπουδαιότητα. Πρωτίστως μετρά ἡ ἀξία, πού ἀπέδωσε καί ἀποδίδει σέ

² Ὑπέρμετρα τούς εὐλαβοῦμαι, ὄχι τάχα ἐπειδή στήν γενέτειρά μου ὁ καθεδρικός Ναός τοῦ χωριοῦ τιμᾶται ἐπ' ὀνοματός των, ἀλλά περισσώτερο γιατί ἀπό μικρός ἀγαποῦσα τά γράμματα. Ἡ πολυαγαπημένη μου μητέρα δέν ἔμαθε πολλά, γιατί τότε πῆγαιναν σχολεῖο ὡς γνωστόν μόνον ὅσοι κατεῖχαν χρήματα καί τίς δυνατότητες, πού αὐτά τότε ἐχάριζαν (ἴσως καί διαχρονικά παρέχουν). Πά τό λόγο αὐτό ἀπό μικρός διάβαζα ἐπιμελῶς μέ τήν δική της διακριτική μέριμνα καί παρακαλοῦσα τούς Τρεῖς μεγίστους φωστήρας τῆς τρισηλίου Θεότητος γιά τήν σχετική βοήθειά τους. Ἀξέχαστα κάποτε, μαθητής Δημοτικοῦ, ἄκουσα κάποιες γριές νά λένε ὅποιος βράσει τούς βασιλικούς ἀπό τήν εἰκόνα τῶν ἁγίων Τριῶν Ἱεραρχῶν καί πιεῖ τό ζουμί τους θά γνωρίσει πολλά. Καί ἄμυαλα τότε τό ἐπιχείρησα, δηλαδή ἔβρασα βασιλικούς, ἀλλά δυστυχῶς μέ πείραξαν σφόδρα, ἀφοῦ μέ ἔπιασε πολυήμερος γαστρεντερίτιδα. Ἀπό τότε ἔλεγα στό ἐξῆς οἱ δειδιδαιμονίες καί οἱ προλήψεις βλάπτουν σοβαρά. Βέβαια Χάριτι Θεοῦ ἔμαθα κάποια γράμματα, ἀλλά αὐτό ὀφείλεται καί σέ Ἐκεῖνους, πού μέ ἀγάπη μέ ἔστειλαν νά σπουδάσω, πού μέ στήριξαν καί μέ δίδαξαν καταλλήλως. Ὅφειλω εὐχαριστῶ εἰς τούς ζώντας, προσδοκῶ δέ κάποια μέρα νά τούς εὐχαριστήσω καταλλήλότερα. Μνημονεύω εὐγνώμῳ καί τούς κοιμηθέντας, πρωτίστως τόν μακαριστό Ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης Τιμόθεον. Ἐάν τά κολυβογράμματα, ἐνδεχομένως, πού ἔμαθα μέ ὠφέλησαν ἢ μέ δυσκόλεψαν στήν διακονία μου, αὐτονόητον, Δόξα τῷ Θεῷ!

³ Λυπᾶμαι βλέποντας πολλούς καί σήμερα νά προτιμοῦν τά πολλά ἀπό τά καλά.

αυτήν, ὁ πιστός κληρὸς καὶ λαὸς τοῦ Θεοῦ, πού τήν χαρακτήρισε θαυματουργό ἐνδεχομένως, πού τήν ἀναγνωρίζει μέ ἰδιαίτερη χάρη λατρευτικά καί ἀποδίδει σέ αὐτή μέ ἐμπιστοσύνη τίς προσευχές, τίς δοξολογίες, τίς εὐχαριστίες ἀπό τὰ ἐνδόμυχα χεῖλη τῆς ψυχῆς του.

Κι ἀμέσως στό νοῦ μου ἔρχεται μία εἰκόνα ξεχωριστή τῆς Παναγίας μας, ἀπό αἰώνων ξενιτεμένη, στήν κάποτε ἀκριβοφημισμένη πρωτεύουσα τῆς λεγομένης Γαληνοτάτης Δημοκρατίας τῆς Βενετίας. Πρόκειται γιά τήν Εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Μεσοπαντίτισσας, τῆς Παναγίας τῆς καρδιάς μας, τῆς δικῆς μας Παναγίας. Εἶναι ἡ Μεσοπαντίτισσά μας πού λατρέψαμε, πού πάσαν ἐλπίδα σέ αὐτήν ἐναποθέσαμε, πού κλάψαμε κοντά της στίς θλίψεις καί τίς χαρές μας.

Ἡ ἐν λόγω θαυματουργή Εἰκόνα λιτανευόταν κατά τήν ἐνετοκρατία στήν Κάνδια (Candia), τό σημερινό Ἡράκλειο, καί ἀποτελοῦσε ὁρατό σημεῖο ἐνότητος μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων καί τῶν καθολικῶν πιστῶν χριστιανῶν. Μεσολάβει στήν εἰρήνευση. Στή λειψυδρία ἡ βοήθειά της περιγράφεται ταχύα, ὅπως καί σέ περιπτώσεις ἀσθενείας ἐκ τῶν πίστων.

Τήν 13ῃ Ἰανουαρίου, ἐκάστου ἔτους, μεγάλη γιορτή τῆς Παναγίας, ἡ ἐν λόγω Εἰκόνα ἐγιόρταζε. Τό ὄνομά της, λένε, πῆρε ἐπειδή γιορτάζονταν μεταξύ τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων καί τῆς Ὑπαπαντῆς.

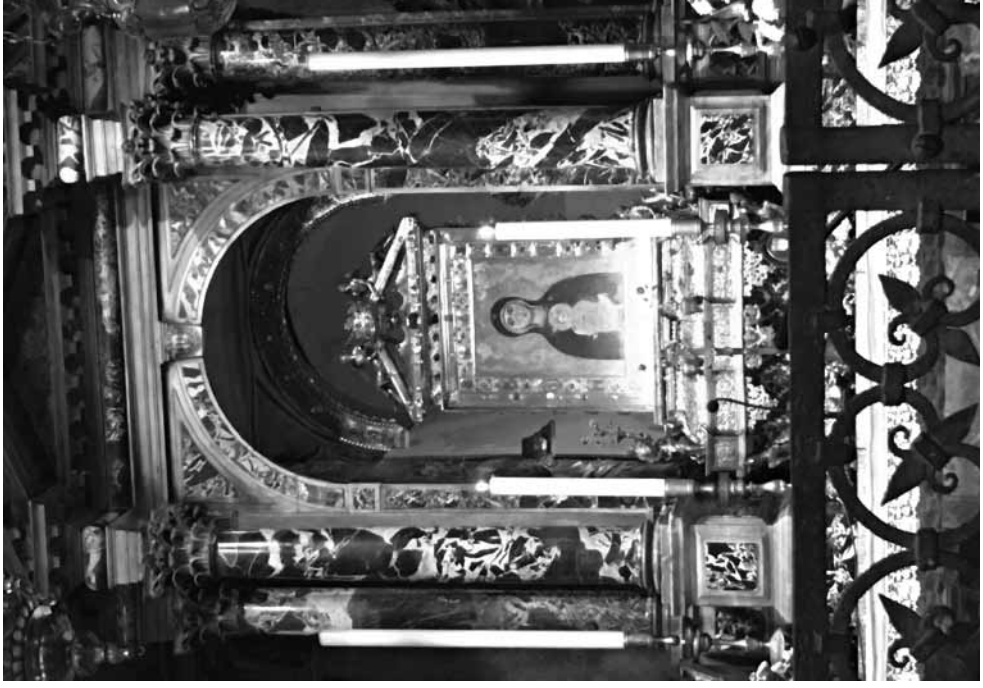
Κάποιοι ὑποθέτουν ὅτι μπορεῖ τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας νά ἔφτασε στή Βενετία γιά νά διασωθεῖ. Ἄλλοι ἄλλα ὑποστηρίζουν. Ἡ εἰκόνα εὑρισκόταν στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Τίτου ἐν Ἡρακλείῳ καί ἴσως τόν Αὐγουστο τοῦ ἔτους 1669 μετεφέρθη ἀπό τόν ποτέ στόλαρχο τῆς Ἑνετίας Francisco Morossini μαζί μέ τήν κάρα τοῦ Ἁγίου Τίτου καί ἄλλα ἱερά κειμήλια στήν Βενετία. Ἀρχικά φιλοξενήθηκε στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἀλλά μετά τό θαῦμα τῆς διάσωσης τῆς Βενετίας ἀπό τήν πανούκλα, οἱ Βενετοί εὐγνωμονοῦντες ἔχτισαν τόν Ναό της στό Μεγάλο Κανάλι μέ ἀπόφαση τῆς Ἑνετικῆς Γερουσίας καί ὄρισαν κάθε χρόνο νά γιορτάζει στίς 21 Νοεμβρίου.

Ἡ Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, κατά τήν Συνεδρίαν Αὐτῆς τῆς 13ης Νοεμβρίου 2013, ἔλαβε γνώσιν της ἀπό 24ης Ὀκτωβρίου 2013 ἐπιστολῆς τῶν Ἑλλογ. κ.κ. Ἡρακλῆ Πυργιαννάκη, Νικολάου Ψιλάκη καί Ἑμμανουήλ Δρακάκη, ἀναφερομένης εἰς τό αἶτημα μεταφορᾶς εἰς τήν Κρήτην τῶν ἐν Ἰταλία Ἱερῶν Εἰκόνων τῆς Παναγίας Μεσοπαντιτίσσης, τῆς Παναγίας Κερᾶς καί τῆς Παναγίας Νικοποιοῦ καί τόν ὀρισμόν σχετικῆς ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀπεφάσισεν ὅπως ἐπευλογήσῃ τό ὅλον ἐγχεῖρημα καί τήν ἐν λόγω πρωτοβουλίαν.

Κατόπιν σχετικῆς ἐπικοινωνίας μετά τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, διά τήν διοργάνωσιν καί ρύθμισιν τῶν σχετικῶν θεμάτων καί λεπτομερειῶν, ἀπεφασίσθη ἀρχικά ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Εἰρηναῖος νά εἶναι ὁ

Μέρος τής τιμίας Κάρας του Αγίου ενδόξου Αποστόλου Τίτου,
έντός τής Βασιλικῆς του Αγίου Μάρκου εἰς Βενετίαν

Ἡ ἱερά εἰκόνα Παναγίας τῆς Νικοποιοῦ,
έντός τής Βασιλικῆς του Αγίου Μάρκου εἰς Βενετίαν

ἀρχηγός τῆς ομάδος πού θά μετέβαινε εἰς τήν Ἱταλίαν, ἀλλά γρήγορα, ἐν συνέχειᾳ, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος ἐτέθη ἐπικεφαλῆς τῆς εἰρημένης Ἀποστολῆς, ἀπαρτιζομένης ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀναφερομένων καί τοῦ γράφοντος τήν παροῦσαν.

Στίς 18 Ἰανουαρίου 2014 ἔγιναν οἱ πρῶτες διερευνητικές ἐπαφές πρός τίς ἀρμόδιες ἐκκλησιαστικές Ἀρχές τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, γιά τήν μεταφορά καί Ἐκθεση Ἱερῶν Κειμηλίων στήν Κρήτη, μέ κατάλληλον τρόπον γιά τήν καλύτερη δυνατή προώθηση τῆς τόσο σημαντικῆς, διαθησκευτικῆς καί διαπολιτισμικῆς, προσπάθειας γιά τήν εὐλογία τοῦ λογικοῦ ποιμνίου τῆς Κρήτης. Ὁ κ. Γεώργιος Νικολακάκης, Ἐπίκουρος Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, προσετέθη εἰς τήν εἰρημένην ομάδα.

Ἐξαπολύθηκαν σχετικῶς Γράμματα πρός τόν Ἐκλαμπρ. Καρδινάλιον Κούρτ Κόχ, Πρόεδρον τοῦ *Potnificio Consiglio per la Promozione dell unita dei Cristiani*, εἰς τό ὅποῖον ἀνεφέρετο μεταξύ ἄλλων ὅτι ἐξ ἀφορμῆς τῆς συμπληρώσεως τῶν 50 ἐτῶν ἀπό τῆς ἐπανακομιδῆς τῆς Τιμίας Κάρας τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Τίτου ἐκ Βενετίας εἰς τό Ἡράκλειον Κρήτης, ἡ Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Κρήτης εἰς συνεργασίαν μετὰ τῆς Περιφερείας Κρήτης, τοῦ Δήμου Ἡρακλείου καί τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης διοργανώνουν Ἐκθεσιν Βυζαντινῶν Εἰκόνων καί σχετικόν Συνέδριον εἰς τό Ἡράκλειον.

Εἰς τὰ πλαίσια τῆς προγραμματιζομένης Ἐκθέσεως, ἐξεζήτησαν τήν συμπερίληψιν Ἱερῶν Εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τήν Ρώμην καί τήν Βενετίαν ὑπό τήν εὐθύνην τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Κατόπιν τῆς εὐχῆς καί εὐλογίας τῆς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Εἰρηναῖος, Πρόεδρος τῆς Ἱεράς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, παρεκάλεσε ὅπως ἔχει συνάντησιν ἐν Ρώμῃ μετὰ τοῦ Πάπα Ρώμης, τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐνότητος τῶν Χριστιανῶν, τοῦ Πατριάρχου Βενετίας καί τοῦ Μιχαήλ Brehl, Ἡγουμένου τῆς Ἀδελφότητος, ὅπου φυλάσσεται ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Κεράς ἐν Ρώμῃ.

Μεταξύ ἄλλων περιελάμβαναν τὰ ἀποσταλέντα Γράμματα: Στίς 15-5-1966 ἔφτασε στήν Κρήτη ἡ Κάρα τοῦ Ἁγίου Τίτου ἀπό τήν Βενετία καί ἐξ ἀφορμῆς τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ κι ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος, μάλιστα ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῶν 50 ἐτῶν ἀπό τότε ἡ σκέψη περιελάμβανε τήν ἐπιστροφή στοῦ Ἡράκλειο γιά λίγες μέρες τριῶν ξεχωριστῶν εἰκόνων ἐξ Ἱταλίας: α) τῆς Παναγίας τῆς Μεσοπαντίτισσας, πού φυλάσσεται στή Βασιλική τῆς Santa Maria della Salute ἀπό τοῦ ἔτους 1670. β) τῆς Παναγίας τῆς Νικοποιοῦ, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἀπό τίς Σταυροφορίες στόν Ἅγιο Μάρκο τῆς Βενετίας. Τήν εἰκόνα αὕτη οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες θεωροῦσαν προστάτη τοῦ στρατοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τήν λιτάνευαν στίς νικηφόρες μάχες

Ὁ Ναός καί ἡ Μονή Ἀγίου
Γεωργίου τοῦ Μεγάλου εἰς τήν
Βενετίαν, ὅπου φυλάσσεται μέρος
τῶν ἱερῶν λειψάνων Ὁσίου
Κοσμᾶ, Ἐρημίτου τοῦ Κρητός

Ἡ μαρμαρίνη λάρνακα -
ἀλτάρι, ὅπου εὐρίσκονται
λείψανα Ὁσίου Κοσμᾶ τοῦ
Ἐρημίτου, μέρος ἐκ τῶν
ὁποίων προσφάτως
ἐπέστρεψε εἰς τήν ἐν Κρήτῃ
Ἱερὰν Μονήν Κουδουνᾶ,
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως
Γορτύνης καί Ἀρκαδίας

τους. Καί γ) τῆς Παναγίας τῆς Κεῤῥας, ἡ ὁποία εὐρίσκεται στήν Ρώμη.

Μετά ἀπό τίς ἀδαίδαλες ἐπικοινωνίες ὁρίσθηκαν οἱ ἡμερομηνίες τῶν σχετικῶν συναντήσεων, ἀρχικά στή Ρώμη καί μετά στήν Βενετία. Τήν Τρίτη 11 Νοεμβρίου 2014 ἡ ὡς ἄνω Ἐπιτροπή ἐσυναντήθη μέ τόν Πάπα Ρώμης Φραγκίσκο στήν Πλατεία τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος ὁμίλησε σχετικῶς εἰς τόν Romano Pontifica γιά τίς Εἰκόνες, τήν Ἀποστολή, τήν Κρήτη ὅλη, ἐπέδωσε ἀναμνηστικά δῶρα καί ὁ Πάπας ἐχάρην σχετικῶς ἀνταποδώσας δῶρα καί χαιρετισμούς.

Νωρίτερα ἡ ἐν λόγω Ἀποστολή μετέβη εἰς τόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Ἀλφόνσου εἰς τό Ἑσκουιλίνο τῆς Ρώμης, πλησίον τῆς Μεγάλης Βασιλικῆς Santa Maria Maggiore. Ἐπίσης, συνομιλία εἶχαμε μετά τῶν Ἐπισκόπου Brian Farrell, Γραμματέως τοῦ καθολικοῦ κοιτάτου, καί Andrea Palmieri, φιλοξενούμενοι εἰς τά Γραφεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν Ἐνότητα, τήν πολιτιστική συνεργασία καί τόν διάλογο μεταξύ τῶν Χριστιανῶν.

Τήν Τετάρτη 12 Νοεμβρίου 2014 μετέβημεν εἰς τήν Βενετίαν, ὅπου καί τύχαμε τῆς εὐλογητικῆς συναντήσεως καί συνομιλίας μετά τοῦ Πατριάρχου Βενετίας κ. Francesco Moraglia. Μᾶς ἐδέχθηκε προθύμως εἰς τό Γραφεῖον αὐτοῦ, εἰς τό Palazzo Patriarcale, πλησίον τῆς Πατριαρχικῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Εἶχαμε ἀδελφικές συνομιλίας, εἰρηνικάς, ἐποικοδομητικάς, ἱστορικάς καί λυσιτελεῖς.

Τόν Μάιο τοῦ 2015 ἔφτασε ἀρνητική ἀπάντηση ἀπό τόν Ρωμαιοκαθολικό Πατριάρχη τῆς Βενετίας λόγω τῆς Ἀρχαιολογίας μᾶς ἔγραψε καί ἔνεκεν τῆς ἐκτάκτου ἀνάγκης συντηρήσεως τῶν μνημείων. Στίς 12-5-2015 ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Εἰρηνάιος γράφει πρὸς τόν Πατριάρχη τῆς Βενετίας ὅτι ἐλάβαμε τό ἀπαντητικό Σας γράμμα, εὐχαριστοῦμε γιά τήν ἐπίσημη ἀπάντησή Σας, δέν ἔχομε λόγο νά μὴ δεχθοῦμε καί νά μὴ σεβασθοῦμε τήν σχετικήν ἀπόφασή τοῦ Ἀρμοδίου, τῆς περιοχῆς Σας, γιά τίς Εἰκόνες αὐτές. Εὐχόμαστε ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Θεοῦ νά προστατεύει τοὺς πιστοὺς ὅλου τοῦ κόσμου».

Στό περιθώριο τῆς ὡς ἄνω ἐπισκέψεώς μας εἰς τήν Βενετία, ἐπισκευτήκαμε τό Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μεγάλου (San Giorgio Maggiore), εὐρισκόμενον εἰς τό ὁμώνυμον νησάκι κατέναντι ἀπό τό Palazzo Ducale. Ἐκεῖ μᾶς ὑπεδέχθησαν ἐν χαρᾷ οἱ δύο Πατέρες Βενεδικτῖνοι τῆς Μονῆς (ἀπὸ τήν Praglia, ὅπου μοναστικά κανονικῶς ὑπάγεται), μᾶς ἄνοιξαν λειψανοθήκες καί προσκυνήσαμε τά λείψανα τοῦ ὁσίου Κοσμά τοῦ Ἐρημίτου⁴, πού πρόσφατα μέρος τοὺς ἐπεστράφη εἰς τήν Ἱερὰν Μονήν τοῦ Κουδουμά, τῆς Ἱεῤῥας Μητροπόλεως Γορτύνης καί Ἀρκαδίας.

⁴Ὁ κ. Ἡρακλῆς ὁ Πυργιανάκης τότε ὁμίλησε γιά τὴν δυνατότητα νά ἐπιστραφεῖ μέρος

Παναγία ή Μεσοπαντίτισσα, «Salute», τῆς Ὑγείας, τῶν Χαιρετισμῶν, εἰς Βενετίαν.

Τὴν Τρίτη 22 Μαΐου 2018, με τὴν εὐλογία τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ὁ ὁμιλῶν εἶχε τὴν ἐξειδικασμένη τιμὴ νὰ ἀκολουθήσει τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιον, ἐπὶ κεφαλῆς διὰ δευτέραν φοράν Συνοδικῆς ἀποστολῆς εἰς Βενετίαν. Αὐτὴ τὴν φορά προκειμένου νὰ τελέσωμεν ἱεράν Παράκλησιν κατενώπιον τῆς ἱερᾶς Εἰκόνης Παναγίας τῆς Μεσοπαντιτίσσης. Μαζί μας ἦταν καὶ τὰ μέλη τοῦ Σωματείου Ἱεροψαλτῶν Νομοῦ Ἡρακλείου «Ἀνδρέας ὁ Κρήτης», μαζί μέ τόν Πρόεδρο τοῦ Σωματείου κ. Μιχαήλ Στρουμπάκη, Καθηγ. Μουσικῆς.

Εἰς τὸν ἱστορικόν Ναόν τῆς Santa Maria della Salute, τῆς Παναγίας τῆς Ὑγείας, τῆς Παναγίας τῶν Χαιρετισμῶν, ὁ Σεβ. Ποιμενάρχης Σας Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιος ἐτέλεσε μετὰ τοῦ γράφοντος γιὰ πρώτη φορά, ποιός ξέρει μετὰ ἀπὸ πόσα χρόνια ἢ πόσους αἰῶνες πραγματικά, τὴν Ἀκολουθία τῆς ἱερᾶς Παρακλήσεως στήν ξενιτεμένη Παναγιά μας τὴν Μεσοπαντίτισσά μας.

Παρόντες πιστοὶ καὶ ἐν Βενετία παρεπιδημοῦντες, οἱ καθολικοὶ ἱερεῖς τοῦ Ναοῦ, οἱ δύο Πατέρες ἀπὸ τὸν προαναφερθέντα Ἅγιο Γεώργιο τὸν Μεγάλο, στό μικρὸ βενετσιάνικο νησάκι, ἀπ' ὅπου πρόσφατα ἐπέστρεψε στήν Κρήτη, συγκεκριμένα στήν Μονὴ Κουδουμά, μέρος τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ὁσίου Κοσμᾶ τοῦ Ἐρημίτου. «Ὁ ἀρχαιότερος γνωστός Ἐρημίτης Ἅγιος τῆς Κρήτης εἶναι ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Ὁμολογητής, ὁ ὁποῖος κοιμήθηκε τὸ ἔτος 658 μ.Χ.».

Μέ συγκίνηση, εὐλάβεια, προσοχή κι ἐνδιαφέρον ἀκούσαμε τὴν ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγενίου περὶ τὸ πέρας τῆς Παρακλήσεως πρὸς τὴν Μεσοπαντίτισσα καὶ τὸ καλοσόρισμα τοῦ Προϊσταμένου τοῦ ἐν λόγῳ Ρωμαιοκαθολικοῦ Ναοῦ ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχου τῆς Βενετίας Φραγκίσκου Μοράλια, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς τὴν Ρώμην τὴν ἡμέραν αὐτή, διότι εἶχε ὀριστεῖ συνάντηση μέ τόν Πάπα.

Ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς Πατριάρχης τῆς Βενετίας ἀπέστειλε ἰταλιστὶ τὸν ἀκόλουθο χαιρετισμό: «Ἐν Βενετία, 22 Μαΐου 2018.

Ἀπὸ τῆς Ρώμης, ὅπου βρίσκομαι τίς ἡμέρες αὐτές γιὰ τίς ἐργασίες τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἰταλῶν Ἐπισκόπων, αἰσθάνομαι εὐτυχῆς νὰ ἐκφράσω τὸν ἀδελφικὸ μου χαιρετισμό... πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Εὐγένιον καὶ πρὸς ὅλο τὸν «Χορὸ Βυζαντινῆς Μουσικῆς» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, πού ἐπισκέπεται τὴν Βενετία, ιδιαίτερα διὰ νὰ προ-

τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ὁσίου, ὅπως καὶ μετ' ὀλίγον ἔγινε. «Ὁ ἀρχαιότερος γνωστός Ἐρημίτης Ἅγιος τῆς Κρήτης εἶναι ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Ὁμολογητής, ὁ ὁποῖος κοιμήθηκε τὸ ἔτος 658 μ.Χ.», βλ. Ἀνακοινωθέν τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης τῆς 13^{ης} Νοεμβρίου 2018.

*Ἀντίγραφο Ἱερᾶς Εἰκόνης Παναγίας τῆς Κερᾶς,
εὕρισκομένης εἰς τόν Ναόν τοῦ Ἀγίου Ἀλφόνσου τῆς Ρώμης*

σευχηθῇ καί νά ψάλλῃ ἐνώπιόν τῆς ἱερᾶς Εἰκόνης τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐπονομαζομένης καί Μεσοπαντιτίσης.

Ἡ ἄφιξή σας εἰς τὴν Βενετιαν ἐντάσσεται εἰς τὸ ἀσταμάτητο προσκύνημα, τῆς πίστεως καί τῆς ἀγάπης, πού τώρα καί περισσότερο ἀπὸ τέσσαρες αἰῶνες πραγματοποιοῦν καθημερινά ἄνδρες καί γυναῖκες, νέοι καί γέροι, καταφθάνοντας εἰς αὐτὴ τὴν Βασιλική, ἡ ὁποία οἰκοδομήθη ἐκ τῆς πίστεως τῶν πατέρων μας.

Ὁ καθεὶς μεταφέρει ἐδῶ τίς προσευχές του, τὰ προσωπικά τοῦ δράματα καί τίς οἰκογενειακές του φροντίδες, μαζί μέ τίς εὐαισθησίες του καί τίς πληγές του. Κι ὅλα καταλήγουν ἐμπρός εἰς τὰ πόδια τῆς Παναγίας Μητέρας μας. Ναί, ὅλες οἱ ἐλπίδες, οἱ χαρές, τὰ βάσανα καί οἱ προσδοκίες φτάνουν ἐδῶ, μπροστά σ' Ἐκείνη, πού γιὰ τοὺς Βενετούς εἶναι ἀπλά ἡ Παναγία τῆς Ὑγείας, πρὸς τὴν ὁποία ὅλη ἡ πόλη τῆς Βενετίας τρέφει ἕναν βαθύ καί νικό σεβασμό.

Ἐνώνομαι ἔτσι νοερῶς, ἀληθινά ἀπὸ καρδίας, εἰς τὴν θερμὴ Σας ἱκεσία καί εἰς τὸν ὕμνον δοξολογίας Σας. Ἀνανεώνοντας δέ τὸν ἐγκάρδιο χαιρετισμό μου, ἐπικαλοῦμαι πρὸς ὅλους Σας καί πρὸς τὰ ἀγαπημένα Σας πρόσωπα, τὴν μεσολάβηση τῆς Ὑπεραγίας Παρθένου Μαρίας Θεοτόκου καί Παναγίας τῆς Ὑγείας, κάθε χάρη καί εὐλογία τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου, τῆς εἰρήνης μας καί τῆς χαρᾶς μας».

Κι ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ.κ. Εἰρηναῖος ἀπήντησε μέ τὸ ὑπ' Ἀριθμ. Πρώτ. 480/7-6-2018 Γράμμα: Πρὸς τὸν Σέβ. Francesco Moraglia Πατριάρχην Βενετίας, Εἰς Βενετιαν. «Σεβασμιώτατε, Ἐλάβομεν μετὰ χαρᾶς τὸ ἀπὸ 22ας Μαΐου 2018 Γράμμα Σας καί τὸν ἀδελφικό Σας χαιρετισμό καί Σᾶς εὐχαριστοῦμε θερμῶς ἐξ ἀφορμῆς τῆς προσευχῆς ἐνώπιόν τῆς ἱερᾶς εἰκόνης τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ, τῆς ὀνομαζομένης Μεσοπαντητίσης. Πράγματι ἀσταμάτητα αἰῶνες ὁλόκληρους ἡ πίστις κι ἡ ἀγάπη στὸν Τριαδικό Θεό ὁδήγησε καί καθοδηγεῖ τὰ βήματα δυσεξαριθμητῶν πιστῶν στό Ναό τῆς Παναγίας τῆς Ὑγείας προκειμένου νά λάβουν τὴν δύναμη, τὴν ἴαση, τὴν γατριά. Ἡ Παναγία Μητέρα μᾶς δέχεται πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὴν ταχείαν ἀντίληψιν τοῦ Υἱοῦ Της καί μεσολαβεῖ θαυμαστῶς παρέχουσα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα ὧσων τρέφουν βαθύ σεβασμό, ἀνεξαρτήτως καί τῶν πολλῶν ἀποστάσεων τοῦ κόσμου. Εὐχαριστοῦμεν καί πάλιν, μέ τὴν εὐχὴν ἡ Παναγία τῆς Ὑγείας νά δωρίζει ἔτη πλεῖστα, ὑγεινὰ καί εὐφρόσυνα, πρὸς Δόξαν Θεοῦ».

Ζήσαμε πράγματι συγκλονιστικές στιγμές, ἀπερίγραφτες ὄντως καί ἱστορικές, ἀλλὰ καί ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς ἄνευ ὑπερβολῆς μεγάλες καί σεμνές. Μνήμες, ἀναμνήσεις, πρόσωπα καί γεγονότα, ἀλληλοδιαδέχονται στό νοῦ καί τίς ἱστορικές φυλλάδες τὸ μεσῶριον μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς,

*Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου, ὁ Ἱερός Μοναστηριακός Ναός
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καί μέρος προαυλείου χώρου*

χτές καί σήμερα καί καταφθάνουν τούς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Δι' εὐχῶν τοῦ Ἁγίου Δεσπότου ἡμῶν, Σεβ. Μητροπολίτου Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. κ. Εὐγενίου, τοῦ ὁποίου νά εἶναι ἀπό Θεοῦ πολλά τά ἔτη, ταῖς πρεσβειαῖς τῆς ὑπερευλογημένης Παναγίας τῆς Μεσοπαντιτίσσης. Ἀμήν.

β) Εἰς τὴν Ὁρφανὴν⁵, τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου

Ἄγιε Καθηγούμενε, πολυσέβαστε κι ἀγαπητέ μου π. Σωφρόνιε, Πατέρες καί Ἀδελφοί, εὐλαβεῖς προσκυνηταί, τῆς Ἱερᾶς καί Ἱστορικῆς Μονῆς ταύτης Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας πανυπερευλογημένης Παναγίας Θεοτόκου τῆς καί Ὁρφανῆς ἡμῶν Δεσποίνης, Κυρίας τέ καί Μητρός πάντων ἡμῶν, ἀνήμερα τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμά σᾶς λέγω ἀγαπητικά, Χριστός Ἀνέστη!

Μέ πολύ χαρά σήμερα λειτουργοῦμε στό καθολικό της Μονῆς μας, Παναγίας τῆς Ἀγκαράθου⁶, μέ τὴν εὐλογία τοῦ Ἁγίου Καθηγουμένου μας καί τίς προσευχές ὅλων μας, ἐξαιρέτως τοῦ βαθυσεβάστου π. Εὐγενίου⁷, κατὰ τὴν Κυριακή τοῦ τελικῶς λίαν πιστοῦ Μαθητοῦ καί Ἀποστόλου τοῦ Κυρίου μας Θωμά, τοῦ καί ψηλαφίσαντος τὸν Ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν Χριστόν!

Καί προσωπικῶς ἡ χαρά μου μεγάλη στήν Ἁγία Μάνδρα τῆς Ὁρφανῆς Κυρίας Θεοτόκου καί μνημονεύω τόσους καί τόσους στήν ἱστορία μεγάλους κι ἐνδόξους βλαστούς αὐτῆς Ἁγίους, ἀλλά καί ζώντας Ἱεράρχες μέ εὐγνωμοσύνη καί δέος. Μνημονεύω καί θυμοῦμαι, κι ὅλοι μας νομίζω ἀδιάψευστα καί τούς καλούς πατέρες κι ἀδελφούς, τούς ζώντας τέ καί τούς κεκοιμημένους⁸, τούς εὐλαβεῖς προσκυνητάς καί τόσα καί πάλιν τόσα πρόσωπα!

⁵ Ἡ ἱερά Εἰκόνα Παναγίας τῆς Ὁρφανῆς εὐρίσκεται στήν ἱεράν, ἱστορικὴν καί σεβασμίαν Μονὴν Ἀγκαράθου, τῆς καί μετανοίας μου. Παραθέτω, λόγο τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ παρελθόντος ἔτους, 2018.

⁶ Γιά τὴν Ἱερά καί Ἱστορικὴ Μονή Ἀγκαράθου, ἔχουν τόσα πολλά γραφεῖ καί ἐπαξίως, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Μάνδρα της ἀνεβλάστησαν μεγάλες κι εὐεργετικές γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας καί τὴν Ὁρθοδοξίαν ὅλη ἐκκλησιαστικές μορφές κι Ἅγιοι οἰκουμενικῆς δόξης καί τιμῆς. Ἡ προσφορά τῆς Μονῆς ἀκόμη πλήρως δέν ἔχει καταγραφεῖ ἐπαρκῶς, μὰ οἱ προφορικές διηγήσεις παραμένουν ζωντανές καί δέν ἀφήνουν νά σβήσει ἡ μνήμη σχετικῶς. Γιά χειρόγραφες ἀναφορές στήν Μονὴν Ἀγκαράθου, ἔτους 1532, βλ. εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, G. Castellani, Catalogus codd. Gr. Bible. D. Marci Venetiarum, Venetiis MDCCCLXXXV.

⁷ Πρόκειται γιὰ τὸν Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Εὐγένιον Μεταξάκη, ὁ ὁποῖος καί διετέλεσε γιὰ πολλὰ ἔτη ἡδύμελπος διάκονος τοῦ αἰοδίμου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κυροῦ Εὐγενίου.

⁸ Ἐνθυμοῦμαι ζωηρῶς μέ ὑπέροχα χρώματα τὸν μακαριστὸ γιὰ παράδειγμα Γεννάδιον Σταυρουλάκη, ἄκακον πανθομολογουμένως τοῖς πᾶσι Ἀρχιμανδρίτην καί Προηγούμενος διετέλεσε κι ἀλήστου μνήμης τό ἀγαθὸ πρόσωπό του καί ἡ ζωὴ καί τό ἔργο του ἄξιον μνείας ἐκτενεστέρας. Εὐελπιστῶ σύντομα νά ἀναφερθῶ ἐκτενέστερα γιὰ τὴν καλὴ του παρουσία στήν Μονή καί τὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας συνολικὴ προσφορά του. Θυμᾶμαι πολλὰ ἐκ τῶν

*Ἐσωτερικά ὁ Ἱερός Ναός Παναγίας τῆς Ἀγκαραθιανῆς,
πρὸ τῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνακαινισμένου αὐτῆς εἰκονοστασίου*

*Ἡ ἱερά Εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ὀρφανῆς,
τοποθετημένη εἰς τό νέον εἰκονοστάσιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς*

Μνήμες πολλές καί αγαθές, τῶν ζώντων προσευχόμεθα υγεία καί πολλά τά εὐφρόσυνα ἔτη, τῶν κεκοιμημένων αἰωνία ἡ μνήμη! Λένε στά μοναστήρια δέν συνηθίζεται ὀρθοδόξως νά μιᾶνε, καθώς ἡ ζωὴ τῶν ἱερομονάχων ὁμιλεῖ διαρκῶς στά αὐτιά καί τά μάτια τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα ἀδιάψευστα καταμαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἀναστάς ἐκ τῶν νεκρῶν ἀληθινός ἡμῶν Θεός λέγει αὐτοῖς ἐλθὼν εἰς τό μέσο: Εἰρήνη ὑμῖν!

Εἰρήνη τὴν ὁποία χρόνια ἀκοῦμε νά χαρίζεται τοῖς πάσι, νά χαρακτηρίζεται ἄνωθεν καί νά ἀφορᾷ τὸν σύμπαντα κόσμο! Εἰρήνη πού ἀφορᾷ τὸν ἐσωτερικό μας κόσμο, τὴ σχέση μας μέ τὸν Θεό, τά παιδιά Του, δηλαδή ὅλους τους ἀνθρώπους, ἀλλά καί τίς σχέσεις μεταξύ κρατῶν, λαῶν καί πολιτισμῶν!

Θυμόμαστε μαζί ὅτι «Οὕσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων»⁹, καθώς τό Εὐαγγέλιον λέγει «καί τῶν θυρῶν κεκλεισμένων» ὅπου ἦσαν καί τότε καί σήμερα «οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων» ὁ ἀναστάς Ἰησοῦς «ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καί τὴν πλευρὰν αὐτοῦ».

ὁποίων μόνο τοῦτο θά ἀναφέρω. Μοῦ ἔλεγε μιά φορά μέ φυσικό λόγο, ἄνευ μηδεμίας σταγόνας ἐγωισμοῦ, πῶς ἔσωσε τό Μοναστήρι ἀπό βεβαία καταστροφή ἐπὶ γερμανικῆς κατοχῆς. Καταδότες εἶχαν πληροφορήσει τοὺς Γερμανοὺς πῶς τό Μοναστήρι βοηθοῦσε τὴν ἀντίσταση, τοὺς πρόδωσαν πῶς ἔκρυβαν ὅπλα, ἀντάρτες, ἀθῶους, ἐβραίους, γυναικόπαιδα, γιὰ νά τοὺς σώσουν ἀπὸ τίς γερμανικὲς ἐκτελέσεις καί τά πολυβόλα τους. Μιά μέρα «ἔζωσαν» οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες τὴν Μονή, δηλαδή τὴν κύκλωσαν μέ σκοπὸ νά τὴν κάψουν, νά τὴν καταστρέψουν ὀλοσχερῶς καί νά ἐκτελέσουν τοὺς ἱερομονάχους. Ὁ ἐπικεφαλῆς τους εὐρισκόμενος στό κελὶ τοῦ π. Γενναδίου ἀνήγγειλε τὰ καταστροφικὰ τους σχέδια. Ὁ π. Γεννάδιος πηγαίνοντας πέρα δῶθε ἀνήσυχος σκευόταν τί νά κάνει, λέγοντας Παναγία μου, καί ἀμέσως θυμήθηκε σοφὰ μιά φωτογραφία τὸν εἶχαν τραβήξει μέ διαταγὴ γερμανοὶ στὴν κώμη, ὅπου διετέλεσε ἐφημέριος, τὴν ἐπονομαζομένη Πεζὰ καί τοῦ τὴν εἶχαν δώσει. Ἐψαξε ἀμέσως σέ κάποιο συρτάρι, τὴν ἔβαλε μέ τρόπο στὴν τσέπη του κι ἄφησε ἐντελῶς τυχαῖα νά πέσει ἀπὸ τὴν τσέπη τοῦ ἀντεριοῦ του. Ἀμέσως ὁ γερμανὸς ἀξιωματικὸς φώναξε τί εἶναι αὕτη ἡ φωτογραφία, νά τὴν δῶ ἀμέσως. Μόλις εἶδε τὸν γερμανὸ Στρατηγὸ στὴν φωτογραφία μέ τὸν Γεννάδιο ρώτησε πού τὸν ξέρεις; Κι ὁ Γεννάδιος ἀπήντησε: ἐν πᾶσι περιπτώσει, δηλαδή δέ βλέπεις; Ἀμέσως φοβήθηκε καί διέταξε νά φύγουν ὅλοι οἱ γερμανοὶ ἀπὸ τό Μοναστήρι κι ἔτσι γλίτωσε ἀπὸ τὴν καταστροφή ἡ Μονή, συνεχίζοντας τὴν ἀθάνατον προσφορά της στὴν Ἐκκλησία καί τό Γένος. Ταπεινὴ, ἀνθρώπινη, καλὴ μορφή ὁ μακαριστὸς Γέροντας, πού δίχως νά ἐπιζητεῖ τιμές καί δόξες, ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε, ὅλο ἀγάπη, πραότητα, εὐγένεια, φιλόξενος, συγχωρητικὸς, ὑπέροχος. Προσεχῶς θά ἀναφέρω πολλὰ περισσώτερα γιὰ τὸν συστρατιῶτὴ τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κυροῦ Τιμοθέου, ὅπως καμαρωτὰ ἔλεγε ὁ π. Γεννάδιος. Νά προσθέσω ἐν συντομίᾳ μόνο ὅτι θυμᾶμαι μπορεῖ μέ κάποιον ἀδελφὸ κάτι νά ἔλεγε μέ ἔνταση σπάνια, ἀλλά μετὰ ἀπὸ λίγο τὸν χαιρετοῦσε μέ ἀγάπη σάν νά μὴν εἶχε τίποτα συμβεῖ, κι ὅταν τὸν ρώτησε κάποιος μὰ προηγουμένως Προηγούμενε δέν μοῦ εἶπες αὐτό; Ἐκεῖνος μέ πολὺ ἀπλότητα ἀπαντοῦσε: —Καί ἀκόμη τό θυμᾶσαι; πέρασε πολὺ ὥρα ἀπὸ τότε. Πέρασαν πράγματι πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε πού ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ὁ καλὸς Γεννάδιος, ἀλλά σάν χτές, ἡ μνήμη του ζωερὴ, ἀγαθὴ καί αἰωνία.

⁹ Ἰωα. κ' 19.

Ἡ τράπεζα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης

Ὁ πανοσιολ. Ἀρχιμ. Εὐγένιος Μεταξάκης, εἰς τό ἱερόν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου

Ὁ φόβος διὰ τὴν ἄδικη καταδίκη ἀσφαλῶς περιγράφεται καὶ γιὰ τὴν νόμιμη τότε καὶ παράνομη σήμερα Σταύρωση, μέ τούς χλευασμούς καὶ τὰ ραπίσματα, πού προηγήθηκαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄξος καὶ τὴν χολή ἐπὶ Σταυροῦ! Ὁ φόβος γιὰ τὸν ἀκάνθινο στέφανο, ὅσες καταδίκες ἄδικα ἀνά τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων, στέρησαν τὴ ζωὴ καὶ τὴ χαρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, ὁ θεάνθρωπος Χριστὸς αἶρει ἐπὶ Σταυροῦ κι οἱ Μαθηταὶ φοβοῦνται τούς σταυρωτές! Καὶ σήμερα πόσοι ἀκόμη τρέμουν αὐτὸ τὸ ἄδικο, πού ὁ λαὸς μᾶς ἀπεύχεται ἐν συνέσει λέγων «ἄδικο νὰ μὴ σ' εὕρη»!

Ὁ φόβος ὅχι τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης, τῆς συγχώρεσης, ἀλλὰ ὁ φόβος τῶν ἀνθρώπων τάχα τοῦ Θεοῦ, πού ἀπέκτειναν πάντας τούς Προφῆτες καὶ τούς ἀπεσταλμένους τοῦ Θεοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Καὶ σήμερα ποιὸς δέ φοβᾶται εὐσεβεῖς τάχα καὶ θεοσεβούμενους δῆθεν χριστιανούς μὴ πέσει στὴ δόλια τὴ γλώσσά τους ἢ τὸ χειρότερο στὰ γαμψὰ τους νύχια! Ποιὸς δέ φοβᾶται τὴν κατάρα τοῦ νόμου, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξηγόρασε ἡμᾶς μέ τὸ τίμιό Του αἷμα;

Ὁ φόβος τῶν ψευδομαρτύρων καὶ τῶν συκοφαντῶν πού συνεχίζουν νὰ καταμαρτυροῦν κενὰ ἐνώπιόν τοῦ Πιλάτου καὶ ὄχλου πολλοῦ! Ὁ φόβος γιὰ τὴν ἀντίθεο στήλην τῆς κακίας, τῆς ἀδικίας, τῆς δωρεάν διώξεως, τῆς νομιμοφανοῦς καταδίκης! Ὁ φόβος, ὁ ὁποῖος χάνει τὴ θέση του καὶ τὴν καταλαμβάνει ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ!

Ἡ Εἰρήνη, ἡ ὁποία συνοδεύεται σταθερά καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰ! Καθὼς «Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον»! Ἡ χαρὰ, πού μᾶς κλέβουν σήμερα οἱ ἀσεβεῖς, οἱ ἀδικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ συγνωστοὶ τύραννοι, οἱ ἁμαρτωλοὶ, οἱ καινοὶ φαρισαῖοι, οἱ μεταλαγμένοι ὑποκριτές! Ποιοὶ δέν μᾶς ἀφήνουν νὰ χαροῦμε τὰ τῆς Ἀναστάσεως ἀγαθὰ καλὰ γνωρίζουμε ὅλοι μας κι ὅμως ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ χαρὰ εἶναι δῶρα Χριστοῦ καὶ ἀφοροῦν ὅλους μας ὡς κληρονόμους τῶν ἐν πάσι περιπτώσει ἐγκοσμίως καὶ ὑπερκοσμίως.

Λαμβάνουν Πνεῦμα Ἅγιον οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι ὑπὸ τοῦ Κυρίου μας λέγοντος: «ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἂν τινῶν κρατῆτε, κεκράτηνται»¹⁰. Κι ἐπιλογὴ σταθερά τῆς Ἐκκλησίας μας νὰ ἀφήνει, νὰ συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἀναφαίρετο δικαίωμά της σὲ κάποιες περιπτώσεις νὰ τὰ κρατᾷ ὅπου ἐάν χρειαστεῖ! Πόσο φοβερό, ἁμαρτία καὶ πόσο τρομερό, νὰ μὴν πράττουν οἱ ἄνθρωποι τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐξαγόρευση καὶ τὴν συγχώρεσή τους!

Ὁ σήμερα ἐορτάζων Ἅγιος Ἀπόστολος Θωμᾶς οὐκ ἦν μαζί μέ τούς ἄλλους Ἀποστόλους «ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς» κι ἐνώτοῦ ἔλεγαν «οἱ ἄλλοι μαθηταὶ· ἐωράκαμεν τὸν Κύριον»¹¹, ἐκεῖνος ἐπιμένει λέγοντας ἂν δέ δεῖ κι ἂν

¹⁰ Ἰωά. κ' 23.

¹¹ Ἰωά. κ' 25.

Τερά Μονή Άγκαραθου

δέν ψηλαφίσει τόν Κύριο οὐ μή πιστεύσει! Καί μεθ' ἡμέρας ὀκτώ πάλιν ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων καί λέγει ξανά εἰρήνη ὑμῖν. Καί προσκαλεῖ τόν Θωμᾶ νά φέρει τόν δάκτυλόν του καί τήν χεῖρα του, ὥστε νά μη γίνεταί ἄπιστος, ἀλλά πιστός. Καί πράγματι ἔτσι ἔγινε, ὥστε κι ἐμεῖς πιστεύοντες νά ἔχουμε ζωήν αἰώνιον.

Ἅγιε Καθηγούμενε, διαχρονικά καί σήμερα, ζωή ἐπιθυμεῖ ὅλος ὁ κόσμος νά ἔχει ζωντανή πίστη καί ἀληθινή ζωή, ὥστε νά ζοῦν ἅπαντες εἰρηνικά, εὐφρόσυνα, εὐλογημένα, ὑπό τούς θόλους τοῦ οὐρανοῦ, μέ δικαιοσύνη καί χαριτωμένα! Κι ἔχουμε μία ζωή, μοναδική κι ἀνεπανάληπτη καί μία ψυχή, τήν ὁποία θά παραδώσουμε εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος στό βαθύ γήρας εὐχόμεθα!

Ἡ πίστη στό Θεό ἐκφράζεται μέσα ἀπό συγκεκριμένο τρόπο ζωῆς, ἀπό πράξεις λόγια κι ἐνέργειες, πού ὅλοι μας ἐπιλέγουμε ἢ δέν ἐπιλέγουμε καί μάλιστα ἐλεύθερα!

Βαθυσέβαστε πάτερ Εὐγένιε, διαβάζω μικρό ἀπόσπασμα ἀπό Λόγο τοῦ ἀοιδίμου Γέροντός Σας, τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κυροῦ Εὐγενίου¹² ἀπό τόν «Ἀπόστολο Τίτο» τοῦ ἔτους 1972: «Εἰς κάθε θεία λειτουργία ἡ Ἐκκλησία πεθαίνει μέ τό Χριστό ἐπάνω στό σταυρό γιά νά συνανασταθεῖ μέτ' Αὐτοῦ» καί «ὅσον βαθύτερον αἰσθανόμεθα μέσα μας τήν μυστηριώδη παρουσίαν Τοῦ πιστεύοντες εἰς Αὐτόν καί ἀγαπῶντες ἀλλήλους, τόσον περισσότερον αἰσθανόμεθα τήν ἀνάγκη νά Τόν παρακαλέσωμεν κατά τήν κρίσιμος αὐτήν στιγμήν τῆς ἱστορίας λέγοντες: Κύριε, ἔλκυσον πάντας πρός Ἐαυτόν. Εἰρήνευσον τόν κόσμον Σου. Σῶσον ἡμᾶς Υἱέ Θεοῦ ὁ δ' ἡμᾶς Σταυρωθεῖς. Ἀμήν. †Ο Κρήτης ΕΥΤΕΝΙΟΣ».

Εἴθε ὁ Θεός, δι' εὐχῶν τοῦ Ἁγίου Καθηγουμένου¹³ μας, νά μᾶς χαρίζει χρόνια πολλά καί εὐκαιρίες πολλές, νά χαροῦμε τίς δωρεές τοῦ Θεοῦ καί τήν ἀναστάσιμη εἰρήνη καί Χάρη Του, ἡ ὁποία πρεσβεῖαι Παναγίας τῆς Ὁρφανῆς νά πλημμυρίζει τή ζωή μας πάντοτε νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

γ) Εἰς τήν Ὁρφανήν, Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας¹⁴

Ἅγιε Καθηγούμενε, Πανοσιολ. Γέροντα Σωφρόνιε, πολυσέβαστε π. Εὐγένιε, πατέρες καί ἀδελφοί μου, εὐλαβεῖς προσκυνηταί τῆς Ἱερᾶς καί ἱστορικής Μονῆς τῆς Ἀγκαράθου.

¹² Πά τόν ἀείμνηστον Ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης Εὐγένιον βλ. «Ἀπόστολος Τίτος» 38 (2018) σελ. 33-147.

¹³ Πρόκειται γιά τόν Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Σωφρόνιο Καραγιαννάκη, πού μάλιστα ἐκάρη μοναχός ἐπί ἡγουμενίας τοῦ προαναφερθέντος μακαριστοῦ Γενναδίου, εἰς τό τετιμημένον κελλίον τοῦ ὁποίου, μετά τήν ἐκδημία αὐτοῦ καί διαμένει.

¹⁴ Λόγος ἐ.ξ.

Ὁ Ἅγιος Κύριλλος ὁ Λούκαρης, τοιχογραφία Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου

Μέ την χάρη τοῦ Θεοῦ, πρεσβεΐαις Παναγίας τῆς Ὁρφανῆς¹⁵, καί φέτος καί σήμερα γιορτάζουμε τήν Κυριακή της Ὁρθοδοξίας ὑπό τόν πολυέλειο τροῦλο τῆς Ἁγίας Μάνδρας αὐτῆς καί εὐχαριστοῦμε καί δοξάζουμε τόν πανάγαθο καί ὑπερύμνητο Κύριό μας γιά τό δῶρο τῆς ζωῆς, τῆς ὀρθόδοξης, τῆς Ἁγίας καί ἀληθινῆς.

Ἡ μνήμη πού ἐπιτελοῦμε, τῆς ἀναστυλώσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, νίκη τοῦ φωτός, μᾶς ἐνθαρρύνει καί μᾶς ἐνδυναμώνει στήν καλή μας διαδρομή πρός τά βέλτιστα. Λαμβάνουμε θάρρος γιά νά συνεχίσουμε νά ζοῦμε ἐν Χριστῷ, μέσα στήν Ἐκκλησία μας καί τήν καλή μας παράδοση. Θυμούμαστε, δέν ξεχνᾶμε, τούς χρηστούς ἀγῶνες τῶν Πατέρων μας καί ἀκολουθοῦμε πίστα τό παράδειγμά τους, κλείνοντας τά αὐτιά στίς ὅποιες σύγχρονες σειρήνες, μυθικά πραγματικές, κι ὁ καθανείς μας γνωρίζει καλά ποιές αὐτές εἶναι προσωπικά γιά τόν καθέκαστον καί συλλογικά γιά ὅλους μας.

Μνημονεύουμε στήν Ἐκκλησία μας πρόσωπα καί γεγονότα, πού μπορεῖ νά πέρασαν ἀπό τόν κόσμον τοῦτο τόν καλό, πού ἄλλοι εἶχαν πρῶτα, κι ὁμως σημάδεψαν εὐεργετικά τήν ζωή πάντων ἡμῶν εἰς αἰῶνας αἰώνων. Σαφῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἡ Παναγία Θεοτόκος, οἱ Ἅγιοί μας, προέταξαν τήν σωτηρία τῆς ψυχῆς μας, ἀλλά ἐκκλησιαστικές καί λαϊκές προσωπικότητες ἐπέδρασαν καθοριστικά στήν νοηματοδότηση τῆς ζωῆς μας. Εἶπον ὄχι στό ψεῦδος, ἀντιστάθηκαν στήν δυσεβή κακία, ἔξω ἔβαλαν τόν δουλικό φόβο. Φώναξαν κι ἔγραψαν πώς ἡ ἀλήθεια προέχει, τό δίκαιο θά ἐπικρατήσῃ, τό καλό θά λάμψῃ. Μάλιστα ἀνάλωσαν δυναμικά τά χρόνια τῆς ζωῆς τούς ὅλους πρός τό σκοπό αὐτό. Δέν στάθηκαν παθητικοί δέκτες στά ὅσα ἄδικα κατεργάζονται καί δολοπλοκοῦν ἀνά τούς αἰῶνας ὅσοι, «οὐ γάρ οἶδασι τί ποιοῦσι»¹⁶.

Τί νά σᾶς προτείνω νά κοιτάξετε τίς εἰκόνες καί νά διαβάσετε γιά τόν βίο καί τήν πολιτεία, τοῦ Ἁγίου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ¹⁷, νά πράξετε ὁμοίως γιά τόν Ἅγιο Κύριλλο τόν Λούκαρη¹⁸; Περὶ τά δέκα χρόνια στίς μεγάλες βι-

¹⁵ Ἡ Παναγία ἡ Ὁρφανή εἶναι ἡ ἐφέστιος ἱερά Εἰκόνα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου. Ὀνομάσθηκε ἔτσι διότι τήν φυγάδευσαν στά Κύθηρα, προκειμένου νά γλιτώσῃ ἀπό πιθανή καταστροφή τῆς σέ δύσκολα χρόνια κι ἐπέστρεψε ὁμως ξανά μετὰ ἀπό πολλά ἔτη. Ἐπειδὴ κατὰ τά χρόνια τῆς ξενιτίας τῆς τό Μοναστήρι ὀρφάνεψε ἀπό τήν Εἰκόνα του κι ἡ Εἰκόνα ὀρφανή διετέλεσε ἀπό τήν Μονή τῆς, ἔλαβε τήν ὀνομασία Ὁρφανή.

¹⁶ Λουκ. κγ' 34.

¹⁷ Μεγάλος Ἅγιος καί ἐκκλησιαστική προσωπικότητα οἰκουμενικῆς ἀκτινοβολίας. Σημάδεψε τήν πορεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας κατὰ τήν δύσκολη περίοδο τοῦ μεσαίωνα. Ἀξίζει ἀκόμη πολλά νά γραφοῦν γιά τίς ἐπιστολές του, ἀλλά κυρίως γιά τήν ἀκατάγραφη εἰσέτι πλήρη συμβολή του στήν διάσωση, τήν ἐξάπλωση καί ἐπικράτηση τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως καί ζωῆς. Ἡ μνήμη του τιμᾶται ἰδιατέρως στήν Μονή Ἀγκαράθου, ἀθάνατος Πατέρας καί Ἀδελφός τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ.

Ὁ Ἅγιος Μελέτιος ὁ Πηγᾶς,
τοιχογραφία Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαρᾶθου

βλιοθήκες τῆς παλαιᾶς Ρώμης, ὡς φοιτητῆς καὶ κατόπιν σάν καθηγητῆς, θυμᾶμαι συνεχῶς ἔπεφτα σέ γράμματα καί συγγράμματα μέ τά ὀνόματά τους. Πόσο μεγάλη σπουδαιότητα κατέχουν ἐπαξίως στά ἐκκλησιαστικά ἀνά τήν οἰκουμένη δρώμενα δυσκατάληπτον ὄντως ἐστι.

Ἀγωνίστηκαν δραστικά, ἔπραξαν ἀνιδιοτελῶς, ἔζησαν χάρι μας, γιά ἐμᾶς ἐξολοκλήρου, διότι ἐκέρδισαν ἐν μέσῳ κινδύνων χαλεπῶν τόν τῆς νίκης ἀμαραντινον στέφανον. Μάλιστα ἡ ὀρθοδοξία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως¹⁹ ἔλαμψε μετά ἀπό πόσους αἰῶνες ψεύδους, συκοφαντίας, κα-

¹⁸ Πραγματικά ὅσα κι ἄν γραφοῦν γιά τόν Ἅγιο Κύριλλο λίγα θά εἶναι καί λιγότερο ἀντάξια τῆς τεραστίας προσφορᾶς του στήν Ὀρθοδοξία παγκοσμίως. Γιά τά τοῦ θαυμαστοῦ κι ἡγιασμένου βίου του βλ. πάμπολλες βιβλιογραφικές πηγές, μά γιά τήν προσκύνηση μέρους τῶν ἱερῶν λειψάνων αὐτοῦ προστρέχουμε στήν Μονή Ἀγκαράθου, ὅπου εὐδιάζουν ἀπό τόν πανάγιο βίο καί τήν ὑπερθαύμαστον πολιτεία του. Πόσο καδιώχθηκε, πόσο συκοφαντήθηκε ὡς τάχα προτεσταντίζων, πόσο ἀγωνίστηκε δύσκολο νά τό κατανοήσουμε. Ἐκτός ἀπό τά ὅσα προσφάτως ἐγράφησαν δικαιώνοντας τήν ἀγία μνήμη του, προσωπικῶς θυμᾶμαι τά χρόνια πού ἐρευνούσα ὡς ὑποψήφιος διδάκτορας Ἀρχεῖα καί Βιβλιοθήκες στήν π. Ρώμη, συνάντησα ἀλεπάλληλες φορές ἀναφορές, γράμματα, σελίδες γιά τό ὄνομά του. Ἀγωνίστηκε μέ ἀναμφίβολη αὐτοθυσία γιά τήν Ἐκκλησία καί τόν πολέμησαν ὅσο λίγους ἐκκλησιαστικούς ἄνδρες στήν ἱστορία.

¹⁹ Ὁ Ἅγιος Κύριλλος ὁ Λούκαρης, συνέβαλε καθοριστικά, ὥστε νά μήν γίνει παρανόλημα ἡ Ὀρθόδοξη πίστη κατά την μεσαιωνική διαμάχη μεταξύ Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν γιά τήν κυριαρχία τοῦ κόσμου. Βλ. Ζαμπελίου Σ., Καθίδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ρωσσίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. 3. Διετέλεσε πρωταγωνιστής καί θῦμα τῆς τραγικῆς χριστιανικῆς πάλης. Γεννήθηκε στόν Χάνδακα τῆς Κρήτης τό 1572 ἐπὶ ἐνετοκρατίας. Οἱ Κρήτες τότε εὐδαιμονοῦσαν σχετικῶς πρός ἄλλας περιοχάς, ὑπό τήν κατάκτηση τῶν Ἑνετῶν, ἀλλά γιά σπουδές μετέβαιναν στήν Πάδοβα τότε, πῆγε κι ὁ Κύριλλος ἐκεῖ. (ὁ.π. σελ. 4). Ὁ Κύριλλος συγγενής τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, διετέλεσε μαθητής τοῦ Μάξιμου Μαργουνίου, Ἐπισκόπου Κυθήρων καί καταπολέμησαν μαζί με ἄλλους θεολόγους κι ἐπισκόπους τῆς ἐποχῆς «τάς καινοτομίας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας» καί τό πλήρωσαν ἀκριβᾶ. (ὁ.π., σελ. 6). Γνώρισε καί τόν προτεσταντικό κόσμο τῆς ἐποχῆς του, πού τόν συμπάθησαν, ἡ δέ Βασίλισσα Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεάζε τότε πολύ τά μεταρρυθμιστικά πράγματα, ἐκεῖνη καί τά εὐρωπαϊκά βασιλεια τῆς ἐποχῆς, γερμανικά, γαλλικά, ὀλλανδικά κλπ, δραστηριοποιούνταν ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων ἔντονα. Ὁ Λούκαρης, κατά κόσμον Κων/νος, ἀφοῦ ὀλοκλήρωσε τίς ἐν Ἰταλία σπουδές του δέν ἐπεστρεψε στήν Κρήτη, ἀλλά μετέβην εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου τόν χειροτόνησε ὁ Ἅγιος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς. Ὅτάν ὁ Ἀλεξανδρείας ἀνέλαβε εἰς τήν Κωνσταντινουπόλιν τήν προσωρινήν διοίκησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τόν ἀκολούθησε. Ἀπό ἐκεῖ τόν ἔστειλε σέ ἀποστολή στήν Πολωνία, ὅπου κινδύνευε ἡ Ὀρθοδοξία, ἀπό τίς βίαιες διαμάχες καθολικῶν καί προτεσταντῶν. Λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀγῶνα «**τά ἀνώτερα τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματα δέν ἦσαν πλέον κτῆμα ἀναπαλλοτρίωτον τῶν ἀπογόνων τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν, ἀλλ' ἐδίδοντο εἰς ἄνδρας ἔχοντας ἀξίαν**» (ὁ.π. σελ. 10). Οἱ Ἰησοῦιτες με τήν βοήθεια τῶν ἀρχηγῶν τῶν Κρατῶν καί τῶν πρεσβευτῶν τους, ὑπερίσχυαν στήν Πολωνία καί τίς γείτονες χώρες τῆς, Λιθουανία, Οὐκρανία, Ρωσία, ἡ δέ Οὐνία δημιουργοῦσε τεράστια προβλήματα. Ὁ Κύριλλος κινδύνεψε πολύ στήν Ἀποστολή του ἐκεῖ, ἀλλά

*Ὁ μακαριστός Ἀρχιμ. Γεννάδιος Σταυρουλάκης,
Προηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου*

τηγοριῶν ἀνυποστάτων ποικίλων, τὸν καταδίωξαν καὶ μετὰ θάνατον λυσσαλέα καὶ ἄδικα κι ὁμως, ἀπεδείχθησαν τὰ ψέματα ἀνίσχυρα, μπροστά στήν ἀποκαλυπτική παρουσία τοῦ Δικαιοκρίτου Παντοκράτορος Θεοῦ. Τίς Θεός Μέγας!

Τὰ ψέματα, τό ἄδικο, τό κακό, δέν κρατᾶνε πολύ, γιατί δέν ἀξίζουν, δέν τὰ ἐποίησε ὁ Δημιουργός του παντός, ἀλλά ἀνθρωπάκια ἀξιολύπητα, κακολεγμένα καὶ χάσιμο χρόνου οἰανδήποτε ἄλλη ἀναφορά σέ αὐτά, ἄλλωστε τό ψεῦδος τρανῶς καὶ ἐνδόξως ἀπελλυλᾶται.

Ἡ Ἐκκλησία ὡς παράλαβε μᾶς παρέδωσε κι ἐμεῖς συνεχίζουμε ὑπεύθυνα, ἐνσυνείδητα, πιστά, τήν ἱερά παρακαταθήκη ταύτη, μέχρι τὰ ἔσχατα. Παραμένουμε πιστοί κι ἀμετακίνητοι στά ἅγια δίκαιά μας. Ζοῦμε τό μυστήριο τῆς ζωῆς μέ τήν προοπτική της αἰωνιότητος κι ὄχι μόνον τῆς στιγμῆς. Χαιρόμεθα ἤδη προγενόμενοι τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ δέν μετέχουμε μηδεμιᾶς κολάσεως. Ἐπιλέγουμε σταθερά τό φῶς τοῦ Χριστοῦ, πού ἀνύστακτα φαίνει πᾶσι.

χειρίστηκε «πιτήδεια» πρόσωπα καὶ πράγματα, ὥστε μόλις ἐπέστρεψε ἐξ αὐτῆς προχειρίσθη Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, μετὰ τον θάνατο τοῦ ἀγίου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, τό ἔτος 1602. Τό δέ ἔτος 1621 ἐκλήθη εἰς τόν Οἰκουμενικόν Θρόνον. Προκειμένου νά προστατέψει τήν Ὀρθοδοξία ἀπό καθολικήν ἄλωσην, ἀλληλογράφησε ἐπὶ μακρόν μέ προτεστάντες θεολόγους καὶ ἀπό τόν διάλογο ἐκείνον τόν θεολογικό, πολιτικό καὶ διπλωματικό, ἀφορμή ἔλαβαν οἱ πολέμοί του νά τόν κατηγορήσουν ὡς τάχα προτεσταντίζοντα ψευδῶς. Γρήγορα κατεσκευάσθη «συκοφαντία στυγερά» ὄχι γιά καθαίρεση κι ἐξορία, ἀλλά δι' ἐνοχὴν θανάτου. Ἡ ἐντολή ἐδόθη, ἀλλά δέν τόλμησαν δημόσια νά τόν θανατώσουν. Τόν συνέλαβαν, τόν ἐπιβίβασαν εἰς πλοιάριον τάχα πῶς θά τόν ἐξόριζαν. Ἀφοῦ ἀπομακρύνθηκαν τοῦ ἀνήγειλαν πῶς θά τόν θανατώσουν «ὁ γέρων γονυπετήσας προσηυχῆθη ἐνθέρμως καὶ ἔπειτα παρέδωκεν ἑαυτόν εἰς τοὺς Πιανισάρους... Τό σῶμα αὐτοῦ ἐρρίφθη εἰς τήν θάλασσαν, καὶ ἀνευρεθὲν ὑπὸ ἀλιέων ἐνεταφιάσθη» (ὁ.π. σελ. 64). Ἀλλά ἡ μανία τῶν ἐχθρῶν δέν σταμάτησε, τόν ξέθαψαν νεκρόν καὶ τόν ἔριξαν εἰς τήν θάλασσαν γιά δεύτερη φορά. Καὶ πάλιν ὁμως τὰ κύματα ἀνεδείχθησαν φιλανθρωπότερα ἀπό τοὺς διώκτες του καὶ ἀπέδωσαν τό ἅγιο λείψανό του σέ φιλικὰ χέρια, πού μέ ἐπιμέλεια καὶ πάλιν τό ἐνεταφίασαν μέ τιμές παρθαλασσίως σέ τάφο ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας. Ἡ τιμὴ τοῦ αἵματος τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως καταγράφεται ἱστορικά σέ 50.000 crowns ἢ σέ 40.000 σκούδα, πού τὰ πλήρωσε ἡ αὐλή τῆς Ρώμης. Ἐγγραφή σχετικῶς ὅτι «ὑπουργοὶ διώκται καὶ δόλιοι διabolεῖς ἐχθροὶ τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὥμοσαν τήν ἐξουδένωσιν τοῦ ὑπερόχου ἀνδρός πρὸς ἰδίαν ἐπικράτησιν», Βελανιδιώτου Ἰ., Ὁ κατὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Οἰκουμ. Πατριάρχου ἄδικος ἀναθεματισμός, Ἀθῆναι 1906, σελ. 20. Βλ. ἐπίσης σχετικῶς Ζερλεντοῦ Π., Ἐπιστολαὶ Κυρίλλου Λουκάρεως, Ἀθῆναι 1902. Ὁ μεγάλος ἱστορικός Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ὁ Παπαδόπουλος γράφοντας γιά τόν Ἅγιο Κύριλλο τόν Λούκαρη, τόν σοφὸ καὶ ὀρθόδοξον Πατριάρχη, ξεκινᾶ μέ τήν διαπίστωση πῶς πρὶν καὶ μετὰ θάνατον ἔγραψαν πολλοὶ μέ φανατισμὸ ἄδικα ἐναντίον του καὶ κλείνει μέ συμπέρασμα τελικὸ: «Πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ, ἡ ὑπέροχος αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δράσις καὶ αἱ ἀγαθαὶ αὐτοῦ μέριμναι ἀνέδειξαν αὐτόν γενναῖον ὑπερασπιστὴν τῆς ὀρθοδοξίας», Παπαδόπουλος Χ., Κύριλλος Λούκαρης, ἐν Τεργέστη 1907, σελ. 83.

Αυτό έκανε καί ό προσφάτως τιμηθεΐς υπό τής Έραρχιακής Συνό-
δου τής Έκκλησίας Κρήτης αοίδιμος Πρωθιεράρχης τής Κρήτης καί πρῶτος
Άρχιεπίσκοπος ό Εὐγένιος, ό μακαριστός Σας Γέροντας π. Εὐγένιε, πού
έκανε πᾶν ἔργο ἀγαθό γιά τήν Έκκλησία, προσέφερε ὅσα τόσα ἀφειδῶς
ἄλιστα καί μεγάλα, πού παραμένουν ζωντανά μνημεΐα πίστης καί ζωής,
παράδειγμα ὑπέμετρα θαυμαστό γιά ὅλους μας. Χαρακτηριστικά ἔλεγε
«οὐδεμία θυσία εἶναι μεγάλη γιά τήν Έκκλησία τοῦ Χριστοῦ».

«Έρχου καί ἴδε»²⁰ ἀναφέρει τό σημερινό Εὐαγγέλιο καί πραγματικά ἔρχε-
ται κανείς καί βλέπει τί θαυμάσιο ἔργο ἐπιτελεΐται ἐντός τής Έκκλησίας μας.
Παντοδαπής λογής, ἐκκλησιαστικό, φιλανθρωπικό, κοινωνικό, ἀγιαστικό,
μεταμορφωτικό, οἰκουμενικό, σωτηριολογικό. Ὅσοι δέν τό βλέπουν ἤ τό
ἀμφισβητοῦν, ψεύδονται καί θά ἔχουν νά κάνουν μέ τό δίκαιο καί τήν ἱστο-
ρική ἀλήθεια.

Εὐχαριστοῦμε τό Θεό γιά ὅσα πολλά μας ἐδώρησε καί συνεχῶς μᾶς χα-
ρίζει ἀπό ἐπουράνιου θρόνου τής δόξης Του. Νά εὐχαριστοῦμε ὅμως καλό
εἶναι καί τούς ἀνθρώπους Του. Ὅποτε ἀμέσως νά εὐχαριστήσω ἀπό μέσης
καρδίας μου τόν Ἅγιο Καθηγούμενό μας, Σας εὐχαριστῶ πανευλαβῶς Γέ-
ροντα Σωφρόνιε, γιά ὅσες εὐλογίες κατέχω χάριν Σας, καί γιά τήν εὐλογία
νά τελέσω ἀνήμερα τής Κυριακῆς τής Ὁρθοδοξίας τό μυστήριο τής θείας
εὐχαριστίας. Νά εἶναι ἀπό Θεοῦ πολλά τά ἔτη Σας, νά μᾶς καθοδηγεῖτε
ἀσφαλῶς καί περίσσα νά μᾶς ἀγιάζετε. Φιλοῦμε ἅπαντες τό χέρι Σας, ἐξαι-
τούμενοι υἱκῶς τάς θεοπειθεῖς εὐχᾶς Σας.

Ἡ ἀναστήλωση τῶν ἱερῶν εἰκόνων μπορεῖ νά γίνει ἀφορμή σέ ὅλους μας
νά θυμηθοῦμε πῶς εἰκόνες φέρουν μορφές Ἁγίων, ἀλλά κι οἱ ἀδελφοί μας
ὅλοι εἶναι εἰκόνες τοῦ Θεοῦ, ἀκριβῶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ὅποτε πόσο σεβα-
σμό καί τιμή ἀξιοῦνται νά ἀπολαμβάνουν; Ἐφόσον τιμᾶμε τίς εἰκόνες τῶν
Ἁγίων νά μή λησμονοῦμε τίς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ὅλους ἀδιάκριτα
τούς ἀδελφούς μας.

Ἄγιε Καθηγούμενε, βαθυσέβαστε π. Εὐγένιε, ἀδελφοί μου, εὐλαβεῖς προ-
σκυνητές, ἡ Κυριακή τής Ὁρθοδοξίας καί φέτος μή μᾶς βρεῖ ἀδιάφορους,
μή μᾶς βρεῖ ἀδιαθέτους, ἀλλά διά πρεσβειῶν Παναγίας τής Ἀγκαθαθιανῆς
τῆς καί Ὁρφανῆς ἐπονομαζομένης νά ἔχουμε ἔτη πολλά, ὑγιεινά, εὐφρό-
συνα, μέσα στήν πολύφωτη Έκκλησία μας, μέ πίστη, μέ μνήμη, μέ διάθεση
μετανοίας, ἐργασίας, ὑπομονῆς, ἐπιμονῆς, συνεπειᾶς καί μέ ἀμείωτο ἐνδια-
φέρον γιά τήν γλυκιά Ὁρθοδοξία μας, τό Φῶς τό ἀληθινό καί τήν Ζωή τοῦ
Παραδείσου, τήν αἰώνια.

²⁰ Ἰωά. α' 44.

Ἄς συνεχίσουμε πίστα τό Ἔργο τῶν Πατέρων μας, ἄς προχωρήσουμε δυναμικά πρὸς τὰ βέλτιστα, ἄς δοῦμε δημιουργικά τὴν Χάρη καὶ τό Ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Τότε ὅλοι μαζί ἐν Ἐκκλησίᾳ πολὺ πραγματώνουμε τὴν ἔνθεο πολιτεία. Ἔτσι μποροῦμε νὰ σώσουμε τὴν ψυχὴ μας, βοῶντες ἀκατάπαυστα νοερῶς τό «Κύριε ἐλέησον», καὶ λέγοντες «αἰωνία ἡ μνήμη» τῶν κεκοιμημένων μας. Ὁ μόνος ποιῶν θαυμάσια Μέγας Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν μεθ' ἡμῶν καὶ μετὰ πάντων ἡμῶν. Ἀμήν.

δ) Εἰς τὴν Καμαριανήν²¹

Φίλτατε κι ἀγαπητέ μου π. Ζαχαρία, ἐξαίρετε Προϊστάμενέ μας, πεφιλημένη μου ἀσταμάτητε ἐν διακονίᾳ π. Σταμάτη, ἀδελφοί καὶ ἀδελφαί μου,

Ἦκουσαν οἱ ποιμένες τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων καὶ ἐφέτος ἠκούσαμε κι ἐμεῖς πάλιν μέ τῇ χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου τῆς Καμαριανῆς τούς Χαιρετισμούς, χαῖρε, χαῖρε, τόσα χαῖρε γιὰ τὴν ἀνύμφευτη Μητέρα τοῦ Θεοῦ. Πόσα παράδοξα καὶ πάλι ἡ Ἐκκλησία μας προβάλει, πού καταρρίπτουν πόσα ἐγὼ ξέρω, τὴν συμβατικὴ ἠθικὴ, τὰ ἐγὼ νομίζω τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ ὅλα συγκλονίζονται ἀπὸ τὴν ἱερά καὶ θαυμαστὴ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας μας, πού γνωρίζει κι ἀναγνωρίζει τελικὰ μόνον ἀγιότητα καὶ ἀπορρίπτει τούς ἀοράτους ἐχθρούς μας διαχρονικά. Καὶ σήμερα ἀμυντήριό μας, ἐνῶ στό νάο της τελοῦνται γάμοι πολλοί, ἡ ἀνύμφευτη Μητέρα μας πού ἀνοίγει γιὰ ὅλους μας ἀνεξαίρετως τίς θύρες τοῦ Παραδείσου.

Γι' αὐτό καὶ συναγάλλονται μέ τὴν γῆ τὰ οὐράνια κι ἐμεῖς φυσικά μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς χαιρόμαστε ἀσιγήτως. Δέν ξεχνᾶμε νὰ κοιτᾶμε τούς οὐρανούς ἀνεωγμένους καὶ νὰ μὴν βλέπουμε χαμηλά μόνον στὴ γῆ μεμψιμοιώντας διὰ πράγματα ἐφήμερα κι ἀνούσια, ἀλλὰ θυμόμαστε τὴν ἀπὸ Παραδείσου καταγωγὴ καὶ τὸν προορισμό μας ἀπὸ Θεοῦ καὶ ὅσα ὁ οὐρανὸς περικλείει, βρέχων μὲν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ὑποδεχόμενος δέ ὅσους δέν μπορεῖ πιά ὁ Ἄδης νὰ καταφάει. Ἐχουμε λόγους ἐπομένως νὰ συγχορεύουμε ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τούς οὐρανούς. Θάρρος μας ὅχι τὰ πολλὰ ἢ λίγα ὑπάρχοντα καὶ τὰ λήγοντα ἀργὰ ἢ γρήγορα πολὺτιμα ὑλικά πράγματά μας, ἐδῶ μένουν τελικὰ ὅλα, ἀλλὰ ἡ ἀληθινὴ πίστη μας λέει ὅτι ἡ ψυχὴ μας δέν ἀφορᾷ τὸν ἀπογυμνωμένο πλέον Ἄδη, ἀλλὰ τὸν ἐνδεδυμένον δόξαν λαμπρόν οὐρανόν, ἐφόσον φέρει τὰ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ γνωρίσματα.

Θυμόμαστε καὶ κρατᾶμε ὡς ἄσβεστο λύχνο στό μονοπάτι τῆς ζωῆς μας τούς θεοδρόμους ἀστέρας τῆς ἀγιότητος, ἀναγνωρίζοντας μοναδικὸν ἀθά-

²¹ Πρόκειται γιὰ λόγον τῆς Παρασκευῆς τῶν Β' Χαιρετισμῶν, κατὰ τὴν 2αν Μαρτίου 2018 ἐκφωνηθέντα, εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν Παναγίας τῆς Καμαριανῆς Νέας Ἀλικαρνασσοῦ εἰς Ἡράκλειον, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, κατόπιν εὐγενικῆς προσκλήσεως τῶν Ἐφημερίων αὐτῆς.

νατον Ἄνακτά μας τόν Τριαδικό Θεό, τά ποιητικά χέρια τοῦ ὁποίου προσκυνοῦμε μόνον ὡς ἀγαθό πλάστη μας καί μόνον δίκαιο Δεσπότη μας καί μόνον φιλόανθρωπο Πατέρα μας στοργικό.

Ἄν καί ἔλαβε δούλου μορφή, στά πρόσωπα κάθε²² ἀνθρώπου προσφέρουμε ὡς δῶρα τῆς ἀδύτης εὐγνωμοσύνης μας τόν καλό χαιρετισμό, αὐγή εὐχαριστίας, τή μυστική δοξολογία μας. Δέν ζητᾶμε πολλά, δέν μένουμε στά μάταια. Ἄλλωστε τῆς ἀπάτης ἡ κάμιнос ἔσβησε κι οἱ ἀπάνθρωποι τύραννοι ἔχασαν τήν ἐξουσία τους. Μόνος Κύριός μας φιλόανθρωπος ὁ Χριστός πού μᾶς φωτίζει καί μᾶς ὁδηγεῖ στή σωτηρία μας.

Μᾶς λύτρωσε ἤδη ἀπό τή βάρβαρη θρησκεία κι ἀπό τοῦ βορβόρου τά ἔργα, καθὼς σταμάτησε πλέον ἡ προσκύνηση τῆς φωτιᾶς κι ἔσβησε ἡ φούντωση κι ἡ φλόγα τῶν παθῶν, τῶν ἐδικῶν μας καί τῶν ἄλλων, πού πολλάκις μᾶς ταλαιπωροῦν καί μᾶς ἀδικοῦν ὑπέρμετρα, ἄδικα καί διαβολικά.

Ἡ Παναγία μας ἡ Καμαριανή μᾶς ὁδηγεῖ στή σωφροσύνη καί μᾶς χαρίζει τῆς Ἐδέμ τήν εὐφροσύνη, τήν ὄντως χαρά. Μποροῦμε κι ἐμεῖς βρέ νά χαροῦμε, χαίρετε ἀφήνοντας τόν κάθε Ἡρώδη ὡς ληρώδη νά «τρώει» τά κομμάτια του. Πᾶνε τά ψέματα, τελειώσανε ἢ τελειώνουν, φύγανε μέ τά εἰδῶλα τοῦ σκότους, πόσα ἄραγε εἰδῶλα μέχρι καί σήμερα εἰσέρχονται ἀθεάτως εἰς τήν ζωή μας. Πόσοι ἀδελφοί μας δέν χάνουν τή ζωή τοῦς ὅλη ἢ καί περιόδους αὐτῆς ὀλάκερες ἢ ἔστω τμηματικές, τήν μία καί μοναδική ζωή μας, μαζεύοντας θησαυρούς πού λήγουν, κλέβονται καί χάνονται στό χρόνο ξεχνώντας καί παραμελώντας καί ἀδικώντας τήν ψυχή μας.

Ἡ ἀπάτη τῆς πλάνης ὅσων νομίζουν ὅτι τόν Θεό θά ξεγελάσουν, ὅπως τοῦς ἀνθρώπους κι ὁ δόλος τοῦς ποντίστηκε μαζί μέ τό νοητό Φαραώ στῆς θάλασσας τό ἐρυθραῖον πέλαγος, πού μᾶς θυμίζει ξανά τήν ἀμέτρητη τοῦ Θεοῦ φιλελεος. Συγχωρεῖ καί ξεδιψᾷ κάθε ψυχή πού εἰλικρινά μετανοεῖ ἢ ἔστω τολμᾷ νά εἰσέλθει εἰς τήν ἀνέσπερη χαρά τοῦ Κυρίου της.

Σκέπη μας ὄχι μόνον οἱ καμάρες τοῦ περικαλλοῦς Ναοῦ μας ἀλλά ἡ ἴδια ἡ Παναγία μας, πού μᾶς ὁδηγεῖ φωτίζουσα τόν δρόμο μας, πού μᾶς τρέφει μέ τό μάννα τῆς ἐπαγγελίας, πού ρέει μέλι καί γάλα, μάλιστα χωρίς συντη-

²² Κάποιος ἀκούγοντάς με μπορεῖ καί πάλιν νά κατηγορήσει ἀβάσιμα καί ἀτιμώρητα ξανά, μασκαμερένος φαιδρῶς, ὅτι τάχα ὑποστηρίζουμε τήν ἀποκατάσταση τῶν πάντων. Ἐάν στό χέρι μου ἦταν θά ἤθελα ὅλοι νά ἀποκατασταθοῦν, νά θεραπευτοῦν πάντες, καθανεῖς καλά νά γίνει, ἀλλά δέν εἶναι στο χέρι μου. Ἐπειδή ὁ Θεός ἀποφασίζει γιά τήν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἄς μήν μπαίνουμε στά «πόδια» Του, ἄς ἀφήσωμε τό ἄπειρον Ἐλεος καί τήν ἀνεξίχνιαστον Χάρη Του νά ἐνεργεῖ ὅ,που θέλει. Δέν μπορεῖ ὁ Θεός νά κάνει τά δικά μας θελήματα, κάτι τέτοιο θά ἦταν μαγεία, ἐμεῖς ὀφείλουμε πιστά νά ἀκολουθοῦμε τό θέλημά Του, γιά τό δικό μας τό καλό. Καλό εἶναι ὅσοι μιλάνε, νά διαβάζουν καί θεολογία ἀπό σοβαρά ἐγχειρίδια κι ὄχι μόνον ἐλαφριές φυλλάδες ἔστω πανηθικῆς προελεύσεως.

ρητικά κι άνευ ανάγκης παστερίωσης ή αποστείρωσης. Κι ή ζωή μας αποστειρωμένη από τίς χαρές και τίς ευλογίες του ούρανού και της γής μοιάζει έλλειπής, εάν δέν προλάβουμε τήν ρουφήξωμε σάν τό γάλα, πού πίνουν επιμόνως τά άκακα άρνάκια, τά μικρά παιδιά ή οί ώριμοί άνθρωποι.

Ο παρών κόσμος και χρόνος χαρακτηρίζεται καθόλου άδικα ως άπατεώνας. Πράγματι μās ξεγελά, εφόσον μένουμε σέ αυτόν μικροσκοπικά και χάνουμε τήν αιωνιότητα. Η άρρητός του Θεού σοφία μαρτυρεί όλα αυτά και άλλα, τά όποια όσο έξυπνοι, μεγάλοι και επιμελείς νά είμαστε δέν μπορούμε νά τά χωρέσωμε, νά τά κατανοήσουμε, νά τά κατακτήσωμε όλα. Όποτε μέ πολύ τόλμη, μεράκι, χαρά, μέ προσπάθεια κι επιμονή προχωρούμε στό στάδιο της ζωής μας, αγωνιζόμενοι πάντοτε τόν καλόν άγώνα, χωρίς νά παρασυρόμαστε ή νά πτοούμαστε από τά κακά άνοήτως παιδιά, πού φαίνεται νά μήν έχουν πιά έλπίδα, πού ύποτιμούν τό Θεό, πού άδικοούν ανθρώπους. Τί κρίμα. Λυπούμεθα στιγμιαίως.

Από άνοστα, άσχημα, άνόητα χορτάσαμε και μπουχτήσαμε, στόπ, φτάνουν πιά, επιλέγουμε τά ώραία, τά άθάνατα, τό καλύτερα, αφήνουμε πίσω ή προτείνω ξεκάθαρα νά μήν χάνουμε χρόνο μέ όσα δέν αξίζουν, ούτε πού τό συζητάμε και νά σās υπενθυμίσω από τό γεροντικό, ότι ή συνομιλία²³ και μόνο μέ τό σατανά ή τούς ανθρώπους του είναι παγίδα, χάσιμο χρόνου και ζωής. Νά είχαμε 1000 ζωές νά χαραμίζαμε ένδεχομένως μία, αλλά μία ζωή τήν έχουμε και μία ψυχή θά παραδώσουμε, σαφώς στό βαθύ γήρας, άνώδυνα, άνεπαίσχυντα, ειρηνικά εις τόν Χριστό και μέ καλήν άπολογία. Θυμόμαστε τόσα και τόσα, μήν ξεχάσουμε διόλου νά ζήσωμε. Μαθαίνουμε από μικρά στά παιδιά μας γλώσσες, τέχνες, έπιστήμες, μήν λησμονήσωμε νά τά μάθουμε νά ζούνε και μάλιστα νά ζούν καλά, ευλογημένα, χαριτωμένα, παραδεισένια.

Λέμε όχι στην κάθε μορφή βίας, μηδέ της καλά καμουφλισμένης ψυχολογικής, οικονομικής, διοικητικής, κοινωνιστικής, ήθικής, νομικής κλπ.. Δέν κατονομάζω κάποιος άνθρωπος μόλις διαφωνίσω μαζί του προσπαθεί

²³Η σχέση αυτή της αγάπης δέν ξέρω κατά πόσο μās βρίσκει συνεπείς. Ακούω για σχέσεις εργασιακές μεταξύ μας, διοικητικές, οικονομικές, μά φοβούμαι μήν ξεχάσαμε κάποτε ή κι άκόμη πώς δέν είμαστε άπλά ύπηρεσία έστω λειτουργική, αλλά πρωτίστως αποτελούμε ένα Σώμα Χριστού. είμαστε οικογένεια, οί δεσμοί μας είναι άκατάλυτοι, έχουμε συγγένεια κι όχι άπλά ύπηρεσιακές σχέσεις. Είμαστε Αδελφότητα πάντες οί Χριστιανοί, όλοι οί άνθρωποι απόγονοι μακρινοί ή πολύ κοντινοί του προπάτορα Αδάμ, του παλαιού βεβαίως, αλλά κυρίως του νέου Αδάμ, του Χριστού. Θυμάμαι όταν μελετούσα στό Πανεπιστήμιο το Δίκαιο, αλλά και κατά τίς παραδόσεις μου σέ συνεπείς φοιτητάς, έφερα τήν δυσκολία θεατρικώς, νά κατανοήσω πώς μία σχέση αγάπης - οικογενειακή μετατρέπεται σέ σχέση οικονομική, κι άκόμη δραματικότερο σέ σχέση ποινική. Συγκεκριμένο παράδειγμα φέρω τήν σχέση Έπισκόπου και κληρικών, γονέων και παιδιών, Θεού και ανθρώπων.

νά μοῦ δημιουργήσῃ ἐνοχές πῶς ἐγώ φταίω, συγχωρέσατέ μου τήν ἔκφραση «ἐπειδὴ μέ τσίνισε τό μουλάρι» καί μοῦ λέει, δέν πᾶς καλά, γιατί δέν πᾶς στή ψυχίατρο καί νομίζει (ἢ θέλει) μέ φάρμακα, οὐσίες καί χάπια, ὅτι μπορεῖ νά τρομοκρατεῖ τόν καθένα, ὁ ἀδικῶν θά μᾶς βγάλει καί τρελούς ἀπό πάνω. Πόσους στήν ἱερά καί μή ἱστορία τοῦ τόπου μας καί τήν παγκόσμια τούς εἶπαν ἢ τούς θεώρησαν τρελούς προκειμένου νά περάσουν μὴ-νύματα ἀν μή τί χειρότερα ἀντιχριστιανικά κι ἀπάνθρωπα ὀλότελα.

Ἀντίδραση χρειάζεται καί διεκδίκηση ὀρθή καί νόμιμη καί δικαία τῶν δικαιωμάτων μας καί ἀγώνας, γιατί ὅταν δέν κάνουμε τό χρέος μας, αὐτό καί μόνο ἀρκεῖ γιά νά ἐξαπλωθεῖ τό κακό, νά βροῦν εὐκαιρία πρόσωπα²⁴ σατανόμορφα νά χορεῦουν ἀπαράδεκτα. Ὅλοι οἱ Ἅγιοί μας μέ Ἀρχηγό τόν ἐλευθερωτή Χριστό ὁμίλησαν, ἔπραξαν, ἐθαυματούργησαν, ἐπόμενοι αὐτούς, μιμούμενοι δέν μένουμε μέ σταυρωμένα τά χέρια, ἀλλά καταδικάζουμε τήν ἀδικία καί ἀγωνιζόμαστε σθεναρά μέχρι τέλους τοῦ κόσμου γιά τό Χριστό καί γιά τήν πίστη καί τήν ἀγιότητά μας, τήν ὁποία βέβαια νά τήν κρύβουμε καί νά μὴν τήν διατυμπανίζουμε διαφημιστικῶς.

Ἐχάρην πού σᾶς εἶδα σήμερα ἐδῶ, εὐχομαι καί προσεύχομαι διὰ τά βέλτιστα στόν καθένα μας καί σέ ὅλους μαζί. Νά μᾶς ἔχει ὁ Θεός γερούς πάντα νά ἀνταμώνουμε καί νά μὴ ζημιώνουμε κανένα, ἀλλά οὔτε καί τόν ἑαυτό μας. Μὴν ξεχνᾶμε κάποιο δίκαιο «μάτι» μᾶς βλέπει, κάποιος ἄγγελος μᾶς ἀκολουθεῖ, κάποιοι ἄνθρωποι μᾶς ἀγαπᾶνε, ὅχι ἐπειδὴ εἴμαστε καλλίγραμμες ἢ πεντάμορφες, ἀλλά ἀληθινά κι ἀνιδιοτελῶς μέχρι τό τέλος τοῦ κόσμου. Σᾶς ἀγαπῶ γιατί εἶστε ὡραῖοι ἄνθρωποι, σᾶς ἀγαπῶ γιατί εἶστε ἐσεῖς παρόντες....

Φίλτατε κι ἀγαπητέ μου π. Ζαχαρία, ἀφοῦ ἐνθέρμως σᾶς εὐχαριστήσω, μαζί μέ τόν π. Σταμάτη καί τούς καλούς σας ἐνορίτας, γιά τήν πρόσκληση νά παρευρεθῶ μαζί σας ἀπόψε καί νά συνευρεθοῦμε προσευχόμενοι εἰς τούς Χαιρετισμούς τῆς κυρίας Θεοτόκου, ἐπιθυμῶ μετὰ τά τόσα πολλά χαῖρε ἓνα κι ἐγώ νά ἐπισυνάψω, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί χαίρετε. Χαίρετε γιατί ὁ «σπιτονοικοκύρης» οὐρανοῦ καί γῆς εἶναι ὁ πανάγαθος Θεός κι εἶναι καλός, φιλόανθρωπος, φιλεὺσπλαχνος, δίκαιος, ἀληθινός. Χαίρετε γιατί Κύριος τῆς

²⁴ Διαβάλοντάς μας μᾶλλον κρυφά, ἀνώνυμα, ἀκόλαστα. Ἐάν τολμοῦσαν νά μιλήσουν δημόσια ἢ εὐθέως, ὑπάρχουν εὐτυχῶς τά δικαστήρια, ὅπου λάμπει ἡ ἀλήθεια κι οἱ κομποῖ ψευδομάρτυρες ἀπολαμβάνουν νομίμως καί δικαίως τήν αἰώνια τιμωρία πού τούς ἀξίζει. Ἐπὶ βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, λέγεται, τούς συκοφάντες τούς χάρασαν μέ καυτερό σίδερο στό πρόσωπο, γιά νά φαίνονται ἀπό μακριά ποιοί καί τί εἶναι, ὥστε νά τούς ἀποφεύγουν οἱ ἁμαρτωλοὶ «καί μή» ἄνθρωποι. Σήμερα δυστυχῶς μένουν κανονικῶς ἀτιμώρητοι καί συνεχίζουν κρυφά τό ἀντιχριστιανικό κι ἀπάνθρωπο ἔργο τους σέ βάρος ἀθῶων ψυχῶν, γενόμενοι σαφῶς ἐπικίνδυνα τοξικοὶ καί ἐπὶ σωμάτων ἀνενόχων.

ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ὁ Θεός. Χαίρετε γιατί ὅσα σχέδια κι ἄν κάνουν, λάκ-
κους κι ἄν σκάβουν οἱ ἀδικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, λογαριάζουν χωρίς τόν πάν-
των Δεσπότη Χριστό, τόν σταυρωθέντα ἄδικα καὶ νόμιμα, ἀλλὰ καὶ
Ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν. Χαίρετε ὅχι γιὰ τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀξιώματα,
τίς θέσεις καὶ τίς κατακτήσεις, λάμπουσες μὰ ἐφήμερες, ἀλλὰ Χαίρετε
ἐπειδὴ νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός, οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια.
Χαίρετε γιατί ὅλα μεταμορφώνονται καὶ ἀγιάζονται μέ τὴν ἄλυπον Χάρη
καὶ τό Ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Χαίρετε γιατί μᾶς γνωρίζει βρὲ προσωπικά ὁ Θεός
καὶ δέν ἀφήνει (δηλαδή δέν μᾶς ἐγκαταλείπει) ὁ Ἅγιος, ἀλλὰ μᾶς ἀναμένει
νά συμμετέχουμε σέ ὅσα νοῦς ἀνθρώπους δέν ἔβαλε καὶ μάτι ποτέ δέν εἶδε.
Χαίρετε πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ε) Παναγίας Καμαριανῆς²⁵

Μετά ἀπό τόσα πολλά καὶ καλά Χαῖρε, μέ πολύ χαρά ἕνα ἀκόμη εἰλικρινῶς
θά ἤθελα ἀληθινό Χαῖρε καὶ χαίρετε νά ἐκφράσω ζωηρά πρὸς πάντας, τοὺς
καλοὺς παρόντας, τοὺς ὑπέροχους, καλοὺς καὶ σεβαστοὺς Σας Ἐφημερίους,
τοὺς ἡδυμελούς ψάλτες Σας, δεξιούς τε καὶ ἀριστερούς, εἰσέτι κεντρώων μὴ
ὑπαρχόντων, σέ ὅλους ἐσᾶς ἀγαπητοί μου, πού θά ἤθελα ἕναν πρὸς ἕναν ξε-
χωριστά καὶ διακεκριμένα νά χαιρετίσω ἐνθέρμως, ἀλλὰ καὶ ὅλους σας μαζί
ὡς ἕνα Σῶμα Ἐκκλησίας πολλῆς καὶ μίας οἰκογενείας, ἔχοντας ἕναν οὐράνιο
Πατέρα, τόν μόνον ἀληθινόν ἐν Τριάδι Θεό τῶν Πατέρων μας!

Χαίρετε πάντοτε, μὰ ἰδιαιτέρως κι ἐξαιρέτως ἀπόψε, γιατί «Σήμερον τῆς
Σωτηρίας μας τό Κεφάλαιον», διότι νά σώσει ἤθελε καὶ θέλει ὁ τῶν ὅλων
Δημιουργός καὶ Κοσμήτωρ πάντων Θεός τόν κόσμον, μάλιστα ὅχι τίς πέτρες
ἢ τὴν οἰκονομία καὶ τὰ δάση ἀπό τὰ ὁποῖα (παρόλη τὴν συνειδητὴ οἰκολο-
γική μας εὐαισθησία) φτιάχνονται χάρτινα νομίσματα, πού ἐπιμόνως ἀντα-
γωνίζονται στοὺς αἰῶνες σέ πίστη κι ἐμπιστοσύνη, φίλους κι οἰκογενεῖς,
ἀκόμη καὶ τόν Κτίστη τους, ἀδίκως μὰ πραγματικά κι ἀμετανόητα! Ἀλλὰ
νά σώσει ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, ὅλους ὁ Θεός ἠθέλησε κι ἀποφάσισε κι
ἀποπειράθηκε, ἀνεξαρτήτως ἡλικίας, ἀνευ διακρίσεως χρώματος, ἐμορφιάς,
πολλῶν ἢ λίγων βασάνων, καημῶν καὶ στεναγμῶν, κιλῶν, ἐξυπνάδας,
ὑψους, θρησκευτικότητας, ἐθνικότητας, φύλου, φυλῆς, ἢ φίλων!

Αὐτεπάγγελτα ἦλθε γιὰ νά σώσει, ὅχι γιὰ νά κρίνει ἢ νά κατακρίνει ἢ νά
ἐκδικηθεῖ καὶ νά τιμωρήσει, ἀλλὰ μόνο γιὰ νά βοηθήσει, νά θεραπεύσει, νά
ἀναπαύσει, νά εὐεργετήσει, νά σώσει!

Μάλιστα πύλη τῆς σωτηρίας μᾶς χαρακτηρίζεται ἡ Παναγία μας, γιατί

²⁵ Λόγος κατὰ τό ἐσπέρας τῆς 24^{ης} Μαρτίου 2017, κατὰ τοὺς Δ' Χαιρετισμούς εἰς τὴν
Παναγίαν τὴν Καμαριανὴν Ἡρακλείου.

μέσω αὐτῆς εἰσῆλθε ἡ σωτηρία στὸν κόσμος! Ἄν στὴν ἐποχὴ μας ἀκόμη δὲν ἔχουμε ξεπεράσει πλήρως τὴν πραγματικότητα μίας ἀνύπαντρης μητέρας, πόσο μᾶλλον τὴν ἐποχὴ πού συνετέθησαν οἱ χαιρετισμοὶ τῆς Παναγίας μας, πόσο φοβερό γεγονός ἦτο μία Νύμφη Ἀνύμφευτη! Πόση κατάκριση κοινωνικὴ ἄδικα ἔχει πέσει στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων στίς ἡ στήν Ἀνύμφευτη Μητέρα, τῆς ὁποίας κι ἀπόψε τιμᾶμε τὴν εἰκόνα, καταθέτοντες πολὺχρωμα ἢ ἄχρωμα φιλιά, πίστη, εὐγνωμοσύνη, παρακλήσεις κι αἰτήματα, δεήσεις καὶ λουλούδια, ἰδρώτα καὶ ζεστά ἢ κρύα κλάματα χαρᾶς καλύτερα, μὰ ἐνίστε καὶ μέ λύπη, πού καλλιὰ νὰ λείπει! Λύπη γιὰ ὅσους χαραμίζουν τό χρόνο τῆς ζωῆς των ἄσκοπα καὶ ἀνοήτως μέ τόσα χαζά, ἐφήμερα, μάταια, λήγοντα πράγματα, χάνοντας τό νόημά της, λησμονώντας τὴν αὐτοαξία τῆς κατὰ τό Κυριακόν «ἵνα ζοῦν ἔχωσιν καὶ περισσῶς ἔχωσιν» (Ἰω. 10, 10). Χαρά γιὰ ὅσους ζοῦν καὶ χαίρονται, προγεγυόμενοι τὴν ἀναστάσιμη χαρά καὶ χάριν τοῦ μοναδικοῦ Κυρίου μας.

Κι ἐνῶ ἀενάως ἐναλλάσσονται χαρά καὶ λύπη, σέ ἀκανόνιστες δόσεις καὶ χρονικὲς περιόδους τῆς μιᾶς κι ἀνεπανάληπτης ζωῆς μας, ὕμνους ψάλλομε, ἐκφράζουμε εὐχαριστίες, ἐγκώμια εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Μητέρα Παναγία μας, τὴν Μάνα πού πόνεσε πιο πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλη γλυκιά μάνα, μάλιστα ἄδικα βλέποντας τὸν ἁθῶο Υἱό της ἐπὶ Σταυροῦ κρεμάμενον, λοιδορούμενον, ἐμπαϊζόμενον, καὶ τελικὰ ἄμορφον, ἄδοξον, καταδικασμένον ἄδικα εἰς θάνατον!

Κι ἀπόψε, αἰῶνες μετὰ, λέμε σέ αὐτὴ τὴν ἀγνή Μητέρα Χαῖρε καὶ μάλιστα διαπιστώνουμε πάλιν ὅτι κάθε ὕμνος λίγο εἶναι γιὰ νὰ ἐκφράσει τό μέγεθος τῶν οἰκτιρμῶν Του! Πανοικτίρμον ὁ Θεός, μᾶς ἀγαπᾷ ὅλους ἀνεξαρτήτως, τόσο μᾶς ἀγαπᾷ ὁ φιλάνθρωπος Κύριός μας, ὥστε κι ἂν μετρούσαμε τὴν ἄμμο τῆς θάλασσας καὶ τόσους εἰς ἀριθμὸν ὕμνους νὰ Τοῦ ἀνταποδίδαμε, δὲν θὰ ἦταν ἀρκετοὶ κι ἰσάξιοι τῆς δικῆς Του πρὸς ἐμᾶς γενομένης εὐεργεσίας!

Σέ καιροὺς μάλιστα πού πολλοὶ ἀδελφοί μας δικαιολογημένα καὶ μὴ ἀγωνιοῦν γιὰ ἐφήμερες φροντίδες καὶ προσωρινὲς μέριμνες, ἐνίστε περιοριζόμενες δυστυχῶς μόνο σέ νοῦμερα καὶ ἀριθμούς, χρήματα καὶ νομίσματα, ὑλικά καὶ ζυγίσιμα²⁶ ἀγαθὰ, ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ χαίρομαστε καὶ μέ

²⁶ Μέ τά ὁποία τελευταῖα πολὺ ἀσχολοῦνται, καλῶς τά μοντέλα, ἀλλὰ δυστυχῶς κι ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος, ἴσως γιὰ νὰ καταδείξουν πῶς ἀδύνατοι εἶναι περισσώτερο πνευματικοί. Δὲν ξέρω. Ἀπλὰ λυποῦμαι μέ τί ἀσχολοῦμαστε χωρὶς νὰ εἴμαστε μπακάλιδες ἢ μανάβιδες ἢ χασάπιδες, μέ κιλὰ κρέατος πού μάλιστα δὲν τρώγεται εὐτυχῶς κυριολεκτικά. Ἀπάντησα σέ πολλοὺς πού σχολίασαν ἀδιάκριτα τό βάρος μου πῶς βαρὺτητα χρειάζεται στά λόγια μας, ἀλλὰ δίχως ἀποτέλεσμα. Σέ ἄλλους εἶπα τά ὑγιή ζῶα (κι ὁ ἄνθρωπος ζῶον θεούμενον ἀποκαλεῖται πατερικῶς) εἶναι συνήθως παχύα καὶ φυσικά νόστιμα. Πάλιν δὲν

τά υπερκόσμια αγαθά της ἐπαγγελίας τοῦ Ποιητοῦ καί Κοσμήτορος καί Παντοκράτορος καί τῆς ἁγίας ὑπεραγίας Μητρός τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μᾶς Παναγίας Καμαριανῆς καί ὀρφανῆς καί ὁδηγητρίας, πού ὡς φωτοδόχος λαμπάδα μᾶς ὁδηγεῖ ἀπό τό σκότος εἰς τό φῶς, ἀπό τίς δυσκολίες στίς χαρές, στήν ἐλπίδα, στή ζωή, στή θεανθρώπινη κοινωνία, κερνῶν ἀγαλλίασιν τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐωδίας!

Θεάνθρωπος ὁ Χριστός κι ἔκλινε οὐρανούς κι ἔλαβε δούλου μορφή, ἐπειδὴ ἠθέλησε νά δώσει χάριν στούς ἁμαρτωλοὺς κι ἔδωσε χάρη τούς τό τίμιο ἐπὶ σταυροῦ ἐκχυθέν αἷμα Του λύτρον ἀντί πολλῶν, παραδόξως σέ ἀντίθεση πρὸς τὴ δική μας σήμερα στενόκαρδη χριστιανικὴ τάχα ἠθικὴ πού κατακρίνει καί καταδικάζει εὐκολα κι ἀνώδυνά τους συγχρόνους ἁμαρτωλοὺς μέ τρόπο φαρισαϊκό κι εὐκολία ὑποπτη, ἀφοῦ καταδεικνύεται πὼς τέτοια πράξη μιᾶς καταδίκης δηλαδή λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ διανοίᾳ τῶν πλησίων μας ἐπιμαρτυρεῖ τὴν οὐσιαστικὴ μας ἀντίθεση, μάλιστα ἐμπρακτὴ καί ρεαλιστικὴ, πρὸς τόν Χριστό πού ἦλθε νά σώσει ὅλο τόν κόσμο! Πόσο λυποῦμε τὴν Παναγία Μητέρα ὅταν κατακρίνουμε κι ἀδικοῦμε τὰ παιδιά της; Μήπως γινόμαστε οἱ ἴδιοι ἀντίχριστοι, δηλαδή ἐνάντιοι στό θέλημα τοῦ Χριστοῦ νά σώσει τόν κόσμο, ὅποταν εὐχόμαστε ἢ συνηγοροῦμε στήν καταδίκη τῶν ἀνθρώπων, ἐφόσον δυσκολεύουμε τὴν σωτηρία τους;

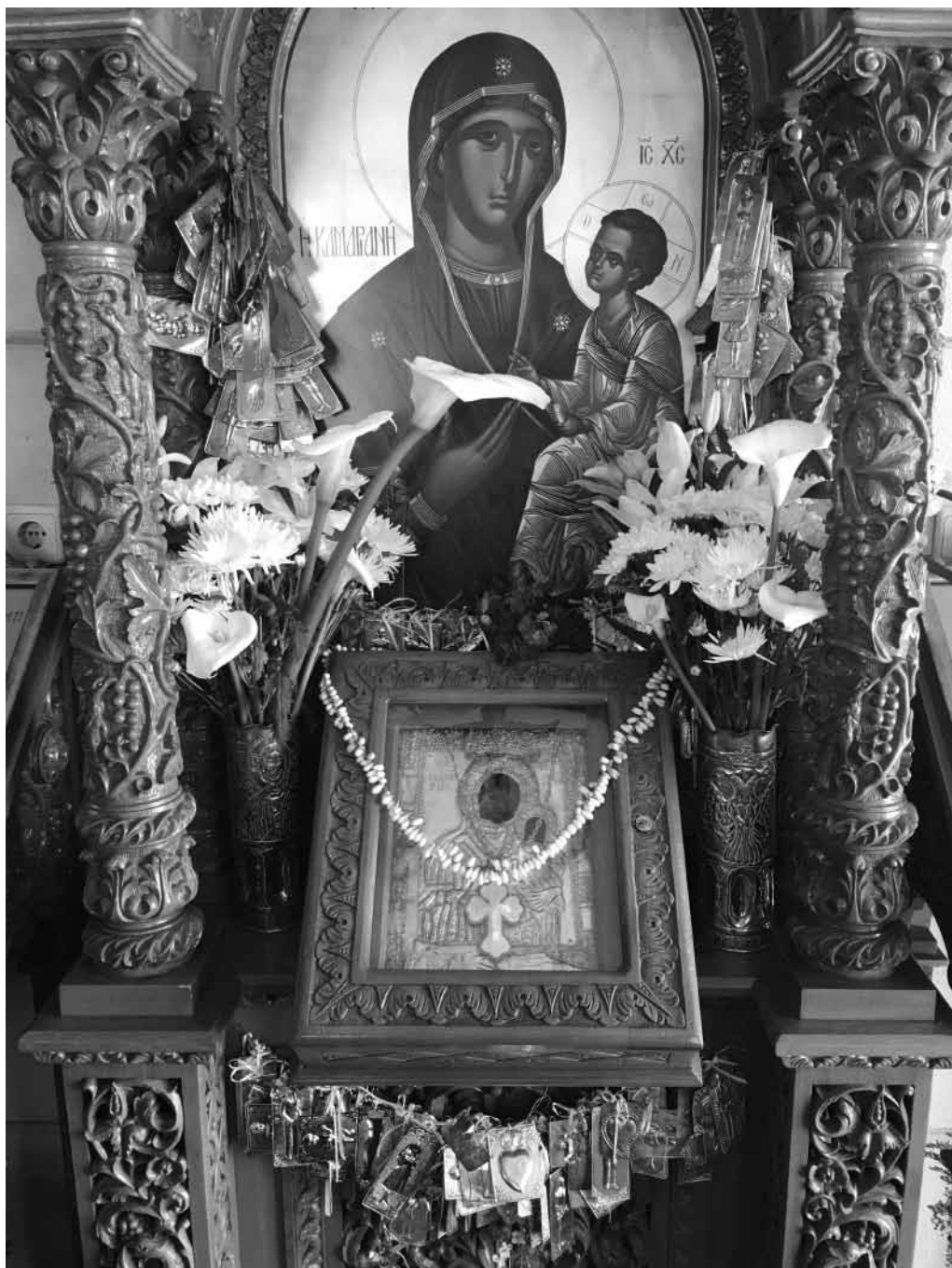
Σαφῶς ἀπαράδεκτο, ἀδιανόητο καί σέ τέτοιους καιροὺς νά μὴν βοηθᾶμε²⁷ πάντας, ὑλικά καί πνευματικά, ὅση μᾶς δύναμη, ἔστω μέ ἓνα λόγο παρηγοριᾶς, ἓνα χᾶδι ἀγάπης, ἓνα σημεῖο συμπαράστασης, μέ ἓνα τρυφερό ἔστω βλέμμα συμπόνιας κι ἀνθρωπιᾶς! Ἐάν λίγο τόσο τό τολμήσουμε νά εἴμαστε βέβαιοι χαρά θά γεμίσουμε ἑαυτοὺς καί ἀλλήλους καί πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν, καί τότε θά εὐχαριστήσωμε καί τὴν Παναγία μητέρα μας καί ἡ στοργικὴ μητρικὴ αὐτῆς σκέπη θά μᾶς σκεπάζει πάντοτε!

Μάλιστα τὴν ἀποψινὴ τούτην ἐσπέραν καθὼς ὁ Γαβριὴλ τὴν χάριν²⁸ εὐαγγελίζεται, ἅς συμμετέχουμε κι ἐμεῖς στό μεγάλο ἀπὸ αἰώνων μυστήριό τῆς σωτηρίας μας, τῆς ὁποίας σήμερον τό Κεφάλαιον! Ἀγαπητοί μου προ-

ἐξέλαβαν ἀποστομωτικὴν τὴν ἀπάντησίν μου, ὅποτε τούς ἄφησα με μιά μαντινάδα, δὲν θυμᾶμαι τίνος, «Ἄμα γεράσει ὁ ἄνθρωπος κι ὅταν ἀδυνατίσει, οὔτε νά φάει δὲν μπορεῖ, οὔτε νά ...» μετανοήσει. Μήπως ἀντὶ νά μιλοῦν γιὰ βάρος, νά σοβαρευτοῦν καί νά μετανοοῦν, καλύτερα;

²⁷ Κάποιοι, ἀλλὰ δὲν κατονομάζω, πολλάκις μοῦ λέγει, μὰ μήπως περνάμε δύσκολα ἐμεῖς ἐπειδὴ καταλαβαίνουμε περισσώτερα πράγματα; Μήπως ὅσοι δὲν καταλαβαίνουν περνοῦν καλύτερα; Ἀποφεύγω νά τοῦ ἀπαντήσω.

²⁸ Πολλές φορές καταφέρομαι ἐνάντια στίς τιμωρίες, ἴσως ἐπειδὴ ἐξειδικεύτηκα στό Ποινικό-Εκκλησιαστικό καί Κανονικό Δίκαιο νά διάβασα πολλά, ἀλλὰ προσεχῶς θά πρέπει νά ξεκαθαρίσω πὼς ὑπάρχουν καί περιπτώσεις πού ἡ τιμωρία χρειάζεται δυστυχῶς. Τιμωρία γιὰ παιδαγωγικούς μὰ κυρίως θεραπευτικούς λόγους.

Ἡ Ἱερὰ Εἰκόνα Παναγίας τῆς Καμαριανῆς, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης

σοχή μή χάνωμε τό σήμερα στό βωμό όποιουδήποτε τάχα αὐριανοῦ μέλλοντος ἢ μή χανόμαστε ναρκισιστικά στό μακρινό ἔνδοξο καθ' ὅλα ἐνδεχομένως παρελθόν. Σήμερα ζοῦμε, τό παρόν μή χάνωμε, μή μᾶς ξεγελᾷ ἡ ἀνακύκλιση τοῦ χρόνου. Μέ δύο λέξεις μόνον, ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Παναγιᾶς μας, τό εὐχάριστο καί σωτήριο αὐτό μήνυμα, ἄς δώσει καί σέ μᾶς σήμερα τή χαρά καί τή βεβαιότητα.

Χαίρετε σήμεραν διότι παρόλες τίς μάταιες καί προσωρινές θλίψεις τοῦ βίου τούτου, πού ἔρχονται καί παρέρχονται ἀσταμάτητα, ὅπως τά τῆς θαλάσσης κύματα κι οἱ εὐεργετικές μπόρες, τελικά ἡ σωτηρία μας ἐπιτυγχάνεται καί πραγματώνεται, διότι ὁ Θεός μᾶς εἶναι Ἅγιος καί Ἰσχυρός καί Ἀθάνατος καί μᾶς θέλει στόν Παράδεισο καί μάλιστα ἀπό τώρα νά προγευόμεθα καί νά ζοῦμε τήν χαρά τοῦ Κυρίου μας, ὅχι ἐπειδή δικαίως καταφέραμε ἐγωιστικά κάτι, «οὐ διά τās δικαιοσύνας ἡμῶν», ἀλλά ἐπειδή ὁ Παντοδύναμος ἐν οὐρανοῖς Πατήρ ἡμῶν εἶναι ἀγαθός, ἐλεήμων, οἰκτίρμων, φιλάνθρωπος καί μετανοῶν ἐπί ταῖς κακίαις ἡμῶν!

Ὁ πάντων Ἁγίων ἀγιώτατος Λόγος τοῦ Θεοῦ κι ἡ Πανύμνητος Αὐτοῦ Μήτηρ, εὐχόμεθα καί προσευχόμεθα νά μᾶς λυτρώνουν ἀπό κάθε συμφορά, ὥστε νά ζοῦμε μέ τήν Χάρη καί τό Ἔλεος τοῦ Θεοῦ τό ὁμορφό της ζωῆς δῶρο! Μή μᾶς κλέπτει ὁ ψεύτης κόσμος, μή μᾶς ξεγελᾷ ὁ ἀπατεῶν χρόνος, μή μᾶς λυγίζουν ἐφήμερα βάσανα, μεγάλοι καημοί καί πόνοι! Ἄς ἐκμεταλλευτοῦμε τό χρόνο τῆς ζωῆς μας γνωρίζοντας ὅτι ὁ Θεός κι ἡ Παναγία οὐδέποτε μᾶς ἐγκαταλείπουν, ἀλλά ἐμεῖς ἀπομακρυνόμαστε ἀπό τόν οὐρανό κι ἀπό τή γῆ, κι ἀπό τήν ἀνθρωπιά μας, ὁπότε ἄς πλησιάσουμε μετά παρρησίας ἕνα ἢ πολλά Χαῖρε κι ἐμεῖς νά ποῦμε, Χαῖρε ἐπειδή ζοῦμε ἐν χαρά, χαρά ἀμείωτη, ἀκένωτη, ἄρρητη, χαρά θεανθρώπινης ἀγαπητικῆς κοινωνίας!

Εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως τόν πανάγαθο Θεό καί τήν Καμαριανή Μητέρα Του, εὐχαριστῶ τούς ἐξαιρετικούς σας ἐφημερίους, γιά τήν δυνατότητα νά παραστῶ ἀνάμεσά σας ἀπόψε καί νά σᾶς πῶ ὅσα ἀκούστηκαν, συγχωρέσατέ μου τήν φλυαρία. Εὐχομαι πολύ τόν εὐαγγελισμό σέ ὅλους μας, μόνο καλά νά ἀκούμε, μόνο καλά, νά ζοῦμε, μόνο καλά νά λέμε καί νά ἐλπίζουμε καί νά ἀγαπᾶμε καί νά χαιρόμεθα πάντοτε. Σᾶς καταφιλῶ ἐνθέρμως ὅλους καί σᾶς κατασπάζομαι ζωηρά.

Φίλτατοι, ἀγαπητοί καί σεβαστοί Πατέρες, ἀδελφοί κι ἀδελφαί, καί πάλιν καί πολλάκις εὐχαριστῶ τόν πανάγαθο Κύριό μας κι ἐσᾶς γιά τήν ωραία αὕτη εὐκαιρία νά συνενυρεθοῦμε ἐδῶ ἀπόψε καί νά σᾶς ἐκφράσω μέ τήν χαρά τήν ἀγάπης Του, ἕνα χαῖρε καί πάλι σέ ὅλους, πολλά χαῖρε σέ ὅλους ταῖς πρεσβείας τῆς Θεοτόκου τῆς Καμαριανῆς. Καί τήν ἀγίαν Του Ἀνάστασιν μέ τό καλό νά ζήσωμε καί νά ζοῦμε πάντοτε ἐν χαρά νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν!

στ) Νομοπροσκυνοῦντες, Ἱερῶν Κανόνων λόγοι²⁹

Σεβασμιώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα, ἀμέσως, εὐθύς, ὀλοψύχως εὐχαριστῶ διὰ τὴν δυσεξερεύνητον τιμὴν πρὸς τὴν οὐδενία μου, τέτοια ὠραία ἐσπέρα νὰ ἔχω τὴν δυνατότητα, τὴν εὐλογία ἐκκλησιαστικῶς, νὰ ὁμιλῶ πλησίον Σας, ἐγγὺς πρὸς τὸν μέγα Ποιμενάρχη τῆς Ρεθύμνης, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, τὸν διακεκριμένο σύγχρονο ἐκκλησιαστικό ρήτορα πανθομολογουμένως, βαθυσεβαστόν Γέροντά μας, δέν ξεχνῶ ἀπὸ τὰ τίμια χέρια Σᾶς ἔλαβα τὸν δεύτερο βαθμὸ τῆς ἱερωσύνης, θυμᾶμαι τίς ὀλόχρυσες διδαχές Σας, στὰ μελίρυντα λόγια Σας ἀναπαύομεθα πάντες εὐγνωμόνως.

Σήμερα τὸ πρωὶ ἐψάλαμε χεῖλεσι καὶ γονυπετοῦντες προσκυνήσαμε τὸν Σταυρὸ Του³⁰. Θεολογικὰ ἡ προσκύνηση πρέπει μόνο στό Θεό, ἀλλά ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων ἔδειξε πὼς πολλοὶ ἄλλοι ἄλλα προσκυνοῦν³¹. Παλαιὰ βεβαίως, ἴσως καὶ σήμερα, κάποιοι προσκυνοῦν τὰ εἰδῶλα³², ψεύτικους θεούς, κατασκευασμένους ἀπὸ τίς ἀνάγκες, τίς ἰδιοτελεῖς, τῶν λίαν καλῶς πεποιημένων ἀπὸ Θεοῦ ἀνθρώπων. Ὅρισμένοι, χτές κατὰ χιλιάδες, προσκύνησαν βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες, τυράννους κι ἐλευθερωτές, ἡγέτες καὶ φερέφωνα πάσης φύσεως καὶ λογῆς παντοδαπῆς, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως, ἄλλωστε στήν Ἐκκλησίᾳ μᾶς θυμούμαστε ἄληστα τοὺς μάρτυρες τῆς πίστεως μας, πού θυσία ἔγιναν στόν ἀναίμακτο Θεό, ἐπειδὴ δέν προσκύνησαν ποιήματα, κτίσματα, χαλάσματα, ἐφήμερες χίμαιρες, τὸν Ξέρξη ἢ τὸν Καίσαρα, τὸν Βάαλ ἢ τὸν Δέκιο, τὸ χρυσὸ βόδι ἢ τὰ ὅσα φαντάσματα νοῦς ἀνθρώπου δέ βάνει κι ὅμως χώρεσαν στίς ἀμέτρητες τῆς ἱστορίας σελίδες.

Πόσοι δέν ὑπέφεραν, βασανίστηκαν, θανατώθηκαν, σύμφωνα μέ τοὺς νόμους τῆς ἐποχῆς τους, ἐπειδὴ δέν συμμορφώθηκαν μέ νόμιμα προστάγματα ἀρχόντων δυσεβῶν. Νόμιμος ἡ Σταύρωση τοῦ μοναδικοῦ ἐν Τριάδι Κυρίου μας. Νόμιμος ὁ ἀποκεφαλισμός τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ θανάτωση τῶν Προφητῶν καὶ Δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ λιθοβολισμός τῆς μοιχαλίδας, πού ἀποτρέπει ὁ Χριστός, νομιμότατος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, τῆς Παναγίας, πού κλεψίγαμον ὑπονόησε ἐάν δέν ἐπαρουσιάζετο Ἄγγελος καὶ δέν ἔφευγε στήν Αἴγυπτο..., τόσων καὶ τόσων ἄλλων βιβλικῶν μορφῶν. Ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ, ἐάν σήμερα τολμοῦσε νὰ ἐκτελέσει τὴν περίφημη θυσία Του, ἀμφιβάλει κανεῖς ὅτι δικαίως καὶ νομίμως τὰ ἰντέλιγκενς τῆς ἐποχῆς μας, θά τὸν προλάβαναν ὡς ἀνθρωπόμορφο τέρας, πρό τῆς δια-

²⁹ Λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὸν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Ρεθύμνης, κατὰ τὸν κατανυκτικόν ἐσπερινόν τῆς Γ' Κυριακῆς τῶν Νηστειῶν ἐ.ἔ., παρουσία καὶ εὐλογία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Εὐγενίου.

³⁰ «Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμε Δέσποτα καὶ τὴν ἁγίαν σου Ἀνάστασιν δοξάζομεν».

³¹ «Εγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ», Ἐξοδ. κ' 3.

³² «τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων», Ψαλμ. 113, 12.

πράξεως τοῦ στυγεροῦ ἐγκλήματος, σάν νά ἀκούω τίς εἰδήσεις νά παίζουν τό στυγνό παιδοκτόνο. Ποιός θά ἐλάμβανε σοβαρά ὑπόψιν του τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ποιός θά πίστευε τήν θεία Του πρόνοια καί με τό δίκιο του, συμφωνῶ, συμφωνῶ.

Ἦδη ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη ὁ Θεός δίδει τό νόμο Του στό Μωϋσῆ καί προτρέπει τοὺς Ἰουδαίους ψηλά νά κοιτοῦν³³. Οἱ δέκα ἐντολές κι ὁ Νόμος ὅλος ἀπορρίπτει ἄλλη προσκύνηση παρά μόνο τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Κι ἐπί ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας οἱ νόμοι ὄριζαν προσκύνηση τοῦ αὐτοκράτορα. Παρατηροῦμε ἀμέσως διαφορά στοὺς Νόμους τῶν ἀνθρώπων καί στό Νόμο τοῦ Θεοῦ. Τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν, ποικίλουν ἀπό περιοχὴ σέ περιοχὴ κι ἀπό χρονικὴ περίοδο, καταργοῦνται γρήγορα (ἐπαναστατικά ἢ ἄνευ τῆς ἐπιχύσεως ἀνθρωπίνου αἵματος, παντός τύπου) κι ἀλλάζουν εὐκόλα, ἀλλὰ ὁ Νόμος τοῦ Θεοῦ παραμένει ἀκατάλυτος ἀπὸ τίς τοῦ βίου μεταβολές. Μὲ τήν Καινὴ Διαθήκη καί τήν πλήρωση³⁴, ὁλοκλήρωση, τελείωση τοῦ παλαιοῦ νόμου, τῆς σκιᾶς καί τοῦ γράμματος, βλέπουμε σαφῶς πρόοδο δικαϊκὴ ἢ ὁποία συνεχίζεται ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι στίς Ἱερές Συνόδους, καθὼς μᾶς ἐξηγόρασε ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου.

Σαφῶς ὁ νόμος, οἱ νόμοι ἔχουν θετικὸ χαρακτήρα, ἀγαθὸ σκοπὸ, τουλάχιστον στίς Δημοκρατίες συνήθως, ἀλλὰ καί εἰς ἀνώτατο βαθμὸ ὁ Συνταγματικὸς Νόμος κατοχυρώνει δικαιώματα, προνόμια, εὐλογίες γιὰ τοὺς πολίτες κάθε εὐνομουμένης Χώρας, ἐπὶ παραδείγματι καί εἰς τήν δική μας, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τό Σύνταγμα προασπίζεται βασικά δικαιώματα τῶν κατοικούντων τήν Ἑλλάδα κι οἱ συνταγματικοὶ νομοθέτες πιστοὶ κι ἀγωνιστὲς ἄνθρωποι δέν μποροῦσαν νά προβλέψουν ἄλλο τρόπο προασπίσεως τῆς αὐθεντικῆς πίστεως τους στό Χριστό καί τήν Πατρίδα, ἀπὸ τήν καταγραφή στό Σύνταγμα βασικῶν ἄρθρων πού προστατεύουν διαχρονικά τήν εἰρημένη πίστη «Εἰς τό ὄνομα τῆς Ἀγίας καί Ὁμοουσίου καί Ἀδιαιρέτου Τριάδος». Ἐάν οἱ Ἡνωμένες Πολιτείες ἐμπιστεύονται τὰ δολάρια τους στό Θεό, οἱ δικοὶ μας Πατέρες ἐμπιστεύονται τὰ πάντα στόν Τριαδικό Θεό.

Καθόλου τυχαῖα δέν ἐτοποθέτησαν οἱ ἀπελευθερωτὲς καί οἱ νομοθετήσαντες ἀπὸ τήν ἐπανάσταση ἕως καί πρόσφατα τήν φράση αὕτῃ στήν ἀρχὴ τοῦ Συντάγματος. Δέν θά μποροῦσαν ποτέ νά φανταστοῦν πῶς θά ἔρθει ποτέ μέρα ἀμφισβήτησης τῆς πίστεως καί προσπαθείας ἀφαιρέσεως τῆς

³³ «Καὶ αὗται αἱ ἐντολαὶ καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα, ὅσα ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν διδάξαι ὑμᾶς ποιεῖν οὕτως ἐν τῇ γῇ, εἰς ἣν ὑμεῖς εἰσπορεύεσθε ἐκεῖ κληρονομήσαι αὐτήν», Δευτ. 6, 1.

³⁴ «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι», Ματθ. 5, 17.

Ἁγίας Τριάδος, Ἁγίας, Ὁμοουσίου καί Ἀδιαιρέτου ἀπό τόν ὑπέρτατο νόμο τοῦ Κράτους, γιά τήν ἵδρυση τοῦ ὁποίου χάρισαν ὅλα τά ὑπάρχοντα καί τήν ζωή τους. Μάλιστα ἡ ἀγιότητα, τό δογματικό ὁμοούσιο καί τό ἀδιαίρετο τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀποτελέσσε τό πρότυπο γιά τούς Ἕλληνες, ὥστε νά μήν τούς σπαράξει ὁ διχασμός. Κι οἱ νεώτεροι δέν ζήσαμε, εὐτυχῶς παρά μόνο μέσα ἀπό βιβλία καί διηγήσεις τά τρομερά πολεμικά σφάλματα τοῦ παρελθόντος, ἐμφυλίου πολέμου, αἰφνιδίου θανάτου, λιμοῦ, λυμοῦ, καταποντισμοῦ ἀνυστάκτων ὀνείρων κι ἐλπίδος καλυτέρας ζωῆς ἢ καί αἰωνίου, τότε πού παραλίγο νά φαγωθοῦμε μεταξύ μας, ἀλλά εὐτυχῶς ζοῦμε τήν ἐνότητα, τήν ἀγιότητα, τό ἀδιαίρετο τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν καθημερινή ζωή μας, ἀγαπητικά, κοινωνοῦντες ἀδελφικά καί ἀγαστά συνεργαζόμενοι μεταξύ μας.

Τοῦτη ἡ γη πού τήν πατοῦμε φαίνεται γνωρίζει περισσώτερα ἀπό νόμους, νόμους ἐφήμερων ἢ ἀθάνατων ἀνθρώπων, θετό δίκαιο, ἀλλά καί ἀπό νόμους τῆς φύσεως, κι ἀναφέρω μόνον τό νόμο τῆς βαρύτητας: ἄλλη βαρύτητα ἔχει ὁ συνταγματικός νομοθέτης πού σχεδόν γιά 200 χρόνια ἤδη θέλει προμετωπίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τήν Ἁγία Τριάδα κι ἄλλη βαρύτητα ἢ ἐλαφρότητα μάλλον ὅποιος ἀμφισβητεῖ πείρα καί ἐμπειρία τόσων ἀνθρώπων, τῶν μακαρίων πάππων καί προπάππων μας. Δέν ἔχει ἀνάγκη ἐμᾶς ἡ Ἁγία Τριάδα, ἔμεις τήν ἔχουμε ἀνάγκη. Ὅπως ἀνάγκη ἔχουμε καί χρηστούς νόμους, πού νά μᾶς εὐεργετοῦν κι ὄχι νά μᾶς δυσκολεύουν³⁵.

Χρήσιμοι πολὺ οἱ νόμοι τῶν ἀνθρώπων, ἐφόσον μάλιστα εἶναι καί δίκαιοι, ἀλλά ἀσφαλέστεροι οἱ ἱεροί Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας. Πραγματικά ἡ Ἐκκλησία μέ τίς Ἱερές Συνόδους, τίς Οἰκουμενικές καί τίς Τοπικές, βοήθησε πολὺ στήν διατύπωση, τήν καταγραφή καί κατανόηση τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, ἀληθῶς, δηλαδή πέρα ἀπό τά ἀνθρώπινα τά μικροσκοπικά καί στενόκαρδα συμφέροντα καί τίς ὀσεςμεγαλοπολιτικές σκοπιμότητες, ψέματα, δολοπλοκίες, κατεργασίες, μηχανοραφίες συνεπάγονται ἢ μὴ αὐτά ἀνά τούς αἰῶνες.

Μάλιστα σέ ἐποχές πού οἱ ἄνθρωποι προσκυνοῦσαν κυριολεκτικά καί μεταφορικά τοὺς νόμους τῶν ἀνθρώπων, ἡ Ἐκκλησία διατράνωσε τήν ἀλήθεια ὅτι ὁ Νόμος τοῦ Θεοῦ ὑπερέχει ὡς μόνος αἰώνιος καί ἀληθινός ἀπόλυτα. Ὁ Χριστός λέγει ὅτι το νομικό Σάββατο ἔγινε γιά χάρη τοῦ ἀνθρώπου κι ὄχι τανάπαλι. Ἄλλο οἱ νόμοι τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν σχετική διάρκεια ἰσχύος, μερική χρησιμότητα καί εὐτυχῶς κάποτε καταργοῦνται, ἀντικαθίστανται (βιαίῳ, ἐπαναστατικῷ τῷ τρόπῳ ἢ εἰρηνικά, δημοκρατικά), βελτιώνονται (ἐν τάχῳ ἢ κατόπιν ἐορτῆς), κι ἄλλο ὁ Νόμος τοῦ Θεοῦ, πού στήν οὐσία του παραμένει χρηστός, δηλαδή καλός, εἰς τούς αἰῶνες³⁶.

³⁵ Δέν τολμῶ νά πῶ, μᾶς φτωχαίνουν ἢ μᾶς ἐξαθλιώνουν.

³⁶ «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας», Ἐβρ. 13, 8.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν περίοδο ἤδη τῶν διωγμῶν προτείνει σεβασμὸ καὶ τήρηση τῶν νόμων τῆς Πολιτείας, κατὰ τὸ Παῦλειον ρῆμα³⁷, ἐφόσον δὲν ἀντιτίθεται αὐτὴ πρὸς τὴν δογματικὴ ἀλήθεια³⁸, τὴν ὁποία περιχαράκωσε μὲ ἱερούς Κανόνες.

Νά ποῦμε ἀμέσως ὅτι οἱ ἱεροὶ Κανόνες ἔχουν ποικιλία περιεχομένου, συγκεκριμένα διακρίνονται ἐπιστημονικά καὶ πολὺ πρακτικά, σέ κανόνες δογματικούς, θεολογικούς, πού ἀφοροῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴ θεωρία εἰς θέματα σοβαρά πίστεως καὶ στοὺς λεγόμενους διοικητικούς ἢ πρακτικούς κανόνες, πού ἀσχολοῦνται μὲ ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, λατρείας καὶ ζωῆς. Βέβαια ὀρθοδόξως ὁ διαχωρισμὸς θεωρίας καὶ πράξης, δόγματος καὶ ζωῆς, πίστεως καὶ λατρείας, ἐλοχεύει πολυμερεῖς κινδύνους διάσπασης³⁹ τοῦ Ἐνὸς Σώματος τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας.

Θυμάμαι ρωτοῦσα ὀρισμένους φοιτητάς μου ὅταν νόμιζαν πὼς ὅλα τὰ ξέρουν, νά μεταφράσουν στὴν νέα ἑλληνικὴ μερικούς ἱερούς Κανόνες καὶ στὴν ἀπλὴ μετάφραση εἶχαν δυσκολία, πόσο μᾶλλον μεγαλύτερη στὴν κατανόησή τους, εἰς δὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ τους προσέγγιση κατὰ τὸ λαϊκότερον τὰ ἔκαναν θάλασσα. Δὲν εἶναι ὑπόθεση τοῦ καθενός ἡ ἐπιστημονικὴ κι ἡ πρακτικὴ ἀκόμη προσέγγιση τῶν ἱερῶν Κανόνων, ἀλλὰ τῶν ἐιδικῶν.

Ἡ θεολογία εἶναι χάρισμα, εἶναι προσευχή, ἀλλὰ προσοχή εἶναι καὶ ἐπιστήμη. Καὶ δὲν μπορούμε πάντες ἐιδικοί ἐπιστήμονες νά εἴμαστε εἰς πάντα. Ὁ καθένας μας νά κάνει τὴν δουλειά του σήμερα εἶναι ἐπάναγκες καὶ μόνο τῇ δουλειά του. Ἡ ἐπιστήμη θέλει γνώση, χρόνο, μαθητεία, δασκάλους μὲ μεράκι ἀλλὰ καὶ προσόντα, ἐπιμέλεια, ταλαντούχους μαθητάς.

Πῆγα, ἂν καὶ τὰ ἀποφεύγω, σέ κάποιο σπίτι δὲν κατονομάζω πού, καὶ τό φαγητό ἦταν ἀνοστώτερο σφόδρα, δὲν μπόρεσα νά φάω πολὺ, λιγοστά τό σκάλισα μὲ τό πηροῦνι, κανεῖς ἀπὸ τοὺς παρευρισκόμενους ἐπίσης δὲν ἔφαγε. Ἡ καλὴ μας οἰκοδέσποινα, στό τέλος μᾶς εἶπε μὲ σοβαρότητα: «μαγειρεύω μὲ ἀγάπη, γι' αὐτό εἶναι τόσο νόστιμο τό φαγητό». Προσωπικά θά προτιμοῦσα νά μαγεύει μετέωρη ἢ μὲ γνώση ἢ μὲ προσοχή. Δὲν μπορῶ νά φανταστώ τί ἄλλο θά μπορούσε νά κάνει μὲ ἀγάπη μόνο καὶ θά τό πετύχαινε... μήπως ἐγχείριση ἀνοικτῆς καρδιᾶς ἐνδεχομένης.

Ἄς σοβαρευτοῦμε, ἡ τέχνη, ἡ γνώση, ἡ ἐπιστήμη χρῆζονται κόπου, χρόνου, γνώσης, ἐμπειρίας καὶ λοιπῶν. Προσωπικά ἀγαποῦσα τό Κανονικὸ Δίκαιο,

³⁷ «Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες· ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι καὶ μὴ στενάζοντες· ἀλυσιτελεῖς γὰρ ὑμῖν τοῦτο», Ἐβρ. 13, 17.

³⁸ «ἀποκριθεὶς δὲ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον· πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις», Πραξ. 5, 29.

³⁹ «ἵνα πάντες ἐν ὧσι», Ἰωά. ιζ' 21.

ἀλλά δέν ἀρκούσε αὐτό, παρακάθησα ὑπέρ δεκαετία στό Πανεπιστήμιο, προκειμένου νά διαβάσω κι ἐνῶ μελετοῦσα ἔβλεπα πόσο μεγάλη σέ ἔκταση ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου.

Οἱ ἱεροί Κανόνες ἔχουν τεράστια σέ ἔκταση χρονική περίοδο καθιερώσεως, καταμβάνουν δισχίλια ἔτη ζωῆς καί πολλαπλάσιο ἀριθμό σελίδων σέ Πηγές. Πρόκειται γιά ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, Τοπικῶν Συνόδων καί Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας ἐπί συγκεκριμένων θεμάτων πίστεως καί ζωῆς, πού καθιερώθηκαν ἀπό τήν Ἐκκλησία μας καί συγκεντρώθηκαν ἢ κωδικοποιήθηκαν σέ συλλογές, τόμους, βιβλία.

Ἡ ἱατρική ὁρολογία παραδοσιακά κυριαρχεῖ στήν διατύπωση καί ἀντίληψη τῶν ἱερῶν Κανόνων. Οἱ ἀμαρτίες περιγράφονται ὡς ἀσθένειες κι ὄχι ὡς παραβάσεις ἐντολῶν, ὁ Ἐπίσκοπος κι οἱ πνευματικοί ὡς ἱατροί κι ὄχι σάν δικαστές, τά γνωστά ἄγνωστα ἐπιτίμια ὡς φάρμακα θεραπευτικά, ἡ Ἐκκλησία ὡς ἰατρεῖον κι ὄχι σάν δικαστήριο, οἱ χριστιανοί ὡς ἀδελφοί μας συμπάσχοντες κι ὄχι σάν διαβολικοί ἐπικριτές.

Δηλαδή ἡ Ἐκκλησία προκειμένου νά ἐξασφαλίσει κατὰ τό δυνατόν τήν υἰεΐα μᾶλλον, παρά τήν τάξιν, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος, γιά νά ρυθμίσει ἀρμονικά τήν ἐκκλησιαστική ζωή, καθιέρωσε ἱερούς Κανόνες, ὥστε νά ἀποτρέπει ἀπό τίς βλάβες, τίς ἀσθένειες, τίς κακοτοπιές στόν ἐκκλησιαστικό ὀργανισμό καί νά καθοδηγεῖ ἀσφαλῶς τό σκάφος τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τά ἄνω.

Νά κάνουμε ἐπακριβῶς διευκρίνιση εἰς τό σημεῖον τοῦτο λέγοντας ὅτι οἱ ἱεροί Κανόνες ἀφοροῦν ἐξίσου κληρικούς καί λαϊκούς, αὐτό πού λένε κάποιοι σύγχρονοι Φαρισαῖοι, δές τόν παπά τί ἔκανε, τί εἶπε ἢ τί ἤπιε, εἶναι ἀντικανονικό, πονηρό κι ὑπέρμετρα ἀμαρτωλό, διότι μᾶς διαχωρίζει κληρικούς καί λαϊκούς, ἐνῶ οἱ ἱεροί Κανόνες λένε «εἴ τις κληρικός ἢ λαϊκός», δηλαδή μᾶς θεωροῦν τό ἴδιο σέ περίπτωση οἰασδήποτε παραβάσεως ἢ ἐπὶ τό ὀρθοδοξότερον ἀσθενείας, πτώσεως, αὐτοάνοσον ἢ αὐτοάνοστον.

Οἱ ἱεροί Κανόνες θεωρήθηκαν ὡς ἄλλοι νόμοι παράλληλοι πρὸς αὐτοὺς τῆς Πολιτείας, ὑπό ὁποιαδήποτε μορφῆς, τῆς αὐτοκρατορίας, βασιλείας, τυραννίας, δημοκρατίας, κι ἔτσι ἐξεδόθησαν μαζί μέ κοσμικούς νόμους, στοὺς γνωστούς μας Νομοκάνονες, καί κατόπιν αὐτοτελῶς σέ διάφορες Συλλογές, ὅπως π.χ. τό Πηδάλιον, πού δηλώνει, ἀμέσως ἀπό τήν ὀνομασία τοῦ, τό τιμόνι, πού ἀσφαλῶς στρίβει καί καθοδηγεῖ πρὸς τόν λιμένα τοῦ Παραδείσου τό πλοῖο τῆς Ἐκκλησίας, μέ ἐπιβάτες ὅλους μας.

Δυστυχῶς ὅμως γιά πολλοὺς αἰῶνες ἐξέλαβαν τοὺς ἱερούς Κανόνες μόνο δικανικῶς, δηλαδή ὡς κείμενα νομικά, μέσα τιμωρίας, σάν φοβερά μέτρα καταστολῆς, ποινικές ἐκδηλώσεις. Τραγικό πού καί στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας αὐτό συνέβη καί συναντᾶμε ἀκόμη καί πνευματικούς ἀνθρώπους μέ τέτοιες ἀπαράδεκτες καί ψυχοβλαβεῖς ἀντιλήψεις.

Αὐτοί οἱ ἄνθρωποι εὐσεβεῖς, ἄλλοι ἀκριβεῖς, ἄλλοι συνεπεῖς καί καλοπροαίρετος μερίδα μεγάλη ἐξ αὐτῶν, δέν κατόρθωσαν νά ξεπεράσουν τήν δικανικότητα, ἡ ὁποία εἶναι χρήσιμη στήν κοινωνία, ἀλλά δέν χωρά στόν Παράδεισο. Ὁ Θεός εἶναι πέρα καί πάνω ἀπό τήν ἀνθρώπινη λογική, τήν ἔνομον δικαιοσύνη, τήν ἠθική πρακτική.

Τιμώρησαν ἔτσι κατά παράδοξο καί ἀπερίγραπτο τρόπο γιά πολλούς αἰῶνες τούς ἁμαρτωλούς, πού ὁ Θεός συγχώρεσε κι ἐνηνθρόπησε κι ἐσταυρώθη ἵνα σώσει. Νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκε. Τέλος νόμου, «πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη»⁴⁰. Καί «τί γάρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐάν κερδήσῃ τόν κόσμον ὅλον, καί ζημιωθῇ τήν ψυχὴν αὐτοῦ;»⁴¹. Κι ὅμως ἔκαψαν ἀδελφούς τους τάχα γιά νά ἐξιλεωθοῦν, τούς ἔπνιζαν μέ ἀδικίες καί θαύμαζαν πώς ἀργοῦσαν νά πεθάνουν, τούς κατασυκοφάντησαν κι ἀποροῦσαν γιατί δέν ἔπαθαν κατάθλιψη, τούς χτύπησαν μέ διχαλωτές γλώσσες, ὅλο δηλητήριο ἔσταζαν, καί διαπίστωσαν ψυχρά τήν ἀρνίσια σιωπή τους.

Ἦδη ὁ Μέγας Βασίλειος κι ἄλλοι Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας ὑπογραμμίζουν ἐμφαντικά ὅτι οἱ ἱεροὶ Κανόνες ἔχουν ἱαματικό χαρακτήρα, θεραπευτικό λόγο, σωτηριολογικό σκοπό. Ὅλοι οἱ Πατέρες μᾶς ξεκαθαρίζουν ὅτι ἄλλοτε χρειάζεται ἡ ἀκριβὴς τήρηση τῶν ἱερῶν Κανόνων κι ἄλλοτε, συχνότερα στούς καιρούς μας, ἡ κατ' οἰκονομίαν, δηλαδή ἡ κατά τήν ἐπιείκIAN, μέ συγχώρεσιν, κατά συγκατάβασιν ἐφαρμογή τους καί ἡ φιλάνθρωπος σαφῶς ἐρμηνεῖα τους, μέ σωτηριολογικό προσανατολισμό.

Οἱ ἱεροὶ Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν, Τοπικῶν Συνόδων, οἱ Ἀποστολικοὶ λεγόμενοι κι ἐκεῖνοι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας σκοπό ἔχουν νά σώσουν τόν κόσμο, νά βοηθήσουν τούς ἀνθρώπους νά εἰσέλθουν τίς εὐρύχωρες πύλες τοῦ Παραδείσου κι ὄχι νά μείνουν ἐκτός τοῦ νυμφῶνος Χριστοῦ. Δέν ἔχουν στόχο τήν ἐξόντωση τῶν ἁμαρτωλῶν, τήν ἐξαθλίωση τῆς ἀνθρωπίνης φύσης, οὔτε χρησιμεύουν στούς δῆθεν καθαρούς χριστιανούς, γιά νά ἀπειλοῦν ἀθώους (καί μή) πλησίον τους μέ κόλαση, δηλαδή τιμωρία (δικαία ἢ ἄδικον, ἀδιάφορον ἐξίσου).

Οἱ λόγοι πού ὑπάρχουν οἱ ἱεροὶ Κανόνες εἶναι ἀγαθοί, εὐεργετικοί, ὠφελιμοὶ πρὸς πάντας καί ἰδίως πρὸς τούς ἁμαρτωλούς. Πρόκειται γιά λόγους σωτηρίας τῆς ψυχῆς μας, προκειμένου δηλαδή νά κατευθύνουν πρὸς τήν ἐπουράνιον τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ βασιλεία, κάτι σάν τά σήματα ὁδικῆς κυκλοφορίας, προβλέπουν γιά τούς πολλούς τήν παραδεδομένη κι ἀσφαλῆ ὁδό καί δείχνουν τόν ὑγιή τρόπο ζωῆς, εἶναι φάρμακα ἀθανασίας, ἐφόδια στόν διηνεκῇ ἀγώνα τῶν ἁμαρτωλῶν κι ἐλάχιστων ἐπ' ἀγαθῷ πάντοτε. Οἱ ἱεροὶ

⁴⁰ Ρωμ. ιγ' 10.

⁴¹ Μαρκ. η' 36.

Κανόνες ἔχουν θετική σημασία, ὄχι τιμωρητική. Οἱ ἱεροὶ Κανόνες εἶναι Κανόνες Παραδείσου κι ὄχι κολάσεως.

Καί προσοχή μεγάλη, τό γράμμα ἀποκτενεῖ, τό πνεῦμα ζωοποιεῖ. Τό γράμμα τῶν ἱερῶν Κανόνων μπορεῖ νά καταστεῖ ἐπικίνδυνο, ἐάν δέν λαμβάνεται ὑπόψιν καί τό πνεῦμα τους, ἡ κατασκευαστική τους αἰτία καί φυσικά ὁ ἐσχατολογικός τους προορισμός, ὁ σωτηριολογικός τους σκοπός.

Οἱ Φαρισαῖοι τηροῦσαν ἀπό φόβο⁴² τό Μωσαϊκό νόμο κι ὅμως σταύρωσαν τό Χριστό. Φίλοι του Χριστοῦ πόσοι ἁμαρτωλοί, παραβάτες τοῦ νόμου! Ἀκόμη περισσότερο τό ἅγιο πνεῦμα τῶν ἱερῶν Κανόνων προέχει, προτάσσεται καί κυριαρχεῖ.

Σήμερα μάλιστα ἔχουμε ἀνάγκη καί ἀπό τήν ἐρμηνεία τους καί μάλιστα τήν ὀρθή τους ἐρμηνεία. Κάτι πολύ ἀπαραίτητο, ἀλλά καί δύσκολο. Ἀπαιτεῖ γνώσεις ἐξειδικευμένες, διάθεση ἀγαθή, φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀνθρωπιά καί τάλαντα. Ἡ Α.Θ. Παναγιότητα ὁ Οἰκουμενικός μας Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος, τόν καιρό πού σπούδαζε στήν πρεσβυτέρα Ρώμη τό Κανονικό Δίκαιο συνέγραψε ἀκριβῶς διὰ τήν Κωδικοποίηση τῶν ἱερῶν Κανόνων εἰς τήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, μελετήσας τρόπους προσεγγίσεως σήμερα τῶν ἱερῶν Κανόνων, δηλαδή ποιοί ἀπό ἐκείνους λόγω τῆς παρελεύσεως πολλῶν αἰώνων ἀπό τῆς συντάξεώς των ἔχουν αὐτοδικαία ἀτονίσει, ἀχρηστευθεῖ (π.χ. ἐφόσον ἀσχολοῦνται μέ θέματα δουλείας, πού σήμερα παντελῶς ἔχει ἐκλείψει, ἂν κι ἡ οἰκονομική δουλεία ἐνδεχομένως ἀποτελεῖ ἀκόμη μορφή στυγερῆ κι ἀθέατη συγχρόνου δουλείας).

Σεβασμιώτατε, Πατέρες καί ἀδελφοί, ζοῦμε Θεόν προσκυνοῦντες σήμερα, ὅλον τόν κόσμον ἀγαποῦντες, ἀδελφούς συγχωροῦντες. Δέν μᾶς ἐξαναγκάζουν σήμερα εὐθέως κανένα εἶδωλο νά προσκυνήσωμε, οἱ νόμοι μας εἶναι χρηστοί λόγω Δημοκρατίας καί τῆς σοφοῦ ψήφου μας, οἱ θεῖοι καί ἱεροὶ Κανόνες μᾶς καθοδηγοῦν πρὸς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ τοῦ παντός, πάντας νά μᾶς φέρουν εἰς τόν Παράδεισο, τόν ὁποῖον ἤδη προγενόμεθα χωρίς νά πεθάνουμε, διότι ζοῦμε τήν αἰωνιότητα, τό ὁμορφο μυστήριον τῆς ζωῆς, τῆς ὥραιας, τῆς ἀληθινῆς, τῆς ἀτελευτήτου.

Ἡ Ἐκκλησία ἐν Συνόδῳ σχετικῶς ἀποφαίνεται καί διακηρύττει ὁ πιό ἀσφαλής κι ἐνδεδειγμένος δρόμος εἶναι αὐτός πού δείχνουν οἱ ἱεροὶ Κανόνες καί ὁ ἀκόμη καλῦτερος αὐτός πού ὁδηγεῖ στήν εὐλογημένη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τήν ἴδια στιγμή ὅμως μήν ξεχνάμε πὼς ὑπάρχουν ἀποδεδειγμένα βιβλικῶς πολλοὶ διαφορετικοὶ δρόμοι πού ὁδηγοῦν πρὸς τό Θεό, περισσότερο ἢ λιγότερο ἀσκητικοί.

⁴² «ἵνα φοβῆσθε Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν, φυλάσσεσθαι πάντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ

Οί ιεροί Κανόνες μιλοῦν διαχρονικά, μιλοῦν καί σήμερα σέ ἐμᾶς ὄχι γενικά κι ἀπρόσωπα ἀλλά στόν καθένα μας, προσωπικά. Ὅχι δέν μιλοῦν στήν ψυχή μᾶς ἀπλά, ὁμιλοῦν γιά τήν ψυχή μας. Μᾶς λένε πῶς μπορούμε νά τήν σώσουμε. Τονίζουν ξεκάθαρα ὅτι ἀξίζει ὁ δρόμος ὁ καλός καί ὑπερέχει. Δέν ἀξίζει νά λατρεύουμε ἐφήμερους νόμους, ἀνθρώπους, ζῶα, πράγματα τόσο, ὅσο τόν πανάγαθο Θεό καί τούς θεουμένους, Χάριτος, ἐλέους, οἰκτιρμῶν καί φιλανθρωπίας Του, Ἀγίους ἀμαρτωλούς πλησίον μας.

Ἐάν σήμερα θέλουμε νά προσκυνήσωμε, ἄς προσκυνοῦμε τόν ἀληθινό Θεό, ἄς σεβαστοῦμε τούς νόμους τῶν ἀνθρώπων καί πρωτίστως τό Νόμο Του, ἄς ἐκφράσουμε τήν εὐλάβειά μας πρὸς τούς θείους καί ιερούς Κανόνες Του. Πολλοί λόγοι ὑπάρχουν ἐξ ἀφορμῆς τῶν θείων καί ιερῶν Κανόνων νά ζήσωμε, τόν ἐν Τριάδι Ἐναν Θεόν προσκυνοῦντες, πάντοτε νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Σεβασμιώτατε βαθυσεβάστως κι εὐγνωμόνως προσκυνῶ.

τάς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, σὺ καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν σου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου, ἵνα μακροημερεύσητε», Δευτ. 6, 2.

